

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01175165 (Q)

2012

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
Т. XIII.

ПЕРЕПИСКА
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
З МЕЛІТОНОМ БУЧИНСЬКИМ
1871—1877.

З портретами й факсіміліями кореспондентів.

ЗЛАДИВ

М. ПАВЛИК.

У ЛЬВОВІ, 1910.

—
Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.
—

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Ведиарського.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Боданський О., Українські казки	0-50	"
Верхратський Іван, Знадоба для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень	0-15	"
" " Українське рибальство у Добруджі	0-40	"
" " Антропометричні досліді укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини	1-50	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношик в народній поезії	0-50	"
" " Русини Припівської епархії і їх говори	0-70	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности	0-50	"
" " Угорські духовні вірші	2-50	"
" " Народні пожива на Бойківщині	0-40	"
" " Весіле в Керестурі	1-00	"
" " Бойківське весіле в Мшанці	0-60	"
" " Віршована легенда про рицаря і смерть	0-40	"
" " Хоценський співаник Левицьких	0-60	"
" " Легенда про три жіночі вдачі	0-25	"
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського побуту	7-50	"
" " Розвідки й матеріали до історії України-Руси, т. II. містить між иншим пісні з поч. XVIII в.	2-00	"
" " Етнографічні категорії й культурно-археолоґічні типи в сучасних студіях східної Європи	0-30	"
" " Співні питання староруської етнографії	0-50	"
Доманицький В., Піонер української етнографії (Зорян Доленга-Ходаковський)	0-80	"
Еган Е., Руські селяни на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містить: М. Крамаренко, Різдяні свята на Чорномор'ї. — О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берлінні пов. Бродського. — О. Шимченко, Українські людські вигадки. — Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і парід, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. II. Містить: В. Гнатюк, Лірики, ліричні пісні, молитви, слова і т. п. з пов. Буцацького. — Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси. — Митрофан Дикарів, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить: В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Руси (Легенди, Новелі, Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти), том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містить: М. Дикарів, Народні тутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панцину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові вірування на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Кайндль, Фольклорні матеріали і інші дрібніші статі	4-00	"
Етнографічний Збірник, т. VI. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"
Етнографічний Збірник, т. VII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні казки	2-00	"
Етнографічний Збірник, т. VIII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні новелі	2-00	"
Етнографічний Збірник, т. IX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Т. III. (I. Матеріали записані в ком. Землян, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачії)	3-00	"

B. 3666/13

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
Т. XIII.

2^a

ПЕРЕПИСКА
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
З МЕЛІТОНОМ БУЧИНСЬКИМ
1871—1877.

З портретами й факсиміліями кореспондентів.

ЗЛАДИВ

М. ПАВЛИК.

У ЛЬВОВІ, 1910.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

358927

8(c)У „187 (09)(00)+
+9(СБ-2-Зах.обл.) „187" (00)

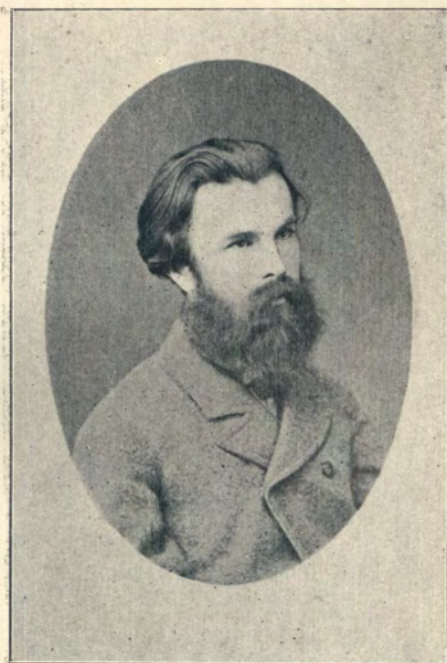
1014.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И- 35479

A portrait of a man with a full beard and mustache, wearing a suit jacket. The portrait is oval-shaped and set within a rectangular frame.

Зміст.

Передмова М. Павлика	VII—XIII
--------------------------------	----------

Л и с т и :

Рік 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова (Станіславів, 15.VIII. 1871)	1—7
М. Буч. до Вол. Антоновича (Чорнова. Станіславів, 3.IX. 1871. — Дата — висилки листа)	7—9
М. Драгоманів до М. Буч. (Гейдельберг, 31.VIII. і 4.IX. 1871)	9—31 ✓
(М. Бучинського) Внесенє до „Просвіти“ поданє 6.IX. 1871 (Чорнова)	31—33
М. Буч. до М. Др. (Станіславів, 10.IX. 1871)	33—37
М. Буч. до Осяпа Федьковича (Станіславів, 23.IX. 1871. Дата — висилки листа. Чорнова)	37—38
М. Буч. до М. Др. (Станіславів, 26.IX. 1871)	38—40
М. Др. до М. Буч. (Гейдельберг, 4.X. 1871)	40—43 ✓
М. Буч. до Ольги Косач (Станіславів? 12.X. 1871. Чорнова. Дата — висилки листа)	44—
М. Буч. до М. Др. (Відень, 17.X. 1871)	44—50
М. Буч. до М. Др. (Відень, 8.IX. 1871)	50—53
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція, 16.XI. 1871)	53—59 ✓
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція, 26.XI. і 2.XII. 1871)	59—71 ✓
М. Буч. до Ів. Житецького (К. 12.XII. 1871. Чорнова)	71—72

Рік 1872:

М. Буч. до М. Др. (Відень, 2.I. 1873). Хибно поставлений; належить до р. 1873	73—75
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція, 17.I. 1872)	75—78 ✓
М. Буч. до М. Др. (Станіславів, 25.I. 1872)	78—86
М. Буч. до М. Др. (Станіславів, 30.I. 1872)	86—88
М. Буч. до М. Др. (Станіславів, 10.II. 1872)	88—90
М. Буч. до В. Антоновича (Перед 17.II. 1872)	91—92
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція 31.I., 14.II. і 4.III. 1872. В додатку „Пісня киевського слав'янина“)	92—105

IV

Мел. Бучинський до М. Драгоманова (Відень, 1 р. III. 1872)	105—113
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 7.III. 1872, — значить, маз бути поміщений перед ostatнім)	113—
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 16.III. 1872)	214—115
Мел. Буч. до М. Др. (29.III. 1872. В початку Др—ва конспект відповіді Буч—ому)	115—130
Мел. Буч. до М. Др. „Нарис програму Правди“ (Відень, 15.IV. 1872)	131—132
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 6.VI. 1872)	133—135
М Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 11.VI. 1872)	135—139
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 15.VI. 1872)	139—145
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, коло 22.VI. 1872)	146—
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 12.VII. 1872)	146—147
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 26.VII. 1872)	147—151
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 2.VIII. 1872)	151—152
М. Др. до Мел. Буч. (Viareggio, 23.VIII. 1872)	152—159
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 27.IX. 1872)	159—160
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 6.X. 1872. В нотці частина листа В. Навроцького до М. Буч. з 7.X. 1872)	160—162
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 13.X. 1872. В примітках лист до М. Б. до Ол. Огоновського 22.X. 1872 і М. Драгоманова конспект відповіді чи статі)	162—170
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 16.X. 1872)	169—175
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 23.X. 1872)	175—179
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 1.XI. 1872)	179—
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 2.XI. 1872)	180—
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 9.XI. 1872)	181—
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 6.XI. 1872)	181—187
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 10.XI. 1872)	187—188
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 24.XI. 1872)	188—202
Мел. Буч. до незвісної особи (Чорнова, вживок (Відень, кінець XI. 1872)	202—205
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 12. і 18.XII. 1872. В тексті — укр. переклад вірші Гейного „Enfant perdu“; в примітці — спис посилки укр. видань до Білгорода й Праги)	205—221
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Між 12. і 18.XII. 1872)	221—224
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 25.XII. 1872)	225—239
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 27.XII. 1872)	239—245

Рік 1873:

Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1.I. 1873)	246—247
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 2.I. 1873)	72—75
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1/13. I. 1873. В тексті — народна молитва „Рано в неділю“)	247—254

М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 18.І. 1873)	254—268
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 5. і 9.ІІ. 1873)	268—275
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1/13 і 14.ІІ. 1873)	275—279
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 17. і 18.ІІ. 1873)	279—288
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Відень, 1.ІІІ. 1873)	288—292
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 17.ІІІ. 1873)	292—300
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 27.ІІІ. 1873)	300—303
Мел. Буч. до П. Скобельського (Чорнова. Відень, 15.ІV. 1873)	303—304
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 17.ІV. 1873)	304—305
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 7. й 8. V. 1873)	305—313
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 11.V. 1873)	313—
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. 14.V. 1873)	313—316
Мел. Буч. до М. Др. (Станіславів, 25.VІІІ. 1873)	316—319
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Відень? 24.XІІ. 1873)	319—323

Рік 1874:

М. Др. до Мел. Буч. (Новоградволинськ, 29.VІІ. 1874)	324—326
Мел. Буч. до Арк. Іонина (Кінець? 1874)	326—327

Рік 1875:

М. Др. до Мел. Буч. (Київ, 25.ІХ. 1875)	328—329
---	---------

Рік 1876:

Мел. Буч. до Ольги Косач (Виписка) (Літом, 1876)	330—
--	------

Рік 1877:

Мел. Буч. до М. Др. (Львів, 11.VІ. 1877)	330—
--	------

Додатки до р. 1872:

I. (До ст. 108. і 109) Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. 13.ІІІ. 1872)	331—
II. Мел. Буч. до Олександра Лобова (Відень, початок XII? 1872)	332—334
Показчик	335—350
Друкарські похибки	351—353

Передмова.

Огся переписка друкує ся за ухвалою нашої Секції з перед 4-ох років, — після предложеня мною рукописи, готової до друку (в головному) ще з 1903 р., себ то зараз по смерті неб. Мелітона Бучинського, до котрого я звернув ся за листами Драгоманова ще 1897 р. і котрий, наконечно, й дозволив мені опублікувати свою переписку з Драгомановим. По смерті Бучинського, родина небіжчика передала мені весь архів і важніщі книжки небіжчика до бібліотеки нашого Товариства, де я їх і зложив.

На жаль, публікація наша не повна. В дневнику листів, про який згадує далі неб. Бучинський, занотовано, до кінця 1873 р., 45 листів, висланих Бучинським Драгоманову, а 5 листів, з того-ж часу, він забув занотувати, — так що всіх листів Бучинського, висланих Драгоманову по кінець 1873 р., повинно бути 50, а з якими може 5-ма листами після 1873 р. (з котрих є лише телеграма з 1877 р.), коло 55 листів чистих, одержаних Драгомановим; надруковано-ж їх у нашій збірці всего 36, — значить нема 19. Намість затеряного друкуємо (в примітках, — по змозі, зазначаючи лише відміни, — або, де нема чистих листів, то в тексті) багато чорнових листів Бучинського до Драгоманова, найдених мною в архіві Бучинського і відцифрованих, ледви-не-ледви, тай то не скрізь, після місяців сліпання, з люпою в руці, — бо дотичні рукописи зогнили, поблекли й розсипали ся в руках*), — чорнових монотон-

*) Морока була мені й при встановлюваню дат тих чорнових, — тим більша, що неб. Бучинський датував листи то по-новому, то по старому стилю, не все зазначаючи це, — писав або все на купі, за рядом, або страшенно пороскидано, та при тому вривав, перескакував, переносив із листа в лист, не дописував речень, слів і т. п., — так що не буде дива, коли найдуть ся тут іще які мої

них, часто повторюючих ся, але важних задля багатьох відмін і нових подробиць, ледви дійшовших до Драгоманова (бо різко критикуючих його, чи що), ба й цілих нарисів, як напр. незвичайно цінний нарис історії панів, попів і хлопів у східній Галичині (ст. 195—199) — чорнових, показуючих ядро важку працю Бучинського, при писаню листів до Драгоманова, — працю формальну (аж до проби пера для краснописання тих листів — див. ст. 120!) тай ідейну (дуже часто з цілю: „конче щось видумати“ — як казали в таких разях Галичане (се зазначає сам Бучинський) — для виправдання якої невідповідної своєї гадки чи поведінки!) — чорнових, показуючих Бучинського все го, до два душі, — так що ними згадана втрата надолужує ся вповні.

Не так що до Драгоманова, — котрий пише те-ж обдумано (за конспектами) тай палко, але все фактично, рідко повторюючи ся і ні раз не вважаючи на каліграфію. В згаданому дневнику Бучинського занотовано, що прислав Драгоманів йому, до кінця 1873 р., листів 30, а з того в нашій збірці надруковано лише 19. Після 1873 р. Драгоманів писав Бучинському частіше ніж той йому, а в нашій збірці є з того часу всего 2 листи Драгоманова. Усіх листів його до Бучинського повинно би бути найменше 35, а надруковано в нашій збірці лише 21, — значить, нема 14. Втрата тим більша, коли зміркувати, з листів Бучинського, що Драгоманів писав там на такі важні теми, як напр. націоналізм і космополітизм (до остаточної, зберіг ся на листі Бучинського з 13.X. 1872, конспект, написаний Драгомановим).

Гадаю, що буде до речі дати тут виписки з листів неб. Мел. Бучинського до мене — про долю листів Драгоманова до Бучинського, та про те, як то він дивив ся згодом на свої взаємини з Драгомановим.

І так у листі з 20.IX. 1901 р. (писаному власноручно, в Дорі коло Станіславова), М. Бучинський каже:

„Копій листів Драгоманова, забраних у мене (в половині 1877 р. — М. П.) Суд (: Львівський Краєвий Карний :) безпечно не робив.

„Забравши у мене яких 500 листів, хронологічно уложених, вибрав прокуратор Станіславський листи Драгоманова, дожидаючи приїзду гр. Альф. Потоцького до Станіслава, став ночами (в Ста-

похибки, окрім завважаних уже мною й поправлених пізніше, в тексті або в кінці тому. Тут же поправлені й друкарські похибки, котрих, на жаль, вийшло чимало.

ростві) відцифровувати їх, аж жаль мене брав, споглядаючи на освічені вікна. Очевидячки, не встиг прочитати зараз першого листу (: до 20 аркушів аграрної реформи з 1861:¹⁾ не витерпів и прямо перед самим приїздом Потоцького, звернув ся до мене з запитанем: що в тих листах властиво сидить? Кажу єму: всякі наукові kwestії, а особливо археологія. Коли Потоцький приїхав, то Дри. Мрочковский и Каміньський, люті на старосту Гельмана за рік 1863, удали ся до Потоцького з жалобою, що Гельман напав на мій дім з купою жандармів, налякав брутально мою маму, а з за чого? Из за чисто наукової кореспонденції, — а коли також я явився у намістника в Станіславі, то він толковався, що конферовав лично з Дондуков-Корсаковим и ведля того ж інструкції розсліджує звязи Драгоманова з заграницею, небезпечні, як не тепер, то пізнійше для пануючого порядку и т. п. В пару місяців по-тому новий Староста звернув мені всі папери (листи Др. окремо уложені) — и пакет той був через довший час на верха в бюрі.

„.....Клим Данилович (: брат Др. Северина:²⁾ котрий через пару літ був у мене конципіентом, любив, не оповівшись, всячину брати до дому до прочитання, хоть що правда, приносив на зад. —

„На всякий случай спитайте Северина, чи не остались вони по Климі, котрий міг гадати, що мені про сі листи байдуже. Але може таки листи ті найдутся у мене. —

— — — — —
„Листи ті, як и прочі,) я складав, наміряючиз писати памятник з автопсії при помочи тих листів і они в порядку, а що до листів за час від 1868 до 1873, то зберігся також дневничок з датами, до кого писано и від кого одержано листи³⁾.

„Остережений перед ревізیهю, я закопав був листи Українців, проживаючих в Царстві, и листи ті сильно потерпіли від вохкості“.

¹⁾ В ориг. хибно: 1867. В дійсности перший лист неб. Др—ва до Бучинського займає всего 6 листових аркушів, правда: дрібного, тісного письма. — (М. П.)

²⁾ Помер 25.XII. 1893 р. — (М. П.)

³⁾ В дневнику занотовано 785 листів висланих і 648 одержаних — міра, яку велику вагу давав Бучинський листованню і скільки праці мусів потратити на те в pp. 1868—1873! В дневнику зазначено не дати написання тих листів, але дати їх висилки чи одержання. — (М. П.)

А в листі з датою „Станіслав 10.XI.1901“, писаним рукою сина Бучинського, неб. Богдана (з виїмком дати й підпису) неб. Мел. Бучинський каже:

„Посилаю Вам до перегляду листи писані до мене від 1866 до 1876 а межі ними листи закордонців з літ 1871—1873(,) коли я переписував ся з Драгомановом. Долучую спис листів висланих і полученных мною. Листів Драгоманова(,) помімо що син мій шукав їх 2 дні, не мож було віднайти, найшли ся лиш 4 листи, котрі я долучаю. Для зорентованя ся зазначу, що в літі (червні) 1871 р. у Відні пізнав я Александра Александровича Руссова(,) а той познакомив мене з Драгомановом і його живкою. Драгоманів переїздив тоді до Гайдельбергу. 16/8 1871. писав я до него до Гайдельба зі Станіслава, а 7. вересня дістав я в Станіславові перший його лист. На кільканайцяти аркушиках того листу подавав мені Драгоманів історію знесеня панщини в Росії. В дальших моїх листах подавав я ему вісти з літературного і політичного житя в Галичній, доносив ему про товариства, часописи і людей. Я надіявся через Драгоманова заінтересовати для Галичини закордонну Україну, а то в тій цілі, щоби при помочи тамошних талантів та фондів складкових утворити в конституційній Галичині місце, де би друковали ся для нас і для закордонців популярні твори: етнографічні, наукові і політичні, а рівнож в тій цілі, щоби з Галичини знакомили Еуропу з нашими змаганнями, нашими ідеалами. Однакож сї надії не сповнились, Драгоманів на Україну не вернув¹⁾ а зіставсь на еміграції и чим дальше тим менше містили его листи вістий про зношене его з Україною і єї виднійшими людьми. В значній части на основі моїх листів знакомив Драгоманів Москалів та Італіян (в статіях „Вѣстника Еуропа“ та „Rivista Europea“) з Русинами, але лиш з чисто літературного боку. О якій небудь організації наших сил закордонних не було в дальших его листах мови, (анї сліду) натомість его листи містили в собі багато полеміки в квестиях чисто наукових (літературних і суспільних) і то(,) як Драгоманів сам пізнійше мені писав, порушував він ріжні справи в листах лиш з цікавості(,) як я буду їх оспорювати. Зміст его листів видний з моїх відповідей до него, котрі є у вас в комплеті.

„Ще пару слів про Михайла Петровича. При своїй нервовости не міг він стати ні політиком ні організатором, хоч як дуже

¹⁾ Властиво: вернув ся в осени 1873 р., і аж у початку 1876-го виїхав на всїгди. — (М. П.)

сего собі бажав — для того то, хоть приміром товариство „Січ“ бажав перемінити на quasi „Академію Наук“, та постаравсь о добірну та цінну бібліотеку — заходи ті не довели до нічого, (може й тому, що Січовики майже виключно вчилися задля насущного хліба а також мало їх було та раз по раз змінялись). О скільки знаю — пізнійші его кореспонденти галицькі приймали все(,) що він писав(,) яко догму без дискусії, а що не познакомлювали его цілковито з конкретним станом річі — то й проєкти его — in abstracto знамениті — не могли в Галичині розвиватись — от приміром Станіславський кружок Лукановича боровсь проти догматів віри а сьліпо покланяв ся догмі, що в літературі „naturalia non sunt turpia“. —

„Хоть на перениску мою з Драгомановом посвячав я більше часу, як я мав его(,) будучи на університеті — то натомість все мило буду згадувати сего чоловіка, ідейного(,) о характері чистім як слеза“. —

Доторкаючи формальностей, порушених у горішніх виписках, завважаю, що зараз опісля, неб. М. Бучинський найшов у себе ще з 10 листів Драгоманова, котрі й переслав мені через д. Лесю Косач, що жила тоді в Чернівцях; пізніше, 1903 р., я найшов між паперами небіжчика ще кілька листів Драгоманова, а в р. бачу 1906, передав мені д. Франко для скопіювання 4 листи Драгоманова до Бучинського (і 10 до В. Навроцького). Не покидаю надії, що й решта їх найде ся у якого любителя таких дорогоцінностей.

Що-ж до взаємин між неб. Драгомановим і Бучинським, то треба зазначити, що послідній дивить ся на них односторонно — яко критик космополітичних ідей Драгоманова (в своїх листах до него), а від осені 1875 р. — від появи перших соціалістичних брошур по українськи, виданих у Відні неб. Ост. Терлецьким — яко ярий воріг українського радикалізму.

На жаль, я не можу ввійти тепер докладно в зміст поданої тут переписки, тим більше, що се матеріял односторонній, некористний особливо для Драгоманова, листи котрого до Бучинського дійсно більше педагогічного характеру, з навмистним подекудним переборщенням що до російства*), — як се й сам він зазначає Бучин-

*) Хоть і тут висловлював ся Драгоманів, у головному, ясно й бездоганно з тодішнього свого становища (так напр. що до російства та українства взагалі: „чі йти зь новою Россією у загалі, — як воно е volens polens, коли вона за насъ), — чі робити нову Україну, але по новымъ идеямъ. — Я з первыми, — а другим не мішаю, а проти старовини бьюсь скрізь“. — (Див. ст. 169).

ському, — хоть і треба признати, що й при тім українства було й тоді у Драгоманова більше, ніж у багатьох земляків його в російській Україні, тай опирало ся воно на міцнішому ґрунті — на студіях нашої народної словесности, за взірцями таких заходів у західній Європі, котрі Драгоманів, перший з Українців, засвоїв собі власне в часи свого прожитку в західній Європі, в 1871—1873 рр. Для вірної оцінки взаємин між Бучинським і Драгомановим треба доконче листів обох їх до інших земляків, з того-ж часу, а ті листи ще не опубліковані і в значній частині й неопозбані. Супроти того зважую ся, поки що, сказати лише загально, що надрукована тут переписка дуже важна для історії взаємин між російськими й галицькими Українцями першої половини 70-ох років минулого століття, — важна, головню, з огляду на першу, на галицькому ґрунті, боротьбу двох, можна сказати, світів: широкого новітнього російсько-космополітичного, — представленого Драгомановим, — і вузького, галицько-українського, народовського, традиційного або „*rechtscontinuität*“ ного, котрий можна схарактеризувати найкраще виразом: *horror principiorum*, — представленого Бучинським. І треба признати, що змагання Бучинського й товаришів таки спонукали Драгоманова, звернути увагу на сучасний український національний ґрунт, і перетопити в собі первісний свій напрям із добрими боками традиційного українства, — чого не можна сказати про Бучинського, від которого первісний Драгоманівський напрям відбив ся, наконечно, як горох о стіну і не здержав його від упадку до звичайного галицького народовства, вже 1875-го р. (З Галичан перетопив у собі зазначені що йно напрями перший — неб. Остап Терлецький, поїздка котрого в Киев на з'їзд археологічний 1874 р. чинить, — як виходить із його ентузіастичного листа до Мел. Бучинського з 17.XI. 1874, — дійсний переворот у галицько-народовському світогляді). А про те й Бучинський став у великій пригоді для розвою галицької України — тим, що лише за його підмогою (звітками й друками) Драгоманів зміг стати міцно на галицький ґрунт і між іншими написати статі свої про Галичину в „Вѣстникъ Европы“ й де инде, 1872—3 р., — статі, що мали вплив і в Галичині (були резюмовані в „Правді“). Ся заслуга Бучинського рівна тій, яку поклав він організацією записування в Галичині українських народних пісень і досилкою їх у Київ. За одно й друге, Драгоманів усе згадував Бучинського з признанем і пошаною. Заслужив ся неб. Бучинський пізніше й коло просвіти тай організації нашого селянства в Станіславівщині — лише що в звичайнім наро-

довським дусі, — так непохожим на той, який настав у нас по селах від 90-их років минулого століття, після побіди заходів Драгоманова.

З нагоди поданих, у початку тому, портретів і факсимілів обох кореспондентів, зазначу, що послідні написані на оборотах дотичних фотографій і репродуковані в натуральній величині. Напис Бучинського на своїй фотографії (власности д. Софії Бучинської, жінки небіжчика) відносить ся до когось з його рідні. Фотографії репродукують ся тут у перше — те-ж в натуральній їх величині.

Львів, 29.ІІІ. 1911.

М. Павлик.

На вѣнчикъ діюу
благословенъ роду
Крестовъ

4/81871. пог.

Рік 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

До Пана Михайла Петровича Драгоманова¹⁾

Високоповажний Добродію!

Простіть моїй неввазі та лінивості, що я по нині справоздана від мене про пересправи у Львові не маєте²⁾, — досить мене самого уже сумління нагризлось, та ані суди Боже було до писання узятись³⁾. Наставши у Львів 15. Липня⁴⁾ не zastaв я вже многих з академічної громади, а й осталих на самім розізді⁵⁾; оже знісся є що найкращими, Січинським и Навроцьким, и всю річ розказавши, ми постановили удатись впрост до „Просвіти“ (котору ми зівсім у руках маємо) щоб устроїла продажню и читальню книжкам українським⁶⁾, видання київського и львівського. Цілковитий нарис устрою тої продажні⁷⁾ подам я під обряду (и беспечну ухвалу en bloc⁸⁾ виділу „Просвіти“, зараз

¹⁾ В чорновій, надписаній: „? ? Гайдельберу N 61. За ррец. вислав 16 Серпня 1871“, початок листа (перечеркнений) такий: „Добре мене сумління нагризлось доки упоравшись є Станіславськими орудками“. ²⁾ В чорновій „не маєте“ стоїть перед „справоздана“. ³⁾ В чорновій: „досить мене (переч. „само“) пізнгого Ивана уже самого сумління нагризлось що ані суди Боже було (переч. „за перо“) до писання взятись“. ⁴⁾ В чорновій перечеркнено „с. м.“ ⁵⁾ В чорновій після слова „розізді“ стоїть далі так: „С тими ми знеслись и всю річ розказавши урадили, (переч. „подати“) удатись впрост до (переч. „товариства“) „Просвіти“, котору зовсім в руках маємо“. ⁶⁾ В чорновій „книжок українських“. ⁷⁾ В чорновій зам. „тої продажні“ стоїть „її“. ⁸⁾ В чорновій „(и ухвалу беспечну“)“.

після 1. Вересня, як товариші виділові с сіл поз-іжджаються¹⁾. Тоді и вистачитця²⁾ у Львові спис книжок закордонських³⁾ пожаданих для Галичини⁴⁾, и на Ваші руки зашлеса враз с проектом, о таких, гадаю пунктах: „Межи Т. „Просвітою у Львові, а п. видавцем творів живої словесности у Києві (— чи Вами, чм маємо назначити Берстайна?)⁵⁾ стає нині⁶⁾ слідуюча умова: 1. Т. „Просв.“ основує у Львові продажню книжок українських⁷⁾. 2. Обмінюєс я п. видавцем книжками: получавши записані с Києва, и в замінь даючи еквивалент своїми книжками⁸⁾. 3. Приймає за рабатою — $\frac{0}{100}$ в комісову спродаж книжки инчих видавців закордонських⁹⁾. 4. Кожного Липня личбу чинить с п. видавцем у Києві“. —

Подібну¹⁰⁾ умову доручимо Вам из „Січи“ в першій половині Жовтня¹¹⁾. Около того часу порішится, о скілько побільшить „Просвіта“ свій наклад до тоді, доки Києве за сподіваним прасовим правом не встигнуть видавати популярні книжки на свою руку¹²⁾. Львовяне злагодають бібліографію¹³⁾, Станіславці тож загадали, вибрати для цікавості Вашої пісні и співанки¹⁴⁾, спе-

1) В чорновій: „як професорі и академики числе(нно) с сіл позіжджаютьця“. 2) В чорновій „виставлять“. 3) В чорновій „Київських“. 4) В чорновій після слова „Галичини“ написано: „Се головні зариси задуманої мною умови: Межи“ і т. д. 5) В чорновій позитивно: „а п. Драгом. видавцем творів живої словесн.“ „Берестайна“, — помилка зам. „Беренштама“. 6) В чорновій „нині“ пропущено. 7) В чорновій далі вставка (не знати де належна): „Чи дає книжки в коміс у Львові и в инчих містах Галичини“. 8) В чорновій: „(переч. „одержує“) обмінюєс я з видавцями книжками: получавши виписані книжки з Києва, одвічаючи (переч. „за поверненє їх власности вартости“), по часті еквивалентом книжковим власних видань, по часті грошима“. 9) В чорновій ся точка 4-та: „Приймає в комісову продаж (переч. „записані“) книжки инчих видавців (переч. „за порученєм“) закордонських“, а в дальшій точці (в чорновій 3-тій) зам. „с п. видавцем“ написано „с п. п. видавцями“. Пропозиція М. Бучинського дана в „Просвіту“, з датою 6.IX. 1871, надрукована далі в тексті. 10) В чорновій „Таку-ж“. 11) В чорновій: „Доручимо ще с „Січи“ до рук Ваших около 1. Жовтня“. 12) В чорновій се речене виглядає так: „С пересправ дальших покажеся, о скільки „Просвіта збільшити буде мусіла свої виданя до толі, доки Ви за сподіваним правом прасовим самі встигнете популярні книжки знов видавати“. 13) В чорновій: „зложать згадану Вами бібліоурафію“. 14) В чорновій: „Станіславці ще виберуть незавагом пісні и співанки (коломийки“) і т. д.

цифічно гуцульській, щоб Ви придивились самородному нашому життю и поезиї, над Бистрицями, Черемшами и Прутом¹⁾.

Нестану²⁾ Вам описувати³⁾, як врадувались у Львові за приїздом Вашим тай тою взаємністю, що дасть Біг нарештє стане ділом, так як бажана вна була у нас від почину, а над усе звістка про Збірник историчних пісень після Вашої програми усіх⁴⁾ порушила, бо оце видним ділом стають замисли и наші далекі. Оже скрізьно у нас одна думка и о однім мови: слати наші записки докладом до сього виданя, тай записувати далі серед співучого народу, щоби, як вже не дорогоцінними думами то множеством матеріалів додержати Вам рівновагу, — щоб зробити громадську⁵⁾ повинність як ще не накладом у грошех⁶⁾, то бодай у праці; — доки за рік-два виданє ліричних пісень нашою участю нам припаде⁷⁾. Оже и нині в нас

¹⁾ В чорновій нема слів від „над“. ²⁾ В чорн. „Не буду“. ³⁾ Далі в чорновій написано так: „як (переч. „радувались у Львові“) радуються в нас з приїзду Вашого, и с тої взаїмности, що дасть Біг нарештє настане и в ділі, так як від почину бажана в нас була горячо, и над усе звістка про збірник всіх (в ориг. „всіх“!) историчних пісень після Вашої програми невимовно (переч. „всі ми“) усіх (переч. „оживила“) одужевила (так!), и в світах Львовян громаді и в семинарицьких (переч. „и так як?“) скрізьно одна думка стала, слати наші записки докладом просто до сього виданя, и ще записувати далі и ?, коли осуцненє (с)ього надійного збірника так близьке (переч. „коли нарід співучий“), щоб як не дорогоцінними думами“ і т. д. ⁴⁾ В ориг. „уіх“! ⁵⁾ В чорновій „народну“. ⁶⁾ В чорновій „грошевим“. ⁷⁾ Зам. дальшого в чорновій написано так: „Ого й нема мови нині між Станіславцями як о піснях историчних, пісні (переч. „сортують“) бракують и переписують, казки лагодять, а тим часом, уміняють-громадяне що на селі при живих записують далі, а по храмах та ярмарках на лірваків полюють завзято. От и в Станіславі: підмовили ми иногді двох лірваків до себе, та лихо, — бояться сліпці співати про Морозенька (переч. „и Ничая“) Коструба, Ничая, — (переч. „хоть незнати“) (мусимо дізнатись через що, и кого саме, бо ляцька рука видима) ого й неоприходили оба, хоть обіцялись. Зате сими днями заскочать одного в его власній хаті під Станіславом, (переч. „другого“) за другими (в ориг. „другими“) заполюють на храму у Лисці. Тамтуди вибираються с книжками „Просвіти“, „Зоря“, як ярмаркували Тарас с Мот(рею), Календар „Прос.“ на 1872. За їх помочєю збракований вже мій збірник и вже нині для Антоновича готово у мене 126 пісень и співанок историчних; (переч. „решту від збирачів по селах“) до тижня сподіваємось присилити від Дяків: Лібрика и Волошинюка, (переч. „яко“) студ. Степановича и урядника Навроцького, тай тогди висилаємо, щоб ще перед 1. Вєресня у Києв

пісні побраковані, а від мене и моїх приятелів дві третини до посилки готові, послідної надіємось до тижня с сіл, та й ще перед 1. Вересня висилаємо п. Антоновичу. Пісень историчних в нашого народу 10%, а переглянувши їх запорядком (такий спис пішло Вам в слідуючім листі) — немаємо чого жалувати на брак историчних пісень в Галичині. Нарід в нас єсть, оже и був — жив, и має він свою исторію, хоть и правда, що пасивну.

Тутешні школярі-громадяне хороше заходятьця. По селах записують пісні від женців, мійські помагають порядкувати и переписувати пісні и казки, розпродують по ярмарках виданя „просвіти“, та на лірників по храмах полюють. Оноді вже були ми підмовили до себе двох сліпців-лірників, та на лихо сказали „Ничая“ співати; сліпці налякались тай повтікали, не сказавши, хто ім наказав співати анти-ляцькі пісні. Та нині сподіваємось розвязки, бо пішов один школяр с книжками на храм до Лисця

настали. (Переч. „До толі у мене фабрика правдива“). Над Рудченка 2. випуском (Січовим) друкують, але чую, що посилка книжок на мов ния с Києва вже в дорозі. Розправу Товмачева переложили у гимназіясти чисто та розбирають її у громаді. Про ті наші (переч. „Ста“) Галицькі у гимназіяльні громади напишу або розкажу колись ширше; сях живив в 4 громадян в Станіславі, (переч. „зо двох“) решта навідується що пару день, бо на Підгір'ю всюди близько, (переч. „? ?“), найкращий Тит Заячківський, підсудя у Тисмениці під Станіславом, що в громадах сілських одним лиш люде журтятся, щоб то кажуть, той Заячик тільки прїїхав на комісію, тоб (переч. „громадське стало“) наше стало б на верха“, а я слухаю тай собі мишлю, що такий практичний результат и така слава наших громадян у народі лучча, ніж „земляк-намістник“ ніж (переч. „журнали“) друкована теорія у десять журналах! Станіславські громадяне називаються: Заклинський Леонид (переч. „голова, певняк, Гарасимович“) и Роман, Герасимович Іляр и Теофіль, Терлецький, Гліджук, Душвинський, Слюсарчук, 6 поповнів, 2 людські сини, всі гимназіясти. Тому Заячківському дружбитиму 12. Серпня в Микуличині, в глибоких горах, — а тоді и подам Вам опис нашого життя поповіського. Попівство те в корені здорове, малоруське, має (переч. „своїх“) свої відтіня політичні: настоящих руских(.) таких же полюсів, а найновішими часами прибріло ще третю котерію людей, котрі наївно признаються, що не знають, до якого вони народу належать, недовільні ні Словом ні Основою. На лихо патронат ляцький виховує скритих зтяжників, (переч. „що“) господарство? діти коштують, особливо дівчата, що и хороші а всі рівно таки старіються дівчатами, так густо, що аж жаль по домах бувати, дивитися, від тогди, коли поповні (далі на тій самій стороні вгорі, суголов, із трьох рядків, котрі відлетіли, лишилися лише слова „зараз женилися“ і кілька инчих, яких годі відчитати!)

(о милю)той їх має розпитати та розговорити. Оттут имена Станиславців: Голова: Леонид Заклинський, писар: Иляр Герасимович, Теофил Герасимович, Роман Заклинський, Терлецький, Гліджук, Слюсарчук, Лушпинський, всі уимназисти. По замістом В. Волошинюк, дяк записователь жив. слов. в Живачеві, в Коломийщині, и Заячківський судя повітовий в Тисьмениці, що на его весілю дружбитиму за три неділі, тай сподіюсь Вам подати з описом того весілля образець життя нашого попівського. Сей молодий судя гарну собі здобув славу, що засядно міркують наші люде поселах: „Колиб той Заяць приїхав на комісію, усе піде в лад“, (в процесі с поміщиком). Гадаю, що такий практичний результат почутя громадського один здоліє обернути недовіре народу до сурдутових у довіре кріпке, — що такий урядник між громадами більше важить ніж „земляк-намістник“ або друковані теорії у десяти журналах хотьби и наших. Граждан нам треба, людей викохати, а за ними буде гріш на журнали: оце проурам кожної с тих громад наших, що при кожній уимназні трівають. Про ті громади буде ще в свій час мова устна або листовна між нами. Тут досить сказати, що в них виховуютця самовільно хлопці, свіжі духом и тілом; пробуючись у словесности и вимові, у змаганнях умових дебатами — учатця власну историю виключену або перекручену в школах; та записують пісні народні. Взаїмна критика доглядає шкільної науки (загально входять в громаду самі найздібніщі), и того, щоб фантазия котрого часом на згубні дороги не повела особливо в главі „о любови“, де гуцули ексцесують густо. От Вам один епизод с тої глави. Коли на Йвана убирали наші хлопці престол его в церкві, на докір полякам, що свого Непомуцина патрона мають, забракло квітів. Тоїж хвилі, се в вечер діялося, нестало в церкві Филька Герасимовича, мов у воду впав. А се такий гарний хлопець, що лиш стій та дивися, що недиво, коли его дівчата з вікон обсишують квітами, а найбільше тутешні старостянки, що коло самої церкви їх садок. За годинку вертає Филько угинаючись під двома величєнними китицями. Увесь цвітник сплєндрували ляхкі для українця та для нашого Ивана! С тим патроном уимназьяльним знов своя история. Перед пять літами ми спротивились проті Яна Непомуцина, що сам один був патрон уимазьяльний. В рік друга верства забунтувала уимназию и подала петицію, щоб для Русинів дано окремого Ивана, именно хрестітеля, що в ёго имя заключуютця побратимства у гуцулів. Все виходило з громади, так само, як рівночасно

лагодяться, на Службі псалми співати с переводу Шевченка.. На обряд лиш начине и спосіб до впливу на молодіж, и немає его в громадській проґрамі, — евангелиєм ім „Номиса приповідки“ тай казки Рудченка, що над їх 2. випуском друкуются вони нині у Станіславі, перевели чисто розправу Товмачева¹⁾ з Вѣстника, та розбирають її у громаді.

Загальне жадане поручено міні Вам донести: Просимо половину накладу теперішнього збірника для нас и про решту світа, крім Росії, вистачити чисто по українськи, без російських присмаків у предмовах, увагах и цитатах; технічна трудність невелика булаби, надто ми сеї осени післалиби 100. левів титулом предплати на повстаючий збірник, чи на кошта такої поправки.

Прошу міні в одвіті також написати, в який спосіб переведено в Росії (в западних и южних губерніях) освободжене селян и їх увлашненє, чи наділенє землею; — бо мало знаємо о Росії и загально, а в тім ділі спеціяльно поперекручували тутешні ляхи и кацапі так всі вісти, що ніколи дійти правди.

Вашого одвіту дожидаю с пильна в Станіславі „Mittlere Gasse N. 42^{1/4}“ и за лїнивисть свою каючись, обіцюю поправитись и відписувати живенько и доладніше, ніж сим листом, що нагородив крам'я усякого. Донесіть міні, як живете- триваєте с цілим домом, на здоровлю, праці, та забаві, як маються Ваші пані и донечка, тай коли гадаєте покинути Німоту и німечину, и вертати и гостіти по наших Українах, щоб хоть подивитись Вам на ті наші сині гори, що здоймаютьця над Станіславом, та на ті Бистриці, гірські, бистрі, чисті, що его обпасали, а тут и в мою хату загостити, раду Вам и отверту.

Тут и клоняється до Вас гуцулики Станіславці и Коломийці: „здорові нам були тай Богу милі!“

Низеньким поклоном клонюся и ручкі цілую Вашій пані, и Вашу донечку стискаю, Вас здоровлю сердечним поздоровом.

Клонюся до п. Русова; а від всіх наших поклін посилаю до всіх земляків, що товаришують з Вами в Гайделберзі.

Мелітон Бучинський.

Станіславів 15. Серпня 1871.

¹⁾ Се б то : Драгоманова.

P. S.

Довідаюсь на Відень, що одна часть книжок для „Січи“ вже в дорозі с Кніва у Відень.

Тако ж, що „Правду“ до Вас вислано зі Львова.

Проїзжі, що в мене гостили, Навроцький, Скородинський и Федорович, до Вас клонятця.

До 8. Жовтня буду в Станіславі. Потому у Відни.

Чи не чули чого про Іонина? У мене ніякої вісти.

На Львів в Одесу вертав з Відня оноді проф. уишн. Коновалів. Сидів всю зиму и літо у Відні, маючи ще з Одеси адрес „Січи“ и мою, та на лихо „медика“. Ото й не звідавшись у бюрі адресовім, хоть хотів пізнатись з нами, не пізнався. У Львові за те познакомився хороше.

Мел. Бучинський до Вол. Антоновича

(Чорнова¹⁾).

П.²⁾ 2. N. 62

Лист до В. Б. Антоновича 3/9. 871.

Високоповажаний Добр.!³⁾

Слава⁴⁾ вам, мужі Кияне, що ділом дбаєте за святу спадщину народу, за будучности єго поруку, за ниву словесну українську, що видавши твори її прислів'ями и казками, нині зуповний збірник пісень наших историчних лагодите, живу літопись України с писаною поруч ставите! Приймайте в добру годину и сесь доклад до вашого виданя, що⁵⁾ Вам с під Карпатів шлеся, доклад невеличкий и тому, що⁶⁾ давнина наша ⁷⁾ по исторії пасивна, у юнацькі пісні не богата и тому, що за короткий час від⁸⁾ Липня до Вересня годі нам було більше ⁹⁾ записок по-

¹⁾ Писана чорнилом. ²⁾ Пакет, де Буч. первісно ховав ці чорнові. ³⁾ Далі а сар. перечеркнено: „Завізані п. проф. М. П. Драгомановим посиішаємо с посилкою тим нашим докладом до того збірника пісень историчних, що готуватця нині під редак. Вашою в Ківі. Нехай Киє маємо веслувати“. ⁴⁾ Далі переч. „мужам Киянам. ⁵⁾ Далі переч. „до вас“. ⁶⁾ Далі переч.: „в нас хоть и є исторя давнина та пасивна и неплідна“. ⁷⁾ Далі переч. „вітцівщина“. ⁸⁾ Далі переч. „Червня“. ⁹⁾ Далі ще раз „більше“.

бракувати крім тих що ми у Станіславі на похвату¹⁾ найшли. Та за перепискою и за порозумінєм с ~~тими людьми, що по жи-~~ вах назад до Львова и Відня²⁾ повернуть маємо всю надію³⁾ живо и не одну ще таку посилку як теперішня, на⁴⁾ руки за- силати, доки наблизится за пару літ и до нас черга и⁵⁾ ви- дамо збірник всіх ліричних пісень українських, — нашою при- чиною и на власну руку⁶⁾, — віддамо довг народ(ови) наш(о- му), тай будем вмирати⁷⁾.

Пісні отсі записані на Підгір'ю з уст людей неписьменних в літах 1866—1871⁸⁾. Старались ми вірно віддати місцевий говір, зазначаючи місця записаня так, щоби колись можна за говором и племя кожне розграничити — розмалювати на карті⁹⁾. Край, сторону місце и имя збирателя означені скороченнями з доданим ключом (за прикладом пословиць Номиса¹⁰⁾).

Залучаємо рівно и 24 казок¹¹⁾, и ласки Вашої просимо¹¹⁾ 20 казок В. П. И. Рудченкови, задержавши до Свого збірника 4, историчних, прописаних окремо

Клонится до Вас В. П. Добродію від гуцулів низеньким поклоном

М. О. Буч.

Адрес до мене (аж до 1. Жовтня¹²⁾ від 1 Грудня до 1. Марта 1872. В Станіславі, при середній улиці N. 42. Від 1. Жовтня до 1. Грудня с. р. (переч. „Hörer der Rechte in Wien, Universitaet“) étudiant en Droit á l' université de Vienne.

Деклярація

Подписаний¹³⁾ подасть на адрес „Его Благородію Мило- стивому Государу Владіміру Бонифатьевичу Антоновичу, про-

1) Далі переч. „мали“. 2) Далі переч. „позізяться“. 3) Далі переч. „не одну“. 4) Далі переч. „Ваші“. 5) Далі переч. „на свою руку“. 6) Далі переч. „доки народови нашому віддамо“. 7) Далі писано звич. олівцем. 8) Далі переч. „записані вірно після“. 9) Далі переч. : „Залучаємо крім спису хронологичного и ключ до відчи- тання скорочень“. 10) Далі переч. „між ними 4 историчних окреме“. 11) Далі переч. : „ласки Вашої передати їх В. П. И. Рудченкови до его видавця, коли Самим историчні казки не здадуться з них“. 12) Далі переч. „1871“. 13) Так!

фессору університета в Києві, (на Жилианской улицѣ) пакет, со-
держачій письма в с. 20. гульд. авст. валь.

Станиславовъ 22 Августа 1871

Мелитонъ О. Бучинскій
(в Галиціи) Станиславовъ на Середной улицѣ N. 42.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою М. Бучинського написано зверху: „Одержав
7. Вересня 1871“.)

Гейдельбергъ, 31 Августа. 1871.
Untere Neckarstr. 9.

Высокоповажный Добродію,

Велике Вамъ спасибі за Ваше письмо, которого я ждавъ зъ немалымъ нетерпіннямъ, особливо одтого, що бажавъ зъ його де що пізнати и про теперешне политичне становище Галичини, про що тутка въ Німеччині овся не довідаєшся. Хотя моя надія не сповнилась зо всіхъ боківъ, одначе все таки де що пізнавъ одъ Васъ а про те, що більш мені потрібно було бъ, помъяну низче. —

Першимъ діломъ поговоримо про книжні стосунки. Довідався и я черезъ Русова, що Вамъ послано вже зъ Києва килька книгъ, але не знаю скільки и яки, думаю жъ, що далеко не всі, про котрі мы зъ Вами вмовлялись, бо про їхъ я писавъ въ Києвъ тільки зъ Гейдельберга¹⁾. Цей листъ мій запевне вже получено въ Києві и, думаю, по йому буде скоре виповненіє, тимъ паче що Беренштамъ (адресъ — въ Военную Гимназію, Вильгельму Людвиговичу) до $\frac{1}{2}$ Августа повернется зъ Кавказу, куди вінъ йїздивъ (заверне и въ Чорноморьє). Звісті Вашіи, що „Просвіта“ готова узять комиссію на продажу якъ нашихъ такъ и другихъ виданій дуже мене порадили²⁾. На счетъ формальності, — робіть, якъ знаєте. Для мене и для всіхъ насъ се діло посліднє. Боюсь я тільки одного, якъбы „Просьвіта“

¹⁾ Далї, після точки, перечеркнено „звісті Вашіи“. ²⁾ В ориг. „пораділа“!

не подивилась зь недовіромъ на продажу книгъ писанихъ по великоруські и не говорящихъ спеціально объ Україні. Бісові святоюрці нагнали¹⁾ ляку и недовіру! А въ тихъ видахъ, про які ми зь Вами розмовляли, потрібно бъ було Галичанамъ знати²⁾, чимъ морально живе Россія и въ йій и українці, бо, — якъ тамъ воно буде, — а теперъ и українці на добру долю живуть письменністю, котру *tant bien que mal* можно звать и русскою и великорусскою. Я такъ скажу: коли вже Вамъ святоюрці несутъ на тому жъ язика гниль, то, не бійтесь: мы Вамъ подамо смашніше по середині, хотя и въ тій же формі. — До руки замічу, що я радъ бы написати становище и російскої літератури въ Галичині для цієї послідньої, тільки не знаю, (чи) стане хто слухати, чи треба и куди послати до друку: Основи я овсі, почитай, не знаю. — Якъ що Вы дійшли до положительнаго чого сь „Просвітою“, то одпишіть мені, куди, що и якъ прислати въ Львівъ, — а также и въ Відень, — а до того приложіть и бібліографію галицку, по котрій бы можно було заказъ зробити изъ Києва.

Я ще зь Відні казавъ Вамъ, що найбільше пішовъ бы въ Россіи въ продажъ Федьковичъ. Жалко мені, що я не знаю його адресу, а то написавъ бы йому самъ. Теперъ обертаюсь до Васъ сь питаніємъ: якъ Вы думаєте, чи згодився бъ вінъ на те, щобъ видати у Києві всі його твори, якъ поетичні, такъ и прозаїчні? Запевне, що для того треба буде маленький словничокъ додати. Що, якъ бы Вы запитали його о сімъ и його одвіть мені дослали рівно з його всіми творами (я маю тільки I вып. поезій). Я бы прочитавъ и вимітивъ бы незрозумні слова, — а чи Вы, чи хто другий написавъ бы поясненія. Слідъ бы було додати и біографію и патреть. — Якъ бы тамъ не було зь виданнемъ, а я для себе прошу Васъ добути мені Федьковича II и III випуски Поезій и, що можно, зь прозы, бо не можу я сповнити³⁾ давнього заміру написати про його росправу до Вістника Європи. Для параллели я хотівъ бы Дідицького Конюшого⁴⁾, Буй Туръ и друге, — а такожъ Читанку Торонського, яко образецъ излюбленной святоюрцями поезіе. Овсі я не знакомий сь Шашкевичемъ, — для того и прошу Васъ помннути книги мені дослати и скільки вени⁵⁾ коштувати-

¹⁾ В ориг. „нагналя“. ²⁾ Далі перечеркнено „що“. ³⁾ В ориг. написано було зразу „вповнити“, а потім „в“ (перше) поправлено-якось так, що годі відчитати. ⁴⁾ Далі переч. „Сон Кн.“. ⁵⁾ Далі переч. „сто(їтв)“.

муть одписати (коли можно, перевівши счотъ на талери), поки я ще в Гейдельберзі, зъ котрого я вийду черезъ місяць до Франції. („Правды“, про котру Вы пишете, що вислана, я не получавъ, 1869¹⁾“ рокъ; безъ його я не могу написать, якъ хотівъ, про нові появи въ малоруській беллетристиці).

Спасибі Вашимъ Станиславовцямъ за ласку и поклонъ а ще більше за те що готовлять, як пишете, етнографичні матеріали про гуцульскій край, котрий, уже и не знаю сказати, як мені хочется побачити. Прохавъ бы я, зробити бібліографію, що було писано про гуцулівъ по руськи, чі по польски²⁾, по німецьки, чі по якому. Можно бъ почати съ гуцулів те діло, про котре тежъ говорили мы зъ Вами, --- сбіръ въ одну книгу етнографичнихъ и археологичнихъ розправъ галицкихъ, котрі по одній розбрелись такъ, что и Вашимъ трудно добути, не то намъ. Я писавъ у Києвъ, щобъ прислали кілька примірниківъ тихъ программъ, по котримъ отбувається експедиция одъ Географичного Общества Чубинскимъ. Якъ би по йімъ добратъ факти про гуцулівъ, то зъ прилогою росправъ вийшовъ би чималий томикъ. Поки що, якъ будете досилать які пісні, то чі не можно бъ було приложити и нотъ, бо въ насъ не мають понятія про музику горцівъ Вашихъ. Дуже бъ я жадавъ побачити громади молодіжі Ваші, зъ котрої бажаємо робітниківъ для народу и його освіти³⁾. Чувъ я одъ Русова и вивожу зъ Вашого письма, що молодіжъ займається и поезією. Я бъ осмілился подати два совіти: 1) старатись, щобъ у кожій громадці завести бібліотеку, въ котрій бы буды, якъ можно, повнійше⁴⁾ зібрані твори нашої народней словесности, яко джерело найлучшого языка и народнього духу. 2) вчитись чужимъ языкамъ, звертаючи увагу найбільше на те, що близче и потрібнійше и нашої народности, — на прикладъ на народній епосъ и⁵⁾ популярні и дитські книги въ європейскихъ литературахъ. Я такъ думаю, — що коли вже ми стали „хлопскою“ народністю, то разъ — вже й нікуди дїтсья, — а въ другій у всій Європі не къ тому йде, щобъ панами робитсья, а щобъ хлопами; значить и словесность намъ треба починать зъ низу и зъ низу: хто хоче переводить, той хай беретця за епоси народні німецькій, италянскій, испанскій, скандинавскій, Іліаду, казки Андерсена, Schwarzwalders Dorfgeschichten Ауэрбаха, La petite Fadette и т. п. Ж. Занда,

¹⁾ Зразу було „1868“. ²⁾ В опіт. „по попольски“! ³⁾ Далі переч. „Таким“ чи „Також“. ⁴⁾ В опіт. „півнійше“. ⁵⁾ Далі переч. „пед.“.

Робінзона, розкази Жюль Верна и Моне, романи Еркмана-Шартріана¹⁾ де що Беранже и т. д. Цією дорогою вірніше доберемось и до Аристотеля и Шекспіра и т. п., — а почавши зь їхъ можемо зостатися ні зь чимъ. Це довга матерія, про котру почавши балакати(,) можно до ранку не кончить, та й²⁾ лучше бь про неї поговорити діалогами, а не монологомъ на папері. —

Що, скажіть мені, зробили Ви зь піснею Іліади Руданьского? Якъ шо вже вона надрукована, то прислали бь³⁾ Ви мені листківъ зо два: я би одинъ пославъ авторові вь Ялту вь Кримъ. (Таврич. губернія).

За Пана Товмачева радий и я, що його розправа кому небудь⁴⁾ у пригоді стала. Посилаю и другу розправку того жь автора про казки, котра при самихъ казкахъ тежъ може буде не безъ цікавості. Надрукована вона⁵⁾ вь Вістнику Європи за сей рікъ у N 1. (замічу, що В. Е є лучший російскій журналъ и має коло 8000 пренумерантівъ). Виринаючи розправу про казки, пришлось, щобъ не половинити листівъ, одірвати ище друге и вь тімъ числі полемику зь Катковимъ. Погляньте, якъ його чистять и побачите, що вінъ далеко не царь⁶⁾ російської печаті. Зь того факта, що лучший російскій журналъ печатає розправи Т-ва, а такожъ зь того, що зь симпатією кь українському движенію одкликається більшість російської журналістики (журнали: В. Евр., Отечественныя Записки, Дѣло, газети: Недѣля, С. Пет. Вѣд; — противъ журналъ: Русскій Вѣстн., изд. Катковъ, газети: Моск. Вѣд.⁷⁾ Биржевыя В. и Голосъ часомъ), — можете вивести, що діло⁸⁾ цього движенія не такъ то безнадіжно стоить у Россіи, а коли погано, то, може, більшъ черезъ нашу неробочість, ніжъ черезъ гоненія. „Общественное мнѣніе“ не противъ українства, а противъ його де які правительственні розпоряженія, вызвані страхами 1863 г.⁹⁾, доносами поляківъ и потімъ уже катковцівъ. Зь тихъ розпоряженій саме погане¹⁰⁾: заперещеніє печатати по українски церковне и педагогичне, та¹¹⁾ и те должно впасти, якъ вийде общій законъ про печать, а його готовлять кь осенній сессіи

¹⁾ Від „Анדרсена“ хтось підчеркнув олівцем сильно. ²⁾ Далі переч. „прія(тнще?)“. ³⁾ Далі переч. „вони“. ⁴⁾ Далі переч. „піш“ здобул“. ⁵⁾ Далі переч. „бул(а)“. ⁶⁾ Далі переч. „рус“. ⁷⁾ Далі переч. „и отчасти“. ⁸⁾ Далі переч. „украин“. ⁹⁾ Зразу було: „котрі вызвали по(ляки)“. ¹⁰⁾ Зразу було: „сами погані два“. ¹¹⁾ Зразу бул: „да“.

государственного совѣту. Найбільша же слабость українського движенія є въ тѣмъ, що воно мало опіралось на науку, — окрімъ творівъ Костомарова; — (за те получите „Отечественное“ „Южный Край, и побачите, що¹⁾ росправа про народность українську зроблена по Костомарову: „двѣ русскія народности“). Цього то ради, — т. е. розсудивші, що науку ніхто не вб'є, та и вдарити не посміє, — а вона свого²⁾ добивається, ми и постановили обернутись на чисто научну дорогу видання и потімъ критики матеріалу для характеристики нашої народности: казки, пісні, словарь, граматики.

У тісній звязі зъ нашимъ прямуваніємъ стоїть и те, що ми пишемо³⁾ предмови въ виданняхъ нашихъ по великоруські, — чого Вы просите не робити зъ историчними⁴⁾ піснями, — що (якъ було зъ предмовою до 1-го вип. Казокъ, переложенною у Правді) у Васъ⁵⁾ розуміють такъ, буцімъ то цензура великоруська иначе не дозволя. Я розумію, що для Васъ має важність чисто українська форма книги, — бо Ваши святоюрці обернули буквенну ріжницю въ политичний вопросъ. Для насъ же, — котрі не стоїмъ на политичній основі(,) це трохи не такъ. Мы⁶⁾ друкуємъ заголовку и предмову по великоруські,⁷⁾ — въ знакъ того, що обертаємось до всього ученого світу у Росіи (Кулишъ колись казавъ, що його Зап. о Южной Руси більшъ роскупались въ Великій Руси, ніжъ въ Малій и я цьому вірю, бо зъ не дуже завзятихъ, а з такихъ, зъ якихъ состоять масса публики, середніхъ, — де якій українець скаже: я й безъ їхъ знаю своє, а великорусъ подума: а дай я подивлюсь, що то за хахли! — та й читаючого люду міжъ народамъ въ 34 миліонівъ більшъ, ніжъ міжъ 14 м., та ще й безъ двохъ столиць). Ні зъ якої сторони намъ одрізувать ходъ нашому виданню въ Великій⁸⁾ Руси⁹⁾ и тамъ де читають по великоруські, т. е. и у иноземців, — не вигодно. Примічання и переводи слівъ тежъ ми мусимо робить по великоруські, — бо словника українського не маємо, и де які вимови зъ якої небудь Тавриди я, полтавець, безъ переводу не розумію. Мы обертаємось до великоруської мови, якъ Вы до німецької и для себе

¹⁾ Далі переч. „стат(я)“. ²⁾ Далі переч. „кожного“. ³⁾ В ориг. „пишемо“. ⁴⁾ Далі переч. „душ(ами)“. ⁵⁾ Далі переч. „вино(дять)“? ⁶⁾ Далі переч. „печ“(?) ⁷⁾ Далі переч. „для“. ⁸⁾ В ориг. „Великія“. ⁹⁾ Тут був зразу відсылач і внаву примітка: „Лисенка пісні де які не брали зъ за того, що пос“

часом¹⁾ и для других обитателів Австрії и для всього ученого сьвіта. А, — замітте, що теперечка цей послідній, — якъ я бачивъ у Будишині и Празі у слав'янъ, въ Липску у Німцівъ и знаю по письмамъ зъ Англії, — вчиться по великоруській, — и впьять таки безъ нашого словника к(ото)рый все таки намъ най-вигодніше спорядить сь толмаченіємъ на великоруській, яко намъ усімъ найзнакомітійшій, й не добереться до нашої суті. Ви скажете: не добереться и до²⁾ казокъ, писень и т. д., — такъ якъ и до предмови. И такъ, — и ні! Скільки я мігъ замітити, найтрудніше въ слав'янськихъ языкахъ не народній языкъ, а скований інтеллигенцією, термінологія и т. п. Отъ куди треба найбільше словника, безъ коего не то чехъ, німець, та й петербургській и московській профессоръ насъ не розбере. — По всіому сказанному мы бь готові були для Васъ (бо, кажу въ друге, у Васъ въ тому смыслъ е) виготовать другу форму виданій, та тільки наврядъ: потрібна буде така типографська возня и трата грошей (100-ма левами тутъ не обійдетця) котра не³⁾ окупится результатами: Вамъ не сходно признать великоруській языкъ домашнімъ (та й святоюрці на те не йдуть, та й не дойдуть, хоть би й хотіли), — а посередникомъ хто буде, чі великоруській, чі німецькій(,) Вамъ усе одно по меншій⁴⁾ мірі. Такъ яко на посередника Вы й дивітся на великор. мову у нашихъ виданняхъ, — такъ и ми на йїї дивимся.

Теперь переходжу до Вашего питання про волю крест'янъ у насъ и про наділи землею. Жалію дуже, що не маю підъ рукою ніякихъ числовихъ фактівъ, такъ що не можу написати Вамъ зъ потрібною півнотою. Завтра напишу у Россію до одного чоловічка, котрий зъ охотою зведе більшъ звістокъ Вамъ, ніжъ я. — Питаю⁵⁾ Васъ, якъ Вы думаєте, чі не потрібна була бь для Васъ росправа про строй крест'янства, земства и нового суда нашего, т. е. про ті три реформи, на котрихъ стоїть на-стояще и будуще Россіи и нашого краю? — Про судъ у Катеринославі вийшла брошюрка по українські, — треба йїї видрати и Вамъ дослати. — А поки коротенько одпишу Вамъ про волю нашихъ селянъ.

¹⁾ В ориг. виходило би: „и для часомъ себе“, бо „часомъ“ дописано пізніше, зверху, та, через поквап, заведено між „для“ i „себе“. ²⁾ Далі переч. „содержанія“. ³⁾ Далі переч. „стан(е)?“. ⁴⁾ Слово „меншій“ підчеркнено звич. олівцем — бачиться, М. Бучинським, що очевидячки не міг його прочитати. ⁵⁾ Зразу зам. ост. 2 слів було „мимоходом“.

Тому ділу положено начало в Югозап. краю (губ. Київск., Волинск., Подольск.) іще в 1847 и в 1848 г. такъ званімъ инвентарнимъ положеніємъ. Генер. - губ. Бибиковъ (котрий в молодості трохи помазався духомъ Декабристівъ) окрімъ деспотизму, бувъ чоловікъ розумний и замітивъ, що одними полицейскими мірами и репрессаліями зъ ляхами нічого не вдієшь, а треба опертись на народъ и дати йому волю одъ ляхівъ. — До його прийїхавъ разъ панъ и почавъ річъ по французски. — Я русскій, отвітивъ Б—овъ, и прошу Васъ говорити мнѣ по руски. — Я не могу по руску. — А как же Вы говорите съ Вашими крестьянами? — А то по просту. — Ну, говорите и мнѣ по просту, я такой же русскій, как и Ваши крестьяне! — Представивъ Б. Николаю I, но цей 30 літ збирався освободити крестьянъ, та все не зібрався, боявся, якъ бы не примішалися до цього діла „язвы западныхъ безумій“. Насилу згодився на половинну міру для западныхъ крайівъ, т. е. на инвентарне положеніе. По цьому положенію треба було сохранили крестьянамъ у пользованіе землю, котра була у їхъ съ 1817 г. и котрої поміщикъ одібрати вже не мігъ. За ту землю крестьяне мусили одбувати роботу не більшъ 3 днівъ в тиждень по особому росписанію, превисить котре панъ не мавъ права. Въ количество землі уходили и ліси и пасовиска, за котрі крестьяне одбували роботу те жъ по росписанію. Землі за крестьянами записано було не мало, — бо съчетъ ишовъ съ 1817 г. (за 30 л. сложність). Де-де прозорливі пани постаралися вменьшити землю, щобъ на случай буде конечна воля, меньше одійшло крестьянамъ, а де то й ще прибавили, щобъ мати право більші роботи записати. Звісно, що все таки инвентарі вповнялись плохо, бо берігъ ихъ исправникъ, та становий приставъ, а ихъ можно було купити. Ті инвентарі згодились, яко идея для конечного наділа, якімъ наставъ недавно. Коли при Ал. II дуже начали толкуватися про „волю“, то пани литовски (Ков., Гродн., Вил.), яко народъ догадливий и зъ остзейскими німцами сусіди, — надумались сами просити о скорішимъ освободженіи крестьянъ. Въ їхъ були тежъ правила подібні нашимъ инвентарямъ и вони боялись, щобъ уся земля крестьянска не одійшла крестьянамъ, та й задумали волю таку, якъ у остзейцівъ (що вкрали всю Bauernland в 1811 г.) и в Царстві Польскімъ (1817—1818 г.), — про що подали адреси Цареві. Цей одвітивъ имъ рескриптомъ 1857 г. 20 Ноября(,) котримъ призвавъ усе дворянство имперіи къ обсу-

денію вопроса обь улучшеніи быта помѣщичьихъ крестьянъ. Рескриптъ той висказавъ принципъ, що земля есть неприкосновенная собственность помѣщиковъ, но може быть предоставлена крестьянамъ за выкупъ. Рескрипти призывали дворянъ выбрать по „уѣздамъ“ (Kreis, по старому украинскому Повіть) членів губернскихъ комитетівъ для написанія „мнѣній по устройству быта помѣщичьихъ крестьянъ“. Пани на лівімь боці Дніпра, по безграмотності, выбрали більшъ тихъ, що грамотнищі були, т. е. молодшихъ и вчившихся въ университетахъ, — а ці не представляли ихъ мнѣній, такъ що дворяне хотіли, щобъ землі не давать, а коли дасть, то за високий выкупъ, — а въ комитетахъ признали наділъ и за не дуже високу плату. Изъ губернскихъ комитетівъ составилъ центральний въ Петербурзі, у котрому не глядючі на всі интриги, більшість стала за наділъ. На тімъ же стоявъ и председатель його Ростовцевъ, котрий хотівъ загладить гріхъ доносу на Декабристівъ, — и царь. Правобережні пани ті підтасовали губернскі комитети по своему и въ столицяхъ агитовали, та нічого не вдіали. Тоді, конечно, панамъ всімъ, а особливо западнымъ осталось старатись¹⁾ взяти свое при виновненіи эманципации. Манифестъ про эманципацию и Положенія о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости (особе для 34 Великор., новороссійскихъ (Херс. Екатер., Таврич. губ.) и бѣлорусскихъ губерній, особе для малорусскихъ, т. е. Черниг., Полт. и части Харьк., особе для Югозападного края, т. е. кievск., Пол., под. губ. и особе для сѣверо-западн., т. е. Ковенск., гродн., виленск. минской, и части витебск. губ.) обнародованы 19 Февр. 1861 г. (по счастью въ ту-тешній руській читальні у великому запустінію найшовъ я и Положенія, такъ що могу з більшею фактичністію розказати дальшъ.

Главнымъ принципомъ наділа крестьянъ землею была та идея, що крестьяне были представлены государствомъ панамъ не яко собственность, а яко²⁾ наслідственні арендатори землі, (которой мінімумъ бувъ и давно опредѣленъ закономъ) — котру теперь государство выкупуе одъ панівъ, — такъ що предполагалось(,) щобъ у крестьянъ після эманципации не осталось землі меньше ніжъ було. Зъ цього головнішъ

¹⁾ Зразу було „налягти“. ²⁾ Далі переч. „вільні“.

(а ще изъ другихъ причинъ¹⁾) вийшла і різниця у наділі и його условіяхъ по разнымъ містамъ. Народність кужноруська населяє ті губернії, котрі²⁾ підходять підъ положеніє великорусько-новоросійське (часть Воронежской, Курской, Харьковской, — Херсонська, Катеринослав., Таврическа), Малоруське (друга часть Харьк., Черниг., Полт.) и югозападне.

Подивимось же на условія наділа по всімъ цимъ краямъ. По переду скажу про наділь усадьбами. Вони на всі полоси імперіи підведени³⁾ підъ чотири⁴⁾ категоріи: а) за котрі крестьяне платять оброку не болѣе 1 р. 50 коп. б) — не більшъ 2 р. 50, с) не більшъ — 3 р. 50 и d) — коли усадьби мають особенні вигоди то більшъ 3 р. 50 коп. Це рідкість. Коли крестьяне зхотять викупить усадьби, то⁵⁾ оцінка робиться помноженіємъ оброка на 16 р. 67 коп., — такъ що середня усадьба (хата и съ $\frac{1}{2}$ десятины, моргъ, огорода) викуплялась за 41 р. 67 $\frac{1}{2}$ коп. Сообразно загальному⁶⁾ урядненію викупа казна видає поміщику $\frac{4}{5}$ тіи сумми викупнимъ пятипроцентнимъ свідитильствомъ, а крестьяне платять 49 годъ по 6 $\frac{0}{10}$ сумми на погашеніє цього долгу. $\frac{1}{5}$ предоставляється платити по соглашенію обоюдному прямо поміщику. Багато одказалось одъ цього прибавка, — якъ про те буде річъ низче.

Полеві наділи и ихъ условія різнообразяться більшє по різнимъ частямъ Россіи. — Положеніє великоруське⁷⁾ составлялось підъ дужимъ⁸⁾ впливомъ паньскихъ тенденцій, для того що пани тамъ крупніші, сидять по столицямъ, земля не дуже гарна, а часомъ и дуже погана, багато люду заробляло гроші по отхожимъ промисламъ и платило панамъ оброки. При наділі крестьянъ малось у виду, щобъ пани за землю получали те, що мали оброкъ зъ души. Для того оцінка землі и способъ роскладки⁹⁾ тіій оцінки узятий для крестьянъ дуже невиконний. Для порівняння приведу приміръ зъ Ярославскій губернії. Висцій наділь на душу тамъ положено¹⁰⁾ 4 десятины (8 морг.) оброку за їхъ 10 р., значить 2 р. 50 коп. за десятину (стільки и въ Полтавскій губернії, де земля не въ приміръ лучша). Це вже одно не сходно, — а друге: коли у пользованіи крестьянъ

¹⁾ Остатну скобку — з правого боку — Др—в забув дати.

²⁾ Далі переч. „ухо(дять)“. ³⁾ Далі переч. „на“. ⁴⁾ Зразу було: „три“. ⁵⁾ Далі переч. „платять“. ⁶⁾ В ориг. „загальнимъ“! ⁷⁾ Зразу було „Положеніємъ великоруськимъ“. ⁸⁾ В ориг. „дуживъ“! ⁹⁾ Далі переч. „землі“. ¹⁰⁾ Далі переч. „10“.

не було стільки землі, то расче́тъ робитьсѣ такъ: за перву десятину платять 5 р., за другу 2 р. 50 к., за третю и четверту по 1 р. 25 к., т. е. за меншій душевий наді́ль — 2 дес. крестьян(и)нѣ заплатитъ по оброку $7\frac{1}{2}$ рублівъ, а коли сімѣ въ 4 душі, то вийде не легко. Замі́тте, що арендна ці́на въ такихъ губерніяхъ низче у $\frac{1}{2}$ викупної¹⁾. (Проце́съ расчоту вику́па полево́й землі поді́бенъ усадебному, т. е. оброкъ помножається на 16 р. 67 к.) По великоруському положенію, якъ бачили, зроблена еманципація и въ Новороссіи, части Харьківскій губерніи и на півночѣ черниговскій. Приведу Вамъ числа про Новороссію и Харьковщину: въ їхъ наді́ль на душу положено отъ 3 до 4 десяти́нъ, — глядючі по полосі, оброкъ 9 р., т. е. отъ 3 до $2\frac{1}{4}$ (Екатериносл.), а въ Таврич. 5 десяти́нъ за ту́же ці́ну. Роскладка, коли менше землі було у крестьянъ, ніжъ по 3—4 десяти́ни(,) робитьсѣ поді́бно Ярославскому(,) но все таки легче²⁾: за перву десятину 4 р., а остальні 5 р. на 3 десяти́ни по 1 р. 67 к. Но такъ якъ въ цихъ краяхъ земля добра и зъ годо́мъ дорожає, то крестьяне ще вино́сять та́кій наді́ль. А отъ у Черниговщині на півно́чній йійі части (Суражскій, Мглинскій повіти) погано. У земстві́ черніговському вже підняли пита́нне, щобъ прохати урядъ о пони́женні викупнихъ платежі́въ. —

Въ Малороссіи (proprement dite), т. е. Чорн., Полт., $\frac{1}{2}$ Харьк. висшій душевий наді́ль положено $4\frac{1}{2}$ дес. (у ліснихъ черн. повітахъ и степовихъ Харьк., за характеристичну полосу треба брати Полтавску губер(н)ію и прилегающу до не́йі полови́ну Черниг., де висчій наді́ль на душу $2\frac{3}{4}$ десяти́ни, за котрі́ положено роботи на 1 деся́тину або оброку 2, р. 50 к. — Низчій наді́ль $\frac{1}{2}$ висчого. На викупъ, значить, прийде́тця десяти́на въ Малороссіи середні́мъ число́мъ 41 р. $67\frac{1}{2}$ к. зъ котрихъ $\frac{4}{5}$ дає урядъ на умо́віяхъ, які́ описани при вса́дбахъ. Щобъ вже безпре́пятственно говори́ти про югозапа́дний край(,) тепе́рь роскажу, якъ устано́вленъ проце́съ пере́хода крестьянъ на викупъ, черезъ що у Малороссіи більшъ $\frac{3}{4}$ землі крестьянскій вже ви́куплено. При освободжені́ крестьянъ особимъ уря́домъ (а) мировий посре́дникъ по 2—3 на пові́тъ изъ дворя́нъ, назначаемихъ по согла́шенію губер́наторомъ съ пред-

¹⁾ Далі́ переч. „По великоруському“. ²⁾ Ост. ско́бку — з пра́вого боку — Др—в забув дати; „таки“ ставлю я, бо в ори́г. напи́сано „тали“!

водителемъ дворянства — (маршалъ, виборний) б) мировий съѣздъ зъ посередниківъ, с) губернске по крестьянскимъ діламъ присутствіе изъ предвод. губер(н)скаго, членовъ отъ правительства и депутатівъ одъ дворянъ) составляется у присутствіи крестьянъ и поміщика посередникомъ уставная грамота, по котрій определено число усадебной и полевой землі и повинности крестьянъ, котрі можуть вибирать чи оброкъ, чи¹⁾ панщину (по расписанію днівъ). Панщину можуть постановить тільки на 3 года, після чого можуть зновъ установить договоръ зъ паномъ. Коли пішли на оброкъ, то можуть перейти на викупъ, — котрий тоді и капитализується изъ оброка показаннымъ способомъ. Оброкъ устанавливается (якъ и панщина) добровольнымъ уговоромъ крестьянъ съ паномъ въ границахъ однако Положенія. Но панъ може заставитьъ крестьянъ выкупить землю, коли одречеться одъ $\frac{1}{5}$ плати, негарантируемой правительствомъ²⁾. Такъ якъ багато панівъ позакладали маєтки у государствен(н)ий банкъ, а Положеніе позволяло вичитувать долгъ банку зъ викупной сумми, то для ліквідації многі пани прибігли до одреченія одъ $\frac{1}{5}$ части плати, тільки бь побудити крестьянъ пітти на викупъ³⁾, котрого часто крестьяне не хотіли, якъ не хотіли и ові брати уставнихъ грамотъ, не вірючі ні посередникамъ, ні другому урядові и ожидаючи „новой“, „настоящей“ волі, одъ „самого царя“, „случного часу“ и т. п. Якъ можете судити(,) у цьому ділі велику ролю мали посередники мирові: одъ їхъ багато зависіло, однести въ яку категорію усадьбу, одшукати, якій бувъ перше наділъ крестьянъ, активностію чи пасивностію повліяти на одказъ пана одъ добавочной, т. е. $\frac{1}{5}$ долі викупной плати, одрізка вигона, гарного прогону для скота до водопою (бо Положеніе давало крестьянамъ право на вигонъ чи общій зъ паномъ, чи окрімний, водошой тежъ панъ повиненъ бувъ чи дати свій, чи встроить новий, и тоді одвести удобний прогонъ и т. д.) Лісу въ черноземній полосі крестьянамъ въ загалі не положено, окрімъ кустарнихъ зарослівъ на їхъ земляхъ, и тихъ ліснихъ участківъ, котрі були у пользованію окрімнихъ сімей крестьянскихъ, но тамъ, де крестьяне пользовались дровами и валежникомъ, тамъ на пана возложено давать за повинность, определенну въ грамоті, крестьянамъ топливо 9 годъ. Одъ посередника зави-

1) Далі переч. „барщину“. 2) Далі переч. „и удовольствіе“. 3) Далі переч. (після першої точки): „Якъ можна судити“.

сіло багато опрeдiленнe¹⁾ якъ факта польованiя, такъ и раз-
мiра повинности, а то и уговоръ пана одвести лучше крестья-
намъ частину лiса вѣ владинiе за мiстѣ 9 лiтнейi неопределен-
ности и т. д. и т. д. Запевне, що посередники були всякi. Такъ
якъ вони були зъ помiщикiвъ, то дуже своїхъ не обидiли, но
спасибi тому, що наші свiйскi пани не дуже солiдарнi и дуже
сильного давлeнiя на посередникiвъ зробити не могли, а такожъ
тому, що все таки мiжъ панами була партiя чесного людю, най-
бiльшъ зъ учившихся по университетахъ, — то тамъ то сямъ
посередники були добрi, а у²⁾ загалi у Малороссiи и вѣ Ново-
доссiи посередники не такъ ловко воспользовались слабими бо-
ками Положенiя, якъ бiльшъ солiдарнi мiжъ собою и хитрiщi
пани западного краю. Одна изъ самихъ темныхъ сторонъ По-
ложенiя було то, що воно, — держучись принципа легитимизма,
давало усадьбу и землю тiльки тiмъ крестьянамъ, котрi ййi
мали, а по тому лiшила ййi дворовихъ. Оберегаючи инте-
реси промисленности помiщика, Положенiе признало дворовими
усадьбами не тiлько кухнi и т. п. при панському доми, де жила
лакейська челядь, но и окрiмнi хати при млинахъ, пасiкахъ³⁾,
клунахъ и т. п. А це, не зависимо (вiд) того, що у двiрѣ узятi
були случайно и недавно узятi людe, котрi часто, побувши го-
дiвъ 5—10 дворовими(,) рiбились упъять селянами, а коли
панъ живъ не вѣ городi, то инодi и такъ мали частину землi, —
такъ окрiмъ того людe, жившi при млинахъ и т. п., уже овсi
були такi, якъ и другi селяне. Кажучи загално, — по недав-
ньому заведенiю (чi лучше сказати организацiи легальнойi) кре-
пaцтва вѣ Малороссiи (бо задовго до Катерини вже скла-
дувався обичаємъ хазяйскiй строй подiбний до крепaцтва почти
зъ самого Хмiльницького), и по мiлкотi панства малорусскаго
(переробившагося зъ козацької старшини) у насъ не завелось
того окрiмного сословiя дворовихъ, яке у Великій Руси стало
зъ⁴⁾ холопiвъ, котрi розличаються закономъ ище вѣ XVII в.,
и котрi инодi одiрвались⁵⁾ одъ крестьянства хлiборобного ре-
меснимъ знанiємъ, котре пани йймъ давали, щобъ бiльшъ оброку
брати. Зъ цього усього для нашихъ дворовихъ, т. е тихъ(,) ко-
трихъ застукало у дворi панскимъ Положенiе, а то й тихъ, кого
панъ несправедливо записавъ у дворовi, — лiшенiе усадьби и землi

¹⁾ Себ то: „определенне“. ²⁾ Далi переч. „общимъ“. ³⁾ В ориг.
„пасіахъ“! ⁴⁾ Далi переч. „хло(пiв)“. ⁵⁾ Так, виразно; але може
мало бути написано „одрізнялись“.

було великою обидою. У послідні часи та обида загальна и де які почастні, ставшиї при уводі уставнихъ грамотъ, трохи поправлені виселеніємъ на Кавказъ, по Кубані, (де через те убільшається малоруській елементъ, занесений чорноморскими козаками) и инши южні крайі. Коли до цього прибавите, що на земляхъ казеннихъ такъ звані государственні крестьяне осво-божени на условіяхъ далеко легшихъ ніжъ панскі, а такожъ що въ черниговській и полтавській губерніи не переводились т. зв. малороссійски козаки, т. е. люде звіку вольні и съ землею, котрі инші (звісно не всі) мають землі десятинъ одъ 10 до 500 и більшъ, — то можно позволить собі сказати, что у загалі взятий сельскій людъ у Малороссіи стоить у положеніи изъ лучшихъ у Россіи и, — зъ економічного боку, не зъ худшихъ у Европі¹⁾. Теперъ, якъ уже панскі крестьяне найбільшъ стали „собственниками“, то прежнее окрімне²⁾ діленіе крестьянъ бывшихъ крепаківъ, казеннихъ и козаківъ на волості³⁾, а заведено (по плану Положенія) загальне волостне управління для всіхъ селянъ, при чімъ волость вибіра собі старшину⁴⁾ и судъ волостний. Видача свідительствъ на одходъ, стверженіе договорівъ по найму и т. п. діла сельскі⁵⁾ відає виборне волостне правленіе, а спори — судъ. Поміщики всякої вотчинної полиційи лишени. Зміня старшину по представленію посередника тільки губернске по крестьянскимъ діламъ присутствіе. Волость ділиться на села, — котрі мають сельскі сходи, сельскихъ старостъ⁶⁾ и суди, тежъ виборні. Надъ ними надзирає Мировий Сѣздъ. — Багато мілкихъ ділъ — по наймамъ, выпасамъ и т. п. панамъ приходится вести черезъ волостні и сельскі управи и такимъ образомъ сходиться зъ народомъ и зависить одъ його рішенія. По троху пани привикають кончать діла въ селахъ, а иноді (яке небудь свідительство) и за своїми ділами обертаються до сельскихъ управъ, яко близчихъ. Есть таки, що желаютъ допущенія и йїхъ у члени волості, — якъ зроблено у Польщі, де зъ 1864 р. всі жителі гмини — члени йїї.

¹⁾ Арендна плата зъ десятини въ годъ теперъ въ Полт. губ. $3\frac{1}{2}$ —5 р., середн. числомъ 4 р., а оброкъ за викупъ, якъ бачили 2 р. 50 к., которі платючі (а коли безъ $\frac{1}{5}$ части то 1 р. 98 к.) крестьянинъ черезъ 49 годъ стає повнимъ володаремъ землі. (— М. Др.) ²⁾ Зразу було „волосне“. ³⁾ Хибує слова „скасовано“, чи як. ⁴⁾ Зразу було „старшину голову“. ⁵⁾ Далі переч. „рі(шає)“. ⁶⁾ Зразу було „старшанъ“.

Злитію сословія помага земска реформа¹⁾ городска и судебна, про котрі коротко скажу далі. —

Для югозападнихъ губерній вийшло особе Положеніє, приближенне до инвентарнихъ правилъ 1847 и 1848 г. Перша одмінність югозападного краю состоять у способі одчисленія землі на крестьянъ: у Великій Руси²⁾ общинне владінне землею и кругова порука; земля одділяється на всю громаду по числу душъ, — а тамъ міръ (громада) ділить сама землю у пользованіє крестьянамъ; въ Малороссіи владінне³⁾ наслідственне и тамъ законодательство хотіло оддати кожній сімьї те, що було у нейі за крепацтва, а на ділі в(и)йшло, що кожна сімья получила чі вишчій, чі низчій душовий наділъ; въ югозападнімъ краю тежъ владінне⁴⁾ наслідственне и законодатель хотівъ задержати кожному батьківске, що легче було добиться, бо тутъ були писані акти, т. е. инвентарі. Инвентарі розличають крестьянъ а) плуговихъ (четвернихъ), т. е. маючихъ 4 волівъ и оброблявшихъ своїи и панські землі своїмъ плугомъ, б) тяглихъ (2 воли) с) пішихъ (мавшихъ скотъ одъ пана) и d) огородниківъ. Більшість бул а і ш і, — на котрихъ причиталось землі на сімью (участокъ) $4\frac{1}{2}$ десятини и низче у лучшій полосі (Подоль и югъ Кіевскої, до $9\frac{1}{2}$ дес. у худшій — лісній (півночний бікъ Волини). Увесь Югоз. край ділиться Положеніємъ и инвентарями на 9 полосъ:

У I-й полосі: Кіевская г. Югъ (Ка- Піший наділъ — оброкъ за дес. невск., Черкасс., Чигир. и Звенигородск. пов. и Подольска — окрімъ Балтск. повіта $4\frac{1}{2}$ и меньше десят. 3 р. 50 коп.

II — Югъ Волинск. губ. — Староконст. п., Ю. З Кременецк., югъ Житомир., Н. Вол., Заславск., Острожск. — $4\frac{1}{2}$ 3 р. 10 к.

III Середина Кіевск. губ., Под. — Балтск. пов. — окрімъ пограничн. съ Херс. губ. $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ д. 2 р. 70

IV Югъ Балтск. повіта $5\frac{1}{2}$ —6 д. 2 р. 50

V Волинь пограниці зъ Галичиною и Польш. (Югъ Влад. пов., Луцкого, Ровенскаго, Дубенскій окрімъ півночн.

¹⁾ Далі перечеркнено: „(управа и собранія гласнихъ повітові „губер“. ²⁾ Далі переч. „признає“. ³⁾ В ориг. через помилку, „владінне“. ⁴⁾ Владінне.

крайка, Півн. край Заславск., Півн. Піший наділъ — оброкъ за дес. Зах. часть Остр. и Заходня Кремінецк. 6—7 д. 2

VI¹⁾ Край Кіевск. губ. (пов. Радом,
^{1/2} (Скв. и ?²⁾ —) до дороги Житомир-
ской —³⁾ 7—7^{1/2} 2

VII и VIII — Кіевска губ. на пів-
ночъ одъ Житом. дор. и півночні полоси
Волинської, окрімъ названнихъ у IX. 7^{1/2}—9^{1/2} 1 р. 60 1 р. 50

IX Овручскій и Ковельскій повіти
Вол. губ. и ще де які худші лісно-бо-
лігні части Волині — більшъ 9^{1/2} 1 р. 35

Піші участки це більшність, — звісно, тяглі и плугові — мали
більшъ и землі — и більшъ получили. — За усадьбу Положеніе счита
102 р. за десятину простої сельскої усадебной землі (оброку 5 р.
10 коп.), 102—240 р. за містечкову зъ більшими вигодами;
більшъ 240 р. назначено за черезвычайні вигоди. До якої ка-
тегоріи однести усадьбу — діло мировихъ учреждений, але По-
ложеніе не дозволя брати оброку більшъ 5^{0/0} оцінки и щобъ пла-
тежъ бувъ більшъ чиншу, котрий платився попереду. У містеч-
кахъ торгъ на площаді коло крестьянскихъ хатъ и въ хатахъ
крестьянамъ воленъ⁴⁾ и въ селахъ подавно крестьяне мають право
одкривать напр. шинки и видавать розрішеніе другимъ⁵⁾.

У наділі крестьянамъ полагаються и сінокоси. Про ліси
такі положення: ст. 17) — Лѣсные участки, состоящіе въ по-
стоянномъ пользованіи крестьянскихъ дворовъ и вошедшіе
въ составъ мірскої землі (по инвентарямъ) остаются за крестья-
нами. Ст. 18 Господскіе лѣса, хотя бы крестьянамъ отведены
были въ оныхъ покосы, остаются въ исключительномъ распоря-
женіи помѣщика, — но крестьяне впродъ до разграниченія или
разверстанія къ однімъ мѣстамъ угодій мірскихъ и господскихъ
сохраняють право производить въ нихъ покосъ. — Про
водопой и т. п. дивиться вище. —

Якъ бачите, Положеніе хотіло сохрании за крестьянами
statu quo по части всякихъ угодій, тільки съ тимъ, щобъ
могли крестьяне їхъ викупити, або, по соглашенію съ паномъ, —

¹⁾ Далі переч. „півночн“. ²⁾ Годі відчитати. ³⁾ Далі, а сар.,
„Сѣверна по(лоса)“. ⁴⁾ Далі, після „въ“, переч.: „силу чого теперъ
вони дають — раз можуть да“. ⁵⁾ Крестьянскі садки, пасіки, ого-
роди и т. п. за чертою села считаются не якъ усадьба, а яко по-
левий наділъ. (— М. Др.)

отділити одъ панських угодій. Положеніє предписивало посередникамъ, при вводі уставнихъ грамотъ „удостовіратись, при допомогі планівъ, а особливо черезъ опросъ сусідніхъ сторонніхъ крест'янъ и другихъ лицъ: чи не вменьшилось у маєтку число дворівъ, наділенихъ землею, протівъ числа, показанного у инвентарі, чи не¹⁾ вкорочена²⁾ міра пішихъ і тяглихъ участківъ, чи не переведено яке число хозяевъ изъ плуговихъ у тягли, зъ тяглихъ у піші и т. д. — Уменьшать міру землі громадської дозволено тільки по добровольному соглашенію и то зробленному при посторонніхъ свідкахъ и съ великими обмеженнями, изъ котрихъ найважніше те, що громада тоді може одріктись одъ части землі, якъ у нейі все таки остається часть рівна помноженному на число дворівъ мінімуму пішого участка, що зветця коренний наділъ.

Отъ тутъ то и показали свою ловкість посередники зъ поляківъ. Метою йіхъ було зробити уставну грамоту, якъ можно дальше одъ инвентарівъ, т. е. вменьшити число землі и угодій крест'янськихъ, — для чого у полі, лісахъ, пасьбахъ и т. д. не гляділи на те, що було крест'янське давно, а писали, що хотіли, а часомъ пускали грамоти по добровольному, буцімъ то, соглашенію, що давало ще більшу волю робити грамоту не вважаючи на инвентарі. Звісно(,) зъ цього виходили то тамъ то сямъ неудовольствія крест'янъ, котрі не обходились безъ призива військъ. Найбільшъ посередники, маршали, депутати були зъ ляхівъ, а котрі були и православні, то, за малою частію(,) туди жъ тягли. У очахъ крест'янъ це все були ляхи-пани, котрі не ту волю запровадять, що одъ царя прийшла. А такъ якъ вони бачили, що ляхи готвлять повстанне, то не трудно було йімъ дійти до того, що ляхи зъ тимъ и бунтуються протівъ царя, що вінъ людямъ добра хоче. Зъ того почали и сами крест'яне готвиться до війни и стали кувать по ночамъ у кузняхъ ножі, списи і т. п. Администрація конфискувала оружје и у ляхівъ и у крест'янъ. Къ весні 1863 г. почали посередники доносить, що духъ неповиновія и буйства распространяется міжъ крест'янами и грозитъ открытымъ бунтомъ. Въ силу такихъ донесеній кievскій губернаторъ пославъ у обїїздъ члена губернскаго присутствія по крест'янскимъ діламъ по селахъ съ правомъ требувать военну силу протівъ крест'янъ. Указъ про це підписанъ 25 Апр.

¹⁾ Далі переч. „вме“. ²⁾ Далі переч. „разміръ“.

а 27 почалося повстання¹⁾ поляків. Крестьяне скрізь перев'язали повстанців, з котрими військо мало діло тільки у 3 місцях. Посередники, — по расчотамъ котрихъ військо мусило усмирять бунтъ крестьянъ, — стали подавать донесенія, що тамъ то и тамъ (де крестьяне забрали повстанцівъ) произошли взриви неповиновенія крестьянъ поміщикамъ и посередникамъ..... Одновременно зъ доносами на крестьянъ шли²⁾ доноси на хлопоманівъ, alias українофілівъ, котрі то и суть причина дурного духу крестьянъ, та ще у добавокъ и замишляють одторженіе Южной Россіи одъ государства. Іще, якъ тільки збірався у Києві комітетъ для написанія предположеній объ освобожденіи крестьянъ у 1858 році, — то його члени подали жалобу на Граматку Куліша, якъ на демагогичну. Потімъ шли доноси на Антоновича и кievську громаду хлопоманівъ, а передъ самою рухавкою 1863 г. кievській губернській маршалъ подававъ прошеніе о знесеніи могили Шевченка, яко центра хлопоманской агітації. Подольскі дворяне, подавшіе адресъ о присоединеніи їхъ до Царства Польского оправдувались у сенаті на суді тимъ, що їмъ буде у Польщі безопасніше одъ свірінствующихъ у юго-западнімъ краю хлопоманівъ, — котрихъ мета — уманска різня 1769 г. и коліівщина.

На другий день кінця короткодневной польскої рухавки кievській генераль-губернаторъ Анненковъ говоривъ: „ми покончили съ подавленіемъ нічтожнаго польскаго бунта, но вызвали силу, гораздо большую — народъ, за котримъ стоитъ партія гораздо опаснѣйшая — українофілы“ (котрихъ якъ разъ тоді Катковъ поражавъ, яко пособниківъ поляківъ). Нічтожна дурость одного кружка у Переяславі, котрі у п'яному виді молоді де що и були арестовані полякомъ-исправникомъ(,) дала зачіпку Анненкову висказувати и у Петербургъ, що теперъ страшні не поляки, а українофило-хлопомани! — Польскі дуки коло Києва не стояли за повстанцівъ: нехай и вішають, особливо, коли у голови поставлені були прості люди, тільки бъ по крестьянскому ділу осталось по старому. Тимъ часомъ Муравьевъ у Вільні дійшовъ до того жъ, що и Бибиловъ, т. е. що безъ реального освобожденія крестьянъ рускій элементъ у западному краю не буде кріпокъ, пустивъ дві міри:³⁾ а) немедленное прекращеніе обязательныхъ отношеній

¹⁾ Повстання. ²⁾ Далі переч. „такови(?) что“. ³⁾ Далі переч. „а) загальне и моментальне знищення“.

крест'янъ къ помѣщикамъ, т. е. хотъ би де крест'яне по грамоті ище одробляли за землю и усадьбу панщиною, то вона зноситься, и крест'яне значить усі робляться оброчними, но платять оброкъ не пану, а въ казну, котра вже платить пану, т. е. б) обов'язательний и общій викупъ крест'янскихъ земель. А ці дві міри повели третю: с) повірку уставнихъ грамотъ. За Вильною пішовъ нехотя и Киевъ, — и тамъ¹⁾ зроблено повірочні коммисіи. У голові кievської поставлено багатого пана кievської и малороссійскихъ губерній Галагана. Поставленіе повірочнихъ коммисій повело переборъ состава мировихъ посередниківъ и удаленіе зъ його поляківъ. На місто їхъ налізло багато усякої калічі, но не мало и путнихъ, не мало университетской молодіжі, котру поляки винили въ хлопоманіи. А тутъ ище й самъ Галаганъ колись водивсь зъ Кулишемъ и въ 1857 р. видавъ Українські пісні — значить, є зачіпка и всю коммисію винити у хлопоманіи. Щобъ йій перекинути, поїхали Анненковъ и Кіевскій губернский маршалъ Хорватъ у Петербургъ, — а передъ тимъ, щобъ показати, що „ми бунтовщиківъ не милуємъ“, повісили у Києві университетского берейтора Ольшанского, котрій бувъ якось то начальникомъ конниці у рухавці, — и для страху повезли у Петербургъ экс-гимназиста 6 класса Синегуба, предводителя великого малоруського повстання у Переяславскимъ повіті.

Одначе Синегуба хотъ заперли у III одділеніи, (де зъ нимъ бились годівъ 2 и не могли добиться, що то за велика малоруська рухавка, — да й пустили на всі 4 сторони), хотъ Хорватъ и вступивъ крест'янамъ 45.000 р. (це та $\frac{1}{5}$ часть, котрої вінъ би все рівно не получилъ), — а муравьевскихъ міръ не взяли назадъ. Анненковъ вийшовъ въ одставку, на його місце назначень Безакъ, коммисію Галаганову и Галагана одсторонили, — но те жъ саме діло звелено робити губернскимъ присутствіямъ по кр. діламъ підъ началомъ Генер. - губернатора. Зъ тихъ поръ нові мирові посередники, надъ которими скрізь по повітамъ поставлено предсідателівъ мировихъ зйїздівъ (по більшій части зъ университетскихъ) звернули увагу на а) возвращеніе крест'янамъ инвентарной землі, а буде ще й по инвентарямъ у нихъ вменьшена земля, то нахожденіе тій землі, котра in re була у крест'янъ передъ 1847 г. б)

¹⁾ В ориг. далі ще „тамъ“, після чого переч. „установлено“.

пониженіє викупнихъ платежей, назначенихъ по грамотахъ вище силъ крест'янъ, черезъ що по югозападному краю у загалі ціна викупна знижена на 30%. Боюсь помилитись, — но скільки пам'ятаю, съ 1864 г. вернуто крест'янамъ до 1.500.000 десятинъ одібраной въ нихъ инвентарной землі¹⁾. Окрімъ полевой землі отдано крест'янамъ багато садківъ, левадъ, зарослівъ, лісівъ, допущени крест'яне къ пользованію лісовими покосами и випасами и т. п. Щобъ довести до кінця цю роботу, треба, щобъ було зроблено, якъ у насъ кажуть офіціально разверстаніє угодій, т. е. конечно отділеніє крест'янскої землі одъ паньскої, особливо важне тамъ, де наприкладъ у лісі, — за паномъ земля и лісъ, а за крест'янами право покосу, чі рубки топлива. Но найлучшій виходъ це, щобъ панъ виділивъ крест'янамъ хоть малий кусокъ та у повню собственисть. Цього можно достигнуть общимъ разверстаніємъ обязательнимъ, — але воно потребує сложной кадастровой роботи, — и добровольнимъ соглашеніємъ крест'янъ зъ поміщикомъ підъ надзоромъ безпристрастного посередника. Не мало такихъ разверстаній уже зроблено, — але пани у більшості не згодятця ні на що, все надіючись, що може вийде такий впливъ у администраціі, коли вони, якъ у насъ сміються, изъ разверстанія зроблять наверстаніє.

Надъ поименованими працями: знахожденіємъ здавней крест'янскої землі (причімъ знайшлось, що окрімъ инвентарной у де якихъ крест'янъ киевскої и подоляскої губ. були и власні землі по актамъ ще зъ XVIII в.) и надъ пониженіємъ викупнихъ платіжівъ, — працювали мирові уряди найлучше одъ 1864 — до весни 1866 г. При чімъ вийшло чудне и для нежителя Россіи мало зрозумне діло: прогрессивний впливъ, котрий у Россіи ставъ побиватись именно реакцією після польского повстання 1863 р. и котрий у самімъ зерні своїмъ бувъ демократичнимъ, більшъ соціальнимъ ніжъ політичнимъ, — у пору реакції продолжався у западнімъ краю підъ скорлупою военной диктатури, — бо для демократизма крест'янске діло у Польщі и у западній Руси давало поле для роботи. Представитель аристократичной реакції у печати російській, Катковъ, кричавъ підгоняючи диктатуру Муравьева, а (на) демократичні посліди йїї заплющувавъ очі. Та жъ половина печати російскої, котра, на скільки можна було, не одобряла полицейскої

¹⁾ Слова від „крест'янамъ“ підчеркнені звич. олівцем.

диктатури и національного фанатизму (якъ СП. Вѣд.), теперъ стала оборонщицею крест'янскаго діла у Зап. краю, про „соціалистическій характеръ“ которого стали писать поляки и потімъ німці і руські пани попереду у Times(,) Revue des deux Mondes и іншихъ, а потімъ у заведений у Петербурзі часописі Вѣстѣ. Добра доля аристократіи руської и висчихъ урядовихъ лицъ одділилась одъ національної реакції полякамъ и пристала до Вѣсти¹⁾, боячись росходу вплива западного краю и на оставлю Русь. Одсіого у ході крест'янскаго діла у цімъ країні почались хитанія, нерівність. Вистрілъ Каракозова 4 Апр. 1866 на царя подавъ силу аристократичній реакції, котра ознаменувалась рескриптомъ 13 Мая, у коєму царь призивавъ „охранительні начала“, остерігаючи „собственность“, — (розумій, не хлопеку, а панску) и т. п. Хотъ и послідувавъ секретний циркуляръ, коїмъ об'яснялось, що рескриптъ 13 Мая не належить до Западного края, одначе край цей почувъ на собі силу рескрипта. Зъ тій пори усяка жалоба пана на²⁾ посередника починалась указаніємъ на рескриптъ 13 Мая. У Вільні змінено генералъ губернатора и нові стали усе держати речі про „законность“, — святе слово, котрє одначе мало смисль такий же, якъ и „охрана собственности“ рескр. 13 М.³⁾ Хитанія у ділі крест'янськімъ перешли у явній склінъ на панську сторону. У Вільні зроблени були проєкти объ новій повірці уставнихъ грамотъ и висчій оцінці викупа тамъ, де⁴⁾ об'явиться, що у дійствительному польованіи у крест'янъ знаходиться більшъ землі, ніжъ по грамоті. Але такі явні виходи були не приняті у „главнімъ комитеті по крест'янскимъ дѣламъ“ у Петербурзі (предсід. В. Кн. Константинъ Микол.⁵⁾ и панамъ остались почасти переміни, за поміччю генер. губернаторівъ, поворотъ у свою пользу тихъ грамотъ, котрі ще

¹⁾ Далі переч. „гро“. ²⁾ Далі переч. „рескрипт“. ³⁾ Далі переречковано ивичим чорнилом — червонавим: „Після смерти кievського генер. губ. Безака назначили и туди зъ панської партії князя Дондукова“. Сам чорнилом пороблено й кілька дальшихъ поправокъ і вставокъ самимъ авторомъ, — очевидячки, пізніше, коли він витребувавъ від адресата сей лист задля перегляду (Про се див. далі лист Бучинського з 14. II. 1873). ⁴⁾ Далі переч. „ока(жесья)“.

⁵⁾ Треба тутъ помянути добромъ Каткова, котрий, забувши колишній свій аристократизмъ, преенергично нападавъ на „виленскі проєкта“. (М. Др.) — Сесі слова, так само як і ті, що в скобках у тексті, вписані пізніше червонавим атраментом (— М. П.)

не пройшли черезъ головний викупний комітетъ, та мечти про разверстаніє. Кажу мечти, бо зъ того часу, якъ виленські проекти зйїли облизня у Петербурзі(,) администрація не говорить прямо про разверстаніє вигідне для панівъ тільки, — а¹⁾ все толкує про добровольне. Одначе непокинчинихъ зовсімъ викупнихъ активъ, якъ я виїзжавъ зъ Росії, було не більшъ 1.500 на всі три югозап. губернії, — такъ що теперъ багато дуже шкоди зробити не можна.

Вибачайте, коли я Вамъ обрעדъ дуже довгимъ розказомъ. Хотівъ збуть зразу. Да й річъ сама й мене заняда, — бо це сторониця зъ политико-соціальної історії Росії, на котрій Ви бачите дужий и слабій²⁾ бікъ монархическої диктатури, котра править у Росії: дужчий — більшу свободу уряду у соціальнимъ ділі (порівніть зъ паліативністю англійського уряду у аграрнімъ ділі въ Ирландії) и слабу³⁾, — бо безъ політичної свободи, безъ контролю представителівъ землі у всякому ділі будуть хитання и нерівність. Горе тільки наше, що по парламентахъ сидять представителі не землі и народу, а панівъ та купцівъ!...

Крестьянска реформа у Росії корінь земского предст(а)-вительства, нового суда, уже зробленихъ и требе реформи податної. Про перві дві не буду говорити теперъ подрібно, тільки скажу, що Земскимъ Положеніємъ⁴⁾ установлені для завідуванія повітовими и губернскими ділами по народному здоров'ю, дорогамъ, хлібному продовольствію, елементарнимъ школамъ и т. п. ділами повітові и губернські управи. Вибірають членівъ повітовихъ управъ гласні, а повітові гласні⁵⁾ вибірають такожъ губернських гласнихъ, котрі зъ себе вибірають губернську управу. Усе діло значить лежить на повітовихъ гласнихъ. Йїхъ вибірають на зйї(і)здахъ: сельськихъ обществъ, горожанъ и землевладільцівъ личнихъ (вище 200 десятинъ мають пряму частъ у виборі, 10 дес. вибірають виборця). Гласні повітові и губернські збіраються разъ у годъ на 2 недільну сесію для контролю управъ и уробленія бюджету. Важніше діло, зроблене досі земствомъ,

¹⁾ Слова від „администрації“ надписано пізніще, червоновим атраментом, а зразу стояло: „який небудь Киевскій Дондукъ боїтєся прямо казати якого йому хочетєся разверстанія“. ²⁾ Зразу було: „дужчий и слабчій“. ³⁾ Розуміти: сторону. ⁴⁾ Далі переч. „19 Февр. 48“. ⁵⁾ Зразу було: „управи“.

є переложеніє почти скрізь, натуральнихъ повинностей (поправка дорогъ, воженіє урядовихъ и т. п.) котрі лежали поперед у на крестьянахъ, на гроші и роскладка міжъ усіми сословіями. У послідні місяці земскимъ собраніємъ одъ уряду бувъ¹⁾ піднесенъ дуже палліативний. проектъ податной реформи, по котрому тільки часть подушного окладу, котрий теперъ платить тільки сельскій людъ, перекладується на землю. Усі почти губернскі земскі собранія подали голосъ, що треба більшъ радикальной реформи, т. е. зовсімъ рівномірної и подобной подати, у якійъ смислу, навірно, буде зробленъ конечний законъ. А це дуже злегчить сельскій людъ, що платить теперъ не менше 2 р. зъ мужеської душі усякого возрасту.

Судебній строй держиться на урядахъ двохъ кругівъ: а) мирові и б) коронні. Повітові земскі гласні вибірають мировихъ судей участковихъ и почетнихъ, а мирові судді роблять мировий з'їздъ. Діла не дорожче 500 р. (окрімъ поземельнихъ) и провинності не більшъ якъ на 300 р. ціни рішаються у мировихъ судахъ. З'їздъ — апелляціонна ступінь на суддю мирового. На з'їздъ може бути тільки касація у сенаті. На з'їздахъ дає своє сужденіє прокуроръ урядовий, но у рішеніі части не має, — а має тільки право протеста тежъ у касаціональному порядку. Мирові судді вибіраються на 3 года, якъ и гласні земскі. Для висчихъ, поземельнихъ и уголовнихъ ділъ одъ корони назначаються судді окружнихъ судівъ и судебныхъ палатъ (послідніхъ у Южній Руси 3: у Києві (ще буде), у Харкові и у Одесі). Для розбора уголовнихъ ділъ члени окружного суда їздять по повітамъ. Надъ судебною палатою — сенатъ, яко касаціонна ступінь. Судорозбірательство устне и гласне) якъ и въ мировихъ судахъ). У уголовнихъ ділахъ — присяжні одъ усіхъ сословій.

Теперъ кінчаю про своє. Коли Вамъ обридло, — одплатить мені тимъ же про своє. — Я вважаю за Вами²⁾ вину одписанія про літературні діла після кінця Правди. — Окрімъ того прошу одписать мені, по мірі часу свободного: 1) якъ у Васъ уряжено школьну раду и коротку исторію йійі діяній.

2) Скільки було по сессіямъ депутатівъ руськихъ у соймі Львівскімъ и віденьскімъ одъ началу конституції и якого стану? 3) Що зроблено и робиться Руською Радою и Матицею для народної освіти? 4) Якъ одбувся з'їздъ поляківъ и яку часть,

¹⁾ Далі переч. „пред(ложен)“. ²⁾ Далі переч. „долгъ“.

и які держали у йому русини? — Які уступки роблять дяхи руськимъ при новому строю Галиччини? 5) видання¹⁾ для елементарної народної просвіти видала и задумує „Просвіта“.

(Дуже бъ я подякувавъ Вамъ, якъ би Ви мені прислали N N Основи де були росправи п. Качали та описаніє польского Зйїзду. — Якъ не буде потрібно Вѣстника Європи и посланого сьогодні артикульця, то тежъ прошу дослатъ мені. —)

6) Чи є які уряди для розвою музики народної у Галиччині и Буковині? Якъ шо надруковано зъ пісень, або зъ переложень Шевченка або що, то я бъ прохавъ и дослати мені чи на подержъ, чи коли можно, продати. Доси я знаю тільки Коломєйкі Счасного. Чи не ма де записанихъ гуцульскихъ співівъ, — а може хто узався бъ записувать мотиви?

Якъ шо на які зъ мойіхъ питаній Вамъ не буде часу одвітати, то може хто другий одвітить, — а може хто зъ земляківъ и товаришівъ Вашихъ чи львовскихъ, чи станіславівскихъ, — котрихъ дякую за покліни, — має що запитати, чи коммисію яку, — то я зъ радістю зроблю.

Жінка Вамъ кланяється. Намъ прибавилась ще одна дочка. — Бувайте здорові.

Вашъ щирий
М. Драгомановъ

4 Сентября.

Заразъ прочитавъ у газетахъ, що²⁾ проєктъ закону о печаті у Сентябрі буде розбіратись у государственному Совіті у Петербурзі. Одъ його зависить буде розвій провінціальної печаті у Россіи, т. е. и української — Тимъ часомъ що день читаєшъ про гарні елементарні и популярні видання великоруські. Великій стидъ намъ буде, коли не покористуємся новимъ закономъ, котрий не може заборонити³⁾ тисненіє українськихъ книгъ. —

Внесене до Т. „Просвіти“
подане 6/9 1871⁴⁾.

П.⁵⁾ Михайло Петрович Драгоманів, професор університета св. Владимира враз с проф. Антоновичем и инчими людьми, ко-

¹⁾ В ориг. „видиння“, а перед сим мабуть мало бути написано „які“. ²⁾ Далі переч. „нови(й)“. ³⁾ Далі переч. „друкъ украї“. ⁴⁾ Так воно затитуловано самим Бучинським. Чорнова писана чорнилом, окрім зазначеного внизу. ⁵⁾ Перед сим, а сар. перечеркнено: „В розумію с п. М. П. Драгомановим“.

торі за руки взялись, щоб розвивати словесність¹⁾ нашу в російській Україні, и видають²⁾ нині твори устної словесности народної, доки за сподіваним правом прасовим встигнуть писати книжки популярні в способі товариства нашого Львівського, звизає за посередством підписаного Славний Виділ „Просвіти“ до взаємного порозуміння в обостороннім просвітнім ділі, именно до заложення продажні книжок так Київського як и Львівського Видання у Львові. Подібна³⁾ продажня устроїлась би в Києві, и ширилась би⁴⁾ нарідна наука серед границь лояльности в обох державах⁵⁾.

Підписаний має честь, сл. виділови предложити слідуючий нарис устроєня такої продажні книжок у Львові:

„1. Межи товариством „Просвітою у Львові а п. п. Видавцями живої словесности української п. п. профессором М. П. Драгомановим и В. Б. Антоновичом стає слідуюча умова:

2. У Києві и Львові оснєвують обі сторони продажні книжок Київського и Львівського видання. Тов. Просвіта поміщає продажню у своїм лёкалю, поручає продаж окремому и одвічальному чоловікови; Alinea а (зверху:) по філіях и книгарнях?

3. Полуцає⁶⁾ виписані книжки с Києва, еквівалентом в замін даючи примірники своїх видань.

4.⁷⁾ Приймає⁸⁾ с Києва и віддає туди в комісову продаж книжки инчих видавців по сім, чи потім боці пожадані и виписані (за X% рабатом).

5. Кожного Липня личбу чинить з видавцями в Києві⁹⁾.

З огляду на корисність річи, як и щоби не відтягатись довше з завязанєм взаємин так пожаданих с Київом просить підписаний о як найскорше порішене, евент: дефинитивне унормованє внесеної умови, о виписанє книжок пожаданих, и означенє числа екземплярів з видань „Просвіти“, яко еквівалент за „Казки Рудченка, т. 1. 2 и 3“, „Основу з 1859—60“ „Кобзаря“ Лисенка, діл Костомарова и и. которі Славне Товариство будь в замін будь в коміс прийняти порішить¹⁰⁾.

1) Далі переч. „українську“. 2) Далі переч. „на разі“. 3) Далі переч. „читальня“. 4) Далі переч. „книжки“, відповідно до того; в тексті лишило ся „ширились“. 5) Від „и ширились би“ додано звич. олівцем. 6) Далі переч. „означене число“. 7) Далі переч.: „Дає Приймає и в комісову“. 8) Далі переч. „и віддає“. 9) Далі переч.: „Користність річи сама за себе надто ясно говорить, щоб окремо її мотивувати взгляду огляду на сю прощу просить підпи-“ 10) Далі переч.: „и о неменче и о запавшій ухвалі так“.

О заправшій ухвалі просить підписаний увідоми(ти)? п. проф. М. П. Др. (в Гайдельберзі, *poste restante*), и підписаного в Станіславі при середній улиці N. 42.

Мелітон Буч.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Лист з 4. с. м. одержав я 7. т. у Станіславі. Гріх би Вам и подумати, щоб таке переважне толкованє про народні справи, як у Вашім листі, могло кого в нас змучити, противно, тим жаднійше ми єго читали и з розкошею бачимо, що о много ясніше и основніше знаємо нині стрій крестянський у росе. Україні, ніж, признаємось, свого народу у Австрії; таж за листом Вашим ми нинішні не ті вже що вчорашні, коли у нас вже нині фактів жменя готова, щоб в случаю нею одною всі софизма, ложі и фрази кацапствующих наших застукати. Оттак, Добродію, праця, що Ви собі завдали(,) не піде марно, и віддамо, на скільки Станіслава стало, працю Вам за працю, де не здужаємо, там Львів на(с) виручить перед Вами, а „Строй крестянський“ переписуємо на пять рук до россилки громадам; щоб ёго¹⁾ на память училися хлопці та²⁾ до наших устав рівнали и розбирали, яко часть науки свойської, устної и рукописної, доки виладите нам брошуру до друку. Потреба такої брошури необходима и на часі конечна, бо час уже(,) щоб ми Галичане пізнавши за Квіткою и Шевченком свій нарід по мові, пісні и звичаю за кордоном, — спізнали я ёго теперішню долю и законність політичну, судебну и духовну. Нехай же слово Ваше розходиться в громаді, з осі³⁾ ёго користь розходитимеся у всім народі, коли поставимо часопись нашу власну, на нині брошура єдина до сєго дорога, и до неї радимо и просимо Вас всі усильно завязати переписку з нашим батьком Качалою Степаном. Він від 48. р. муж у нас народний и всіх крестянських справ свідок живобачний, моглиб Ви у двійку за порозумінєм написати н. пр. розвій крестянської справи обопільний з невимовною користею для обох полів⁴⁾. Він здолівби по актам напи-

¹⁾ В ориг., тут і далі, в цім-о слові, стоїть „в“ з двома точками зверху, але такої букви нема ні в одній друкарні. ²⁾ В ориг. „то“. ³⁾ Так виразно, — що має значити хіба „з-відеї“. ⁴⁾ Се б то: половин, частин (України).

сати протяг тої справи в Галичині и Угорщині, про котору ми у Львові як раз тільки знаємо, що многі кияне про Галичину. Зложити паралельно историю увласнення селян в Австрії и Росії, думаю, булоб и тому складно, що при розмаїтих обставинах подібні або й однакі засади руководили правительства, бо и в Австрії стояв від Осипа II 1782 реуламин подданчий, стояв 1848 р. принцип „неприкосновенной собственности земли“ поміщиків, відданої *de jure* у посередний викуп селянам, панувала хоть мовчки та *de facto* засада у сервитутових комісіях 1866 р. (при порішеню прав спільного уживаня лісів, пасовищ и поля орного, де власність не певна) та засада, що села постали на займанщинах поміщиків, которі осадили людей на своїм ґрунті робітників. Комісія вибрана через сойм з виділу краевого з самих панських посіпаків, — розіжджала по дворах, добре вгощана, судила як до різних позівів, менче або більше безчельно. Презесом був и є один з шефів намісництва, и презес *towarzystwa opieki narodowej*, п. Падльєвський. (*Nomen est omen*). Пішли спори насильні, — де куда стріляно жандармів, доки військо або масакрувало, або обозувала серед підь колосистих кіннота та воли упражні різала (як в Рудниках); виточувано монстрезні процеса (як у Станіславі всій громаді Чорнолізькій) за устанок¹⁾, — дарма, що депутатів громадські так лиш и перепускались на послуханю у цісара, — не нині час по тому пошукати на поляках кражу прилюдну.

Від „Просвіти“ ще не маю одвіту певного; скоро надійде, зараз Вам писатиму. Трудностей „Просвіта“ для рос. книг не буде робити ніяких, бо приготована вона и знає, як нам вони пожадані. Розправу пре становище (важність) рос. словесности в Галичині, колиб Ви написали, ми б надрукували охоче в „Основі“, ба, и крайна пора, ту річ трактувати прилюдно. Прошу подібні дописі слати або на мої руки, або Володиміру Навроцькому (*Conzepts-Praktikant bei der Landes-Finanz-Direktion in Lemberg*) до которого удаюсь власне, щоб маючи книговні и людий під рукою(,) вилагодив для Вас библіографію галицьку, як и спис книжок наших або про нас, які пропаються у Львові.

Не похибуюся сказати на перед, що Федькович з охотою приставби на виданє своїх творів прозою и віршом — в Кніві, — та словарець легко додати. Надіюсь вже сего тижня бути у него

¹⁾ Повстанє, бунт.

в Путилові, тай роздобути деякі недруковані ще його праці, як Перевід „Слова о полку Игоря“ и и. которі я у него перед 3. літами бачив; рівно и автобиографію. Знаючи, що ніхто ему не зрівнає у знакежесті гуцулського краю и звичаю и не дорівнає ему в описах, проситиму его вилагодити таку етнографічну статтю про Гуцулів, особливо Буковинських; про Станіславських и Коломийських (Чорногорців) буде до тамтого доклад (в співах) с Станіслава. Мотива сподіваємось получить від Кумановського Николи, семинариста. Для доповнення творів Федьковича перепишуть и Вам зашлють Станіславці поодні його поезії, порозсівані у „Меті“ и „Ниві“. Богато його поезій друковано в „Вечерницях“, — та як многі так и сей журнал належить вже до библиографічних рідкостей, и, коли ще мого¹⁾ дівчата не затратили, вишлю Вам його с Кутів, де родину маю. Читанку Торонського вишлю Вам с Станіслава; про Шашкевича Маркіяна пише досить широко Барвинський у читанці, котору вже маєте. Зі Львова, сподіюсь, получите викази, де и що коли писано про Гуцулів; писано почасті дивоглядні річі, що ледви заблукалось здорове зерно; на всякий случай моглиб ті статті служити тільки докладом до н. пр. згаданого вище діла Федьковича; його проводу конечно треба. Але мусите нам потерпіти трохи, бо до Жовтня у Львові рук мало, ажакадемики позійжджаються.

Громадяне дякують за память и раду ласкаву. Библиотечки є у кожній, а коренем у них збірники пісень, перепісані думи и рукописні збірники громадські. Мовам чужим вчатся самоучно, и доки ступати будуть до переводів, пробуються в стилістичних свободних темах у рукописених своїх узетках. Іліада Руданського ще не надрукована, и не знаю чи надрукує її „Основа“. За розправу п. Т—ва про казки Рудченка, дякуємо; читається пильно в Станіславі. С предмовами по великоруськи на тепер *causa finita*, лишаємо все часови; на деякі лиш пункта одповім незабаром.

Одвічаю взагалі на Ваші питання: 1) Рада школьна єсть найвищою инстанцією в ділах шкіл нищих и середних краєвих. Именує професорів, предписує програми и учебники, надзирає испити, и рішає в спорах учеників с професорами в послідній инстанції на виключене. 2) Депутованих наших було від 1860—1871 числом межи 40 а 30, ($\frac{1}{3}$ або більше); з разу більш попів, тепер попів, світських и селян на рівні, се

¹⁾ Роз. екземпляра.

у соймі; у раді державній було з разу більше, р. 1869. один (Гушалевич, кацап) тепер 3, старик Яновський и 2. селяне, Демків и Цалковський. 3) Рада руска не кличесь зівсім у збір; її виділ: кілька підприємчивих святоюрців с доцентом Добранським готові, віддатись якій будь реакції. Пересадити що будь, як н. пр. своїх кандидатів до сойму и рад повітових не годні и не берутся. „Матиця“ (и мабуть її фонди) тільки на папері; *de facto* нема ні її ні жадного діланя. Будем рушати. 4) З'їзд поляків зблямувався незабутно. Намість тисячів гостей с познанського и шлезіи висипалось на перон 30, кажу: трийцять чоловіка з шлезіи, — з великою бідою зарековано на покривку 800 краков'яків. Тисячі народа нареклано, щоб ишли дивитись на мизерну чудасію походу тої горстки люда на Високий Замок, щоб сипали могилу унії, що якось скоро перший шал проминув, з року в рік осідаєсь, намість виростати. Не багато помогла и паругодинна возьба землі тачками, не зріс копець мимо горячих деклямацій о вольности, братерстві и рівности, хотяй бесідник и поспішився додати, що рівність властиво не може бути, бо польський нарід старшує духом над рештою. Се и инче обертано до Русинів, с которых ніхто не взяв уділу; — а шкода, бо можнаб було в розкіш висміятись ім в очи та и научитись де чого, сьє як бачивши, як дивуються шлезяки, що такі найшлися, котрі їх за поляків мають, а далі давай один шлезак — *rozcziwizna* навчати Русинів вдячности до Казимира В. — „*co wam dał oglądać*“, и до Батури: що нам дав закони, — сіромаха! Бачивши ляхи, що Русини мовчать, зн: або згоджуються, або їх — нема, ну ж тогді жид Вършавер рівнати Русинів з Мазурами, — словом грати роль Москалів *en miniature*. По сему забралися ті *polonais de tous les pays* тай розіхались, лишивши у львівських журналах немалий *Katzenjammer* с поводу невдачного з'їзду. Роль заступника полоно-русинів мав Платон Костецький, один з редакторів газети Народової. — 6) У Львові є консерваторіум, для вихованя артистів и композиторів музикальних, у Чернівцях на тій же стопі школа співу церковного православного. Управляє нею Сидір Воробкевич (Данило Млака) поет народний.

Простіть на нині Добродію, що тільки сі короткі вісти міг я Вам подати на запитаня (1, 2, 3, 4, 5, 6) Ваші; тільки я лиш позитивного знаю, а фрази сплітати не хочу. Тим я и пишу у Львів В. Навроцькому, щоб на позитивних даних пояснив ще раз окремим листом до Вас всі питання. За В. Євр. на-село

пишу, щоб борше читали та сюди слали; скоро одержу, зараз Вам з инчими книжками вишлю. Прошу тільки виїжджаючи з Гейдельберга мене о будучім адресі сповістити, та ще и наказати свого concierge, щоб опізнені до Вас листи (н. пр. зі Львова) слав за Вами.

Спішусь дуже, то ж з дороги докладати Вам буду окремими листами и те, до чого доведу с Федьковичем, и ті мисли, що повстали за Вашим листом. Де чого и в піснях и етнографичного, думаю, роздобуду у підрі Гуцульщини, куди власне виїжджаю.

П. Антоновичу вислали ми 3. с. м. 170 пісень и 4. казок историчних, а п. Рудченкови 22. казок всіляких.

Підчас мого відйїзду (на найдальш 14. день) одбирає переписку Л. Заклинський, студент VIII. класи. (Leonidas Zaklinskij, Hörer der VIII. Gymn. Klasse in Stanislau). Колиб Вам якої книжки або часописі було спішно треба, zvolите писати ёму або В. Навроцькому. З молодших попів-громадян наших добреб и хосенно було завязати Вам переписку з Данилом Танякевичом, Pfarrer in Zakomarže, Post Ożydów, — Александром Слюсарчуком в Заставні, почта Коцман (на Буковині), — и Яворовським, в Покревцях, Почта Жидачів.

Адрес Качали подам за пару день. Нині посилаю петицію Виділу „ради Русскої“ до ради державної, Дідицького „Буйтура“ и „Основу“; бракуючі числа дошлють Вам зі Львова.

До уродин Вашої дочки другої щастя всёго желаю, щоб рівно хороша росла, як старша. До Вашої пані засилаю поклін низенький, Вас стискаю сердечно, остаючись Вам на услуги всігди готовий

Бучинський

Станіслав 10. Вересня 1871.

Мел. Бучинський до Осипа Федьковича
(Чорнова).

(До ?) Федьковича
23/9 871

В. Д.!

Минувшого тижня мав я у Вас бути с поклоном, та люта непогода задержала мене під Кутами, так що тільки листовно

можу Вас запитати, — чи призовете, щоб усі Ваші твори, так поетичні (як) порозаичні, видалися в Києві враз с портр. и биоур. О одвіт прошу в имени п. Драг., проф. унив., що враз с п. п. Рудченком, Антоновичом и др. щиро працює над розвитком нашої словесности, и в тій справі з нами у Відни и лично и писемно порозумівася. За сим порозумінєм основують нині продажні книжок Київських у Ль(во)ві, а львх. у К(и)ві, за взаємною обміною, — виходять з докладом галицьким Ка) під ред. п. Рудч., — а під ред. Антоновича в Києві усі¹⁾ пісні историчні з усіх Україн, з долученими цитатами з літописей: устна словесність України поруч с писаною. Рівночасно обрабляють Київляне историю — словесність нашу науковою критикою у великору, лібер., нам прихильних журналах, як Вѣст. Евр. — и товариствах, як „Геогр. Обществі“, у котрім окремиий відділ про етноурафію Малої Руси оснований на розправі Кост.: „Двѣ р. н.“, з застереженєм окремішности нашої. Тую партію ради би ми з Гуцулів почати, яко найвиразнішого, первісного типу, и всіх очи тут на Вас²⁾ погляд(ають) знаючи, що ніхто лучше по Вас не встиг змалювати цілий бит наших верховинців, коли, почувши Вашого „Новобр“ — неписьменний Петро Дедерчук с Татсугова(?) такий на Вас суд видав: „Сей спочувъ и виспівав цілий біль руськ. народу!“

До сѣго діла Вашої причини, а до пісень историчних и казок³⁾ доклад з Ваших записок просимо, — а над усе ласкавого одвіту що до видавництва творів Ваших у Києві. Той одвіт донесу я як найскорше п. Драгоманову, чи у Гайдельберг, чи у Францію, куди з Жовтнем виїжджає. Я до 6. Жовтня остаюсь на місци, потому осінь и зиму у Відни, на университеті.

Кло(нюсь) до В(ас) низенько

М. Б.

23. Вересня 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Як уже з листу мого, дат. з Ріжна 18. с. м.⁴⁾ знасте, не міг я мимо заміру через усілякі пригоди добитись до Федько-

¹⁾ В ориг. ще раз „усі“. ²⁾ Далі переч. „обертаются“. ³⁾ Далі переч. „Вашого“. ⁴⁾ Сего листа не ма.

вича, а так листовно подав я єму дня 23. с. м. Ваш проєкт з вістями про видавництва живої словесности, які нині лагодяться у Києві, з запрошенням, щоб в них узяв участь, як и щоб розпочав занехану у нас вельми сторону етнографичну, розправую про Гуцулів. Звик він живо відписувати, тож надіюся за пару день Ваш єго одвіт подати на нову адресу, до Франції, котрої дожидаю. Те ж саме тичиться и одвіту зі Львова, коли єго право¹⁾ з відтам досі ще не маєте від В. Навроцького. В Австрії знялась немала заверюха по поводу рескрипту цісарського до чеського сойму, запоручуючого Чехам признане окремішности державної и коронацію. Німці опустили сойм чеський и Моравський, по німецьких соймах протестують, часть міністрів подала о димиссию. Попирають Німців мадяре, більшість поляків у Львові, а послідними часами и клерикали, а про 16. Жовтня сподіємся парламенту або неповного, або жадного, — а опісля при статочнім опорі німців або лучшого уставу виборчого, або систованя уставу, а може и абдикації. — Ляхи у Львові чисто без програму; Русини те ж саме поділені межі Ковальського и Лавровського подали пара противорічних внесень адресу и проєктів до заведеня руського языка викладового на руській уимназії вищій у Львові. Напишу в свій час, які будуть результати; внесене угодне Лавровського про короткий час каденції ледви чи прийде в дискуссию. Заперечили дійсно, як и грозили, ляхи вибір М. Демкова, депутата нашого повіту, селянина, которого знаєте з Відня. Новий вибір розписано в Товмачи про 6. Жовтня, оже надіємось сильної аютації польської за лат. попом Савою, бо решта всі три Русини декутовані Станіславські. Нарід безпечно вибравби знов Демкова або М. Пидіпова, та боїмось понівської невчасної аютації за котрим с перепавших св. юрських кандидатів.

Колиб до Львова дістатись, міг би може що докладніше написати з де важного, а в Станіславі сидівши ледви що з узет вичитаєш та тільки и всёго занята, що переписка та толковане с школярами про поезию, та казки нарідні. В. Волошинюк в Живачеві, даровитий хлопець, почав переводити єрбський епос. Гимназиясти зачепились с питомцями нового тутешного педауоріум, неслихано дикими, та и піддають ім книжки и наводять до записок живої словесности¹⁾.

¹⁾ Безпосередно. ²⁾ Се речене зачеркнено Др—вим.

В горах буваючи, не мало бачив, та ніяко ёго писати у листі; лучше доберу собі часу и охоти, та илюструючи гугульськими співанками опишу Вам гори и верховинців, не критичною розправою, бо її я не спростаю, а живим описом (Schilderung), чи особистою гостиною (Voyage), — як Вам лучше до вподоби. Деякі мотива получу у Львові від Н. Кумановського.

С побитом дводневим у Львові виїжджаю у Відень 6. Жовтня. Туди прошу міні писати ласкаво на адрес: Méliton Buczynskij, étudiant en Droit à l' Université de Vienne. Листи, адресовані в Станіслав, рівно мене доходитимуть у Відні.

Клонюсь до Вас низенько

Бучинський

Станіслав дня 26. Вересня 1871.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 12 Жовтня 1871“).

Гейдельбергъ, 1871. Окт. 4.

Високоповажний Мелитонъ Осиповичъ,

Три листи Ваши и книжки, тричі послані получивъ я. Дожидаючи именно досилокъ, я и не одписувавъ Вамъ разъ позъ разъ. Коли це забезпокоювало Васъ, простіть. И на передъ зробимо зъ Вами такий уговоръ: віруйте въ мене, що я не занехаю одвіту и діла, п(р)о котре зачали мы розмову пісьменну, але иноді и не скоро одвічу ні для чого другого, якъ черезъ розмайіті праці, може дуже розмай(і)ті, за котрі хапаюсь. —

Дослані Вами книжки такъ розсортую, якъ Вы велили. Що позичено, — верну, а що оставлю, за те пошлю гроші. Зроблю це незабаромъ, бо черезъ 2 тижні поїду вже зъ Гейдельберга и зъ землі німецької, але на цей разъ ще не въ Францію, якъ думалось, а въ Італію. Думаю прозімувать у Флоренції. Поки мого адресу не доберете, пишіть у Гейдельбергъ *post-réstante*, а я вже оставлю адресъ на почті. —

Книжки, дослані Вами, пригодились для роботи, котру застали и котру завдала мені година, але не для тойі ще, котру я задумавъ давнішъ и для котрої мені все таки треба було бъ

у власність добути Правду 1869 р. и „Читанку“ Тороньского. Тільки я вже не знаю, чи й доведеться це міні, — боюсь я, що „Правди“ вже и в редакції не має, коли не випрошу. А тамъ якъ нарочно и є найбільшъ мені потрібне оповіданіє Нечуя. Я думавъ писати дві розправи для „В. Європи“ одну про „нові появи малоруської беллетристики“, другу п(р)о Федьковича. Але думаю я розправъ однихъ мало. Треба надруковать у зборі писання особливо Нечуя и Федьковича, — и для більшого ходу у Россії, де вони зовсімъ не відомі, треба и надруковать ихъ у Россії. Зъ Федьковичемъ, надіюсь, Ви мене зведете до діла. Боюсь тільки одного: у його творахъ треба було бъ зробити вибіръ, такъ щобъ надруковать саме чисте золото, — але хто візьметься за той вибіръ? Про Нечуя жъ я тільки и знаю, що вінъ у Польщі десь учителемъ, але яке його подлинне ім'я и де вінъ, не знаю. Чи не відомо воно Вамъ? Треба съ нимъ договоритися: да може у його є де що и не надруковане, хотя и ті оповідання, котрі були у Правді(,) уже можуть зробити книжечку чималеньку.

Одъ Руссова довідаюсь, що Ваши пісні вже у Києві почтені, що робота надъ конечною редакцією вже почалась. Якъ я жду первого корректурного листка! Зробить вінъ мені великодень¹⁾, — бо маю я надію, що нашими історичними піснями покажемо не одному славянському світові, а и усьому учоному люду у Європі. Изъ Англіи одъ Морфілля, що профессоромъ у Оксфордї славянськихъ языківъ(,) позавчора получивъ листъ въ одвітъ на посилку Записокъ о Южной Руси и Пісень Максимовича. Перші особливо йому показалися интересні. — Вибравъ же я обидві книги для того, що тамъ є перекладъ на великоруській и поясненіє слівъ, а Морфіль писавъ мені, що українській языкъ дуже важний для його и стоючий труда вчитись, але трудний. Пише вінъ, що покористуется досланими мною книжками (Рудченко, Кулішъ, Максимовичъ) для своєї книги, що говорить „про Славянъ, ихъ происхождение и преданія“. Жалко дуже, що ще не дослідють пісні історичні ни для Морфілевої книги, ни для тий, що пише Ральстонъ у Лондоні про руську народну словесність. Жалко тежъ, що не могу дуже нагородити європейцівъ, котрі пишуть про насъ, збірникомъ ліричнихъ пісень, котрихъ маю Метлинскаго тільки въ 1-му примірнику. Треба думати про виданне²⁾ и ліричнихъ.

¹⁾ А може й „великодень“. ²⁾ Видання.

Пише мені тежъ Руссовъ, що до Васъ послано книги у Відень уже новий транспортъ. Чи получили Вы перший? Майте на виду, що примірниківъ зъ 5 обохъ випусківъ Рудченка повинні будуть лежати зъ боку для мене. Мені буде треба декому въ Італію дати, такъ я попрошу Васъ до часу додержати. — Одпишіть мені, що и якъ Вамъ дослано. Може що не такъ, а може бажаєте ще чого, то я постараюсь направити. Особливо мені хочетця знати, якъ Вамъ подобаютьця не по українські писане, але про Україну, або дане для приміра, чимъ займаютьця Россія по народній беллетристиці и педагогії. Звєніть, якъ може допечу Вамъ совітами, але я прошу Васъ дуже звернути увагу на Гоголя (и Васъ и другихъ молодихъ лiteratorівъ, про котрихъ Вы писали). Хотя вінъ писавъ не по українські, але єсть у його багато и про Україну (Кулишъ не дуже вірно оцінивъ теори Гоголя, якъ Вечеры на Хutorі и Миргородъ), Гоголь и тутъ показавъ себе якъ великий живописецъ люду и колишнього України), а ще важніше, що вінъ усяди зостався українцемъ по духу: не зъ великою наукою прийшовъ цей хутірний паничъ у Петербургъ и Москву, але винісъ зъ собою зъ сем'ї української чесні идеали, а зъ пам'яті про старовину поривъ до великого, — и скрізь його¹⁾ уразила „та страшная, потрясающая тина (болото) мелочей, опутавшихъ нашу жизнь“, якъ вінъ казавъ, — и подивився вінъ на ту жизнь, якъ українець: „сквозь видимый міру смѣхъ и невѣдомыя, незримыя ему слезы!“ — и зробивъ велику моральну реформу не у одній Великій Русь, а по всій Россіи міжъ грамотнимъ людомъ. За нимъ пішла уся нова великоруська²⁾ спеціальна (Островский, Успенский, Решетниковъ) и російська литература (Тургеневъ, Гончаровъ и други, котрі малюють побитъ тихъ класівъ, котрі по всій Россіи подібні дуже міжъ собою) Це плачевне діло, що впливъ Гоголя на спеціальну малоруську словесність выказався меншимъ, ніжъ на великоруську: Шевченко, при своєму великому таланті, все таки належить до романтичної більшъ, ніжъ до натуральної школи. Марко Вовчокъ більшъ усихъ належить до цієї, — але й вінъ иде дорогою Квітки, у Стороженка часто зривається сміховина Котляревсковскихъ часівъ. А Гоголевого реалізму и його „високого комизму“ до малюванія українського побуту ще не приложивъ у насъ ніхто такъ, якъ би треба було: п. Нечуй хіба почина.

¹⁾ Далі переч. „поража(ла)“. ²⁾ Далі переч. „и Россі(йська)“.

Дай Боже зь Вашой молодіжі вийти наслідникові Гоголя, — одъ котрого намъ цуратись нічого, бо це одинъ зь найславніших¹⁾ українцівъ и одинъ зь найдужчихъ поетівъ всесвітніхъ. — Напишіть мені, чи Вамъ дослано Гоголя? якъ ні, то я його зь найвеликою радістю Вамъ виправлю. —

Якъ будете писати, то не²⁾ забудьте окрімъ тихъ запитаній(,) котрі лишились ще зь першихъ писемъ, отказати та кожъ и про нові галицькі стосунки. По газетамъ нічого не розберу: які права руськимъ обіцяє министерство, на що згожуютьця поляки и чого требують русини сами. Тако жъ, — що то за партія Ковальского? Це жъ ляхъ. Коли такъ, то и наша правобережна шляхта тежъ почне казати, що вона українська партія. — Але й кажуть. Не безъ печали сміявся я, читаючи въ досланній Вами „Основі“, артикуль зь „Крају“ про те, якъ готова була польска молодіжъ помагати „молодій Русі“ и народові коло Києва и якъ народъ заплативъ за те „Соловієвского“. И якъ можно такъ безстыдно брехати? Не вже хто у Васъ тому повірить? Хто жъ чутъ не підвівъ единственнаго поляка перешедшого чесно до українцівъ, Антоновича у Вятку, якъ не поляки? Хто имени его не зносивъ, як не та жъ молодіжъ шляхетська. Поцій речі де що дібрано у тій чималій розправі „Німці, Поляки и Россія“, котру готую для „Вѣстника Європи“ и котру надіюсь и Вамъ дослати черезъ місяць - другий.

А що, къ речі, які тамъ тверднни будуть по Галиччині, особливо коло Перемишля, и у якому виді жализниця до Волочиска? Зь нашо(го) боку вже возять, хоть разъ у тиждень. — Вашъ М. Драгоманов.

(На вступі листа, коміть головою:)

Може черезъ тижднівъ два буде йхати моя сестра черезъ Львівъ, Відень въ Італію, и мабуть буде йхать сама. Хотъ вона вже й дама, але молода, и перший разъ буде за границею. Чи не помогли бъ Ви, а бо хто другій и въ Львові и въ Відні. Якъ би Вы були ласкаві, написати у Львовъ *Poste restante Frl. Olga Kossatsch*, до кого йій повернутись? Може що треба и доставити, то оберніться: въ Новградъ Волинскъ, Петру Антоновичу Косачу, предсѣдателю Мирowego съѣзда.

¹⁾ Зразу було „найбільшихъ“. ²⁾ Далі переч. „одкажигъ“.

Мел. Бучинський до Ольги Косач.

(Чорнова)

Відень 12. Жовтня 1871

Копя¹⁾.

Листом з Гайдельбергу, з дня 4. с. м. оповістив мене проф. М. П. Драгоманов, що²⁾ через дві неділі від тогді будете проїздити на Львів и Відень у Італію. Зволите у Львові обернутись без³⁾ до нашого брата, Володимира Навроцького⁴⁾ (концептового практиканта при красній дирекції скарбу, дома при доминиканській улиці N. 366. 1. етаж двері на праву руку, — а у Відні до мене (Buczynski, Wien. Universitaet); ми дуже щасливі будемо, коли в конечних хлопотах подорожних виручимо сестру чоловіка, которого як батька и брата любимо и поважаєм.

Вїзджаючи зі Львова у Відень будьте ласкаві телеурам вислати до мене⁵⁾; дождатиму Вас на пероні.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію !⁶⁾

Настав Жовтень, а з ним⁷⁾ розпочались прелекції, позійждалились люде наші до городів, пішла живіше дискуссія, прозябли нові мисли, живіщі настали взаємини с Київлянами за

1) Доси писано звич. олівцем, далі все чорнилом. 2) Далі переч. „спми часами“. 3) Написано зверху само „без“ — певно мало бути: „безпечно“. 4) Далі переч. „Konzepts Praktikant bei der?“ 5) Далі переч. „я тут на пероні дож“. 6) Їй „Копя“ затитулована: „Лист до М. Драгоманова у Гайдельберу 18. Жовтня 1871“, — але се властиво перерібка. Слово „Копя“ зверху додано певно пізніше, на - вгадь, олівцем (усе дальше писано чорнилом). У Др—ва вона звісно, не була. Ріжницьі тут ось-які: 7) В відміні: „а за ним позійждалились наші люде до городів, пішла живіше дискуссія, вивязались нові мисли и замисли, (переч. „пішло порозуміванє“) живіщі настали взаємини из київською братю, за новою желізницею, що гурмою довозять нам людий з закордону у Львів и Відень. Та про се буду толкувати вже вище, тут місце уперед зладитись з відписом на лист Ваш з 4. с. м., которий получил я аж 12. с. м. у Відень наставши“.

новою залізницею, що нарешті стала готовою сього ж місяця. Та нехай уперед за чергою дам одвіт на лист Ваш з 4. с. м., — щоб дібратись борше до справ денних.

Уговор що до перепіски¹⁾ приймаю, и писатиму після сього, як що призираєсь все²⁾ з де важнішого, щоб не церемонюватись³⁾ листами неначе⁴⁾ конвенційними⁵⁾ візитами⁶⁾.

„Правду“ з 1869 р. Вам у власність неперемінно добуду у Львові; був би я се зробив, колиб знав, вже у проїзді 10 с. м., — бо її полудити можна. Не зийдеж міні з дива, що Ви⁷⁾ з И. Нечуєм незнаєтесь хоть листовно; адже ж він ні тут ні у Львові з іменем не таївся, сам хороший, чемний молодець. Звесь він Іваном Левицьким, проф. гимн. в Келцах⁸⁾ и ёму, просимо на все, напишіть від себе; бо шкода ёго, коли ні с ким знатись не буде, крім с П. А. Кулішом. Був він 1869 літом у Відні, а сього року на весні у Львові, та там и дав и на свій наклад своїж повісти друкувати. Мають уже бути книжки незабаром готові; та докладніше, про се видавництво розвідаю у Львові, и Вам напишу, евент. книжки вишлю на місце. Те ж саме читанку Торонського.

С Федьковичом ні з відси ні з осі⁹⁾ ключка відай готова; не відписує¹⁰⁾ на мій лист ні слова, хоть ніяк не вгадаю — що

¹⁾ В відмінї додано „нашої“. ²⁾ В відм.: „як що случится з де важнішого“. ³⁾ В відм. „церемонитись“. ⁴⁾ В відм. „мов“. ⁵⁾ В відм. „конвенціональними“. ⁶⁾ В відм.: „Для Ваших праць (переч. „були би Ви легко дістали „Правду“ з 1869 р. с Станіслава, мою така“, —) та коли потрібна „Правда з 1869 р., то сподіюсь її зі Львова Вам у власність добути та й вислати в Флоренцію: трудности не буде и с читанкою Торонського; за обома пишу зараз таки Навроцькому. Не зийде ж і т. д. ⁷⁾ В відм. далі так: „досі ні про особу И. Нечуя, ні про ёго повісти, що окремими книжками печатаються у Львові, не маєте відомости. Адже ж и не порушали ми в часі побуту Вашого у Відні сеї(,) думали ми(,) историчної події лиш по тій причині, та нині знаючи сього чоловіка особисто на усе Вас просимо познакомитись листовно с так надійним поетом, Іваном Левицьким, проф. гимн. в Кельцах. Року 1869 у літі був він довший час у Відні, на початку сього ж року у Львові час довший; познакомивсь тут с Подольським, там з Вахнянином, Партицьким и др.; нетаївшись с своїм іменем, сам любий, повдинчий, товариський чоловік, здружений с П. А. Кулішом. В час побуту свого у Львові дав до друку на свій наклад повісти, и вони мабуть на укінченю нині. Про то виданє докладніщі вісти ще получу и Вам донесу незабаром. С Федьковичом і т. д. ⁸⁾ Незнаю доневне, чи Келце, чи Сельці; в найближшій листі подам позитивніший адрес (—Мел. Б.) ⁹⁾ В відмінї нема слів „ні звідси ні з осі“. ¹⁰⁾ В відм. „не

єму на ніс могло сісти. Прикрий се, загонистий чоловік, словом по(е)т, ото й нема дива. Через якийсь час знов напишу до него, хоть и в разі ёго дозволу боюся, щоб друга и нерозмотана ключка не вийшла з вибору між ёго творами; тут він ледви с ким щоб

одвічає на моє запитанє ні пів словом; оже щось єму на ніс сіло, звичайно щось несподіваного и невідгаданого, як в поета, загонистого, прикрого чоловіка: якесь дитинство. Сими днями напишу знов до него. Колиж діло вже в почині самім утикає, то при конечнім виборі чистого зерна з ёго творів зівсім уже виходу не бачу, не про брак людей, ті найшлиб ся у Львові, а про ту самоволю авторитета, зіпсованого похвалами нашими, живючого навіть (переч. „як“) в своїх Путиловах як баша у виляєті безглядним автократою, незважаючим людей, в самоті добровільній. Оригінальний се чоловік, повен пер-вісної сили, живився з народом, и носимий ним на руках від Черемоша до Серету! Колиб Ви до нього впрост написали, надіюсь, усе в лад пішло би; довелась би річ до дискусії и вийшли би друком многі ёго ще не печатані гарні твори, котрі тільки в рукописах або маємо, або у него знаємо, як переклад „Слова о Полку Игоря“ и т. д. Ще 1867 р. казав він міні, що гадає сісти до автобіографії широкої, и реформий поезії, виданих на книжний лад Б. Дідицьким 1862 р. Може лиш та обітниця здержує ёго нині від одвіту и дозволу, — побачимо незабаром.

Листами Русова с Ківа з дня 27. Вересня и Житецького з 1. с. м. довідались ми, що порядкування*) ? ? пісень историчних затамувалося и новими материялами, и правописею галицьких ? З листу Житецького тільки догадуюсь, що ?? справленє пісень що до виговору, уніформованого и перекрученого у збірниках Головацького и др. Гадаю, що найлучша річ, оставити в новім виданю вірні ? давніших з правописею vulgo Рудченка, не тикавши корумпованої там вимови и форм книжних, поставивши наперед сторожку виразу. Рівночасно получили ми пакет друків, та сим разом не були се пробні листи нового збірника, а проурами етнографічні, про „народні юридичні обичаї“, „Повіря“, — и „загальний проспект“. Шокористуємось, и до діла озьмемся за свіжа, ледви думаного досі, та не прецзованого и не початого ще в в Галичині може про вчашність, може про лінність, — найборше тому що живучи по селах и віддыхаючи з малку тям же воздухом, повним казок, повірій и пісень неспромоглись ми и не спромож(ем)ся ще борзо на обективний погляд, man sieht den Wald vor lauter Bäumen nicht.

Простіть моім субективним і не ясним, та трівожаючим мене увагам, — але не легко, по правді сказавши, дібрати серця до подібної праці, як та, бит наш народний, лахи наші чи трофея розвішати прати и сушити на всесвітнім вітрі, (переч. „будуват“) щоб виростала своя наука на чужій мові російській, (переч. „без“) кри-

*) Далі, кілька знаків запитаня, тільки слів не можна було відчитати (вони, або дуже поблекли, або й відпали). — М. П.

порозумівся, маючи власні виображення як о всім так и о поезії — як го знаю. Найкраще булоб, колиб Ви написали всю річ впрост до него; дійшлаби, надіюсь, річ до дискусії и вийшлаб друком многи, нам тільки по назві або з рукописів зна-

сталізована и полерована критикою, поки все сплешеся, опишеся и скритикуеся; поки нестане матеріалу для критики крім її самої, збудуємо нарідній донинішній культурі величавий, монументальний — мавзолей, гріб великий, та смутний, як пирамиди єгипські. За нинішність не дбавши, пропадає не тільки будучність, але й та ясна слава, невідновлена внаук заслугою! Без підстави широкої в народі ні нащо не здається пишаться тим же народом, його мільонами, землями и творами „інтересантними“ у світі, ні нащо о них робити тим *fugate* у салонах: поки и конечностю там сталоб: пописуваться знаємостою України, бо се узкі, поверхні, чужі круги, хоть и великим світом звані, — а краще: — зібравши и видаючи живу, устну словесність нею збогатити и переобразити свого духа, приобразити його до поглядів народних, и еквівалентом за ту прийняту просвіту подати йому в його способі корисними результатами тої просвіти (що і) збирали в світнім полі. Мисли найкращі и найвищі можно зрозуміло виложити и два рази два чотири и на й ? ? Оттак з примірів н. пр. що до господарства застосованих до місцевої землі розвинулась би с часом наука економії, в кождім зміслі, — с початків малих и поєдинчих пішли б дальші науки, до рефлексії и абстрактів, попереджені и видєвіжані поезією, то яко такою, то яко способу до розширення мислей естетичних (и ?) загально гуманних, — та годі, — богдай чи не вмовкає поезія, чи не стигне те серце кожної культури, у нас, чи не пора би погадати и повернути так нашими порядками, щоб було для неї почесне и розкішне місце. Як се зробити, не моїй голові сила вгадати; „то ж, сказавби дехто може, и нічого було балакати безладно про річ, може саму *Hirngespinnst* непевну, неспосібну до дискусії, — та написалось уже и то яко одушевлене по перечитаню пісні - народні на одну з найкращих дум нарідних наших котору (народню) прислав власне нині Русов, зложену и співану Киянами(!):

Гей, не дивуйте, добрі люде,
що на Україні повстало, —
що Україна по довгій дрімоті
голову славу підняла.
Гей, Українець просить не много —
Волі для рідної мови, —
але не тратьте вія к Русі від того
и к всім славянам любови.
Братя Славяне! Наша Україна
серед вас усіх пролягає,
нікому обиди вона не вчинила
и тільки добро памятає!

комі ёго твори, як : „Перевід Игоревої думи“, поема „Волошин“ и др. Ще в р. 1867 казав він міні, що гадає засісти до автобіографії широкої, и переображення творів, виданих на книжний лад Дідицьким (1862 р.), — може та праця здержує ёго нині од наконечного порішення що до видавництва, Вами пропонованого. *Vederemo.*

Пробних листків нового збірника дожидаємо и ми, маючи за Вашим заходом свою у нім хоть невелику ще участь, то ж нетерпеливо. Та праця коло него затамувалась и новими матеріалами, и правописею галицьких пісень, особливо, пісень, униформаних у збірнику Головацького. В тім ділі удавались Кияне до Львова, и з відтам виручення дожидають, и листом Житецького и Русова (з 1. с. м.) у Відень. Гадаю написати Русову, що не тикаючи форм корумпованих Головацького (у збірнику поставивши сторожку для лингвістів) конечно тільки змінити тамошню етимологічну правопись на фонетичну, *vulgo* Рудченкову; — а таку коректуру моглиб ми зробити у Відні, сподіючись дістати „Чтенія“ (с піснями Головацького) у Миклосича. Прошу о Вашу гадку до погляду повищого.

Видане лиричних пісень загадали ми через пару літ зробити нашою задачею и за нашою причиною в Галичині, и після сёго працю розкладаємо. Чи не можна би Морфилеві або Ралстонові, про которых пишете, вислати хоть давні збірники галицькі, Вацлава з Олеска и Жеготи —? Міг би я се зі Львова зробити.

Книжок с Київа сиуналізованих Русовим, и Берштамом (dto Київ 7. Жовтня) на 142 р. 60 коп. дожидаємо сими днями. Одержавши, вишлю Вам в Італію Рудченка. Получили ми 30% рабату и сплатимо з долу 106 р. 90 коп. Згори заплатимо 35 р. 70 коп. за книжки для нашої книговної закуплені: Записки и обі Граматки Куліша, Костом., Хмелницькій. Ушинський. Водовозов. Корф. Семенов. Добровеський Пипин.

С тобою, Москалю, не зломим союзу,
ми діти одного народу,
ми довго ділили и радість и горе...
То вступимож вкупі й в свободу.
Незрячі люде, Ляхи, все питають
чого тим русинам хотіти?

Ждаєм свободи и волі громадській и рідної, руської освіти.

За Ваш захід около добра кружка нашого прийміть сердечну подяку, як за книжки придумані, так и за раду що до Гоголя повістей, котору певне цінімо и приймаємо щиро, коли сего писателя по трохи вже знавши ми и постарали и маємо у Подольського від недавна комплетне ёго виданє. Буде воно з рук до рук вандрувати.

В Галичині нічо нового. В Австрії все ще напружена kwestия угоди с Чехами, — та послідними часами стала німецька сторона перемагати, через поміч сойму львівського, що не годиться с фінансової сторони на чеські артикули. Русини тут не мають голосу а міністера не клопоче собі ними голов. У соймі Львівським був я 9. с. м. очевидцем розправи над проектом Лавровського, : завести руський язик викладовий у 4. вищих клясах (академічної) гимназії у Львові, щоб уся гимназия була руською. Мимо протесту деяких ляшків и мизерних виходок святоюрців, ухвалено сю важну для нас уставу*). Святоюрців веде урядник Ковальський (зять банкрота Куземського) кацапствующий, зрештою загорілий німецький чиновник. Лавровський, властитель „Основи“, розумний та не сміливий чоловік, як кіт радби у воду незамочившись. Така и ёго „Основа“ ультра-люальна и безбарвна, — оже не протів неї, а ії у нагай и острогу поветає у Львові маленький на разі, та чистий і живий орган громадський, огляд політичний дво недільний. Не будуть уже дописі наші ховатись в шуфляду, а буде де всякому сказати слово правди. Програма сійї газети готова у Львові, — и дискутується исключно, що Львовян нині шкода в инчій справі займати. Тому то и не відписав Навроцький на Ваші запитаня, та зробить він се непременно, завідомляючи Вас о постановленю „Просвіти“, завести продажню книжок у Львові. Блищі вісти що до новї газетки получу и Вам подам незабаром, враз с списками библиографичними. В тій справі ще раз ёму писатиму, залучаючи подане до „Просвіти“, щоб нині всі збірники рукописні пісень, які у неї зложені, на вибір приділила. Так и піде друга посилка Антоновичеви.

Н. В. Качалу уважаємо в Галичині головою нарідної сторони.

В листі Житецького читаю: „Вчора (1. Жовтня) молодший гурт справляв юбилейне свято старого батька Київського Макси-

*) Ся звістка зачеркнена й підчеркнена Др—вим.

мовича: багато було славянських співів и братерських річей, згадував старий и красний Галич". Не знаємо, який се ювілей був, за те добре свідомі, чим є для наших всіх Україн Максимович, и маємо с сторони Русова за гріх непростений, не за-відомити нас у перед про так гарний случай, донести наш и товаришів славян привіт у Київ. А що, як би се, хоть опізнившись, зробити, и дописатись до старого зі Львова и Відня? Яка Ваша гадка?

Получивши письмо Ваше 12. с. м. у Відні, того дня завідомив п. Косачеву, *poste restante* у Львові, що єсьмо у Львові и Відні їй на услуги готові.

Клонюсь до Вас низенько

Бучинський

Відень 17. Жовтня, 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Чотирі неділі минуло від коли я писав до Вас лист послідний, не одержавши Вашої адреси про Італію, ні не діждавшись проїзду сестри Вашої через Львів и Відень. Через той час годі було за заходами коло инскрипцій, коло аутаций товариських и пр. зібрати мисли до переглядного справоздання, с того, що, дозрівало у Львові, у Відні и в Австрії. Нині ж знов на вдогад ще в Гайдельберґу пишу, де Ви ледви ще остаетесь. Прошу-ж Вашої ласки зараз по одержаню сього листу докладну міні адресу подати, щоб міг Вам по ній вислати и книжки, и одвіт на Ваші запитаня з 1. листу, виготовлений Навроцьким и Волод. Барвінським у Львові.

В Австрії криза кризу переганяє. Міністеря Гогенварта пропала, майже доскочивши угоди с Чехами, упала заходом всемогучого Байста. Сього Зевеса Австрії скинула мадярська кліка з самого zenіту, тай почала господарювати на докір и самим німцям, не то всім славянам, винявши поляків. Tii á tout prix идуть з мадярами и централами уповаючи, що в парламенті виходатайствують, *vulgo* „виходять“ крихту для свого шляхетського сойму. Оттак, щоб при теці остатись, підписав недобиток-міністер (для Галичини *in spe*) Грохолський прями вибори в Чехах, щоб чеськими німцями обсадити лави парламенту.

Тим ляхи 1. спроневірились давній політиці и поставили прагсеседенс, по которім в свій час правительство протів них Русинів до Відня, покличе.

2. Взяли розбрат с Чехами, нині репрезентантами не лишень нацпональної, а и автономичної и федеральної опозиції. (Гл. лист Кошута).

3. Зробили дурницю безжисну, бо моравський, вище австрійський etc. сойм рівно не вибере депутатів, и рада державна рівно не збересі в числі достаточнім.

Сими днями конферує їх делегация з Андрашим („братанком“ з 1848 р^а) и надіятись можна(,) що за деякі цяцька и обіцянки піде сліпо за Андрашим, може и протів Німців, може и щоб прилучити Галичину до Угор. Серед тих закрутів природно, що и руські галицькі фракції визначаються. Кацапи и Святоюрці пригадуються, що ще живуть и готові служити в кожній ліберйї, реакційній, чи ультрамонтанам, чи централам. Утилитарна партія (Лавровського и „Основи“) захиталась по упадку Гогенвартового угодового проураму, а напирана то острыми вимогами нас, народовців, то путана особистими зглядами Лавровського для маунатів, с котрими він желізничими и пр. интересами звязаний, — бачить, що годі довше грати ролю безбарвну, ніяку. Оже змінє нині „Основа“ свій проурам, и під кирунком народовців заступитись хоче оруаном радикальним молоді Галичини. В тім переході находимося нині, и трудність в тім, що ми хочем нове имя дати новому оруанови, коли Лавровський имя „Основа“ задержати радби, для континуальности. Для невеликих наших достатків порішено малий формат прибрати, в способі політичного и критичного обзору, аркушом що дві неділі. Початок вже 1. Грудня. Предплата річна 4. л. Програма загальний уложений нашими громадянами (комітет редакційний) під проводом Ст. Качали, такий: „Малоруський нарід боронить своєї нарідної индивідуальности протів москалям и полякам; проти тим посліднім тільки на деуальній підставі, т. є. в краю, в соймі;“ дальше: „поступ у всіх кирунках: праця над моральн. и матер. розвоєм народу и краю; уміркована и позитивна критика наших институцій¹⁾. Дайже нам, Боже, як найскорше діждатись сього громадського оруану; оттоді би и була розкіш замахнути пером по папері, не боячися найабсолютнішої в світі особистої цензури редактора!

¹⁾ В опіт. „институций“.

У Львові тепер разом два руські театри. До „Народного дому“ заквартирювали кацани труппу Моленцкого, до салі соймової впакувався Бачинський. До касина, „Бесіди“ в „Народнім Домі“ давно вже втаборились наші, та „Заряд Нар. Дому“ на-решті надумавсь, и судово виповів „Бесіди“ хату. Коли розбрат, то розбрат, та и не таківські наші, щоб зараз послухали, оттак и надіємось процесу прилюдного. За то товариство академиків „Лихвар“ у Львові стало исключно нашим. У Відні „Основа русская“ нахапала в члени знов кілька ляхофобів в имя кон-фузної руськості, те саме у Львові „Академический кружок“, все через шельмовських ляхів, що краєву працю розвівають, та в школах середних воюють, міркуючи: *après nous déluge*“. Крайна потреба гайдамацького оруану!

Минувшого тижня получили ми книжки на 106 р. у роз-продаж; для „Січи закуплено в Києві на 19 р. транспорт увесь стоїть тож 19. р. Тих 38 р. віддамо з гори двома ратами, прочі 106 р. в міру, як книжки розходитись будуть. Небуло окремої посилки до Вас при тих книжках, тож прошу міні назначити число екземплярів, которі Вам з „Вѣстником Евр. etc.“ сей час вишлю. Маємо Рудченка 1, 2, Лисенка, нар. п. и Кобзар. 1., Артемовськ. 1., Гурт, Антонович. Номис. Иванішев. До читальні закуплено Куліша: Записки, Граматка; Костом. Хмельницький. Монографії; Ушинський, Водовозов, Корф. Симонов. Дубровський; Пипин. Їго история слав. словесн. дуже нам припала до вподоби.

Рудченка и Лисенка зараз ми передали проф. Ммклосичу, як с всіма новими обявами словесности чинимо, — и скоро по-лучимо від него „Чтеня“, с Записками Головацького, зараз між себе переписане розложимо, після того, як которий яким дия-лектом владає, щоб автентичні тексти вислати Антоновичу. Тепер бракуємо и переписуємо записки з л. л. 1863—1870, Навроць-кого, Степановича, Царя etc. зложені у давній ред. „Правди“; приділені записки з сторони „Просвіти“ незабаром сподіємось також получить, — та ледви перед 1. Січня 1872 зможемо усе вислати у Київ.

Якийсь проворний землячок дописався инюгді до „Слова“ про ювілей Максимовича. Оттак ніби басуючи „нашому русс-кому Слову“ и „етимологичній правописі, основаній Максимовичом“ — незабвенно зйїздив „Матицу“, що и завідомлена с Києва зівсім з-пунорувала и ювілей, и Максимовича. Дарма; *ad impossibile nemo tenetur*, и Матица як не дописалась на

ювілей, так и ниньки не може оправдатись, истнуючи тільки в ідеї, котора, як звісно, губи не має.

З поганенького „Голоса“ нічого дочитатись неможна крім: еманципації жінок, Финландії, скандалів в Одесі, класицизмі и реализмі, лайбдрагунах etc. etc. Про статі „Бесѣды“ тільки звісти маємо; в яким стадні новий закон о печати, нема и чутки.

При нинішнім дні веселім прийміть, Михайло Петровичу, найсердечніші желаня щастя, здоровя и многих літ, именем громади віденьської від

Бучинського

В день св. Михаила,
8. Листопада, 1871
у Відні.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 22. Листоп 1871.“)

Флоренція, 16 Ноября 1871.

Кільки днів уже я у Флоренції, шановний Мелитонъ Осиповичъ, де и заставъ, спасибі Вамъ, листъ Вашъ, та за біготнею, поки найшовъ квартиру и встройівся, не мавъ часу засісти за одвітъ Вамъ.

Почну зъ компліментівъ. Позвольте приписати Васъ до /самихъ аккуратнійшихъ и гуманнійшихъ зъ земляківъ-приятелівъ у обохъ імперіяхъ: аккуратність же и незабарність у обміні листами треба почитать за знакъ великої гуманності. Зъ Львова ніхто, — ні у Києві, ні я не маємо ніякого одвіту. Частенько обіжають и мене Києвяне. Тільки Вы безъ укору аки Баярдъ, — и передъ Києвомъ и передо мною, біднимъ бродягою. — Русовъ писавъ мені, що у Києві восхищени видомъ присланнаго Вами матеріалу, а сегодня получивъ одъ його листъ, гласящий, що Вы іще обіщали вислатъ стільки жъ.

Не знаю, чи Вы маєте прямі звістки про справи кievські, и через те коротко передамъ Вамъ те, що мені писано у послідні хвилі. Казки, якъ писавъ Рудченко и Житецькій, будуть готовы до тиску къ Різдву. — розумію III випускъ. Пісні готові зовсімъ, крім примічаній, которі Антоновичъ узявся кон-

чить до Января. Байки Глібова печатаються, такожъ и нове видання Де що про світъ божій. Послідне двічі приято: разъ, книжечка порядоченька, а друге — значить само собою упала одъ ветхості заборона печатати по українські педагогічні книжки. Де що про світъ — одчиняє вікно и другимъ.

Тільки бъ найшлись другі! Знаєте, у послідні часи я не разъ думавъ, — чому таки ніхто не переведе хоть, не мудрствуя, на нашу мову Робинзона Крузе. Коли бъ удалось вирвати сестру зъ Волині на зіму сюди. Уже засажу переводить підъ своїмъ надзоромъ! Такъ „чиновники“ надумались пустить у світъ „Світъ божій“, которого II вип. заборонено було після Катковського погрому. Отъ зъ попами не такъ скоро зладимо. Ці ще довго не пустять ні Євангелія, ні чого такого по українські, — поки буде церковна цензура у Россіи. — Та, терпи козаче, отама-номъ будешъ! Такожъ пишуть, Лисенко наготовивъ къ печаті II вип. пісень, котрі и положено друковати, на що и одпущено йому 200 рублівъ у помічъ. Наготовивъ вінъ и нові свої ори-нальні твори, та про їхъ нічого не пишуть мені. — Вы повинні вже получить книжки одъ Беренштамма. Напишіть, якъ вони Вамъ уподобались и міжъ ними Музыка до Кобзаря Лисенкова. Звіщаю для пам'яті, що недавно вийшовъ у Петербурзі и II вип. Українськихъ Пісень Рубця, проф. тамошней консерваторіи, (кожний 75 коп.), а сьогодні прочитавъ у СПет. Відом., що того жъ Рубця вийшли: одноголосныя дѣтскія пѣсни и подвіжныя игры съ народными русскими мелодіями, Ц. 1 р. Думаю, що тутъ повинні бути и малоруські. — Може, Ви й сами знаєте де що зъ того, про що звіщаю Васъ, — а може й ні. Коли ні, — то думаю, що звістки про те, що у насъ діло¹⁾ літературно-художественне де якъ бреде, будуть для Васъ не безъ утіхи.

Не могу зъ Вашого листа ясно увообразити, на чімъ стало у Васъ діло о переписці діалектами галицькими пісень зъ збірника Головацького. Вы, здається, беретесь тільки за корректуру у печатнихъ листахъ, а Кияне, здається, хотять, щобъ у Васъ було переписано. Дуже вони бояться, якъ би не сочинить переписуючи несуществующаго языка. Діло справди опасне! Ви вже допоможіть изъ усієї сили не впасти у гріхъ.

На щотъ другихъ виданій, — якъ Федьковича, Нечуя, — нічого не можу сказати. Федьковичъ мовчить. Що Нечуй —

¹⁾ Далі переч. „научно-“

Левитський(,) я це знав давно одъ Номиса и Кулиша. Да уся штука и у мене у тому, що и я такъ якъ и Вы не знаю, чи в Келці вінъ, чи въ Сѣдлці, чи де. Одъ Васъ то я и думавъ добути повний адресъ його, щобъ завести зъ нимъ переписку. А теперъ Вы пишете, що вінъ отдавъ у печать свої повістки. Значить, и безъ насъ діло творилося. Боюсь тільки, щобъ, якъ вінъ печатає у Австрії, то не вишло якихъ задержокъ на кордоні, або й не замкнули куди такъ його книжокъ, що потімъ и зъ собаками не найдешъ. Зъ нашими земляками це бува. Отъ знайдіть лишъ, де Пісні, напечатані М. Вовчкомъ у Цюриху! Такъ я Вамъ у поясъ поклонюся! Будьте ласкави, якъ дознається опреділенніше, де, якъ печатаються твори Нечуя и коли світа побачать, — то и мені одпишіть.

Про діла Австрійски, а у частності галицькі теперъ уже почти овсі нічого не знаю. Тутешні газети тимъ хуже німецькихъ, що закордонними ділами займаються мало. А такъ якъ я не розсмакувавъ іще, що за важні птиці синьори Селла, Ратацці и т. п., то почти и газетъ не читаю, такъ що иноді тільки и почерпаю звістки політичні зъ своїхъ Петерб. Відомостей, одстаючи одъ¹⁾ Европи на 7—8 днівъ. Про Галиччину и тамъ не багато почерпнешъ. Отъ учора читавъ, що якісь русини програму видали, щобъ поддерживать конституцію, держатись Австрії, не здаватись ні полякамъ, ні Россії. А яки це русини, тамъ не написано. — За характеристику Лавровского и Кульчицького²⁾ Вамъ спасибі

Зъ Вашихъ вістей порадувала мене найбільше, що у Львові думають завести власну газету. Буде вона чисто політична, чи й літературна? Хто їйі буде видавцемъ? Коли бъ у Васъ зівся щирій, власний, чисто громадський органъ, тоді бъ и зъ нашого боку треба бъ було поставити собі задачею писати Вамъ постійні, а не одрывочні кореспонденції про нашъ край и государство, щобъ знали насъ у нашихъ реальнімъ побиту. Тільки для успіха діла треба, щобъ органъ бувъ чисто громадський. Знаєте, що я скажу Вамъ, шановний Мелитоне Осиповичъ. Здається мені, що, якъ ні мала чисельно руська інтеллигенція у Галиччині, якъ вона не поділена дуже на кружки и партії, — а ище бъ треба одинъ розколъ учинити: уже одділились т. звані молоді русини (народовці) одъ старихъ святоюрцівъ. Та й у молодому дуже ще (богато) старого. Міжъ народовцями є такі,

¹⁾ Далі переч. „сві(та)“. ²⁾ Ковальського!

що бігають по лагерьамъ, та більшъ одъ урядівъ помочі ждуть, ніжъ справди одъ народу, більшъ конституційними фокусами зацікавлені, ніжъ справою народу, піднятіємъ¹⁾ народного багатства и просвіти. Отъ якъ би молодіжъ, правдива — народова поставила собі девизомъ: „не надійтеся ні на князі, ні на сини чоловічeskія!“ — „ищите собі правди, — а сія вся приложатся вамъ!“ Борони мене Боже совітовать роскошь у смислі роздору. Я одъ усього серця думаю, що можно бъ де у чому йти и рядомъ. Я тільки кажу про теоретичну мету, которую собі поставити могла бъ правдива молодіжъ, т. е. щобъ поставити у тінъ и предоставити другимъ фокуси съ урядами чі то московскимъ, чі польскимъ, чі австрійскимъ, а собі вибрати науку, художество и народню освіту, — наміряючись, якъ тільки можно буде, завести свій и журналъ у такому незалежному дусі.

А, знаєте, отъ воскресенія „Мети“, а то й „Правди“ съ прибавкою елементівъ „Руси“ и „Основи“ багато добра я не жду. Буде не безъ пользи, — але все таки и винце и бурдюки будуть стареньки, хотъ и підлатані новими. Молодіжѣ бъ треба не на латки йти, — а на²⁾ мішки, хотъ и на маленьки поки. Повторю ще, що незалежність не виключає термимости. — Вибачьте за цю отвличенність и многоглаголаніе.

Теперь по пословиці, — хто везе, того й поганяють: позовольте на Васъ наложити ще одну коммисію, котора буде не безъ пользи и для нашого діла. Єсть у мене родичъ у Полтавск. губ., Хорольському повіті, Яковъ Максимовичъ Козенцовъ, Чоловікъ вінъ молодий, зъ порядочнимъ достаткомъ, и сносно малює акварелью и масляними красками. Теперъ вінъ задумавъ узятися за фотографію. Струментъ у його є, — и де які проби вінъ мені приславъ: для лучшої роботи треба йому лучшого прибору. Отъ вінъ мене просить, чі не могу я йому у Відні купити у Foigtländer et Co., або у Dietzler'a камеру обскуру, або хотъ об'єктивъ для цільної пластинки у 108 міліметрівъ у діаметрі съ фокуснимъ разстояніємъ у 30 сантиметрівъ. — А коли я буду у Відні? Черезъ годъ почти — не можете Ви, М. Осип., справитись у поименованныхъ майстрівъ, що буде стоить описаний об'єктивъ и одвічающа йому камера-обскура, а такожъ пересылка у Россію до Кременчуга (усе чужункою)? Та чі не позволите Козенцову вислатъ Вамъ гроші на

¹⁾ Далі переч. „його“. ²⁾ Зразу зам. „на“, в обох (вищих) місцях було „въ“.

устрійство під Вашим надзоромъ одсылки інструмента изъ Відня у Россію. Я думаю, що изъ цього Козенцова ми де яку користь извлечемо. Якъ діллетантъ и чоловікъ далеко не бідний (и бездільний), — вінъ може під руководствомъ знаючихъ людей дуже пригодитись для етнографичної роботи. Такъ якъ про Іонина нема звістки, то я уже мисленно замінивъ його Козенцовимъ у тій експедиції у Ваші гори, що мені и во сні привиджується, и котору я, — живъ бути не хочу, — я спорню. Такъ допоможіть, Мелітонъ Осиповичъ, здобуть камеру и об'єктивъ, — хай лишъ поки К—въ підучується.

Про Максимовича я й самъ такожъ, якъ и Вы, взнавъ після діла. Коли полагаєте потрібнимъ, — то напишіть йому, тільки вінъ теперъ уже виїхавъ зъ Києва на свою Михайлову гору (Полтавск. губ., Золотоношск. уѣздъ, дер. Прохоровка, Мих. Алекс. Максимовичъ. Можно писати и въ Києвск. губ. въ гор. Каневъ, — бо ця його Мих. гора надъ Дніпромъ напроти́въ Каніва и Шевченкової могили. Чудесне місто, — и треба намъ колись буде тамъ старого одвідати). Щобъ не вишло плутаниці зъ листами, напишіть и одішліть у Києвъ, и якъ старій вернеться, — а я думаю, що зімуватеме вінъ у Києві, то йому отдадуть.

Максимовичъ нагадавъ мені Качалу. Ви совітували мені написати до його, и теперъ Вашу приписку, що почитаєте його головою(,) могу поняти такъ, що Вы якъ бы докоряєте, що я цього не зробивъ. А я разъ, — адресу не знаю, а въ друге, — боюсь ні зъ того, ні зъ сього до чоловіка писати, котрий мене не знає. Полагаюсь на Вашъ судъ.

Якъ би Морфилеві¹⁾ хто виславъ збірники, які тільки можно, то зробивъ би добре діло, — бо по листахъ його, чоловікъ вінъ діломъ народностей славянськихъ щиро заинтересований и чоловікъ любезний. Книга його *The Slaves* друкується. Та таки и окрімъ Морфиля лично, не пошкодить, якъ у Оксфорді буде збірникъ нашої народної²⁾ словесности.

Книжки, що Вы прислали мені(,) ще будуть мені кілька часи потрібні, — бо ще не поробивъ усіхъ виписокъ. Коли Вамъ нічого, — позвольте задержати, а якъ що, — то напишіть, заразъ вишлю. Та звістять мене, чи можна Вамъ дослати гроші, що виненъ за книжки 1 т. ³/₄ италіянськими бумагами, бо инчихъ теперъ не маю. — Та чого довго думати: укладаю

1) Далі переч. „Вы“. 2) Далі переч. „поє(зіі)“.

у цей листъ 10 лиръ на покритіє долга и на другі комиссії, які случаться.

Отъ наприкладъ, — чи не можете достати у листахъ евангеліє¹⁾ українське и послати його підъ крейцбандомъ у Києвъ, университетъ студенту Трегубову, а другий примірникъ такого жє способомъ Ивану Яковл. Рудченку, въ Житомиръ, контролн. палата. Обверніть у яку небудь німецьку газету, або що невинне. Або пошліть и цілими книжечками підъ крейцбандами, або у письмахъ, одірвавши тверді палітурки. У посліднімъ случайі посилайте не зъ разу 4 письма, а по одному черезъ тиждень и не франкуйте.

Досадно мені писати про такі остороги и стидно за наші порядки, и особливо мені, котрий хоче миру, а не²⁾ меча; — та що зробіть, коли катковщина злучилась зъ попівщиною. Треба потерпіть. По всьому видно, що йійі на довге не хватить³⁾, и 5 годъ не проживуть у сили. Потімъ уп'ять трошки піднімуться. Треба тільки, щобъ застати насъ більшъ практичними и більшъ вооруженими працею и наукою, ніжъ до цього часу, а особливо у 1863 г. Коли теперъ у Васъ уже у рукахъ Костомаровъ и Семенова Отечествовъдѣніє, — то можете провірить те, що я казавъ⁴⁾ Вамъ у Відні, т. е. що зроблене наукою (Костомаровъ) не побідиме и пролізло и у школу (Семеновъ). Якъ Вамъ подобалось це Отечествовъдѣніє? — Къ слову ище одна бібліографічна звістка(,) хотъ и дуже гола: у Пєбурзі вийшовъ збірникъ слав. пісень у переводі на великоруській языкъ, — изд. Гербеля (Поєзія славянъ 552 стр., ц. 3½ р.) У зборнику 144 пісні нар., и 313 стихотвор. поетівъ личнихъ, изъ нихъ 21 малор., 7 червонор. пісень, 12 бѣлорусск., 32 малор., 11 червонор. стихотвореній⁵⁾. При кождому одділі статьи пояснителні, у тімъ разі Костомарова и Головацького. Я наврядъ щобъ побачивъ скоро цей збірникъ, а Вамъ у Відні може й попадется. Якъ попадется, то напишіть и мині про його. — Отъ якъ би бувъ у Васъ свій журналъ, то треба бъ заставлять Києвлянъ писати правильно хотъ бібліографію. — Та поки що, а коли бъ хто зъ Вашихъ таку бібліографію и по-

¹⁾ Далі, в.ориг. ще „и“, але непотрібне. ²⁾ Зразу зам. від „и особливо“, було: „Та що зробіть, коли Катковщина злучилась зъ виз(?)“. ³⁾ Далі переч.: „Що до Каткова напр.“ ⁴⁾ Далі переч.: „у Васъ“. ⁵⁾ Далі переч.: „Я переглядавъ щобъ поба(чив)“.

литичні кореспонденції писавъ хотъ разъ у місяць. Я готовъ їх переводить для СПВѣдомостей, або Вістн. Европы.

На сімъ поки до¹⁾ другого листа. Товариству передайте мій щирий привітъ. Вамъ кланяється моя жінка и Лідка.

Вашъ М. Драгомановъ.

Пишіть по прежнему: poste - restante. — На всякій случай жесъ мій адресъ: Piazza della Signoria, ingresso della via della Condotta, 11, 4 Pianto. Високо, — але місто чудесне. Дивлюсь въ віконъ на плаць, якъ на сцену. Та й сонце гріє сьогодні, ажъ пече.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 5. Грудня 1871“).

Флоренція 1871 г., 26 Ноября.

Високоповажний Мелитонъ Осиповичъ, —

Більшъ тиждня якъ одіславъ Вамъ письмо своє уже відсіля у одвітъ на те Ваше, що заставъ тутъ пересланнымъ зъ Гейдельберга. У цьому одвіті вложивъ я и 10 лиръ, — хотъ и пославъ не „реккомандованно“, для того що порядківъ тутешніхъ мало знаю, а плутаться по канцляріямъ мені огидло ище якъ забіравъ своїй вещи на таможні. (Вимучили итальянські чиновники хотъ би й нашимъ! Не даромъ „единство“ завели!) Надіюсь, що не пропало мое письмо. Слідовало бъ пождать одвіту Вашого, — та не втерпіжъ мені, бо послідне письмо Ваше торкає мене живо.

Спасибі й Вамъ и віденьськимъ громадянамъ за²⁾ пам'ять про мене „у день св. Михайла“ и пожеланія, которі одъ усього серця повертаю и на Васъ. (Тільки я не обичайного св. Михайла 8 Ноября именникъ, а на Михайлове „Чудо въ Колоссахъ“³⁾ 6 Сент. — яке чудо, я цього и доси не довідався, — справляю заразомъ именини и рожденіе. Оце одбувъ 30 годъ у Гейдельберзі, оставшись, окрімъ сім'и, безъ⁴⁾ жадной близь-

¹⁾ Далі переч. „побачення“. ²⁾ В ориг. через помилку „на“.

³⁾ В ориг. „Колосасхъ“. ⁴⁾ Далі переч. „усяк(оу)“.

койі людини. — Къ речі: попадався Вамъ, або кому у Львові Пригара, доцентъ зъ Одесси, мій добрий приятель, полтавець родомъ, киевлянинъ по университету, котрый поїхавъ у Августі зъ Гейдельберга на Львів и писавъ мені зъ Одесси п(р)о Львів, але дуже у общихъ словахъ?) — Теперъ до справъ!

Зъ нетерпіннямъ сліжу я за звітками зъ Австрії и ради цього перечитую німецьки газети (тутешний кабинетъ чтенія *Vicusseux* має *Kölnische Z. Au(g)sb. Allgem., N. Fr. Presse*), — бо итальянці не дуже то багато пишуть про чужі діла и країи. Та живої суті по газетахъ не вислідишъ: все міністри, та голі имена, а народівъ и не видно! Нічого я не розберу у цихъ змінахъ міністрівъ. Боюсь уподобитись гоголевому почтмейстеру, восклицяющому: „война съ Турками будетъ“ — но¹⁾ який небудь смислъ мігъ би добрати у всій міністерській путаниці тільки тоді, якъ би допустивъ, що на весні Австрія зъ Пруссією прийдуть „у нашого Государя“ поляківъ отнімать. Коли бъ тільки кончилось отнятіємъ поляківъ и присоединеніємъ ихъ до Вашихъ (Вамъ тільки накладно), то ще бъ нічого, намъ би й лучше. А якъ заберуть їхъ Гогенцоллерны, — жаль їхъ самихъ, хоть вони лучшего и не заслужили. Угри жъ чимъ більшъ наберуть румунівъ та слов'янъ тимъ скорішъ проваляться. — Та одначе, чортъ зъ нею, зъ високою політикою. Перейдемъ до діла малого, але такого(.) що колінь підточать усякій високий будинокъ, збитий мошенниками, т. е. політиками.

Не знаю, якъ Вамъ прийшлося по душі те, що я писавъ Вамъ про „молоду Русь“ и йїї становище къ парламентарній політиці. Я боюсь, якъ би чого не такъ понняли, якъ я думавъ: погана въ мене (зъ Россіи вивезена) манера говорити не безъ зубоскальства хотя бъ про дуже важну справу; та й трохи примішується те жъ російська черта: ми не вкусивши смаку парламентаризму тоді якъ у його усі вірували у Європі и у насъ декабристи, — зъ койіхъ розумніший Ник. Ів. Тургеневъ вмеръ на цихъ дняхъ), дожились до того, що у йому зневірються усі, окрімъ тихъ, хто вигоду зъ його має, — концесіи дорогъ и т. и. Але головну мисль мою почитаю сходною зъ Вашою: „гайдамацькій органъ“, маючий мету и опору тільки у народі и усе друге почитаючий тільки временнимъ діломъ

¹⁾ Далі переч. „одинъ бы“. ²⁾ Далі переч. „це“.

и орудіємъ. Вибіръ для такого органу редакторомъ Качали, скільки я знаю його по писаннямъ у „Основі“ про „високу політику“ и його нікчемність є, якъ би одвітъ судьбою уготований на моє безпорядочне писаніє. Тільки, знаєте, що я скажу про слова виписанні Вами зъ програму Вашого органу? А скажу я: зробіть ище одинъ¹⁾ ступень до реализму! Зоставили Вы австрійську державу зъ министрами и Віднемъ, зоставте²⁾ позаду и російську зъ Москвою. Переносите Ви усю борбу на почву Галиччини, у соймъ, у село и т. д. Зъ якої жъ Вамъ речі виступать яко боронителі малоруської народности одъ москалівъ, котрихъ Вы у Галиччині не маєте. Якъ ми зъ москалями устроємось, — це вже наше діло, за вашимъ кордономъ, а начнете Вы насъ боронить, — коли бъ³⁾ гірше не стало, бо усякій, хто за другого робе и говорить, помилокъ великихъ наробить. Якъ би мені Ви позволили, або дали місто у Вашому⁴⁾ органу для статті, котра би изложила не озираючись ні на що одъ повного серця, наши (т. є. мене и другихъ подібнихъ у Россіи) мислі объ українськимъ вопросі, — я бъ зробивъ це у довгенькому писанню. Теперъ, — лишаючи теоретичний бікъ діла (про котрий скажу тільки, що воно дуже не просте и у многому не безъ спору), — скажу коротко о практичнімъ: ми у Россіи повернули увесь вопросъ на научну дорогу и художественну; пользуєчись тимъ, що усі говорять про „Русь“, „руський“, про „народність“, — ми кажемо(;) и ми Русь, руські, — хочемо виложитъ научно нашу народню исторію, мову, розробити нашу народню пісню. А які ми руські, — чі ми разновидність общого, чі окреме зовсімъ, — цього правду сказати гарно ніхто не знає и изъ тихъ, койімъ здається, що їмъ відомі тайни Божіи, — да й якъ його сказати, коли напр. словаря свого не маємо. Теперъ географичне общество знаяжа этнограф. експедицію у юго-западний край, возводить у свої члени тихъ, койіхъ колись висилали⁵⁾ у Архангельськ за этнографію малоруську, обіщає завести у Києві одділ особий, якъ тамъ наберется 10 членівъ (недавно за Чубинськимъ возведени у члени: Антоновичъ, Новицькій и я, теперъ прибавлять проф. Кистяковского⁶⁾), — зібрані Чубинськимъ съ прибавкою старихъ матерьялівъ громади зъ 1862—1864 рр. этнографичні матерьяли

¹⁾ Далі переч. „шагъ“. ²⁾ В оріг. „заставти“. ³⁾ Далі переч. „худше“. ⁴⁾ Далі переч. „будучому“ (в оріг. „будучомо“!) ⁵⁾ Далі переч. „адм(ні)стративно?“ ⁶⁾ Далі переч. „N B“.

печата геогр. общество на казенний счетъ (печатаются уже повір'я и часть міфологічна, оброблена Ефименкомъ, юрид. обичайі съ предмовою Кистяковского, и пісні сімейно-родственні, редигов. Новицкимъ), археограф. коммисія у Петербурзі видає акти, знайдені Костомаровимъ, у Києві — Антоновичемъ, наші пісні идуть у консерваторію, урядъ ставить пам. Хмельницькому, говорить, що вінъ веде діло цього освободителя народу українського и т. д. Урядъ має свій поглядъ, изъ насъ разні мають свої — но принципиальної розні не ма, а хоть и е, — то усі сходимось на научній, поетичній и соціалній почві. Теперъ(,) якъ я писавъ Вамъ¹⁾, одкривається свобода печатати и педагогічні книжки, — якъ Де що про світъ божій, а якъ взнаю сіюгодня зъ Пет. Відом. по проекту закону про печатъ, котрий закінчила установлена на те коммисія у Петербурзі и котрий на цихъ дняхъ піде у Госуд. Совіть, — духовна цензура особлива знічтожається, а зливається зъ світською, — значить одкривається поле и для видання духовнихъ книгъ малоруськихъ Значить, — намъ у всякімъ часі²⁾ одкривається можливість робити надъ „осною“ для народняго розвитку малоруського вопросу. Чі практично піднімати політичний бікъ цього вопросу? По опитамъ бувшихъ годинъ, — бачимо, що усяка заціпка політичного боку діла цього, яко преждевременна по меншій мірі, тільки наносила повредъ, якъ наприкладъ горячий тонъ „Мети“. Уже тихша „Правда“, меньше чіплявшя політику, — помогла спадку страхівъ „сепаратизму“ у Россіи. Зробіть же ще одинъ ступень у новому органі Вашому, оставивши ові річъ о Москві, обь обороні укр. народу одъ московського³⁾ гніту и т. п. Пишіть такъ, мовъ би Москва (політичної) и на світі не було, а слідить за ученою и літературною працею у насъ, коли буде вона йти, за поступомъ народу у економічнімъ и другимъ побиту — а політику и боротьбу національну, на скільки вона вамъ потрібна, знайте свою тільки. Тоді Вашъ органъ буде мати вольн(и)й доступъ у Россію, — а це для насъ дуже важно: бо поки не вправимось зъ підготовною роботою, т. е. учено-видательскою, поки не видамо у повні усіхъ творівъ народної речи, усіхъ пам'ятниківъ старої літератури нашої, та не зведемо словаря и граматики на чисто народній підстави про літературу нову и пу-

¹⁾ Далі переч. мабуть „почин(ався). ²⁾ Мабуть мало бути написано „разі“. ³⁾ В ориг. „московського“.

ближисту намъ нічого й думати, про конкуренцію съ журналами Петерб.-моск. те жъ, такъ намъ треба, щобъ хотъ Вашъ органъ йшовъ прямо у Россію, щобъ хотъ и такі твори¹⁾, якъ напечатані у „Правді“²⁾, могли бути прочитані у насъ не двома-трьома нарочитими любителями, якъ теперъ, а щобъ на Вашъ органъ могла бути одкрита правильна подписка у Россіи. — Не смію дуже настоятельно указувати Вамъ, одначе скажу, що нашимъ, українськимъ интересамъ и сьогочаснимъ³⁾ замірамъ усього більшъ би одвічала програма у такихъ, на прикладъ, дусі: „нашою підставою може бути тільки народъ руській у Галичині. Нашою метою є и може бути тільки розвой народності руської у Галичині: розвой духу народного, поступъ народу руського у всіхъ зглядахъ, піднесеніє⁴⁾ цивілізації цього народу⁵⁾, — що може поспішно йти тільки тоді, якъ той поступъ буде⁶⁾ зачіплять найживіші битові струни народності нашої, якъ та цивілізація явиться у найблизшому до народа облику, язичнимъ по переду. Ці наші начала опреділяють наші погляди и на краєві справи и на закордонні стосунки. У крайі ми можемо мати надію тільки на свою працю, на розвой краєвихъ (урядівъ) інституцій.....⁷⁾ Такъ якъ нашъ народъ є часть великого народу руського, котрого найбільша доля живе у сусідньому государстві, то ми⁸⁾ не можемо одректись отъ взаємини зъ другими нашими соплемениками. Одначе ті взаємини можуть бути тільки духовні, — а не політичні. Ми будемо слідити за поступомъ братівъ нашихъ за кордономъ и приймемо одъ нихъ зъ радістю помічъ у нашому духовному розвоі, котрий у свій чередъ, думаємъ, не останеться безъ користи и для їхъ. Тутъ ми торкаємось до питання, зъ за которого не мало було и є спору у насъ у Галичині, т. є. до питання, якъ намъ, галицькимъ руськимъ однести до того, що у насъ зовуть „московською“⁹⁾, великоруською, общеруською и просто руською мовою и літературою. Багато спорили объ цимъ питанні, — та мало вийшло зъ цихъ спорівъ користи для народності нашої, — черезъ те може, що саме питанне¹⁰⁾ далеко не таке потрібне для реальнихъ нуждъ нашихъ, якъ видають його ті, хто изъ за

¹⁾ Зразу було „що“. ²⁾ Далі переч. „у койіхъ“. ³⁾ Зразу було „сьогочаснимъ“. ⁴⁾ Зразу було „сближеніє“. ⁵⁾ Зразу було „народності руської“, а перед сим, бачу, й „съ“. ⁶⁾ Далі переч. „торкати“. ⁷⁾ 12 точок покладено Д-вим. ⁸⁾ Зразу зам. ост. 2 слів було „зъ якимъ“. ⁹⁾ В ориг. „московською“. ¹⁰⁾ Питанне“.

його багато перевівъ папіру. До ць(о)го питання ми станемъ односитись на реальній підставі: Якъ би хто не думавъ про малоруську народність и мову, — ознакъ йійі, — чі почитавъ би йійі также одрубною отъ великоруської, яко чеська, або польска, чі¹⁾ почитавъ би малоруську народність у рівні зъ великоруською різновідністю одніи абстрактної руської народности, — все жъ усякий зна, що галицько руський народъ є попередъ усього часть малоруської народности. Українець съ Волині, Полтавщини и др. можетъ розмовляти съ нашимъ коломийцемъ, гуцуломъ и др. не змінючи своєї мови, — чого не можно сказати про великоруса. Нашому самому простому селянинови можна читати Шевченка, Квітку и др. безъ усякого труда, — чого ніякъ не можно сказати про Пушкіна, а ще менше про Островського и др. російськихъ и великоруськихъ писателівъ. Мова, побитъ, исторія, традиції украинця найблизче подібні³⁾ зъ такими жъ у нашого народу; сходні такожъ и йіхъ потреби, — чого упъять ве ма у тій же ступені міжъ нашимъ народомъ и великоруськимъ⁴⁾. А такъ якъ жива литература живе тільки (на) підставі реальній, то и виходить, що українська литература, якъ би вона не була мала⁵⁾ має для насъ ціну, якъ и наша, а⁶⁾ те, що є окрімъ йійі у Росії, яко або спеціально великоруське, або хотъ и обще великоруссамъ зъ малоруссами у Росії, але вироблене на⁷⁾ підставі життя народівъ Російської імперіи⁸⁾, а все таки для насъ чуже, побічне, — хотъ би воно мало у собі и велику ціну и мало интересъ и для другихъ народівъ слов'янськихъ. Для дальшого жъ, хотъ би рідного⁹⁾, а все таки не прямо и кроно свого, одрікатись отъ свого, мы не почитаемъ ні практичнимъ, ні потрібнимъ для оборони розвою¹⁰⁾ народности и освіти нашого¹¹⁾ люду руського у Галиччині¹²⁾. Подібно перші органи нашої партії, (якъ „Правда“, що передавали читающому мирові¹³⁾ у Галиччині¹⁴⁾ артикули пп. Пипина, Прижева, Щедрина и др.) ми готові слі-

¹⁾ Далі переч. „у рівні зъ нею“. ²⁾ В ориг. „при“. Так і говорять у нас селяне, напр. у Косівщині. ³⁾ В ориг. через помилку, „подівні“. ⁴⁾ Далі переч. „Того ради и“. ⁵⁾ Зразу було написано: „що якъ би вона не була мала, а украй“. ⁶⁾ Далі переч. „все“. ⁷⁾ Далі переч. „обцій“. ⁸⁾ Далі переч. „се“. ⁹⁾ Зразу було написано: „Ми жъ не почитаемъ для дальшого, чужого, занехай(ти)“. ¹⁰⁾ Далі переч. „нашої(і)“. ¹¹⁾ Зразу було „у нашому“. ¹²⁾ Зразу було „Галиціи“. ¹³⁾ Зразу було „И“. ¹⁴⁾ Зразу було „миру“. ¹⁵⁾ Далі переч. „де які зъ“.

дити за тимъ, що є прогрессивного у літературі російській, — тимъ паче що принципи нашої ученої і прогрессивної літератури тійі не знаходяться у противоріччі зъ ідеями нашими, яко народної партії, — подібно п. Качалі (у „Основі“) ми не тільки нічого не маємо противъ розпространенія знанія языка найчисленнішого имени слав'янського міжъ другими слав'янами і піднесенія його на ступень посередствующого міжъ слав'янами языка, — но почитаемъ це для насъ особливо вигоднимъ, бо¹⁾ цей языкъ усе жъ ближе до нашої народної мови, ніжъ н. пр. чеській, або сербський, бо на цьому языкѣ писані твори роз'яснюючі²⁾ нашу історію, права нашого народа, (якъ твори пана Костомарова и др.³⁾). Але при всьому цьому, — ми не одступимо одъ кріпкої віри, що для нашої насущної, повсідневної, — а не дипломатичної(і) и т. п., — роботи, надъ поступомъ⁴⁾ життя народного и морального може бути органомъ література, вироста на підставі чисто народній⁵⁾, мовляча языкомъ найближче-народнімъ, т. є. галицько-українськимъ, причиняючися до традицій народнихъ, т. є. галицько-українськихъ. —⁶⁾ Мовлячи присловіємъ народнімъ ми скажемъ: ційі синиці у рукахъ ми не покинемо ні для якого журавля у небі.... И ми думаемъ(,) що безсторонній руській чоловікъ, якъ би вінъ не думавъ про різні віддаленні питання „високої політики“(,) не найде наші ці ідеї не практичними“.

Написавші цю річъ, я бачу дуже, що можно бъ про багато поспорити и де що виражено дуже не гладко. Я й не думаю нав'язуватися, щобъ це мое писаніє уставлено було у Вашу програму. Я тільки поставляю предъ Ваші очі на посужденіє ті мислі, котрі у мене зложились изъ обсужденія реального положенія нашого діла у Росії⁷⁾ и висказую, що, по моему, сходиться съ нашими інтересами, коли вже объ нихъ не можна не говорити у Васъ. Написавъ я це для того, що вище усього ціню одкритність у нашихъ зъ Вами стосункахъ. А при тимъ беріть написане, яко частну мисль, — и коли не підходить підъ

¹⁾ Далі переч. „на(м?)“ ²⁾ Далі „наші права и“, при чому „права и“ перечеркнено, як і „народ(ні)“ над тим. ³⁾ Далі перечеркнено: „Але при на цимъ языкомъ писавъ одинъ зъ самихъ славнихъ українцівъ земляківъ нашихъ и одинъ зъ самихъ великихъ“. ⁴⁾ Зразу було „для нашого п(оступу)“. ⁵⁾ Далі переч. „маюч(а)“. ⁶⁾ Далі переч. „Ційі“. ⁷⁾ Далі переч. и у Галичині).

Вашу то й перечеркніть¹⁾ Я даже не видаю²⁾ мойіхъ словъ за идею „партіи українофілівъ“ у Россіи, — бо разъ, що ця партія, яко партія (не знаю якъ сказати: чи іще чи вже) не существує, а у друге — далеко не усіхъ знаю; одначе скажу, що по пісьмамъ и розговорахъ, котрі доходять до мене одъ тихъ, хто робить, а не тільки говорить, а у Житомирі, Києві, Одесіи и др., — можна сказати, що не мала бъ доля такого робочого люду міжъ україніцями підписалась би підъ програмою написанною у цімъ смислі и дуже бъ рада була органу(,) котрий би вівъ діло галицько-української літератури у духу мира и незадора, одначе не поступаючись ніякимъ реальнимъ правомъ и інтересомъ. (На прикладъ сошлюся на письма Житецкого и Рудченка: перший у одвітъ на мое письмо и слова черезъ Русова объ тімъ, що треба допомогти Вамъ дібрати колекцію и нової російської літератури(,) пише: „ідею вашу прийняли во всій її цілности“, другий у одвітъ на те, що я йому писавъ про наші розмови у Відні и про те, якъ я, почитаемий у російського начальства злостнимъ сепаратистомъ, у Відні такъ усердствовавъ, що боявся якъ би мене за катковця не посчитали —³⁾, совітує продовжати „миротворство“. А обое вони идуть дуже дальше мене у ідеяхъ объ окрімности української народности — и часто докоряли мене мойімъ „уніатствомъ“ и „космополітизмомъ“. — Та про це поки баста!

Слава Всевишньому! получили таки Ви книжки. Я скажу, що Ви не дуже горячитесь розплачуваться зъ нашими на гроші, а лучше виручку, якъ буде, употребить на уповненіє колекції книгъ про Україну. Такъ у присланихъ Вамъ книгахъ бачу усе таки великі пробіли: потрібні бъ дуже були видання Генерального Штабу про статистику и етнографію губерній Черниговської, Херсонської, Екатеринославської, Воронежской, видання Черниговського Статист. комітету (особенно писанія Лазаревського про введеніє крѣпачства у Малой Русі, Полтавського — Пам'ятна книжка Полт. губ., Подольського — тежъ, Попки — Черноморські козаки. Занотуйте ці книжки и при случай напишіть у Києвъ. Та поки що, затребуйте щобъ прислали Вамъ Чубинскаго брошюру о юридич. обичаяхъ (У Львовъ послані програми Чубинскаго и К-о у 20 екземпл. Витребуйте и собі) Не бачивъ я, но судя по СПВѣд.

¹⁾ Далі переч. „Тільки прошу. ²⁾ Далі переч. „їїхъ за“. ³⁾ Далі переч. „пише“:

думаю, що треба бь Вамъ добути и нове виданне¹⁾: Военно-Статистическій сборникъ, часть IV Россія“. Тамъ більшъ гражданской, ніжъ военной статистики и²⁾ є зрівненіє³⁾ губерній. Йій Богу не знаю, чи просити мені Васъ, щобъ вислали кілька штукъ казокъ. Я безъ нихъ⁴⁾ не смію очей показати у Пизу, де проф. Доменико Компаретті, одинъ изъ видавцівъ *Canti e racconti del popolo italiano* (вишли поки пісні Монферота), працю(ю)щий надъ казками итальянськими(,) зна по великоруськи и може бути наставленъ и у нашихъ казкахъ. Мені вислали у Гайдельбергъ кілька екз., изъ Г—ча⁵⁾ пишуть, що уже переслано сюди, — та не ма. Пожду ще трохи, а тамъ Васъ попрошу, а то дурно тратиться часъ. Мені дуже хочеться завести обміну зъ итальянськими етнографами, та здається ніхто зъ нихъ, окрімъ Компаретті и Пеллегріні (що видавъ кілька переводівъ) не зна ні одного слав. нарічія. Я теперъ знакомлюсь съ тутешнею етнографичною літературою, котора тутъ стоить добре; видають багато и съ толкомъ; система виданій дуже розумна: по провінціямъ а въ нихъ по логичнимъ відділамъ. Особливо славні видання сіцилійскі (Pitrè): не тільки матерьялъ толково видають, а ще Pitrè передне слово — славна монографія про народъ сіцилійскій у пісняхъ и казкахъ. У загалі итальянське етнографичне діло дуже занятне: не тільки видають пам'ятники провінціальнихъ діалектівъ, но и пишуть на їхъ, словомъ: сепаратизмъ, та й годі! Видно⁶⁾, що тутъ має силу той законъ, що якъ єдинство завершать (а итальянцівъ удержала у купі тільки обща література) такъ вилазить уп'ять різнобразіє. Те жъ саме видно и у французівъ теперъ. Я збираю матерьялъ для характеристики усякихъ движеній у літературахъ європейськихъ подібнихъ до нашого, — и бачу превелику аналогію зъ українофіліємъ у Сицилії, Провансі, и даже у диттмаршскому платдейчтумі. Ще зъ⁷⁾ новими писаннями італіанськихъ хлопоманівъ не познакомився, а їхъ видання етнографичні, кажу, дуже гарні. (Може коротенький рефератъ для Вашого органа виготовить?) Багато треба бь и намъ за образецъ узять зъ їхъ методу. А що до матерьялу, то, знаєте, кажучи по совісти, нашъ ніякому у Європі

¹⁾ Виданне. ²⁾ Далі переч. „вона“. ³⁾ Зрівнане, порівнане.

⁴⁾ А може „нихъ“, себ то „їхъ? ⁵⁾ Гадача. ⁶⁾ Зразу було „А при“

⁷⁾ Далі переч. „ху“.

не уступить поэтичними красотами и яркимъ одраженіємъ народнаго побиту и ума. —

Уп'ята скажу, що дуже безпокоюсь за исходъ роботи Вашої надъ збірникомъ Головацького. Не вже Вы станете весь переписувать? Затребуйте зъ Кієва указатель хронологи(ч)ный, та й переписуйте те, що вибрано до нашого збірника и у порядку, котрий позволитъ видавать перші виділи, не дожидаячись конца усей переписки. А то дуже замедлиться¹⁾ робота, котра и такъ порядкомъ застряла у одній ступені! А що до мене, то, знаєте, чимъ більшъ ознакоюсь съ народнею поезією різнихъ земель европейськихъ, тимъ більшъ хочеться побачити повний збірникъ²⁾ своєї: „тако да просвітится свѣтъ нашъ предъ челоуѣки“. Непремінно, якъ вийде нашъ збірникъ историчнихъ пісень, треба зъ його вибіръ зробити и видать съ переводомъ на німецький, або латинскій языкъ. Отъ тутъ потрібна буде особливо ваша помічъ, бо ми язики иностранні знаємо для себе, а не для людей. Переводъ же историчнихъ пісень и вибора Шевченка³⁾ на общезнаемий европейскій языкъ мавъ би великій и політичний послідъ⁴⁾.

Про Максимовича юбилей скажу, що вилъ такий бувъ, якъ и чоловікъ цей: мішаний: и підъ „Слово“ підходить и підъ насъ зъ вами. М. чоловікъ старосвітський, ще до - Гоголевскій, а особливо до - бѣлинковскій⁵⁾, т. е. до тихъ людей, що розібрали Гоголя лучше самого автора. М. чоловікъ віку „прекраснихъ чувствъ“, вираженихъ у стіхахъ: ті чувства були и до народу, и до волі, — та й до панівъ и до начальства. Зъ такихъ людей виходили и декабрісти и мощенники (якъ Погодинъ). Коли хочете, у цій мішанині є свій добрий бікъ: чинопочитаніє не було ще приведено у систему, такъ що оставалось місто и для народу и для вольнолюбів, — котре проривається даже и у Погодина. М. ище тимъ спасся одъ поганого впливу „Миколаєвської епохи“, що рано сховався у провінцію, дальше одъ князівъ, меценатів(,) орденівъ и т. п., — и задержавъ лірізмъ преживої епохи. Тимъ вінъ и доси остався близькимъ⁶⁾ и до народу и до молодіжі, хоть не розривавъ духовної звязі и съ старинного и съ меценатами. Прибавте

¹⁾ Далі переч. „спра(ва)“. ²⁾ Далі переч. „своїхъ“. ³⁾ Далі переч. „мавъ би“. ⁴⁾ Зразу було написано: „велику и політичну ціну“. ⁵⁾ В ориг. „бѣленковскій“. ⁶⁾ Зразу було написано: „вінъ и доси не ви(?)“.

и те, що удалившись рано у Київ, а потім на свою Михайлову гору, М. не покористувався матеріально своїми високими зв'язами и доживъ до старости у бідності и почти у поденній роботі, за котру вироблявъ собі гроші — невеликі, звісно. Симпатичность, любовъ до народу, робота и безкористіє дали йому право на юбилей¹⁾ — не офіційально. Але на той, що бувъ у Києві, налізло стільки разношерстий погані, що дуже огорчаться тимъ, що не були, — нічого. Учора прислали мені зъ Кіева описаніє цього юбілея, котре я трошки зъ го-домъ, коли хочете, пришлю Вамъ. Перше, — що бардъ вибрався той самий, що колись у Полтаві вірші на приїздъ генер. Ростовцева (начальника военнихъ школъ при Ник. І) сочинявъ (Ст. Пономаревъ), — та й утворивъ пісню, знаєте, таку, — що я ажъ дивлюсь його смілости: нічого такъ не терплять у насъ, якъ риторики и високого слогу, — а²⁾ Пономаревъ чуть самого Архангела Михаила не привівъ на юбилей. Друге, — що компанія, у которой являлись тамъ то самъ имена: малор. народъ, Тарасъ,... Антоновичъ не дуже то лакома³⁾. Значить, — особо не плаче, що одъ Васъ нічого не⁴⁾ було, а „Слово“ за-скокило. Та я не знаю, якъ считать Лопатинського, вашимъ, чи ні? Вінъ тежъ говорить, назвавъ М—ча основателемъ галицко-руської народної літератури, но якої, — вийшло не ясно; та й звівъ заразъ на правопись, а — авторъ брошури на „Слово“. Лучше бъ було Л—кому прямо прочитати кусокъ зъ пісьма М—ча до Голов(аць?)кого, що цитовавъ недавно и п. Качала. Тоді бъ и видно було, якъ старий дума про галицко-українську літературу. — Та все жъ юбилей М. має значеніє. Все таки наше, народне, хоть и підъ снігомъ, а вигляда зъ його. Помимо цього абсолютного значенія описаніє його юбілея має значеніє, якъ показателъ, у якімъ виді у Росії виявляється українофіліє. „Русь Київська“! „Русь повна“, — а не одна тільки московська, — отъ та кличка, зъ которою ми сміємо виступати, по однімъ, (практика) и зъ которою тільки и треба виступати, — по другімъ (теорія), у тімъ⁵⁾ числі и по Максимовичу. М—чъ кінча свою річъ словами изъ свого пісьма до Погодина у Москву: у васъ многіє смотрять на всю русскую землю съ москворѣцкой висоти Івана Великого; здѣсь иные

¹⁾ Далі переч. „и одъ молоде(жі?)“ ²⁾ Далі переч. „він“. ³⁾ Далі переч. „Зъ брошю“. ⁴⁾ Далі переч. „влізло“. ⁵⁾ Далі переч. „разі“.

глянуть на нее съ запорожской, поэтической Саворъ-Могили, а нѣкоторихъ зазывали и на Могилу Кракусову, — а моя точка зрѣнія на всю единую русскую землю, — надъ Днѣпромъ, съ холма св. Андрея Первозваннаго“. Це вінъ згадавъ у одвітъ на річъ одного учителя изъ Володимірской губерніи, котрий його дуже вже москалемъ изобразивъ, и услідъ за Житецькимъ, крый підхопивъ мысль¹⁾ Максимовича, — и закончуе свое описаніе сего пассажа словами: „и убили наповаль крестьянскаго сына Илью Муромца!“ Бачите, — Киевъ така штука, зъ которою можно добре битъ „московскій сепаратизмъ“. Відсіля бачу я, якъ піднімаютьца брови Ваши у знакъ удивленія. „Московскій сепаратизмъ?!? — Эге! — Всероссія, — такъ все Россія! А Киевъ йійі центръ! Правда(,) зъ цимъ кликомъ не дуже здорово и „українському сепаратизму“, та й московському не ладно. Та²⁾ для чистого укр. сепар. треба бѣ столицю яку небудь Хортицю вибрати, а Киевъ дуже давно залізъ у „всероссійскі“ стосунки, — оттого вінъ не дуже то ладенъ для укр. сепаратизма, та зъ його добре можно побивать и московскій. Отъ на чому ставъ Максимовичъ, та на тому ставъ и Костомаровъ у своїйхъ „Двохъ народностяхъ“ и маленький, та дуже цікавій річі „В. кн. Владимиръ Мономахъ и казакъ Богданъ Хмельницкій“, котра не знаю, чи відома у Васъ. (Хочете, — могу тоже вислатъ, бо вона, здається, зо мною). Галиччина звісно не такъ стойіть, якъ Киевъ, — и для нейі не обязательна киевська точка, — вона може жити³⁾ зовсімъ одрубно не тільки одъ Москви, (я даже не⁴⁾ знаю, чого вона у Москві не бачила! и понявъ би швідче Петербургъ), но и одъ Києва, коли схоче. А на случай стосунківъ зъ Києвомъ, усе таки⁵⁾ треба и Галиччині принати увзгляди „киевські“, коли не „къ руководству“ то „къ свѣдѣнію“, — якъ кажуть у нашихъ канцеляріяхъ. — Простіть за довге писаніе. Довге и по часу. Начавъ 26 Ноября, а кінчаю 2-го Декабря. Щирій привітъ Вамъ одъ мене и жінки. Вашъ

М. Драгомановъ

¹⁾ Зразу зам. після „крий“ (котрий) було: „описуе сей пассажъ такъ: „дѣтина“. ²⁾ Зразу зам. „Та“ було „Підъ и цимъ“, а зверху, перед „Та“ — „М. пр.“ (Між прочим). ³⁾ Зразу зам. З ост. слівъ було: „та коли съ К“. ⁴⁾ Зразу зам. З ост. слівъ було „но и одъ“. ⁵⁾ Далі переч. „не пошкодить“.

Про казки не турбуйтеся. Учора прийшли по 5 шт. кожного випуска. Та все приберіть ще по 5. Може затребуются. (На 1-шій ст. 1-го арк. листового паперу, вверху, коміть головою:)

Буду ждати одъ Васъ листа зъ критикою мойіхъ, — я прошу дуже передавайте мені и Ваши и братіи приговори про ті книги, що получили, по мірі прочету. Ваші мислі, яко свіжихъ людей(,) будуть зъ великою пользою и для насъ. — Такъ спішу одіслати письмо, що й не перечитую.

Мел. Бучинський до Ів. Житецького.

(Коло 12.XII. 1871¹).

Копя.

Вш.

Пану Ів. Житецькому.

Получивши письмо Ваше з 6. л. Грудня пішов я до книгарні „Faesy & Frick (Wien, Graben) и винотовав слідуочі виданя з цінами на російські гроші, лічивши рубля рівно 1 гулд. и 60 цт. австр. валюти.

1. „Украины Россіи Самарина, 3 томи и ёго ж „Отвѣтъ, разом :

— 4 рб. 52 кп.

2. „Соч. Пушкина“. Липскъ

— 2 рб. 37 кп.

Крім того бачив у виставі: „Записки: „Декабриста 1870, — Декабристовъ, (переч. „1870“) 1863, — Піотровского, — Ермолова, — Давыдова; „Бесѣды“ 3. тома, и пр.

3 Львівських видань стоять:

3. Поезії Т. Шевченка — 87 кп.

6. „Псалтир, переспів Ратая — 25 „

5. Св. Письмо Нов. Завіта — 25 „

Крім сих получили ми на продаж певне звісну Вам посылку с Киіва у книжках: Рудченка, Лисенка, Антоновича;

¹) Вставляю сю дату на підставі реєстра листів, одержаних Бучинським, де під 10.XII. 1871 зазначено, що дістав лист від Ів. Житецького.

Гурта и пр. Оплата постова стоїть около 50 кп. від фунта, без ріжниць, чи платиться тут, чи на місці через адресата. Залучаю виказ книгарні Женевської, Г. Георга, — по нїм можна з відсіля виписати книжки пожадані. Адрес до мене коротко: M. Buczynskij, Jurist in Wien, Universitaet.

Від 1. Січня до Марта забавлю на Святих в Станіславі [„in Stanislau (Galizien) poste restante“]. Потому адрес повищий. Між тим листи писані до мене, що приходять до Відня, отвираються людьми безпечними, або пересилаються у Станіслав, щоб не було в переписці упину.

Без того можна всігди писати до наших товаришів, которі сїдя сталище (крім літних ферій) у Відні: Ивану Скоморовському [Hörer der Medicin in Wien. IX. Alte Gewehr-Fabrik] Михайлу Подолинському, Ив. Пулюєви [Hörer der Philosophie in Wien I. Universitaet]. Уляну Медвецькому¹⁾ Dr. Philosophie. Reichsgeolog in Wien. III. Geolog. Reichsanstalt. Razoumowsky G. N. 3] Бордачу Пюркови, слущ. филологіні [Theológ, Stadt. Schönlaterng. N. 10. Wien].

Просимо тільки безцеремонно до нас обертатись, всігди охочих, добрим людям та ще и землякам (переч. раду“) радо служити. За сим и маємо веселу надію, що листуючись з М. П. Драгомановим і Русовом, живо, ми и з Вами листи и мисли обмінювати станем в предметі свойської науки, дояльної у кожній державі; як о нових виданях живої словесности, и початого Вами словаря лексикона нашої мови, куди и²⁾ з наших диалектів дасть Біг, незабаром підготовимо и дошлемо матеряли.

¹⁾ Далі переч. „Др. Филозофні“. ²⁾ Далі переч. „ми“.

Рік 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 2. Січня 1872.

Поспішаю, Високоважані Михайле Петровичу, Вас упросити, щоб вислали міні „Вѣст. Евр.“ за рік 1872. Сам мушу читати „Чумака“ в нар. пѣсняхъ — але ще сѣго місяця справитися з ним тутейший Остап Терлецький, Ваш in spe кореспондент тутешний. До статті про „Панславизм“ у „Правді“ не озьмуся перед Февралем, — та за случаєм забираю до сѣго голоса що новіщі, от як слідуєчий гостинець новорочний, що „Narodni listy“, 1872¹⁾ ч. 1. поклонили своїм читателям; з Москви „slovo k panslavismu“.

Кореспондентови звіривсь один знаменитий державник російський, которий много ділав на востоці, с слідуєчими новими тайнами: Розбираючи питанє, чому Росія на решті уже не зірвеса, славян боронити, він розглядає, 1) чи може Росія се зробити с користею для себе, 2) чи схоче виступити в акцію.

До 1., Цареград мусить вона в руках мати, и береги Ч. морські, але не инакше, як мавши в плечах свободних и ій відданих балканців, одностайних з нею вірою и племенем. Щоб їх освободила, пре її интерес власний: свободний оборот на чорному морі: на сім полі вона не видержить конкуренції з Европою, та видержить з Азією (що розуміти під „Азією?“) —

Теж тягнєся и Балканців, и тотогність користи стає виходом спільної акції. — Закидє п. Данилев(с)кий (Русь и Европа) що за освободженем, за прилученєм змоглибся кошта на армию и форти; та владаючи Царіградом на спіл

¹⁾ В опіт. „1873“.

з Балканцями можна від них гроші взяти. — Оже, Росія може и незабаром:

„И своды древные Софiя
въ возобновленной Византии
вновь освящать Христовъ алтарь!
Пади предъ нимъ, о царь Россiи,
и встань, какъ всеславянскiй царь!“ —

2) И схоче. Та, чи то ж Чехів вона схоче? До всіх других її тягне, тільки Чехи не притягають нікого, горнучись до всіх: ні — й до них горнутя, не по край а по освіту. Тяжко найти губерський город, де б десятками не було Чехів: чиновн., купцями, музикантами, студентами; студенти „v zostavení skvělem(?)“, — через „netečnost“ русск. общества.

Росія, не воюючи о екзистенцію національну, ціла віддатися може розвою культурному: з напливом Чехів на Росію збуваються слова ген. Іваницького, до чеських гостей 1861 в Петрограді: хай чехи у Росії місце німців займають! „Вже Петро В. покликав Чехів до прибочної служби! В его сліда вступає нинішня міністерія освіти, уділяючи підмоги заграничним славянам, щоб привчившись по руськи ставали учителями. Оклеветали німці чехів у дворі, яко революціонерів, але безуспішно.

Значних поступів „slovanskej myslenke“ небачить хибатої, хто видіти не хоче силу opinii narídní, и впливу славянофілів. Як перед 50 літами починав Погодин своє, лаврами вінчане діло, сміялись з него. А сёгодня: завелись катедри слав. ліг. и язиків, комітет „будителів“ славянських, — комітет благод., с відділами, — зїїзд 1867 р., а торік при ювілеї Погодина було гостей з усіх закутин Росії, сенаторів, духовних, міщан, и „sam car vzpomněl si na neunavného pracovníka“. — Тепер слідує „des Pudels Kern“ цієї триколонної тиради: „Знаменитий І. М. Соловйєвъ сказав: Росія не сміє забути, що вивела вона на „divadlo“ (укр.: „позборище“) історії (до ром. и герм.) третє плем'я славянське!“ Він виховав престолонаслідника, вплив его великий. — Білшість публіцистики держить прапор славянський, „Голосъ“ дає перевіз „převráceným Пет. Вѣдомостямъ, за їх zpátečnické sěmry (реакційні поступи), противні більшості журналів (без) - čelnějších“. S toho můžeme nabyti přěsvědčení, že převaha jest již na straně slovano-ruske. —

А пропос „соломи“ треба на ратунок Іонина сказати, що вона тичитеся памяток париських и фортечних непорозумінь, а не кореспонденцій у „Правду“ и приватних.

Чи справді публіка в Росії доволитися полемікою запитань: що кому до того, коли він сам такий? такою, як розмова „Börsen-Courrière“ и „Бѣрж. Вѣдом.“, в справі земель подуховних в полщі! Тактика дуже характерна, як и справа сеї продажі.

З новим роком німцям дісталась гарна несподіванка: Bromberger Zeitung N-o 305, часопись серед-німецька, красуєся двома чорними попругами, у поперек 1 и 2. колонни, на 4 и 2 палців грубости. Примащено так — папську аллокуцію. Similia similibus, до N-o 2999, N. fr. Presse, котрий Вам посилаю.

Купчанко писав до Вас письмо у 3. листи.

Неможно добре визнатись з нім. журналів, яке именно діло з новеллею прасовою у Росії: чи справді заперещені с діл дозволених? Була б се рафінеря таки безприкладна! —

Ваш

Бучинський

P. S.

Чи підписати для Вас про 1872¹⁾ видання Коломийські? Желехівський в Станіславі, у соломі, рушу его незабаром.

Негодуємо на заявлене „Пра(в)ди протів Лавр. Зміна пропонуванa значила 4: 3, дивізію без збілшеня. —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 30 Січня 1872.“).

Флоренція, 17 Янв. 1782.
Via della Condotta, 11, 4P.

Высокоповажний Мелитонъ Осиповичъ!

Я вже й забувъ, коли одъ Васъ звістку мавъ. Писали, що скоро великимъ листомъ одпишете; після того я самъ чималий Вамъ пославъ, а одъ Васъ ні слова. Тимъ часомъ я получилъ грамоту отъ товарищества Січі, котора дуже порадувала (мене),

¹⁾ В ориг. „1873“. Супроти всего, можливо, що сей лист належить до 1873 р. На жаль, не маю вже під рукою дот. оригіналів!

треба б¹⁾ щиро подакувати, — але я адреси не знаю, якъ до товарищества односитись, а голова у своїмъ листі своєї не одмітивъ. За Васъ боюсь, — чі благополучні, а то й у голову приходить, чі не найшли чого не підходного у моєму листі, чі не справдилась моя шутка, що писавъ приятелямъ у Росію: що ось мовлявъ, у Києві за сепаратиста мене вважають, а у Відні коли б²⁾ за катковця не прийняли! Послідне мені було б²⁾ гірше ножа, хотя воно и може бути. „Блаженні миротворци, яко тії синами божими нарекутсѧ“ — казано колись, — а теперъ найчаще миротворцівъ скубуть сь обохъ боківъ. А міжъ тимъ я овсі и не миротворець, — а скорішъ мечено-сець. Про миръ зъ неправдою я ніколи й не думавъ, — а думавъ тільки про те, щобъ не первостепенне и спорне одложить у бікъ поки, а ударить на основу и на безспорне, а тамъ якъ основа виведена, — діло само доведе, куди треба.

Цього ради у спорі зъ за українства у Росії я почитавъ, що діло безразличне, чі можно Гегеля на українську мову перевести, — тимъ паче, що його ніхто й не переводивъ, — а головнимъ, щобъ зібратъ скарбъ самої народнені мови, знять патреть зъ народнього життя и духа, дати народові освіту на його мові елементарну, тоді, може й до Гегеля доберемось. И такий поглядъ справдився у насъ діломъ. Якъ після погрому 1863 року молоді сили тратились тільки на жалоби, що мовлявъ не можна своїй ідеї виявити и все діло зводили на те яки короткі жалобні письма у Слові, або у Меті, — то²⁾ діло у насъ не йшло ніяке: (бо узького не хотіли, а широкого, казали, не дають робить, а, може більшъ правди буде сказати: не вміли сами й не знали й яке воно). Звелось на те, що за 3—4 годи ані однісінької книжечки по українські не друковалось: народня поезія поховалась у старихъ виданняхъ по букинистамъ, у народі вона згибала, — а у образованному класі про неї забували, у літературі появились даже учені, котрі й не чули вже про неї. Дойшло до того, що поперед було про Україну говорити считалось опасно, — а то стало смішно: вже й Катковъ не лаявся, а мовчавъ або посміювався. Переходъ „Слова“ до Катковцівъ довершивъ поразеніе крайнофильства у Росії.

Оттоді то маленький кружокъ нашъ надумався на те, щобъ одложити днєві злобу его и високі и далекі воприси, а узятись

¹⁾ Далі переч. „благо(дарити)“. ²⁾ „То“ ставлю я; в ориг. написано „чи“.

за елементарне, — а поки не цуратись того прогресу, который совершала¹⁾ молода партія літературна у Петербурзі и Москві. Я кажу не цуратись не дуже вірно, — бо того движенія, котре представлявъ у Петербурзі Соврем., Вѣстн. Евр. etc., — ніколи не цурались на ділі сами крайні українці (Соврем. мавъ а В. Евр. має більшъ пренумерантівъ у Южній Россіи, ніжъ мала йїхъ Основа даже у первый свій рокъ). Діло оправдило нашу дорогу: хотъ маленьки, та зібрані гроші на літературну роботу, — годъ не приходить безъ видачі, якъ зможемо, пам'ятниківъ народнейі мови и духу, трудні роботи, яко словарь идуть. Свою мету можемо безстрашно показати и передо світомъ: про Малороссію, котру вже печать росс(і)йска и забула(,) починають говорити лучші часописи. Брехня Вашого Слова и Моск. Вѣд. не пропускається безъ опроверження: Россійській публиці передається, що и даже самі для нейі крайні стремленія Ваши, якъ одъ йїхъ одволокти суть, нічого страшного не мають, тимъ паче нічого протівународного, якъ йїй казали. Хай ми составимо грамматику, словарь, видамо твори народнейі поезіи, видамо те, що валяється у рукописахъ и у Петербурзі, зробимо читальники для народу, хотъ и на $\frac{1}{2}$ українські, (хотъ бы, де не можна, и по великоруськи, аби про Україну, оїъ якъ у Семенова, або у Костомарова), — це буде основа, — а тамъ, чі разділимося и мы на твердихъ и м'якенькихъ, куди народъ нашъ самъ схоче пітти, — те й буде. Та ніхто не скаже тоді: не знаємо Васъ; може васъ й нема.

Такъ діла доказують, що путь нашъ практичний, — а може теоріи де кого изъ насъ и сперні, особо може мойі, бо я щирій уніонистъ, т. е. федералистъ, а не сепаратистъ, ні у політичнімъ взгляди, ні у культурнімъ.

Але дуже боюся я, що упавъ у гріхъ, одъ которого хотівъ боронити Васъ и одъ которого боронився самъ. Я все зводивъ на роботу сообразну обстоятельствамъ и боявся, щобъ Вы, будучи прави при вашихъ обстоятельствахъ(,) не помилились, судячи²⁾ по вашому и объ Україні, — а може³⁾ зачепивъ живий бікъ вашого діла и сказавъ де що, по нашому вірне, але по вашому не праве, — перетягъ струну, котра починала звязувати наши и ваши роботи и котра дуже дорога для насъ. Може Вамъ здалось, що я хочу мішатись у Ваши діла, — тоді якъ я

¹⁾ В ориг. „совершали“. ²⁾ В ориг. „судячу“. ³⁾ Далі переч. „заци(пив)“.

тільки старався вияснити и оправдити¹⁾ наше становище, нашу дорогу. Та коли це такъ и справди, — то, кажу прямо, гріхъ Вамъ, що Ви рішили зразу одірвати звязъ мовчаніємъ, а не виказали мені усієї правди. Я отъ Васъ ейі жду не для себе, — а для того діла, котрому и я служу и котре, — якъ не гірко буде, коли ви лишите насъ своєї підмоги, я не покину: да оправдимся въ ділахъ нашихъ. Кажу у друге: усі²⁾ погляди, що я викладавъ Вамъ(,) я даже для себе не считаю абсолютними, а компромисомъ, основою, — котру якъ зробимъ, тоді можемо вести річъ дальше.

Простіть, якъ що у цьому листі найдете не яснимъ: це писано на догадъ. Може й напрасно склопотався. Може Ваше мовчання³⁾ случайне. А може воно має й другу причину. Прийміть съ товариствомъ одъ мене и сім'ї моєї поклінъ. Звістіть мене про адресу⁴⁾ Січі, щобъ я мігъ послати мій подячн(и)й листъ.

Вашъ

М. Драгомановъ.

Чі пославъ хто Ральстонові и Морфілю збірники Вацлава и Жеготы? Тутъ у Пизі про нашу словесность збирається писати проф. Компаретти. Я йому де що передавъ уже и ще думаю.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова*).

Високоповажні Михайле Петровичу!

Лист за місяць⁵⁾ Грудень вислав я до Вас 21. м. м; с того часу⁶⁾ и до нині немало дечого важного майнуло, — та щоб⁷⁾ его письмом ухопити и Вам листом⁸⁾ передати вже наперед бачу, що нездолівби⁹⁾ покласифікувати та по стійности розмістити¹⁰⁾ факти свіжі¹¹⁾, а по хронології лиш, людях та городах старатися мушу, подати Вам справозданє хотъ уже не об'єктивне, так

¹⁾ Зразу було „оправдити и вияснити“. ²⁾ Далі переч. „теорет“. ³⁾ Мовчання. ⁴⁾ Далі переч. „товар“. ^{*)} З сего листу є „Копя“ — як зазначив пізніше М. Бучинський, олівцем (далі все писано чорнилом) — п. з. „Михайлу Петровичу Драгоманову у Флоренцію 25 Січня 1872;“ але се, очевидно, чорнова. Відміни в ній ось-які: ⁵⁾ нема слова „місяць“. ⁶⁾ Далі: „майнуло не мало важного до нині“. ⁷⁾ „щоби“. ⁸⁾ Нема слова „листом“. ⁹⁾ додано „вже“. ¹⁰⁾ „розмістити по стійности“. ¹¹⁾ далі так: „и мушу по хронології, людех и містах старатися подати“ і т. д.

бодай живе и свіже. Доки¹⁾ се, да те, да оне розказувати стану, „по былинам сего време, не по замишленю бояню“, хай стане зараз горі новина найновіша: позавчера получив лист від А. И. Іонина, живого нам и здорового в Парижі. Через пару неділь йїхатиме до дому²⁾. Тут і початок єго листу. — Paris, 14. Janvier 1872.

„Голосно гукаю до Вас, — М. О! Як вас Господь милосердий милує?!.. Мене бачте ще держить сира земля на світі, ще такі не пропав; — а вже була думка така, що не побачу вже Вас. Трохи трохи не звели зо звіта. *

Мимо резерви з якою переписка моя з Іошином³⁾ обминала⁴⁾ діла особисті, з єго⁵⁾ листів виводжу, що друг наш впав був у пригоду на взір сицилянської Вечірні, за ту провину⁶⁾, що він чужоземець, тай годі! Протерпівши⁷⁾ дожджі и бурі с тисячами собі подібними на вигонах Версальських, вибув півчверта місяця в La Rachele, друге тільки в Fort Bayard на понтонах⁸⁾, — и вийшов тепер на волю⁹⁾ неначе оскресши, — бо по сім місяців неволі найшли судці розглянувши єго папіре, що помилились караючи невинного. Ну, „спасибі Богу“, каже¹⁰⁾. З душі радий сподіюся гостити єго с початком лютого у себе¹¹⁾ в Станіславі, коли ж¹²⁾ забарится, то зйїдемося в Відні¹³⁾, та хоть місяць разом жити будемо: гарний бо чоловік з найгарніших! Адрес до него: „Rue des petites écuries, 5, Hôtel Angouleme“.

Нуже¹⁴⁾ тепер подивитись на Галичину, хоть у пролеті тільки желізним шляхом битим, що прямиєнько прострілений с Перемишля на Львів до Станіслава, так, що не подоба ідучи¹⁵⁾ от як на Свята з Відня на динку як на годинку то сям то то там поступити¹⁶⁾, віддихнути. И не жаль! Бо с Перемишля с сіверної башти почавши, до¹⁷⁾ Львова — Вишеграда, а далі на полудне¹⁸⁾ (на сході Ви дбаєте), не минувши й на заході

¹⁾ далі так: „того, хай горі стане найновіша новина: Позавчера“ і т. д. ²⁾ далі (переч. „Таке“ і цитати з листу Іонина нема. ³⁾ „з ним“. ⁴⁾ „обходила“. ⁵⁾ Нема „єго“. ⁶⁾ „тою виною“. ⁷⁾ далі так: „с тисячами подібними дожджі і бурі на“ і т. д. ⁸⁾ далі (переч. „коло на новий рік 1872“) вийшов“. ⁹⁾ далі: „бо розглянувши єго папіре найшли суді по 7 місяцях неволі — (переч. „що він невинний упав у пригоду“) що помилився і т. д. ¹⁰⁾ Нема „каже“ і „спасибі Богу“ не в чужослівю. ¹¹⁾ „у моїй хаті“. ¹²⁾ „коли“. ¹³⁾ далі: „та будем жити хоть місяць разом, бо: гарний чоловік з найгарніших“. ¹⁴⁾ „Ходімо“. ¹⁵⁾ нема „от як“. ¹⁶⁾ „поступати“, нема „віддихнути“. ¹⁷⁾ Було й „Відня“. ¹⁸⁾ далі так: (не забувши и Відня яко fort detaché) непогано і т. д.

Відня, яко fort détaché не погано держитця дружина, як оце бачив я и радів у проїзді недавнім. — Може бути, що дививсь¹⁾ оком оптиміста та з легкою кров'ю ентузіаста, що реномую дрібницями доудець-країн и політиків, — нехай, без того, без свіжого розмаху не було и не буде нічог у світі, ні у мікроні у макрокозмі, а за сим нумо с Платоном²⁾ одушевлятися Перемишлєм та Станіславом, там „Бесідою“, тут умиш. громадкою и тою паролею новою, що починаємо³⁾ з новим сим роком 1872 окликатись: привертай кожний в твою сторону, на пр: „Станіславці“ до Станіслава!⁴⁾). — Привертаю до діла. В Перемишлі трійка наша⁵⁾: проф. Желехівський, судові адюнкти⁷⁾ Микита и Др. Шехович перед ведуть у „раді народній“, що відчахнулась від „ради русескої“ у Львові, — у філії „Просвіти“ и „Бесіди“, єдиній крім Львівської на всю Галичину⁸⁾. —

Сей Желехівський з инчими професорами читає в інституті дівочім пані Смерживой, інститут сам наш національний. Крім того, що у хорошій дочці сеї пані закохана по уха вся філія „Просвіти“, не міг я за час короткий зібрати про сей інститут ближчі дати, та з поворотом се вчиню и Желехівського, тож охочого чоловіка, до Вас писати заставляю. Оногді зробив він іспит професорський в Кракові с фило(льо)уні, грецького на руській мові. Порозумівшись с Партицьким сяде він Лютого с. р. до практичного словаря з нашої мови на німецьку и польську; — всі переказали через мене до Львова потребу, обновлення „Правди“. Н. В. Тіж люде сидять и в Раді повітовій перемишльській, що числом⁹⁾ по половині наша, та при ліности поміщиків порозбирали між себе всі реферати, оже и реферують исключно на

1) „бачив се“. 2) „с Платоном нумо“. 3) нема „з новим сим роком 1872“. 4) далі так: „Станіславці на пр. до Станіслава. Та годі уже мучити Вас мароттами, ступаю до діла: В Перемишлі“ і т. д. 5) Ся звістка підчеркнена Др—вим пером; загалом у цім листі підчеркнень і зачеркнень его багато. 6) „урядники“. 7) Далі так: „Інститут дівочий пані Смержа тамже в руках наших, національний. За коротко був я сим разом тамже, щоб Вам подати докладніші вісти, повертаючи знов поступлю и чисто Вам все напишу. Желехівський (мій товариш) зробив професорський іспит в Кракові с филолоуні, (переч. „греку“) з грецького на руській мові. Сяде він порозумівшись с Партицьким до практичного словаря з нашої мови на німецьку и польську в Лютім с. р., — всі (переч. „такі пруть?“) переказали через мене до Львова потребу обновлення „Правди“. Ті самі люде сидять і т. д. 8) Нема „числом“.

нашій мові тамтим у велике здивоване¹⁾: над новою, сміливою генерацією русинів-народовців! — Звісна річ, що за 24 годин побиту міг я тільки лиш поверховних дат як горі, захопити, доки шарнув проті римського нового року далій до Львова²⁾ на 3 дни.

Гарно у Львові бути. „Основа“ виходить правильно и заміщає вже дописі кулишівкою. Лавровський и редактор Климович впевняли, коли оба з Гладким ми були у него, що дадуть волю писати що сами схочемо, радикально. Дуже просимо за-

1) „на велике здивоване тамтих“. 2) Словами „до Львова“ кінчається чорнова, — на другій стороні $\frac{1}{2}$ аркуша є далі лише конспект, ось який (кілько знаків запитаня, тільки слів годі було відчитати):

„Основа“, Климович, Лавровський. Сторожа, Сушкевич, Федорович(?)

„Просвіта“. Навроцький, Пашкевич, Правда

„Лихвар“. Др. Огоновський.

„Бесіда“, Вечерниці відчит.

Університет (Огоновський) уагназия, у 5 тій руське. „Театр“ субвенц. ? ?

? громади.

„Нечуй“ повісті. ? Ганкевича.

Партицького (поезві ?).

Верхратський (Номенкл., Натур. истор.

Гладкий, збірник Стан. Сучави. Закомара

Починок, Горпиніда, Цервоцвіт, Вінець.

Боровський, Зибер, Подолинський (Малорадовичка)

Станіслав. Педау. Целевич, Заяць, Яхно (Целевич) уагназия

(Фялія „Просв.“)

Рудченко, Антонович. Читают Антонов.

З Росві.

Браницький

Тестам.

Почта.

Віденг.

22. Грудня „Основа“. В „Забюю“ Свят вечер

Образи, мова лексик. склад. „Вашка мінута и пара Коро? Починок.

Федькович ситуац., сей мисли хватає

Розводить и веде далі Шевченкові мисли о жизни

До доумату підносить сказане: краса (врода) се божья кара и згуба неминуца

Попівна, Хома, Черкеська пліниця

Рим(?) Шевченка, там живі, тут розлізлись. Є там хоть критика, то для самоука добре, для закордонців и всіх радісний обяв вже потому, що автор каже в заспіві: Ще найкраще на ? ? , ? свій починок, нехай наша кохана мова не вмирає.

слати в „Основу“ статтю, як Ви їй зарисували у попереднім листі. Притім Др. Сушкевич и (поміщик) Федорович з Вікна, з многими радять над обзором двонедільним „Сторожею“ независлою, про котору писав я давніше, а так и може дістанемо від разу два політичні оруани. Та опасаємось, що тоді упалаб „Основа“ за розстріленими силами, а сама „Сторожа“ яко обзор немалаби без дневника змислу. В тім способі пересправляємо нині через Навроцького з Сушкевичом: коли сей нічог не вдіє, то гадаємо виписатись до Сушкевича чвіркою с Станіслава: хай „Сторожу“ нехає, а натомість хай збирає громаду, щоб обнови літературну „Правду“ в мисли и обемі, як у листі до Вас з 21/12 зарисовано, яко оруан молодіжи и, почасті товариства „Просвіти“. Відступилоб ся у „Правді“ само centrum „Просвіти“ и критичним розвідкам про просвітну працю народну, провідним мислям на тій дорозі, чого „просвіта“ власне нині уже потребує, дужаючи все краще. Оногді просив министер у неї, щоб вилагодила для него справозданє з своїх ділань від основаня до нині. Меморіал сей віготовив Навроцький и вислав з початком сего місяця у Відень. Вичитавши, що петербурське таке-ж товариство получило від свого правительства привилей: безплатно розсилати свої виданя поштою, писав я нині до виділу „Просвіти“, щоб подався за подібним до Відня; та ледви на разі що виклопочуть, бо товариство ще молоде дуже, а ради старі тяжко¹⁾. Доки того, будемо надіятись, знаючи, що и без привілеїв незагинемо, коли дбалі будемо. Недавно помер якийсь уимназияст, що про него ніхто ні знав ні чув, деь на „мазурах“, за Сяном, відказавши всю свою вітцівщину (около 700 р.) „Просвіті“. Також знак часу!... Академічне товариство „Дружний Лихвар“ має зверх 100 членів, громадянин Др. Огоновський головою, — але що найкраще у Львові, то „Бесіда“ в народн. домі, гражданська и українська; там чуємось аж у своїй хаті. Власне приїхав я був на недільні вечерниці; люда коло сто згромадилось; з жінками и дівчатами старші, далі стрійні хороші хлопці громадяне. Були відчити и співи, а далі при пані скочні танці аж любо. Святоюрці бачивши, що и ляцькими судами нас з „Бесіди“ не викуря, поволеньки вписуютьца назад у члени. Під „Бесідою“ стоїть и театр Бачинського, и власне тепер тая трупа по фузіи з конкуруючою другою Моленцкою, кріпша як коли стала. Підчас гостить театр у Золочеві.

¹⁾ Ост. з слова так, досить виразно; але змислу нема, і годі врозуміти, що мало бути написано.

З літературних видань Львівських появилася сими днями: Зоря, кн. V, „Просвіти“ 1872. Нечуя повістей дожидаю в Станіславі и зараз Вам вишлю; мали вони бути о Різді готіві. Вийшли товсті и богаті читанки для клас середних гимн. Партицького и Романчука. Мала також вийти натуральна история, переводу Верхратського, з записною, чисто народною номенклатурою рослин, животин и минералів, що її збирав він студентом по краю.

Случайно получив на показ також деякі нові видання закордонські. Наведу: „Починок, Ивана Подушка. Петерб. 1871. Здоровий (о 180 стор.) и елегантний дуже том поезий, на великі. Єсть поемати довші и коротші, по обемі и гряди аналогічні з Шевченковими. Чуте живе, образи степові зарівно як и гір Кавказа (у Плініиці“) свіжі, барвисті и хороші, не тільки правди с психологічних взглядів. Мова гарна лексикальним навіть багатством, склад легкий. У коротших складаннях, як „Важка мінута“ и н. автор став даже самодільним, и тут єму треба заохоти, — в всіх инчих загально иде битим та вигідним Шевченковим шляхом, и як Федькович живцем вириває ситуації и сказанія с Тараса готові, так Подушка веде далій Тарасові мисли и погляди на жизнь, розтягаючи їх и доводячи до карикатур фаталістичних, до исних доуматів, як положенє: „Краса (врода) се кара божя и згуба неминуча („Попівна, Хома“ и н.) Ритм и склад Шевченка (8, а 6); там при живій, горячий, драматичній акції доконалий, у Подушки при застою и розвлечености будови зівсім неоподібний и безконечностею зрадний: так читаєте, читаєте и ще читаєте, без віддиху и спочину, „гей йіду, йіду, ні дороги, ні сліду!“ Се бувби суд абсолютний, — та з передмови видавця дізнавшись, що автор самоук виспівав се без понуки сам из себе, и зробив се мовою прекрасною з живим зміслом для краси и правди, дізнавшись з єго ж власного „заспіву“, що починок звіршувався без инчої претенсії, як „щоби був на рідній мові“ и в доказ, що „наша кохана мова не вмирає“, се дізнавшись признати мусимо „Починок“ радісним обявом не тільки для закордонців нині, але й для нас усіх и для словесности всієї. Жалую, що не маю під рукою книжки сеї; позичив я був її на Свята від Кукуріченка, а від мене львовяне, а від них семинаристи, — а то хіба на довше випрошу и Вам у подерж зашлю непременно.

„Горпинида, або вхоплена Прозернина. Жартоблива поема, написав Білецький-Носенко. Київ 1871“. За Котляревським;

гумор добрий недописав до кінця. Помисли уротеск, декуди образи идилічні малювані з більшим теплом и любовію, як в Єнеїді, и тут сей поематик поступом визначився на невдачнім зрештєв, по моїй думці, полі.

„Первоцвіт Грицька Кохнівченка. Одесса 1871“. На подвійнім веліні 7 сторін поетичного тексту, а 13 сторін титулу! Конечно, студент, tout, comme chez nous, на пр :

„Вінец из цвітів поетических увив Веселенько. Львів 1871“. На 32 сторонах 17 складань закоханого семинариста Львівського, на мотто: „Туман, туман долиною...“ (стор. 2) и „Was ist das Leben ohne Liebeskranz?!“ и: „Znasz ty miłość?“ etc. Все то смішне, але симпатичне, все то насіне як гриби по дощеві виростає по всіх усядах, — на силу аж проситя на світ літературна часопись!

Антін Гладкий, сам хороший чоловік, хорошу почав роботу, заїхавши відразу на пару місяців до Львова. Ото и приглядаєся нашій справі у Львові, у „Просвіті“, у „Бесіді“ тай з громадянами, сказано, днує и ночує. Від часу до часу заїде ще й в краю до сього або того, та збирає оттак досвіди и книги про Галичину (до нині зверх 150. томів) щоб в Одесі все окремій комісії в редакцію подати. Оттак бувши в Закомарі у Д. Танячкевича, святкував по старосвітськи Різдво в поета Устяновича в Сучаві, відтак у мене в Станіславі, взявши в подерж записки вітцівськи и брошури про кромержеську конституанту, р. 1848, 2 картони фотографічні гуцульських стройів и т. и. С початком Лютого знов єго сподіюсь у себе.

Знов двох людей с Київа, Зибер и Подолинський, познакомились з нами. Зїїхавсь я з ними як раз у Львові, та принявши письма від них Антоновича и Русова про них до мене, сеїж хвилі, як квапились з виїздом, подав їм листи и адреси до Відня. Настали саме на Свят Вечер, и вечеряли з всею громадою у Hôtel Richard. Через тиждень поїїхали на Гайдельберґ в Париж. Зибер взяв Вашу адресу від мене. У Львів мали листи до Сушкевича, а так и їїхали як по шнурочку рівно по стаціях. Боровський с Київа пробуває тепер в „Ungarisch-Altenburg Landwirtschaftliche Hochschule“.

Шайнуло так три дни у Львові, мов з батога дуснув, 3. Січня рушив в свою сторону, на Різдво до Станіслава. Тут настав від Падоліста професором уимназіи Улян Целевич, колись голова „Січи“, нині перший професор громадський, тай через малий час довів до того, що хлопці за ним як в дим.

Другий професор, Ничай, новий, и мало ще виміркований що до засад національних, підніс немалий зойк між ляхами наказавши вчитись на память як горячки козацьку историю. Наш чоловік, Др. Яхно, прегарно веде педагогию під зглядом реальної науки; під зглядом національним педагогична ще велика дич безобразна и не отерта. Коли другий Улян Целевич прийде в літі до суду в Станіславі, а коло того часу и я тут вколючусь в нотаря, так з Ганкевичом Дром, Заячківським и др., поставимо тут при друкарні філію „Просвіти“ як мур! За всякою, хоть малою корпорацією, при добрій організації тягнуть всі відорвані елементи тим магнетизмом як о осередок ротуючий творяться планети, и миб оснували філію вже нині, колиб нам на сталий побит дістати не то енергічного чоловіка, як Др. Шехович в Перемишлі, а оборотного и рухливого реноміста для однойи иніціативи. Гимназиясти держатся хорошо; читають изслідованя Антоновича, що я привіз з Відня, та лагодятца про зимні феріи, с 1. Лютого розпочати фабрику правдиву, переписки зо мною пісень истор. Антоновичу. Перед веде Гарасимович Іляр з 8 кл.

— Оногді тут на масковім балі найшлись самі нарідні строї (по простій причині тій, що уардеробу всю *brevi manu* у слуг зажичено...). — За сим и увесь писк и розмова масок ишла на нашій мові. —

У Відні лишив я в товаристві дух піднесений с поводу побіди над нашими Катківцями: „Общество русская Основа“ рекрутоване, через душегубців під Раєвським з галицьких ренегатів и туманів угорських, в имя конфузноі руськости и догичних фондів благ. комитета, розхвалилось було вельми, що протів 17 членів минушого року має нині їх до 40., нахажавши їх, звісно, ще и в имя живота голодного людей молодих, тих бідолишних, що притягли до Відня та и жити хочуть. Оце и викомендерував Раєвський „Основу“, щоб машерувала на славян віденських, пропонуючи завести у проєктованій слав. читалні росс. язик урядовим. Скликала „Основа“ заступників товариств славянських, таки у свою хату, Раєвським плачену, и там мала нерозумну безчелність, дебатувати с повищим проєктом уряд. мови, котрої жаден „Основак“ досі не навчився, ані не брав учитись, так що кат знає нащо и пощо держить йійі Комітет уже 5. рік добрими фондами. Хіба на ту блямажу, яку понесли, коли повищий проєкт и проєктантів ми перші з „Січи“, а з ними Сербі з „Зорі“ незабутно застукали, а за

нами раз в раз Славяне всі до одного, принявши наш проєкт: „мова урядова, мова президента, котрий за чергою що року з инчої нарідності вибираєся“. На добиток ще голову „Основи“ здезауовав головна- заступник власний, третого заступника презес збору, сербин Лазаревич, за неприличність висварив погано, усе перед пленум, все у „Основи“ в йійі же хаті. Оце спокій буде перед плюгавцями тими, коли ж знов послухають Раєвського и знов схочуть ворухитись, то лагодимо на них паролі у „Січи“: „Хлопці з бубна!“ готові и ще не такі буки. Се діялось 22. Грудня 1871. — 26 були ми на Сходинах у Чехів, в „Zaboj-a“ и там промовляли, гарно приняті. На згаданий горі Свят-Вечер у „Січи“ злетілось 33. чоловіка, між ним старші віком и одна дама. Від 6. вечером до 2. в ночі бавленося, співано и тоастовано охочо; пр. віцеректор, піп Бачинський підохочений сказав 6 орацій патріотичних без віддиху.

Годі! Треба закінчити сей сконцентрований Quodlibet безобразний, а на квестві оставити лист окремий, доки для розправ Вам окремого кореспондента нараю, сам оставши чистим хроністом.

До 15. Лютого остаюсь в Станіславі (Austria. Galicia. Stanislau. Sredna N. 42). По тому йїду у Відень, там сидіти аж до літа, по давньому адресі.

До Вашойі Пані клонюся низесенько
Вас стискаю сердечно

М. О. Бучинський.

Станіслав 25. Січня.
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 30. Січня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

З Вашого листу одержаного Via Відень аж нині, з досадою бачу, що проклятущі почти збавили мене здорового листу, висланого Вам 21. Грудня, а за сим и здобути довелося мині — якоже агнцу безневинному — у Вас гарну славу загонистого Krakehler-a, а конечно у Вашойі Пані ще кращу — таки татарина, незвичайного — тай годі. Про оце жаль мині було, не

про лист пропалий, що ёго можно репродукувати, хоть и яке це прикре діло, та до Вас жалю за сей суд не маю, а запишу се *Debet* у реєстр тих обставин, що нарід і людей так розділили, що мов чужі не знають, що як с каменя мусить ити з разу їх порозумінє. Оце пишуь Вам виразно: що високо держачи так як кожний з громади переписку в загалі, обома руками її хватаємо, небачивши ніякої можливости, її перервати, — безпечні, що и на той случай, колиб за непорозуміннєм наші дороги розстались, ми би уже в имя одної гуманности спільного нашого діла знов зішлись, а звідси право найшлись знов на народнім полі конечно. Не инакше Вас поважаємо! Неоцінений и переважний для мене власне листок Ваш найновіший, и сим, що переписка стає живіщою и драматичніщою, и тим що у нїм находжу за хвиливым пересердем у Вас стислий проурам и сконцентроване *résumé* ділань Вашої громади, — а то за навалом справ денних, боюсь, не зараз бувби дібрався самісінького зерна.—¹⁾

Та, доки про се ширшу річ розведу, (власне репродукуючи яко мога лист мій попередний), спішуь тут уже для виrozumіння недавного листу мого навести з відтам де що наглішого, бодай у вістях. Розправну часть уже докладати буду з оглядом на Ваш лист найновіший аж як мене сповістять, которі листи маєте від мене, адресовані до одного *Poste restante*. З Відня писав я:

18. Октобра, (на Гайделбу) у Флоренцію. *franco*.

20. Новембра, у Флор. рекомендовано.

24. Декембра туди ж *franco*, (про него мова).

25. Января, с Станіслава, рекомендовано.

Від вас одержав, с Флоренції:

12. Октобра, у Відні 1871

22. Новембра „ —

5. Декембра „ —

30. Января, в Станісл. 1872.

В листі ишли попереду денні вісті, по людях: Пишучи про мій відїзд на Свята (від 1. Янв. до 15 Феврала), просив я у Вас подати міні у Львів адрес до Морфиля и Компаретого, з радою, які книжки власне треба їм вислати зі Львова? Се и нині прошу, на адрес: *Austria, Galicia, Stanislau (Sredna 42)*. Далій, про Ант. Гладкого, канд. прав, — що заїхавши

¹⁾ Се реченє підчеркнене Др-вим.

у Львів хорошо познакомлявся з людьми и краєм через уже 3. місяці; зібрав книги про Галичину, щоб передати їх комісії наших людей в Одесі, для видання існої енциклопедії Галичини. Вельми гарний чоловік, и сильно бувалий у світі. — Про купця Димета зі Львова, що як перший свого часу привіз нам Тарасові думи, так и оногді перевіз від нас у Київ яких 50 й. „Нового Завіту“. Далій, про „Сторожу“ и в ділі „Основи“ переписаний лист Олекси Слюсарчука, попа з Заставної на Буковині; Нарис проєктованої „Правди“, про висилку меморіяла Барвинського до Вас, — чи одержали Ви его? — Наконець „давайте фотографію, а то будем рубатись!“ Нехай буде мир.

Нині получив листи зі Львова. „Сторожа“ відрочена на час неопределений, у Львові заходяться з літом обновити літературну „Правду“. Гладкий через дві неділі вертає до Одесси. Боровський пробуває и знакомиться хороше з людьми у Відні. Повістей Нечуя том 1. уже готовий, та Ставропізія ще не випускає доки Нечуй дошле з гори усі гроші. У Відень адрес: „Verein Sicz, — Universitaet“, — або Iwan Skomorowskij, Stud. medicinae. Alsergrund. Alte Gewehrfabrik. Ми б просили прислати нам пару слів про роковини Тарасові.

Та годі уже закінчу хіба лист коротким загаданий — бо и пізна вже година.

До 15. Лютого остану в Станіславі, — коло 10-го писати-му. Тепер Вас с Панею и Лідую уклінно здоровлю

Бучинський

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Не стану борше одвічати вдруге на листи Ваші з 2 Грудня и 17. Січня, поки від Вас на певне не дізнаюсь, що лист мій з 21. Грудня наконечно не найшовся, *poste restante*, — не стану именно репродукувати не так критику, як малу філіппіку, що доки до неї взявся, добре накрутився як муха в окропі; правду сказати, таки боязько було чіпать, не про делікатну таку матерю, як ріжниця у самих кардинальних засадах націоналізму (такої ріжниці не міг би я хочби и наваживсь був, догледіти між нами) а с тої простої причини, що позитивного в галицьких обставинах наших и в загалі таки мало знаю. Та

и так сподіюсь, неостану Вам винен моїх хоть не вповні самосвідомих, та усе ж рівно отвертих, лиш почутих и инстинктивних замічань на листи Ваші, на Ваше порозуміння політичної сторони нашого діла, которі по ласкавій терпливості Вашій, може бодай рефлексією таки Вам придадуться. З гори скажу тільки, що крім утилітарної партії в галичині народовці мають ще другу, и давно, громадську, (червону) котора в політиці признаєся до одного принципу: безпосередности и власної помочі, оже, не сподієся самоправности народної (автономії) борше, аж нарід її сам собі добуде: хоче вона для осягнення и вдержання прав вперед и рівночасно мати силу, оже не заходиться з міністрами, а долі и широко підготовує в народі легіслятиву. Починає с просвіти 1). власної, и чужоземської, узбираної на все-світнім полі, и своенарідної: переймаючи від народу сожитєм и записками образоване національне власного ума и серця, досвідами житні (казки, прислів'я) и поезією, піснями нарідними, исторією дій серця, нагромадженою віками у розкішній багатій живій словесности. Се переймивши, (о скільки мога, не з умислу и штучно, а звычайно, з дитини) и настроїв свого мислення в гармонію ввівши з духом народним, ступає громада ео ipso и рівночасно до просвіти 2). нарідної, віддаючи народови за власну освіту еквивалентом тую, що приобріта нею від поступу всесвітнього: віжею тою „що кожне исе добро разом и корисно“ зберігаючи нарід від шкоди на душі, на тілі, машиною визволяє ёго від чорної роботи, нові дороги вказує способностям, и краще все идеали, веде від самовіжи людської, до нарідної и гуманної. — Простіть, Добродію, тим переливкам словами, та не стояли б вони тутечки, коли б раз, не були, чим суть: властивим, хоть и не друкованим програмом нашої „Просвіти“, що на сей голос и завязалася, — а друге коли з сеї основи для громади виходить konieczність, у політиці так сказати, до часу тільки „відбиватися“ протів напастям, в нарідних же квестиях конкретно хватати домашні порядки и нарідно господарські, не менче и пильно доходити який би найгарніший *modus vivendi* вгадати и завести між поверховно супротивними интересами станів, релігій и народностей гетероуєнних. Оруан політичний боронивби оже чести народа и громадського нарідного діла. Та важніша на нині літературна часопись, у котрій би „Просвіта“ мала свою часть інтегральну; програма так розумітої „Правди“ незабаром вилагоджу и перешлю під розвагу, цілою душею бажаючи, щоб крім теорій безплідних, по конкретних предметах

дужало порозуміння і діланя одномисне. Вповаю, що коли Вам уваги наші яко людий свіжих інтересні і важні навіть моглиби стати, то для нас старший Ваш досвід всігди необхідний.

У проїзді через Львів подам 15. с. м. висилку пісень і казок до Антоновича. Спасибі добрим молодцям станіславським, що як злетілись, то одним махом чисто все вилагодили. Дрд. Степанович найдальш через дві неділі свої записки дішле. До посилки долучаю нарис галицьких диялектів, з мапами; нарис — *curiosum*, лиш з заміток власних. Дуже цікавий, як видається киянам. Русов застановив переписуванє пісень по указателю, — а указатель же як море!, — бо праця булаб завелика: оце і вислав я взори диялектів з замітками. На сіх досилках, щоб не спиняти редакційної праці в Києві, на тепер поперостанемо, бо рівно і до літа не встиглиб більш вислати з Галичини, так нас се виданє незладжених і неготових заскочило. Та почавши записну раз працю лагодиться будемо видати через рік, два друге, доповнене виданє нинішнього збірника, доки наш ліричний підбуде.

Тут упав листок від Іонина: не зараз прийде с похмілля до себе, блукаючи по Парижі, ще й задержаний пашпортом. Лютого сподіваєся бути у Відні. Що, як би він що опитний чоловік вибрав прибори для Ковенцова? я допильнувавби потому висилки.

Коли Ваша ласка, то прошу міні вислати, Костомар: Велик. кн. Мономах. и козак Хмільницький". Наперед тішуся побачити у літі в „Правді“¹⁾ Вашу характеристику движень літературних, особливо під записним зглядом, в Сицилії. — Про се писав я і 21. Грудня.

15-го с. м. (в Четвер) сподіваюсь виїхати на Львів и Перемишль до Відня. Простіть, Михайле Петровичу, що так недоладно пишу, та я недуж трохи; чей из Відня доладніше черкону; сей лист приймайте яко люксеус.

Клонюсь низесенько Вашій Пані: як ся мають під чужим небом, тай як дочки ховаються, що молодшої имени не знаю, чи благополучно?

Вас стискаю сердечно

Бучинський

Станіслав 10. Лютого 1872.

¹⁾ В ориг. „Правді“!

Мел. Бучинський до Вол. Антоновича.

(Чорнова¹⁾)

Антоновичу XII 1871

Високопов!

Приймайте в добру годину сю другу посилку²⁾ з записів переданих міні давню Редак. „Правди“³⁾: 1⁴⁾ истор. пісень нарідних N. 17⁵⁾ рукописей, приділених міні від давна ред. „Правди“, 2) на оказ пісні, переписані з задержанем говору с Чтеній О. И. и Д. 1864 кн. III и IV, и 20 казок⁶⁾ Вп. И. Рудченкови⁷⁾. Ся посилка рівно як и перша виготовлена⁸⁾ охочою помочою тутешних уимназиястів, именно П. Илара Герасимовича, що мимо молодости літ вповні⁹⁾ чують усю вагу записної праці. Через найдавш дві неділі дошле Дрд. Степанович свої гуцуль(сь)кі записки.

До сеї посилки залучаю Вам Висок. Добр. (у підручну вигоду) при редакції збірника¹⁰⁾ нарис галицьких¹¹⁾ нарічий, знаю¹²⁾, з даних, емпірично узбираних мною. Завдячую тут деякі важні¹³⁾ вісті про¹⁴⁾ Русь угорську проф. П. Уляну Целевичу которий в тім ділі¹⁵⁾ справив мене на діла Я. Головацького: Розправа о язиці южноруськ. и К. Шайноха *Röfnosne stoki Karpat*; на жаль, досі, не міг тих діл роздобути для зрівняня з власними замітками. За сим, добре знаю(,) що нарис мій безобразний мимо всього кодифікованя, та як подані тут¹⁶⁾ замічання, безпосередно взяті з народу, серед которого¹⁷⁾ живши став я и диялектів¹⁸⁾ свідомий, то и маю надію, що¹⁹⁾ и сей нарис без стійности не буде, а послужить бодай рефлексією до

¹⁾ Неб. Бучинський помилився в датованю сего листа „XII 1871“. : він післаний 17.II. 1872 р. — як се виходить із реєстра, де записані всі листи післані кому. Ся посилка В. Антоновичеві була рекомендована, як і перша з 3.IX. 1871. Більше листів чи посилок Б—ий Антоновичеві не вислав (до кінця 1873). ²⁾ Далі переч. „вибраковану“. ³⁾ Далі переч. „В“. ⁴⁾ Далі переч. „? чисел“. ⁵⁾ Далі переч. „рукописних записок“. ⁶⁾ Далі переч. „которі“. ⁷⁾ Далі переч. „передати прошу“. ⁸⁾ Далі переч. „при“. ⁹⁾ Далі переч. „розуміють вагу“. ¹⁰⁾ Далі переч. „малій“. ¹¹⁾ Далі переч. „диялект“. ¹²⁾ Далі переч. „безобразно мимо кодифікованя“. ¹³⁾ Далі переч. „дані“. ¹⁴⁾ Далі переч. „Угорщ“. ¹⁵⁾ Зразу було „в тій справі“. ¹⁶⁾ Далі в текстї ще: „Але так як подані тут“. ¹⁷⁾ Далі переч. „живю и которого“. ¹⁸⁾ Далі переч. „? сам добре“. ¹⁹⁾ Далі переч. „як на початок“.

орентованя на сім мало ще паханім полі, ще и може и причинитися, щоби вже и при нинішнім виданю Вашім яко мога правду віддати важним відтіням нашої мови. Вповаю, що вірними записками єдино здіємо¹⁾ приспішити настане пори тої, коли усі ті відтіня з любовію прижаті и викляровані приберуть всім своїм самоцвітним багатством спільну, книжну, живу нашу мову²⁾.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Зверху написано рукою М. Бучинського: „Одержав 7. Марта 1872 у Відні“.)

Флоренція 31 Января 1872 р.

Via della Condotta, 11, 4P.

Учора у вечері получивъ я листъ Вашъ, шановний и щирый приятелю Мелитонъ Осиповичъ! — листъ одъ 25 Січня

¹⁾ Далі переч. „ту пору“. ²⁾ Далі переч. „Деякі дні, в“.

На обороті сеї чорнової написано рукою Бучинського (се виписки з дотичних листів Д—ва):

? Гайдельб. 4. Жовт. ?

(Дальших двох рядків fol. годї відчитати).

Про ?

Ральстон у Лондоні „Про Руську народну словесность (? Метлинський Драгом) ?

? популярна белетристика ?

Гоголь (Косач Ольга)

? Флоренція 16 Падоліста 1871.

Истор. II. готові; до Января виготовить Антонович примічання.

У Петрб. „II вип. укр. пісень, Рубця проф. консерваторії. (75 коп.) — того ж „Одноголосныя дѣтскія пѣсни и игры, с русск., — нар. мелод. 1 рб.

(Нечуй)

(Пропали Пісні, печатані М. Вовчком у Цяриху

Флор. 2. Грудні 871. „Правда“ — правильна предплата за кордоном.

(Мих. 6. Сент.) (Руссову: Ивась Коновч.

Про лист:

Козенцов, дата, Іюнин

„обектів для цільної пластинки“.

Забер

„Правда“ (Переч. „Розправа“) Характерист движенъ літературних(.) з акцентом на устну словесність, Итал Сицильянськ

Вкн. Мономах и козак Б. Хмільницький.

Указатель.

зъ Станіслава, — и вельми возликувавъ духомъ моимъ. Разъ що листъ дуже занятний и зъ радісними вістями, а въ друге и главніше — що таки обізвались Ви. Я місяцівъ зо два, чі не більшъ пославъ Вамъ предовгій листъ, у котрому виложивъ деякі свої погляди „уніятські“ (мене зове Житецький уніятомъ за мій чі модерантизмъ, чі якъ хочете звіть, — я жъ себе причисляю тільки къ тремъ категоріямъ: реалізмъ по методу, гуманізмъ по идеаламъ и фєдералізмъ по політиці), зъ поводу програму часописи, що мала виходить під редакцією п. Качали. У передъ знавъ я, що міжъ моїмъ поглядомъ и Вашимъ може вийти різниця и думавъ прибавити слова, — що я говорю, тільки виходючи зъ теперішнихъ фактівъ, а не думаю ставити мого погляду у абсолютъ, и для того совітуючи у новому органі не чипляти овсі Москви и квестіи объ „общеруськости“, — думавъ, що тільки довожу до кінця тезу самого п. Качали противъ великої політики и звожу роботу на роботу знизу у гору (зъ народу до панівъ, зъ села до университету и т. д.) — а до чого прийде, чи до унізму, якъ думають покатковлені, чі до сепаратизму, чі до фєдератизму, — якъ вірую я, — тамъ побачемо. А це тільки моя суб'єктивна думка, — що розмови и спори про це — діло прайдне; и сепаратисти жъ у Россіи згодятця зо мною, що — діло непрактичне, а значить и Ви мусите згодитись зъ цімъ. Кинувши у поchtову дірку листъ свій, пішовъ я по Lung-Arno сумуючи: ну, якъ не подобається мое писанне¹⁾? Ну, думаю²⁾, получивши одвітъ, — виясню свій „Standpunkt“. Коли жду місяць — не ма, пошти два — нема одвіту. Оттоді я 18 ч. сього місяця пославъ Вамъ у Відень (почитаючи Васъ вже вернувшимся, новий листъ реккомендованный на тему російського „жестокого романа“ (слово зъ кумедіи Островского) — „Чѣмъ я тебя огорчила, ты скажи любезный мой“. Романъ мій вийшовъ до того слезний, що и камінь не встоявъ би. Жду я 10 днівъ — нема одвіту, — коли на 13 получаю тільки не одвітъ, а самостайне посланіє зъ Станіслава. — Прямого упоминувенія про те, що Ви мій листъ получили не маю, — хоть по деякимъ словамъ и могу це заключити; — одначе все таки я радий, що озвались.

14. Феврала. —

Бачите, якъ задержавъ листъ сей. Це вже черезъ край усякої міри терпеливости Вашой! Але у такихъ ділахъ бувъ,

¹⁾ Писанне. ²⁾ Далі переч. „що“.

що писати овісі не можна було: То доповнявъ свою одсталість по бібліографії Франції, передивляючись *Bibliographie de la France* и т. п. и виписуючи, що надруковано по двомъ квестіямъ сердечно мене чипляючимъ: провінціалізму у літературі и децентралізації у політиці, и по мойй університетській спеціальности, то одписувавъ залежалі грихи для СПВідомостей, а то — ажъ чудно сказати, — помагавъ одному скульпторові у роботі, роблячи на йому проміры и стоячи самъ натурою. Так оставалась тільки де яка година у вечорі, щобъ забігти у *Gabineto literario Vieusseux* передивитись газети и журнали, — щобъ бува чого важного не продивитись. Для Васъ усе шукавъ одложити окрімний вечір, — котрий и вигадавъ сьогодні, скомкавши у одинъ часъ обідъ и полудень, щобъ не тратити часу. —

Поки цей листочокъ лежавъ, прийшовъ Вашъ одвітъ на мій жалостный романс (30 Січня) и сьогодні листочокъ одъ 10 Лютого, тільки¹⁾ вельми жаданного листа одъ 21 Грудня не ма, та, мабуть, и не буде. Коли бъ Вамъ не скучно було репродуктовати писане разъ, — я бъ попрохавъ, для того, щобъ довести до повної ясности²⁾ пункти розговору.

Воно, — я й теперъ бачу, — (та це я и³⁾ завше бачивъ), що різноріччя у ділі практичному у насъ не ма и⁴⁾ бути не може. У самихъ⁵⁾ кардинальнихъ гуманнихъ вопросахъ тежъ. Я боявся різниці у вопросі національнімъ, т. е. не різниці у поглядахъ (бо треба бути Піємъ IX, щобъ цього боятись и⁶⁾ *Syllabus* и писати, — але послідівъ хотъ и не великихъ⁷⁾ різнорічъ, — котрі е добре и міжъ нами, українофилами у Росії. Звенить, коли помиляюсь, — але поверхностний поглядъ (бо⁸⁾ зъ основи не мігъ) на галицьки діла и печать, привівъ мене до⁹⁾ виводу, що чуткость у нервахъ партій вашихъ дуже велика и роздратується скорішъ, ніжъ у насъ (ми може терпелівіше, одъ того, що якъ каже поетъ Некрасовъ:

Подружила насъ горькая¹⁰⁾ доля,
Породило несчастье одно, —

¹⁾ Далі переч. — може: „подавного“. ²⁾ Далі переч. „мені“. ³⁾ Далі переч. „теперъ“. ⁴⁾ Далі переч. „мати“, ⁵⁾ Зразу було „самимъ“ (вопросі). ⁶⁾ Далі переч. „на“. ⁷⁾ Зразу було „не мали(х)“. ⁸⁾ В ориг. „по“! ⁹⁾ Далі переч. — мабуть: „иде(ї)“. ¹⁰⁾ Зразу було „общая“.

да одъ того, що виключно теоретично живемо). Того ради я и боявся, щобъ и мене хоть трошки у рядъ зъ Дідицькимъ не поставили. Мені то лічно терпити¹⁾ не въ перший разъ, — та я дорожу звязкою зъ Вами и черезъ мене звязкою вашої молодой громади зъ нашою. Ну, — та про страхи теперъ уже не часъ говорити. Після мале(нь)кої претендованной хмари сонечко подружъя нашого ще ясніше зацвітає.

Про зачепленні спори теперъ и писати довго нічого. Я спорився тільки по двомъ причинамъ: 1) ругань на Москзѣ (не на Каткова, — того чортъ бери, — а в загалі на Россію), котру бачивъ у органахъ народней партіи у Галиччині(,) почитавъ для насъ непрактичною, а зъ принципу безосновною и дуже схожою зъ криками самого Каткова на українофілівъ нашихъ и галицькихъ, про котрихъ послідніхъ наші москвичі такъ же не знають, якъ у Васъ Россіи. 2) Такого сорту московфобію початавъ я на добру долю pseudo-політичною уступкою полякамъ и австрійсконімецькому²⁾ уряду и будучи, яко подобає безисправному теоретикові(,) ненавистникомъ політичнихъ викрутасівъ, не мігъ не зачепити у своїмъ розговорі и цього предмету. — (Діло то наше дозволяло говорити прямо тільки про практичну сторону, дотикаючи насъ, — але и теоретичної, Вашої не можна було овіснути). Не знаю, чи треба казати, що у моему отвращенію одъ россію-фобіи и россіюфогіи польської и австрійської нема и зерна лояльності государственной, на котру у російській молодіжі (о Малороссіи и говорити нічого) ціна не дуже велика: коли бъ було чимъ замінити лучшимъ, або хоть скільки небудь міцнимъ імперію Російську, повірте, що усякий би изъ насъ сказавъ: туди й дорога! якъ би побачивъ, що вона розвалюється. Намъ чимъ ище досаднішъ на німцівъ, венгрівъ, ляхівъ и т. п., — такъ тимъ, що вони своїмъ нерозуміємъ и нечесністю творять панславизмъ (не федеральний, — бо противъ його мало хто й найшовся би перечити, — и не дружба міжъ трьома групами, на койі теперъ розпадається слав'янство, — а московскій даже панславизмъ³⁾), якъ наполеоновська Франція сотворила пруську тегемонію⁴⁾. Російська печать либеральнихъ органівъ (а якъ зложите скільки пренумерантівъ у Вістника Европи, Отечеств.

¹⁾ Зразу хотів Др. написати якесь инше слово з початком „до“. ²⁾ Зразу було „австрійському“. ³⁾ Далі після перв. точки, переч. „Одъ“. ⁴⁾ Далі переч. „Одъ того“.

Записокъ, СПВѣдом., Недѣлли, Дѣла зъ одного боку и у Моск. Вѣд.¹⁾, Биржевихъ Вѣдом., Русск. Вѣстн. и съ прибавкою даже многоглаваго Голоса, — то вийде, що первихъ більшъ) не щадить панславизму и централизму и скорішъ дуже кротка до німцівъ и поляківъ зъ венграми. А щобъ лаять Россію, — то цього намъ не вчитись у чужихъ. Намъ тільки досадно, що чужі лають, не знаючи²⁾, не такъ и не за те, якъ треба и дають повідъ нашимъ консерваторамъ и нашу критику³⁾ прирівнювати до лайки закордонней, и черезъ те ослабляють йїї.

Якъ ко двомъ резонамъ⁴⁾ тільки що написанимъ йїхъ хвостомъ, прибавите ще третій, що приведу низче, то й получите найголовніші причини, одчого органи українофілівъ галицькихъ завше болізне одзиваютьця у нашихъ душахъ и тимъ болізнище, що завше насъ беруть, та такъ воно и є, — галицьки українофіли суть одне тіло, зъ нашими. Цей третій резонъ є той, що росієфагія⁵⁾ и безконечне переливаніє⁶⁾ слівъ про „русь-кость“ одводять людей и у васъ и у насъ одъ діла зъ низу, т. є. настоящего діла, изъ за котрого мало бъ и спору було и у васъ и у насъ. Що до насъ, то розказаний характеръ галицькихъ органівъ народовцівъ є головна причина того, що со-трудничество українцівъ російськихъ у цихъ органахъ не може⁷⁾ стати постійнимъ и сердечнимъ, — (помимо того, що спільня робота у органі, опіраючимся на підстави другого політичного и соціального строю завше має свої „преділи, йїхъ же не преїдеши“ и помимо такихъ случайівъ, якъ видача головою Кулиша Головацькимъ, а друкъ на сміхъ листа Костомарова, котр(и)й писався для Климковича редактора Мети и попався Климковичу редактору Слав. Зари; можна сказати, що факти случайні и поодиначні, чисто⁸⁾ персональні; але мож(н)о сказати, що персональна неустойчивость и, — *sit venia verbi*, — неморальність має підставу у політичності: разъ для народності, якъ йїї розумівъ Головацький, або Климковичъ⁹⁾, показалось потрібнимъ прихилитись до Аксакова и Каткова, — ну, такъ чому жъ не одрізати: „въ одинъ часъ малорусину навчитися по великорусски“, и старихъ спільниківъ огдати на поглумъ, а то й на худше. *Salus populi et patriae suprema lex!*) Вамъ легко зрозуміти, що самому завзятому російському українофілові, —

¹⁾ Далі переч. „Голоса“. ²⁾ Далі переч. „що“. ³⁾ Зразу зам. 2 ост. слівъ було „насъ“. ⁴⁾ Далі переч. „по кот“. ⁵⁾ Зразу було „москвофагія“. ⁶⁾ Далі переч. „резонівъ на т(ему)“. ⁷⁾ Далі переч. „буть“. ⁸⁾ А може й „часно“. ⁹⁾ Далі переч. „було“.

котрий тільки трошки дивився окомъ ученого и позитивиста у исторію и политику(,) не дуже любезно буде бачить порядъ зо своєю роботою у галицькимъ органі изложеніе идей Духинскаго, або хоть и огульне окаяніе російської политики¹⁾ въ западнімъ краю и Польши до крестьянского діла включно. Та и за що можно поручитись, коли разъ у літературі и інтелігенціі пущена идея, що *salus²⁾ factionis suprema lex esto!*³⁾ Я скажу Вамъ, що працюючи колись надъ галицькою хроникою для СПВідом., котру я писавъ тільки для того, щобъ бувъ противувісъ перепечатанію виходокъ „Слова“ у „Голоси“ и „Моск. Вѣд.“ та щобъ наша публіка не забувала тихъ впросівъ, котрі колись ставились въ „Основі“ и потімъ перейшли у „Правду“, — винужденъ бувъ не разъ де що пропускати и де які спички гладити⁴⁾, т. е. просто „прибрехувати“⁵⁾, а то моя публіка не дуже бѣ то повірила, що „Слово“ клеветце и побачила бѣ, що не одно „Слово“ винне фанатизмомъ и парціальністю. Я не ховавъ гріхівъ и українцівъ, но не всі и не у повнімъ світі виставлявъ їхъ. А гріхи тіи витекали зъ „политики“ и зъ кружкової нетерпимости.

Не спорю, може у політичній боротьбі партій и треба йти на компроміси и съ такими елементами, котрі и противуположні⁶⁾ нашому, — та тільки не думаю, щобъ гарно⁷⁾ було заявляти теоретичне согласіе съ противуположнимъ елементомъ (якъ було „Мета“ оберталась до поляківъ, або „Заря“ до московскіхъ централістівъ). Та ще скажу, що партіи слабій численно, якъ наша, и котрій уся сила у идейі, треба свою идею бергти одъ усякої урізки и тільки набравши більшъ адептівъ ийти на компроміси, та й то не у идейі, а у проложеніи.

Виходячи зъ сказаннаго(,) такі бѣ я виставивъ погляди и бажанія одъ органу молодой Русі у Галичині, — съ нашої точки погляду, — котра для Васъ може бути важна тільки зъ практичного погляду, — и зъ теоретичной, котра, може, підійде и підъ Ваши інтереси. 1) Заявити, що противу теченія славьянства сблизитись міжъ собою не пливете и коли бѣ усе славьянство захотіло вибрати одинъ языкъ, яко посріднюючий міжъ собою и для общого разговору зъ Европою, — безъ ущер-

1) Далі було „на востоці“, при чімъ „на“ навіть не перечеркнено. 2) Зразу було „patriae“. 3) Далі (а сар.) перечеркнено: „Такъ розсуждаемъ мы, так? не жалуемъ политичні викрутаси и спори о далекихъ або ф“. 4) Далі переч. „а то не“. 5) Далі переч. „щобъ“. 6) Далі переч. „тобі“. 7) Зразу було „можно“.

бу волі и достойнства¹⁾ кожного племені и язика, — то протівъ того Ви не йдете. Коли такимъ язикомъ хотять поставитъ російській літературний, — то и протівъ того Ви не йдете и даже вибіръ цей почитаєте у частності для себе вигідніщимъ, бо усе таки філологічно цей языкъ ближій до вашого, ніжъ чешскій, або сербскій, а то и польскій, — а пишущі українці у Росії ище у вигіднішому стані, тімъ паче, що їхъ не мало работало у обчі зъ великоруссами надъ російскою цивілізацією, хотя вона усе таки не исчерпала усіхъ чисто українськихъ елементівъ. Одър російскої прогресивной и реформуючої інтелігенції и літератури не жахається, — а ради брататись зъ нею, яко съ продуктомъ духу ближайшого сусіда и родича по етнографії и исторії. При цьому своєї роботи надъ ученимъ и поетичнимъ воспроизведеніємъ життя свого и свого народу не кинете, рівно якъ и проведеніємъ у свій нарідъ освіти на рідній йому мові. (Це почти усе сказано у пісьмі п. Качали).

2) Коли бъ у такому роді висказатись не считали бъ можливимъ, — то умовчати овсі о всеславянскихъ питаннях, о Росії и прочому, — а ставши на програму роботи надъ народомъ зъ низу, заявити таковій наміръ и його держатись, розвиваючи идею окременності Вашого народу одъ поляківъ (и угрівъ и румунъ) и не идучі ні на які компроміси и політичні інтриги, пам'ятаючи тільки, що чімъ більшъ буде написано настоящего діла по ученій, поетичній и педагогічній літературі на галицько-українській народній мові, чімъ більшъ побагатіє простий людъ у Галичині, тімъ міцніша основа буде и для політичного розвою народності. — У першій случаї ми бъ могли де яку підможну гвалтовню підняти по поводу нового органу, — у другій — піднімемъ не таку голосну, але те жъ не тиху и можемо указати на здорово-реальний оборотъ Вашъ до сього діла. У всякімъ разі Вашъ органъ може йти у Росію и будити и притягати літературні сили українські. —

Після того, що Ви пишете, про партію „Просвіти“ (,) думаю я, що напрасно я и росписавсь, що вона и сама²⁾ стоить на такому жъ становищі, котре я росписую тутъ. Мені остається тільки висказати бажаніє, щобъ скорішъ вь одвіть³⁾ тимъ идеямъ заложився літературний органъ.

¹⁾ Далі переч. др(угого). ²⁾ Далі переч. „те жъ дума“. ³⁾ Далі переч. „цимъ“.

Дозвольте мені висказати зъ за того органу де які меньші замітки. Здаєтся мені, що лучше бъ було видавати його не часто, але товщими книжками, ніжъ була „Правда“ (,) у котрій твори дробились на нестерпимо малі кусочки. Лучше бъ усього літературному органу виходити разъ у місяць, але, по моему, лучше бъ разъ у два, та повненькими книжками, ніжъ часто та газеткою, у котрій яка небудь повість „Нечуя“ тягнеться цілий годъ, що й забудешъ, що у переді було. Еще молю: для утиранія носа святоюрцямъ, що годують Галиччину перепечаткою фельетонівъ „Голоса“ и передовихъ статей „Моск. Вѣд.“ и вохваляючи російську літературу, у ній смакувати можуть хіба оду „Богъ“ Державина, або „Пѣвець во станѣ русскихъ воиновъ“ Жуковского, — приложіть увагу до переводу деякихъ зъ свіжихъ творівъ російської беллетристики. Беллетристика жъ дуже багата не може бути теперъ на Україні и у Васъ, такъ що можете недостатокъ де коли чути, — а переводъ не може бути трудній и для молодихъ силъ поетичнихъ школою доброю може бути. Треба Вамъ сказати, що проби переводівъ даже Гоголя на український языкъ у насъ дуже мертвими кажутця, — якъ и Шевченка на великоруській, но це для того, що ми обидві мови можемо почитати рідними. Ви у другому стані. Для Васъ Гоголеви „Вечера на хуторѣ“, „Миргородъ“ безпремінно треба перевести и якій небудь „Тарасъ Бульба“ прямо пішовъ би у Вашу душу, якъ и Шевченкові твори, а „Старосвітські поміщики“ або „Иванъ Ивановичъ и Ив. Никифоровичъ“, якъ Квітчинни. Да думаю, що шире бъ прийнялись и „Ревизоръ“ и „Мертвые Души“. Поглядаючи на той ефектъ, якій зробивъ Гоголь у Россіи на розвой реализму у літературі, — про що я писавъ вже, — и на те, що якъ мені здаєтся, що галицька література ище стоить у стіхотворному періоді (т. е. до Гоголевскому, зъ котораго не виکارбаєтся овсі и українська) я жду самого лучшего повліянія Гоголя на Ваши молоді поетичні сили. Окрімъ того думаю, що твори Гоголя и його наслідниківъ у російській беллетристиці покажуть Вамъ у зеркалі¹⁾ життя у Россіи, котре²⁾ такъ розмальовують святоюрці, а печатаніє живихъ творівъ російської словесності у Вашімъ органі поверне до його и тихъ, котрі теоретично прихилияютця до святоюрськихъ поглядівъ³⁾ але не можуть довольствоватись сухояденіємъ⁴⁾.

¹⁾ Зразу було „суть“. ²⁾ В ориг. „котру“, се б то суть. ³⁾ Зразу було „теори(я)“. ⁴⁾ В ориг. „сухояденіємъ“!

4 Марта.

Бачите, якъ уп'ять залежалось це письмо. Та Вы мене простите, коли скажу, що по переду задержували кінець його роботи и біготня, а потімъ несказанне горе, що ударило насъ середъ найщасливішій, мабуть, години у житті нашімъ: у ночі съ 29 Ф. на 1 М. умерла наша Оля, що родилась у Гейдельберзі.

Кончу вже це пісьмо якъ небудь, щобъ хоть Ви знали, що я Ваші листи получивъ. — Про нову беллетристику російську теперъ росписуватись не буду, — бо суть уже сказавъ, а по-часності не дуже й у голову лізуть. Та ще поки дійде діло до видавання літературної часописи, всіємо поговорити не разъ.

За мною ще zostалась одна вина, котру не знаю вже, коли и отбуду: казали Ви, щобъ написати кілька слівъ къ роковинамъ Шевченка. Я й хотівъ написати коротеньку річъ, у котрій заціпити мисль про те, що Шевченка не можна почитати поетомъ націоналізма государственного, що вінъ односиться до прошлого України, до гетьманщини, не такъ якъ патріоти польські, або венгерські, до свого. Ш. поетъ волі народу, — и для його слава корони, хоть би вона й була на голові якого небудь Хмельницького(,) не має ціни, коли народъ не вольний (дивись Посланіє до мертвихъ, живихъ и пр. земляківъ). А для того Ш. такъ дивитця на свій край, що вінъ у передъ усього поетъ гуманности; його идеаль: правда, наука, счастье сім'ї(i) (рай його). Вінъ и волі хоче, щобъ цей идеаль забезпечити, вінъ гнівомъ палає на¹⁾ ворогівъ народу, — за те, що разоряють цей рай; — але якъ тільки й свої перешли у неправду²⁾, Шевченко не йде за ними и помста кровава не його идеаль (Гайдамаки). Коли Ш. зъ любовію згадує колишню долю гетьманської України, то, конечно, яко маляръ любить и „бунчуками й булавами“ и „ревучими гарматами“, — та не у тімъ головна причина, шо вінъ отъ теперешняго повертається до³⁾ колишняго: не бунчуківъ йому жаль, а того, що підъ тими бунчуками хоть и у не совершеннімъ виді, а все таки було: воля и иніціатива народу, а⁴⁾ плаче вінъ, якъ погляне на „Чигиринъ“, — бо баче сонъ моральний. — Цей гуманний духъ

¹⁾ Далі переч. „поляківъ и москаля“. ²⁾ Далі переч. „або у помага(гане)“. ³⁾ Далі переч. „настоя(щого?)“. ⁴⁾ Далі переч. „жаль його“.

Шевченка причина, що він виходив за межі українізма, а брав сюжети для поем скрізь, де бачив боротьбу правди з неправдою (Гусь, Неофіти). Цей широкий дух причина його великої популярності и у Великій Руси. Бажаєм, що ця популярність перейде и у другі землі з переводами, бо, як, вірно, сказав про Шевченка Герцен, — „III. едва ли не единственный поэт народный“. (Справди зрівняйте його хоть з Беранже, которого так часто зовуть народним поетом, згадайте усяких Лизет, бонапартовську легенду и таке инше у Беранже и потім Шевченкови образи!) Що Шевченко поет гуманності и волі — це безспорно, що він також поет и український — ще менше безспорно. А коли так, — то чи не благословити нам судьбу, що вона не дала нам зтвердити „національного государства“, —¹⁾ а дала задержати порив к волі, правді, сім'ї и красоті, — бо здається мені государства далеко не последнее слово истории, а скоріш последнее словом ей вольный союз людей и громад²⁾ для освіти и счастья! Будемо ж ждати не українського Людовика XIV, Бисмарка, — а „апостола правди и науки!“

Не знаю уже, чи буде до часу, — чи як ви приймете, — та збуду Вам мою виршу, котру ище у Гейдельберзі зложив більш як своє сredo, ніж як віршу, бо я й сам знаю, що з мене ніякий пінта³⁾. Досі я одважився переслати йїї Русову тільки, который мені писав, що де які стихи були підправлені у Києві и⁴⁾ уся вірша співана⁵⁾ хором и принята нічого собі. Як мені пришлють нову йїї редакцію, я, може, попрошу Вас и надруковати з музикою (Лисенка Гей не дивуйтесь, котру він трошечки переправив для цих слів). Я завше боявся, що вирші, относящія до москалів, котрих я зову теж русинами, тільки півночними, можуть не подобатись у Вас, але я слово русин почитаю старішою, українською формою руській; по латинському Ruthenus звали и москалів, — а у нас же москалем и не зовуть великорусів, и тільки салдат; великорусів же народ у нас зве просто руськи. Мою пісню посилаю Вам на посужденіе. Признаєте⁶⁾ годною, — прийміть на⁷⁾ роковини III—ка; не при-

¹⁾ Далі переч. „а зда“. ²⁾ Зразу було „сімей и об(щин?)“. ³⁾ Далі переч. „До сих“. ⁴⁾ Далі переч. — бачиться: „спорна“. ⁵⁾ Далі переч. „яко“. ⁶⁾ А може й „признаєте“. ⁷⁾ Далі переч. „празд(ник)“.

знаєте — закиньте. Які слова не до ладу найдете, — одмітьте. Постараюсь справити.

Ця пісня вилізла зь моеї голови, якъ я у Гейдельберзі писавъ статью для Вістника Європи „Восточная політика Германіи и обрусеніе“, у котрій¹⁾ показавши німецькі замисли у Австрії и на Польшу у Германії, я перехожу до критики катковської політики обрусенія, котра єсть тільки копія пруської у Познані, розбіраю²⁾ політику обрусенія по отношенію къ Польщі, Западної Русі, Галиції и, конечно, стараюсь показати дурість ції політики. Перша часть моеї статьи напечатана у Февральській книжці Вістника съ підписью М. Т—въ; остатня, мабуть, буде печататись іще у двохъ книжкахъ. Я прохавъ редакцію дати мені 50 оттисківъ, котрі думаю распространити міжъ слав'янською молодіжжю при Вашій допомогі. Чи Ви дозволите звеліти вислати оттиски усі на Ваше ім'я у Відень? —

Ще Вамъ запросъ: зь поводу досланихъ Вами матеріалівъ и мапи нарічій галицькихъ, — чи не позволили бъ Ви передати сю мапу въ Петербурське геогр. общество у добавку мапи, зробленої Чубинскимъ для³⁾ російської части України и щобъ Геогр. общ. прислало Вамъ дипломъ на званіє члена оногo. Це и для насъ важно, — бо, якъ пишуть изъ Кіева, тамъ вже приступлено къ початку заведенія відділа геогр. общества, такъ Ви тоді припишетесь у наші члени корреспонденты.

Теперь за дозволеніємъ перейду къ деякимъ чисто вже личнимъ діламъ. Оставитись у Флоренції мені ні для чого, та й важко. Я сижу теперъ тільки якъ арестантъ черезъ хитру пошту итал'янську, — або може и руську, або може и вашу — котрі задержують усі гроші мої, які ще зъ Ноября мені дослані тричі изъ Кіева и зъ Одесси. Теперъ уже живу у кредитъ, — а що буде далі не знаю. Одначе я приступивъ къ енергічнимъ орудіямъ и надіюсь не дальшъ, якъ черезъ 2 неділі визволити свої гроші и тоді (поїду) на короткій часъ у Римъ и Неаполь, а потімъ повернусь до літа у Францію. У Відні буду къ Сентябрю. Такъ чи не знаєте у Відні контори сохрaненія скринь, куди бъ я мігъ адресувати мої книги и де які речі и якъ би мені⁴⁾ пересилку зробити, щобъ таможні не довго задержали.

¹⁾ Далі переч. „хоті(в)“. ²⁾ Далі переч. „усю“. ³⁾ Далі переч. „правобережною“. ⁴⁾ Далі переч. „це“.

Друге питання може Васъ зовсімъ здивувати. Бачите, у мене є межъ иншими и така думка, щобъ або теперъ не вертатись у Россію заразъ, або прийїхати на кілька місяцівъ та зновъ вийїхати и поселитись на годъ-два у Відні. Такъ мені бъ хотїлось знати приблизительно бюджетъ: скільки може коштувать квартира у 2—3 хати съ кухнею, услуга, столованіє, коли можно, детально, — а то и у загалі, скільки треба у годъ на мое життє¹⁾ у 2¹/₂ персонъ. На сімъ позвольте скончить. Съ патретомъ трошки пождіть, — дайте прийняти обич(н)ий образъ и забути трохи горе мое. Жінка Вамъ кланяєся и дякує за ласку. — Зъ отвїтомъ про контору и про спосібъ, якъ дослати Вамъ книжки Ваші попрошу Васъ поспішити.

Вашъ щирий

М. Драгомановъ

Одъ Іонина получилъ листъ, на котр(и)й зъ разу не одвічавъ, — а теперъ и не знаю, куди писати. Коли вінъ ще у Паріжі, а Ви будете йому писати, то передайте про мене, що я писавъ Вамъ. —

Пісьма й не перечитую.

(На окремії картці:)

Пісня киевського слав'янина.

Гей не дивуйтесь, добріи люде,
Що на Україні повстадо, —
Що Україна по довгій дрімоті
Голову славу підняла.

* * *

Гей, українець просить не много:
Волі для рідної мови!
Но не лишає вінъ ко всій Руси
И къ всімъ слав'янамъ любови!

* * *

Слав'янській землі! — наша В(к)раїна
Середня сестра поміжъ вами:
Нікому неправди вона не вчинила
И правди бажа міжъ сестрами!

* * *

Съ Півочною Русью не зломимъ союзу:
Ми зъ нею близнята по роду,
Ми віки діляли и радість и горе
И вкуш²⁾ приймаємъ свободу!

¹⁾ Життє. ²⁾ Далі переч. „вступ(аєм)“.

Ти, русинъ півночний, одинъ изъ всіхъ браттівъ
Велике зложивъ государство :
Нехай же та сила послужить на помічъ
Слабѣшимъ братамъ у слав'янстві !

Но ставъ твою силу на вольній освіті,
Краєвій и людській — свободі,
Не слухай совітівъ неважити душі
З'єдненихъ зъ тобою народівъ.

По волі чужій и рідні народи
Поручно зъ тобою итимуть :
Устане на світъ и литвинъ и естонецъ
А ляхъ вѣ тобі брата обніметь !

* * *

Питають вѣ ляхахъ незрячіі люде :
„Чого тимъ русинамъ хотіти“ ? —
— Бажає русинъ волі громадській
И рідної руській освіті“ !

Ой слухай, Ляше, ми тільки за наше
Лягали вѣ степахъ головами, —
Ми жъ не хотіли, щобъ панували
Вороги ваші надъ вами !

Ой уважъ, ляше, руськеє право
На руськую землю и мову, —
И зъ той години для власної волі
Заложешъ ти міцну основу !

* * *

Ой, брате чеху, — ми твого Жижки
Табора ще не забули,
Де ми за чашу громадську стояли
И козацького строю здобули ! —

* * *

Зъ тобою, сербинъ, не разъ ми братались
На суші й на руському морі, —
Якъ бились за віру и волю юнаки
На Січі й вѣ твоїй Чорн(і)й Горі !

* * *

Зъ тією жъ охотой, зъ якою боролись
За землю свою и за братську,
Ми ради устати и кості зложити
Щобъ волю здобуть всеслав'янську !

Ой гляньте, слав'яне, встають на Заходу
 Німецькія грізнія хмари!
 Станьмо жъ у купі, забудемо, браття,
 На віки нікчемнія свари!

Гей! не поступимъ урвать ні частини
 Слав'янського рідного краю!
 Но проклять изъ насъ той, хто волю чужую
 И землю чужу не вважає!

Сберімося, браття, въ сім'ю рівноправну
 И крикнемъ середь братнього миру:
 „Ми хочемъ для себе и цілого світу
 Лишь волі, освіти и миру“!

* * *

О матір'ю Вкраїна, о чесний нашъ Кієвъ!
 Коли бъ довелось середь тебе
 Ті речі почути и вольнее знам'я
 Слав'янське підняти до неба!

М. Т—въ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Жду оце дожидаю того листочку Вашого, та ані суди Боже,
 дождатися

„та ні радочки, ні порадошки
 ані доброго слова, —
 махнув шапкою, тай рученькою: —
 — бувай, мила, здорова! —

приспівую собі та й знов потерпаю, добре знаючи, що не одно
 в мойіх листах мало замішатись або кривеньке або так собі пу-
 стеньке, що й справедливо одвіту не варте; а коли не в с'єму
 причина, то чи може Ви не зівсім дужі часом, бо без того
 певноб Ви були найшли годину, прямо міні мою провину ки-
 нут(и) о голов ошоломлену, щоб опам'ятався та річи розважав
 лучше. Доки того буду усе писати по давньому бодай раз у мі-
 сяць¹⁾, чи дасте одвіт чи ні, що міні до того, — и конче все

¹⁾ Слова від „бодай“ підчеркнені Др—вим.

тим же складом, на мотто: „шелевило-мотовило, по-під небеса ходило“ и тим же тоном, оптимістичним и суб'єктивним, що велить мині усе бачити „den Himmel voller Geigen hängend“ у розовому світлі, так довго, поки або не поправлюсь, або винайду для рівноваги Вам ще другого кореспондента, поважного и безстрастного, словом, якого Тернопільця извісного Korpfhänger'a. Боюсь, що нинішній лист випаде ще, зівсім на мотто повище, а так, нуж, зразу вже ударю у великий дзвін:

Посилаю хрестоматії „Просвіти“ для уимназій. Вони за школярами в многих домах єдина корма духови, для братчиків, сестриць тай для батьків, по селах закопаних, — корма невеличка собою, статії далеко не дорівнюють сучасній науці та усе ж¹⁾ сердечна мисль провідна визначуєсь у них тая: що вони з любовію привертають до свойського, домашнього, нашого, що в виданях сих самовільна и тепла рука „Просвіти“ чутна, що за ними ступає „Просвіта“ в справи краєві. Тут у мене на оці народні устні твори, самодільно поставлені, землепись, народопись и исторя, хоть и далеко не критична. У пролеті переглядаючи сі книжки за покотом: від Романчука, для 1 и 2. класи, до Партицького, для 3 и 4 (у 5-ій словенська хрестоматія Головацького осталась), и Барвинського, 1 и 2 для 6 и 7-ої, а 3 для 8-ої кл.²⁾ замітив я спеціально слідуєчий поступ, здаєсь, умисний: У Романчука губитьсь катехиз и церковщина мимо кирилиці, до нині єдиної у сільських школах³⁾; у Партицького пропала кирилиця, вступившись гражданці, та хоч під етимологією поставив уже тут свій континувент диалект дніперський⁴⁾ протів дністерського, — далі у Барвинського фонетика май дужає та етимологію тисне, аж писнула вона остатним розпачливим криком: „соловієм - Дідицьким, що стойіть, мов каже: Hier stehe ich, ich kann nicht anders! на пострах літератам! А зза фонетики все яєніщ виступають и своїми красотами змагаються с собою оба южні диялекти, за Федьковичом и Кониським, а над ними вже й третій, волинський з Нечуйом прозябає. Не втайілась душа рогата, дарма що йїї раз коло разу Ратай муштрував ще при „Правді“, де рукопись „Причепи“ etc⁵⁾ до

¹⁾ Повищі слова зачеркнені Др—вим і з боку дописано: „навести статистику учениковъ по сословіямъ“. ²⁾ Сі вивчєлення зачеркнені Др—вим. ³⁾ Слова „Романчука“ і від „кирилиці“ підчеркнені Др—вим. ⁴⁾ Слова „Партицького“ й „диалект дніперський“ підчеркнені Др—вим. ⁵⁾ Слова від „Ратай“ до „etc.“ підчеркнені Др—вим; окрім того се місце зачеркнено з боку.

друку уніформуєчи так помасакрузав червоною корректою, що й жаль и страшно було дивитись. Та „не сковати душі живої“ — и свого часу самодільний Нечуй и на тім полі збогатить розкішно нашу мову, „ако Бог да и сре҃на јуначка!“¹⁾ За те у читанках Барвинського вплив Ратая великий и безпосередний хороше визначився цінними датами био-, и бібліографічними, —²⁾ сего єму ніхто не важится уймити, не так бо добором взорів з поодних писателів. ... С табору кацапствующих, розумієся, підоймаєся ужасне ирзання, и плачевний зойк в Рамі, над дїтьми запропашеними, бо, в учебниках! сих, попадаєся часом, *horribille dictu!* слово „дівчина“! *Inde illae lacrymae* над знищенням епі- уонів до найменш сего коліна, *inde* и ті вітцівські накази, щоб діти старали ся конче о злу ноту з матерної мови! На таке витанє наші громадські професори вельми мало дбали, а, скоро книги вийшли, ударили (без формального ще дозволу, и без сигналів між собою, — що бачив те й кажу) на директорів гимназій в Станіславі, Львові и Перемишлі, щоб заводили сей час сі учебники, або вони учити не підоймаються, бо немає с чого³⁾. *Stante pede* и книги заведено. Такі ж люди єсть и в Тарнополі, и Самборі и Бережанах, в Чернівцях и Дрогобичі⁴⁾ коли не ма ще, то все ж за пару місяців и там настануть хрестоматій під натиском „Просвіти“. Пишуся за сим на сю правду: Чорта привилей и права варті, як людей не має, єдиної їм поруки; знов, хоч би які придумано го(ст)рі мечі та пута безправні та насилні, то на долині ніхто не взявби широкого поля для своєвілля нікому; тут всякий в своїм крузі, від держави до громади⁵⁾ и ро(ди)ни, як собака на своїм подвір'ю безпечний, и відійдаєся и напасника зайідає. Не инакше в своїм господарстві ладиться чоловік самовіжний, викоханий у людській повазі, характер вихований у порівній громаді. В противнім ході річей, можуть на командо складат(и)ся гроші, за гроші писатися книги, — та не можуть родитися мужі, ніяк по указу! Про учебники, що уже, або повиходили, або готовляєся, именно філологічні, окреме ще, мушу людей питати, щоб дослати Вам конечні вісти. З жалєм и соромом признатись ще мушу, що ні крихтою не причинивсь я до сих видань, ні при-

¹⁾ Ся пословиця підчеркнена Др—вим. ²⁾ Др—ів завважав з боку: „але тенденц(ій)нями“. ³⁾ Се місце зачеркнено Др—вим, окрім того слова про директорів підчеркнені. ⁴⁾ Слова від „Такі ж“ підчеркнені Др—вим. ⁵⁾ Слова від „Чорта“ зачеркнені Др—вим.

значної заслуги не має тут вся міні верства ровесна (1867 до нині) а видали їх люде з 1862—1866, „Метчики¹⁾“ нераз за щирість свою сіпані такі нами, — оце вони своєю славу на віки добре заратували!

Важні діла приготовуютьця у Львові. Лаврівський кличе ще на весні громаду „просвітну“, щоб постановити фонетику урядовою²⁾ в товаристві и єго виданях, яко символ зйєднаних народівців. Живіще піде и дискуссія, а з нею, ако Бог да, вияснитися и політика угодова, доводячи непевність и половичність нинішню до порішення: чи то, щоб поставити соймови речинець дефинитивний, чи щоб покинувши глядати modum vivendi з Ляхами альяватись з другими партиями, щоб просто мимо сойму в парламенті доправуватись закону о нарідностях. Радикальному и існо демокрацькому програму не має ще заступників дужих³⁾ та тийі недолітки-громадяне радо поступилиб на повищу уставну дорогу, и довершилабся тепер розпочата фюзія білих с червоними⁴⁾. Разом за причиною Лаврівського повстати має власна друкарня у Львові: се зробилоби епбуху. До менче можливих надій лічу впевнене Лавр—ого, покликати Нечуя або Куліша на катедру до Львова або Кракова, — бо покликані самі певно не згодилисьби на переселенє. Поміч до сєго у вищих сферах заручили єму маунати⁵⁾; до дивних снів прямо влічу упованє Л—го на сцизию між польськими соймиками⁶⁾, теж на запевненє маунатів (литовського роду⁷⁾, що скоро будуть вертатися назад до первісної нарідности. На нині лишу розписуватися про се питанє и єго евентуальности, а то про евентуальність у безконечне лист сей простягнути. Сака така и прочая розкладав, зібравши громаду, минувшійї неділі Лавр. перед нами, дуже отверто и ліберально, даже, познакомлений гарно з обставинами за⁸⁾ кордоном, оже з огляду яснішого и ширшого як досі, все за причиною А. Гладкого. Сей чоловік потрапив так, що лучше й не здумати, з Галичиною: Зайїхав на 3 місяці до Львова, до волі з нашими набувся, взяв участь в „Просвіті“, видав IV. випуск нарідної терминолоуїї Верх-

¹⁾ Слова від „немає“ підчеркнені й сильно зачеркнені Др—вим.

²⁾ Приписано з боку Др—вим: „Не надо бѣ“. ³⁾ Слова від „альяватись“ зачеркнені Др—вим. ⁴⁾ Дописано з боку Др—вим: „якихъ? Просвіты?“. ⁵⁾ Слово се підчеркнено Др—вим. ⁶⁾ Слова від „сцизию“ підчеркнені Др—вим і вписано ним же між рядками: „мазурами и панами?“. ⁷⁾ Слова від „маунатів“ підчеркнені Др—вим. ⁸⁾ Дописано Др—вим: „якими“?

ратсько(го)¹⁾, одушевив собою холодного Лавр—ого до ентузіязму, тай, зібравши про дальші студия зверх 400 книг про Галичину, вирушив на весну и літо в Одесу. Дав би Біг, щоб зайіхав благополучно, — але щось немаю ще звістки... а чоловік же хороший тай не дармо перейіхав землю с сходу до заходу. До Милорадовички²⁾ (з Одесси, що тут сей рік зимує) виправив він оногді Лавр—ого з рекомендаційним листом; не можу ще знати, чи познакомився Лавр. з нею. Роковини Тарасові сѣгорічні у Львові разом справляють „Просвіта“, „Акад. Лихвар“ и „Бесіда“, а при роковинах закладини четвертого товариства „Торбаня“ для нарідн. музики, — пiate, „Бесіда“ в Перемишлі, а шесте „Січ“ тутешна³⁾. По инчих городах самі дбають школярі-сіромахи.

С Кийівом нині не то с густа листи, и вісті свіжі міняємо, а то и устні и письменні гарні взаємини. Оптиміст, яким вдався а ще маючи пік на Киян, именно Житецького, як нище, я хотів би не инак на них пімститись, як причинившись до того, щоб даже Ви, Михайле Петровичу, вісті з відтам получали прямо via Відень, — тотоб сміявся! Починаю: На першім місци стає виданє фотографичне Нестора, в розкіш філологам; с кінцем Марта вийдуть готово байки Глібова, далі переклад казок Андерсена, а у Квітню сподіватися 2. вип. Народн. пісень Лисенка⁴⁾, що заслав він ще Січня місяця у Липсько друкувати, а петерб. геогр. тов. печатає уже 1 том (з 12-и) народописного матерялу, з зборів Чубинського. У збірнику Антоновича яко мога віддаєся диялектам правда; в похибних случаях заміщаються форми київські, поставивши їм сторожку у передмові. Перед парма неділями гостили у Кийіві и добре май знакомились купець Димет и маляр Устянович, син поета; оба хороші люди, Устяновичеви тільки лиш догани, що надто дяхів бойітця. Про них пише Житецький: „дуже показались вони нам одрізні від тії галицької калічі, котора найжжа до нас...“ Закуртіло щось було нашого Пюрка⁵⁾ потягти між літерати, то й виписавсь він розправою про правопись до Кийіва. Нині получив одвіт обширний від Житецького, та и є надія, як Русов

¹⁾ Тут дав Др—ів знак (***) і написав у низу: „Анненкова — словарь растѣній був, чи ні“. ²⁾ Др—ів підчеркнув се слово й додав з боку „!!“ ³⁾ Слова „Роковини Тарасові“ й усі назви товариств підчеркнені Др—вим. ⁴⁾ Всі ті видання підчеркнені Др—вим, а при перекладі Андерсена дописано з боку: „чий“?

⁵⁾ Др—ів питає з боку: „якого?“

віщував давно, що почнеся скубанина та умиетна драча між ними найменше на 3. місяці, — так Жит. зйїздив нашого сірому. Тільки ж сірома не збивсь бо сим с пантелику, а поклявся свого таки не дарувати. Блище приглянувшись тій справі видко, що тут як и де инде нема ріжниць а тільки виrozumія: Пюрко взяв старословенщину з боку до помічі, Жит. же думав, що се Пюркова основа, та и ускубнув пюрця; от и ціла cause célèbre, але хай скубутся, нехай на здоровя! За себе потерпаю, що нема чутки чи получив Антонович мою посилку з 17. Лютого, подану зі Львова. Асекурована вона на 50 левів, та часу шкода. З рукописних записок пішло там 24 пісень и 16 вар. до того казок Рудченкови 20 и 20 §.§. з взорами про гал. диялекти. Як раз Житецькому йїх тепер треба. Коли б ще Степанович борше дослав своїїх 50. пісень гуцульських¹⁾, то и запересталиб ми на тепер досилок з Галичини, щоб не спиняти видавництва, которе и так дуже з нагла нас заскочило, — а природною ходою стягали до „Просвіт(и)“ записки розсипані давні и засновані. Так чей дождемося тойї хвилі що в обопільнім порозумінню²⁾, розпочатім Вами, все краще дужатиме, спільне народне діло, ако Бог да и среґа јуначка.

Від Іонина свіжо учера одержав лист: нема ніякого кінця с паспортом. Мучиться, ще и не прийшовши до себе с тяжкого „похмілля“ на самоті непевністю и нудгою. Спільна єго дожидаємо. А ужеж по двох облогах³⁾ а третій неволі четверта ще ся напасть щоб не зломала чоловіка!

Посилаю: „Зорі 5. к.“(,) „Пісні“ Воробкевича, (— а у подерж на пару неділь Поезійі Подушки, и — „вінец, Веселенка“) „Молитовник“ и „Павлово послание“ свіжо вистачений Пулюєм за причиною Ратая, etc. с читанками все разом вартости 3 и 1/2 рубля. Колись зробимо лічбу. Те ж Верхратського 4 вип. терминологіі, а міг би, коли не маєте, виписати зі Львова випуски прочі. Гарний сей почин и не мине, та денні потреби уимназий поганяють до вистачуваня наглого підручників, и натягнених учебників, релативнойі тільки стійности. Так и вилагодив Верхратський натуральну историю по задавнених засадах Новицького. Битий у тім ділі Др. Яхно в Станіславі завязує з ним переписку, щоб намість підручного учебника ступати з нарідн. терминологією до ділця на сучасних

¹⁾ Виячислений матеріал зачеркнений і підчеркнений Др—вим.

²⁾ Сі два слова підчеркнені Др—вим. ³⁾ В ориг. „сблоггах“!

засадах. Сам с своїми кандидатами (педагоґі) засів до пере-
 кладу мінералоґії Лайнісса, щоб видати їйї яко жерело своїм
 накладом, далеко перед ляхами. Познакомивсь я хороше с сим
 чоловіком (трохи мономаном своєї науки) але бистрого ума
 и ясных поглядів на оруанізацію літературної праці. Дуже
 він настає, щоб обновити „Правду“. З нею чи без неї буде(,)
 дасть Біг, оттак літературний кружок у Станіславі готовий, ви-
 ховуючи молодший гурт; а єсть між хлопцями доста охочих до
 помочі, єсть трохи записок у них, та и поезійок власних, таки
 числѳ, що так собі виросло недоглядане у затіню, хиба від того
 гомону, що від коломийок всім підгірьом лунає. Сміло пишуся,
 що, кілько ще сейї поезійї, тільки й правди и в молодіжи
 исної молодости, тільки й надії! — Ще про Яхна: вибрав
 єго город ще й директором женської (польської) уимназії,
 дарма, що сидить у кутку та за гонорами не побиваєсь, а як
 сам фактично веде педагоґію, то и завів здаване лекцій для
 русинів по руськи (хоч викладати мусить по польськи) ото
 й мало чути польщину, як нема й третини поляків. Учать в за-
 галі так раціонально, що деякі уимназиясти поперевергали ту-
 дою, с перед попа Баревича перевертня и клерикала. — Підліз
 він місяця Жовтня м. р. до комисарів школьної ради (то ж
 клерикалів) та и висадив денунцияцією двох що найкращих про-
 фесорів: Ціпсера и директора Крушинського, що каже, перед
 школярами о фаризеях и попах говоря та еманципацию шїря. —
 Без допросу обох пересаджено, та сим школьна рада даже
 в ляцької повазі сильно піддупала, бо, рететують, доводить
 вона автономію, краще байонетів, ділом *ad absurdum*. — На
 лих, сей скандал не виужиткував ніхто з добрим натиском
 у журналах, не так без сліду, сподіюсь(,) останеся друга роз-
 права, що тутже під Станіславом відбулася у Загвізду. Подаю
 для характеристики сей факт за свіжа. На празнику там 14.
 лютого с. р. у декана Симеона Гарасимовича напустились два
 попи на бідошних уимназиястів за фонетику. Почали сіроми
 дратись та їм до очей скакати, доки тамті урвали дебату звіс-
 ним: „яйце мудрійше від курки!“ Та се був аж сиґнал до
 загальної баталії. Схопивсь обстаючи за школярами проф. Це-
 левич, до попів прилучивсь господарь та нуж укоряти своїх
 братанців, двох Гарасимовичів. Та за синами зірвався старий
 Гарасимович, старий хахол и гуцул запєка с під саміської Чор-
 ногори, и не сам, а з хорошим зятьом, Титком Заячківським
 (писав я Вам ще Сєнтября про єго весілля в Микуличині) оже

й різалися всю ніч до рана, доки песі ренеуати змішані з болотом на ріні з ляхами непрощавшись відійхали, взявши розбрат в усій формі. Братя замирилися. Це природно и добре, що як належалось так и з Уимназийї инициатива вийшла, заставити людий до розмислу над собою, конче потрібного в нинішну розпачливу апатию, після неудачі и заводу від 48. року. Безмисність и конфузия недискутованих поемів була там між першими невдачі причина.

Та коли, щоб про краще річ вести, загостите Ви знов сюда, або, краще, до нас до Галичини, та до Станіслава ось у мою хату. Боже, як хороше в своїм краю, чи в городі, чи на селі, чи в зимі чи в літі! В Станіславі набіжуть хлопці до мене, ех, тай не погані, а голосу дзвінкого та очей блискучих та ніде не дівши румянців, спосібні одушевитись всім красним та добрим. Читаємо смішне не без поваги, поважне не без жарту, заговоримо, закуримо, аж хата весела! Тепер як не здужав трохи, и всі горівки перепив, а не помагало, вигнала мати на село, провітритись. Оце збігав чор зна за чим з рушницею сам за ловця и собаку ліса Олеські и Товмацькі, та роздумував, не придумавши ніже одного заяця мізерного про — браманів, додумавшись, що гарна річ розмисл на самоті та годі філософувати, як ніс відмерзає, ergo сама природа недалаб у нас ніколи викохатись секті бородатих або й голених, а все таки браманів; — а як вечеріло то и хутенько тікав в село снігом та инейом убане, гарне зимовою красою тих лиць чорнобрових, зимою вибілених, морозом розових, то других вусатих, росохато прибраних инейом. От, розбалакались, куме, та куди! Причвалав оце у висік уже до сторони 6-ой¹⁾ та вже и на байдиках лавірує до споду! Куди! и я скажу, и байдикам кінця не булоби, колиб став и їх класифікувати, поставивши горі от, хочби найновіші записки з уст нарідних, що їх оногді получив від дівчат з над Черемоша. Як бачите, єсть и у мене вже епіюби, та тільки такі, що гірко їм дворити мушу, за теж не на дармо. На початок прислали 14 казок и 58 пісень²⁾, між ними одну таку весільну:

N 32... „просила свекруха в „Жаль-бога³⁾,
щоб ся буйний вітер не зірвав,
щоб ся лихий дунай не зіграв,

¹⁾ Листового паперу великого формату (М. П.) ²⁾ Сї цифри підчеркнені Др—вим. ³⁾ Слова „Жаль-бога“ підчеркнені Др—вим чотири рази, кривульками, а з боку дописано „NB“.

та щоб ся човник не схибнув
та щоби молодий не втонув, —
а щоби молодий весел був, — — —
щоб пан Михайло здоров був
и мене щоби не забув.

Пані - Добродійці низенько клонюсь

Вас сердечно стискаю, розважайте Іонина сердешного листками, адрес прежний, и Вашого Бучинського.

Відень 1 р. марта 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Нині получив лист Ваш з дня 4. с. м. та доки сяду до одвіту докладного, загадав таку думку: зложити у руки Ваші на 3. місяці трохи гроша, що увесь той час бувби у мене лежав зівсім пусто. Хоч мало та може Вам припадуться, доки виручите свої греші; а то й без того, до Відня все таки ближе, як до Київа, с Флоренції. Вернете їх пізніше, я не загину, — коли борше, то ще й лучше: Що з неспрошеної моєї напасти сеї не зробите casus belli, уповаю як Вас знаю, и ліберальність Вашу. Висилаю 700 лірів = 294 гульд. австр. папéрами, у подерж до 1. Липня 1872.

Книжки вислав я Вам на адрес дому дня 2. с. м., там же лист.

Про статью п. М. Т—ва в Вѣст. Евр. ми добре знаємо з „Основи“ и краківського „Краї-у“, що її розбирали в перших днях с. м. Буду дивитися, як би для Вас ті числа дістати. На окремі відтиски богато будуюмо, я - ж прошу в подібних разях не питати мого дозволу, а вирост на мое имя посилки замовляти.

З глибоким поклоном прийміть с Панею вираз мого сочутя над горем, яке Вас вдарило 1. Марта и ці слова нарідної пісні-коломийки:

„...котрий Господь засмутив вас, той вас и потішить“
Здорові були

Бучинський

Відень 7. марта
1872.

Р. S. До Іонина адрес по давньому.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Доки дам одвіт листом звичайним нині крайна пора по-дати Вам дані що до коштів житя у Відні. В загалі сказавши, Відень лічится до городів дешевших, именно для гаґсонів и лю-дий, которі не вязані конечно жити у самому центрі. А як пе-реферия (3 верстви) приближена желізницею кінною до центра, то доволившись хатою и спальнею, о 25—45 минут від центра можнаб жити хороше у $2\frac{1}{2}$ особи, поклавши таке minimum в бюджеті:

Хата на рік	до 300 рск.
Обід і вечера, о 12 и 8 години, —	
Обід: зупа, мясо и печеня по-	
двійно, вечера: печеня („жарке“)	
подвійно, у місяць	40—45
у рік	450 „
Кава або чай двічі на день	100 „
Опал (4 місяці)	12 „
Світло	12 „
Слуга доходяча тричі на день	100 „

974 рск. до 1000 р.

або 670 рублів (лічивши по нинішному курсі 1 рубля — $1\frac{1}{2}$ авст. лева). Долічивши желізницю (1 тура — $\frac{1}{10}$ лева або 6 копійек) вийшлиби само пропитане на найменше 700 рублів річно.

Такий розклад відповідавби нинішним обставинам, та при вблизкій загальній виставі (Weltausstellung) він змінится основно ю в мірі, як не дастся нині облічити. И нині уже спекуляція протів неі так розгойдана, що бодай чи не перейшла maximum. Прбсю непевність яб подав таку раду, — щоб розминулись Ви з виставою, пережавши її (від Мая до Октобра 1873) у Київі, маючи нас охочих и готових, наняти для Вас хату зразу до 1 Мая 1873, а потому, як заходити буде, від Октобра на далій.

Оі дані на початок подаю, блищі приспорить дальша дискусія листовна.

Вещі и скрині можнаб висилати на пошдане до готелів або в желізничі магазини, тільки, що у перших дорого, у других нетяжко за ушкоджене. Моя хозяйка радить и заручує, що найкраще пересилати до добре реномованого спедитера (доставчика посилок) яким єсть „Popper, Spediteur, Leopoldstadt, Scheller - Hof.

Блищих умовій добуду, навідавшись, скоро зажадаєте и я подужаю; маргово время, бачите, закарало гуцулску „фудулію“ (Eitelkeit).

Аркад. Иванович усе ще в Парижі.

Клониться до Вас

Ваш

Бучинський

Відень 16. марта
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова*¹⁾.

*) В початку сего листа написав Драгоманів, олівцем, ось який конспект — очивидячки, відповіді на лист:

Теорія: космопол. и нигилизмъ противугосударственность Соглашенъ.

Индивидуальность: австр. и росіянинъ. — Не сходимось, но понимаю.

Позитивизмъ: Россія и Герм. и Австрія 10 лѣтъ назадъ. Судъ, земство, надѣлъ крестьянъ. — Чехія, Венгрія, Турція. — ? ? ? въ своекор. Россіи, а Пруссы безкористны? Убѣжище колонизаціи, которое и теперь уже дѣйствуетъ. Полагаете ли вы союзъ

Языкъ русскій уже становится. —

Украинскій м.(ожетъ) стать общерусскимъ. —

¹⁾ Є й чорнова сего листу, де в початку написано таке (кілько знаків запитання, тільки слів невідчатаних, як і вище):

„Копія III 1872

Перевіз Драго—у

у Ві(дни?)

30. Марта 1872

реаліст по методі, гуманіст, по ідеалам, федераліст по по(літиці)

? Да ? ?

Так тиждень и день и ніч

Як нас та не та?

Високоповажні Михайле Петровичу!

З¹⁾ ненависти протів теорій для теорій²⁾ ухилився я до нині, на острє з Вами гнати, думаючи, що диференції між поглядами Вашими а моїми, не здвигом теорій, а³⁾ по конкретних фактах залігоджу: Думав я, що прослідуючи розвій⁴⁾ денних⁵⁾ справ наших, и генералізуючи їх до засади теорій, я и власний свій досвід за розмислом и переписною дискусією укріплю⁶⁾ и⁷⁾ заміткам моїм⁸⁾ до противних поглядів Ваших дам основу⁹⁾ тою внутрішню правдою, тою желізною консеквенцією між причиною а¹⁰⁾ наслідком, між ідейю а ділом, котору¹¹⁾ доказом истини маю. — Тою тактикою хоть с під маски та прямо давав я раз коло разу одвіти конкретні на гадки Ваші, — та в одвіт на послідний лист Ваш стрібуюсь нині на невідгіднім міні полі змагань теорії с теорією.

Як Geschicht

щоб fr?

Руганя на Москву у „Меті“

винявши Л. Гончар. йшли с пересердя, а?

1) Стремління славян зблизитись між собою“

Колиб усі захотіли вибрати 1. язик, посередуючий.

? укр. праці? цивілізацією.

Якого біса жახатися? Ради брататись з нею

Дальший текст чорнвої писаний, як виразно зазначено, „22/3 872“. Даю з него відміни:

¹⁾ В чорн. перед сим: „Не по малодушности, а з (переч. „инчых причв“). ²⁾ В чорн. далі: „quand mème (переч. „вимиनाव“), ³⁾ В чорн. далі переч. „методою“. ⁴⁾ В чорн. далі „тих“. ⁵⁾ В чорн. далі переч.: „фактів справ наших, и зводячи їх“ (далі „генералізуючи“ і т. д.) ⁶⁾ В чорн. „сам свій досвід за переписною укріплю“. ⁷⁾ В чорн. далі переч. „ему“. ⁸⁾ В чорн. „моїм заміткам на“; далі переч.: „в одвіт на ваші?“ ⁹⁾ В чорн. далі переч. „и докази“. ¹⁰⁾ В чорн. „а“. ¹¹⁾ В чорн. зам. цілого сего й дальшого уступу (аж до „улюсувавби“) так: „котора за доказ истини уходити може. От так, хоть може и (переч. „хитро“) з під маски та не хитро в листах моїх конкретно давав одвіти раз коло разу на замітки Ваші; нині стрібую се на незвичайнім полі полі змагань те(о)рїї с теорією.

(Переч. „Почну с погляду Вашого на політичну часопись, с програмом (зверху „неуативним“) исключно галицьким. (Переч. „Думаючи“) Розвиваючи окремішність галицьких малоросів*) від ляхів по методі не инакше, як яко (переч. „одвіт рівновагу одвіт (неуацію) їх] одвіт на таку напасть, которая від ляхів ледви вже можлива, а вже ніколи нам грозна, (переч. „тим менче“) вже від мадарів або румунів, нікому ані сниться“).

*) В ориг. „малоросісів“!

Два можливі програми зарисували Ви галицькій політичній часописі, ущій: (з) галицьким, и ширший, с славянським тлом. Тії програми в моїх очах собі не противні, даже повинниб злучитися, та се не инакше, як поставивши перший конкретним, другий абстрактним, в границях чистої фрази¹⁾. Ваш погляд на програм чисто-галицький, узший, я так улошувавби: Розвинути окремішність²⁾ нарідну галицьких малоросів³⁾ маю за програм негативний и случайний: яко одвіг⁴⁾ на случай напасти. О собі сей рух збувається собою: виробленєм специфічної, власної культури⁵⁾. Та така напасть захланна⁶⁾, в змислі хемичного амальгування (зляння) національного⁷⁾ від ляхів ледви уже можлива, а уже не грозьна ніколи, (від маляр вона и румунів нікому й⁸⁾ не сниться). Можлива вона у політиці, яко поверхне и механичне „прилучене“, та держить ій тут⁹⁾ рівновагу прямоване¹⁰⁾ до Автономії, которе вважаєм¹¹⁾ додатним, політичним нашим¹²⁾ програмом. Инча річ з Роснею, що більш як у инчих Славян у нас аєнці¹³⁾ собі має, нападаючи на малоросів у хаті ж їхній, в Галичині. Одвітіть: чи можемо такі сердечности оставляти без одвіту, и який нам одвіт ім дати и світу, коли спитають нас: чи наша малоруськість инча від прочої, української*)?

1) Слова від „як“ підчеркнені Др—вим. 2) В чорн. „окремішність“. 3) В чорн. далі переч. „від ляхів etc. розумі“. 4) В чорн. „случайний одвіт“. 5) Слова від „виробленєм“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „тільки зъ низу“. В чорн. після „собою“ написано: „т: 6: поставивши свою специфічну культуру“. 6) Слова „захланна“ в чорн. нема. 7) В чорн. після „амальгування“ так: (переч. „нарідного“) в (націо)нальнім змислі“. 8) В чорн. після „румунів“ написано: „уже ж ані“ (далі переч.: „в національнім змислі амальгування). 9) В чорн. зам. 2 ост. слів „іі“. 10) Слова від „прямоване“ підчеркнені Др—вим. 11) В чорн. „ма(ем)“. 12) В чорн. без „нашим“. 13) Слово „аєнці“ Др—ів підчеркнув і написав над ним: „сами лізете“. В чорн. після „з Роснею“ далі, до кінця, так: (переч. „катора“) що має собі більш як у инших славян у нас аєнці и органи собі має, нападаючи на малоросів в їхній же хаті, в Галичині. Ви одвітіть, чи можемо відносини? українсько галицькі до таких замислів оставити без одвіту, а се зробивши, який одвіт одвіг**) дамо, коли нас вони спитають: чи Ваша малоруськість инча від прочої української?

? програм ширшої? Ви називаєте (неконе)чним, я б його назвав (переч. „тут“) непотрібним (и?) опасним, колиб (переч. „був“) став

*) Др—ів дописав з боку: „Одвіг — мовчать, поки фактично не пізнаєте“.

**) Так!

Приступаю до програму ширшого славянського, которого Ви назвали неконечним; я назвавби його непотрібним, бо опасним

він програмом нашим внутрішнім, щирим. Допустивби я, що яко (переч. „окрив“) в загальних фразах яко окривку зверхну, (переч. „реноме“) для реноме и моди, добрий (переч. „до визисканя“) яко теорія о собі. Можнаб як и конечно треба буде сказати, що стоїмо на становищі славянським, идемо до зближення Славян між собою (розуміти, як хто злюбить) посредством одної мови (бог зна котрої) найлучше словянської (коли згодяться), все належито розмалювавши єдністю, взаємністю, братерством, волею, рівністю и правдою. Такими файерверками за добрим менажом моглиб ми блискотіти що чверть року, а даже що місяця, в шпальтах горі, а долі и обіч своє вести, доказуючи и без слів ділом, як то гарно живуть славяни с славянами и які в них (пр. у ляхів и москалів (in folio) правда, зводячи ad oculos річ не до вичого, як до свого внутрішнього програму: нема спасеня, як в своїй хаті народній: а з відси в гуманістичну. (Переч. „Той внутрішній програм такий“) Я собі такий погляд на словянщину маю:

Наперед:

Славянщина нині, се обем народів братерських, нині с тими ж платонічними згадками спільности, неясними и абстрактними, як 1000, 500 або сто літ тому назад. О собі ті народи образувались зівсім окреме и розмаїто, по сусідству и впливах, що (по?) старій воли нині зівсім поруч себе зарівно. Приняте одної мови (з між славянських) спільною (урядовою) (переч. „яко фраза“) єсть рішч desiderium тільки москалів, про централизацию за сям духову и відвернення людей від языка материнського ми би на те не згодилися вже про славянство, тим менче схочемо самі и перші (переч. „пальці межі двері класти“) собі камінь вязати до шві, (переч. „вже по тій причині, що не маємо часу на ті забавки“) а там, нащб нам з рештов ті цяцьки здалися, коли людей у нас нема у люксеус надто, которі схотілиб виучуватись языка, без которого (переч. „ачей же“) певне не пропадали. Не маємо коли забавку за задачу брати, небачимо причини аві одного конкретного програму, по которім би мали єднатись исключно славяне, не займивши сусідів, греків, романів і мадярів не (переч. „зложивши“) огородивши китайського осередного царства нового муrom від Європи, и світа, (переч. „побачимо? конечно“) то єсть не створивши нового языка урядового, сепаратистичного, (переч. „здаєсь“) славяне, думаю, гарну би собі славу здобули первенства, колиб покинувши нещирі сердечности вже нині почали думати о виборі языка, для порозуміння с цілим світом. Тут би їх стрітили романські и германські племена, которі теж бачуть цілу деревяність поділу на сепаратизм уцїй и ширший. Проект сей зрештов зівсім не новий: приняла пр. французький язык дипломация яко уряд, и аристокрация, яко верства, обі правда негуманні и насильні и неживотні в світі, та по природі найбільш образовані, (переч. „и засобні“) ко-

тоді, коли б став він програмом нашим внутрішнім, щирим, консеквентним. Допустивби я ёго, *ut supra*, в загальних фразах

торий саме крок бувби найвідповіднійший, — чи французький, по початках дав(них? чи ні)мецький, по сусідству с славянством, чи англійський яко найда ? ? тут и не нині розправляти ? , се консеквенції. Я б дав ? англійському вже для того, що американський союз (ство?) принцип вольний одно в моїх очах держить рівновагу*) російству ? ті дії срядю не дай Боже союзу славянському, яко принципови неволі. —

Не запад тому винен, що Росія у него таким німбусом сяє ? що на ню бючи по незнаню иноді грішити, (переч. ?), то с чого ёму поучитись, коли в Росії нема публіцистики, як с непевних слухаїв). (Переч. „Брак волі“). Сим браком волі він довжен и правен самого найгіршого від неї сподіватися. Ми находим цілком коректними ? нині факти : уділ малоросів в роботі ліберальній, в праці етнографичній, даже и приступлене до комитетів „благодетельних“(!) славянських, не за безпосередною користею для сих діл, а (переч. „с користю“) для вироблення товариської (переч. „праці“) коллективно**) праці и того порозуміння, яке коло будь якого центра вирости мусить. Виховані в взаїмности люди (переч. „зажадають колісь“) забажають колісь єднання и без державної иніціятиви. Вистерігатись їм тільки одного т: є: щирости для (переч. „тих“) таких утопій, як словянство протегуване на те в Росії, щоб відвернути увагу своїх від себе на сторону, (переч. „тим же“) тоюж тактикою, з якою ратну силу в имя *gloire*, цивілізації або „освободження“ ближних абсолютні держави мусять обертати на забори, щоб избічи преторіанізму або саморяду підданих. — Те ж тачиться и до ліберальних теорій, незачіпаючих о жизнь, тої науки для науки, теж саме и етнографичної праці у Росії, під її же єундою и ласкою, й їй на здоровля и на корму и славу грядущим Гоголям ! Тут и про Гоголя моя гадка : Зачисляю ёго до тих гермафродитів по народности, що забравши талан народний пітомий, перенесли ёго у табір чужинецький. Він и многі, не спізнавши свого становиска серед народу пітового, вгбж силою и поглядом свіжим стали робити реформу на чужім полі, в товаристві ніякім и неживотнім : винародовлєних и спаношених (переч. „недоуків“) півголовків. Сєго доказом сміх здоровий и неурация чиста, без позитивного, бо неможливого (переч. „о собі“) ідеалу товариству тому, с которого (переч. „вийшли“) родились нинішні бездарники (в окремім змислі) и вигидясти. Односта(йн)ий він з *perfigura*-ми нашими у табір польський, як Мальчевський, Залеський, Чайковський, тож великі таланти и (переч. „сини“) народні изроди. (Переч. „Наука сучасна“) Освіта вже виголосила, що словєсність жива, нарідна не панам на вітшку, словєсність (переч. „наша“) же писана чим більш дужати.

*) В опір. „рівновагу“

**) В опір. „соллективно“(!)

яко окривку зверхну, для реноме́ и моди, доброго яко теория quand même. В оруані можнаб и конечно буде сказати: що

ме, тим більш (переч. „викаже“) окроїть полєську и росийську (переч. „надуту“) потовєслу неправдою(,) кражою та забором. Що малороси нині владають лучше и більше свого язиком росийським, се (переч. „конечно“) факт ні добрий и ні злий, бо конєчний, та борше чи пізнїще, чи се чи семе поколіє додумаєся неперемінно увести теорию настоячу у жинзнь: „покинувши (переч. „непотрібні“) високу політику („переч. „реформи ліберальної?“) и рекреминації? національних и „реформи ліберальної у всій Росії? ? верствах взятись до праці з низу (практ. ? ? и ліченє (може й „пісєнь?“) у народних школах) и всилованє власних дітей в родині, на українській мові и звичаю, всякий (переч. „у своїй“) між своїми чотирма стїнами. (Переч. ?) Тим и єсть ? ? Турєнів и Пушкін, бо писали усі (переч. ?) росийські, (переч. „так само як Турєнів и Кольцов, бо усі писали“) по росийськи, (переч. „більше або менче“) з відтїнями соціяльними (переч. „? ? праці“) між собою, — від робітничого піддашя, до (переч. без „барвного“) безмисного конвенціонального тону салєонів.

(Переч. „Не так би я писав ще и думав, колиб прийшлося писати“).

Немине певно безхосєнно и ліберальна, солідарна праця у всій Росії, тим менче записна власна, хоть болєсно подумати, що нині казки и пісні и звичаї, сама душа народна, піде під именем прибраним найперш просто як сирота на чужі, нєлюбї руки, (переч. „у вихованє“) на муптру и на муки, не у ? й науку!... Та лучше, лишу такі чувствєнні и рєторичні перєливіки, ступаючи своїм звичаєм до конкретного. — Доки того, що скажете Ви до місця, яке знайшов я на перших сторонах „Отечєствовѣдїня“ де говоритєся о копальнях и вичих національних богатств: „Розвивши добробит просвітою, державя, каже автор, стає дужою в собі а грозною сусїдам!“—?....

До всего повищого додаю ще слїдуюче, по части є пропавшого листу, которий (переч. „тут“) горі в великій части сам від себе повторився. О українцїмї нашїм знаємо тїлько, що засада „Cogito ergo sum“ учить. Під політакою не пїймаємо кабінєтних обєртасів, удальства „Мєти“ є „походом Авєстрї на Росїю, де для неї над Днїпром симпатїї готові“ — и вичї дитиньства а нею пропали. Пї симпатїї до ляхів були (переч. „виною щєрости“) були грїхи щирости и любви, о собі идеальні (абєстрактні демократи українські (переч. „здорєвкались“) слались до абєстрактних (переч. „идєал“) демократів полєських) до польщи (переч. „яко“) идеальної, подїбно, (переч. „як“) пр: аліянсови нашому будуч(ому) з Росийськими (переч. идеальн“) лібералами. Нянї той же сам труд (але менче щирїй) звєся (в „Оснєві“) угодою є полєськими яко Авєстр. гражданами.

Спробувавши пера | Аркадію Івановичу | Аркадію [Аркадію Івановичу | Іонин | Vienne | Vienne le 30 Vienne le 30 Mars le 30 Mars 1872.

стоїмо на становищі славянським (honnuy soit, qui mal y pense),
ідемо до зближення славян між собою (розуміти як кому до впо-

Мабуть сюди - ж належить і отся чорнова :

Копія 1872

Драгоману

(П)ишучи про політику, (переч. „складаю програму ? виходжу з начал, а ? ? котрі призналися обома сторонами“) веду річ з начал консеквенціями ? системів, процесом логічної консеквенції з (переч. „аксиому даних“) премис до закінчення, (переч. „більш ще непохибного ак“) систематично-непохибного, кінцевого, (що) виходить у результаті не (переч. „можли?“) „можнаб так и ні“, а „єдино так ? тож“. По истоті своїй дволичних ? нема на світі.

(Переч. „Абсолютна“) автономія г. укр. плем. на разі серед рах Австрії и її конституції (с кінцевим впливом свого часу и на всю Україну). Вашої аналогії „нашого галицького Аналогії з італіянським племенем не розумію, бо Італіянці не племя а етнографічна єдність т. є. народ). Доки того, українці не маючи права самоопреділення (переч. „буд“) можуть тільки в теорії „симпатіями“ участь брати в тій програмі „галицьким, конкретним и кінцевим, (переч. „бо вийшовшим с самого про“) єсть він єдиним впливом життя політичного : поступу до самоопреділення и самодбанья. Чим (переч. „докладніш“) нище станемо пускатись до даних фактів (вопросів як пр : соціальних, до (переч. „спеціальних“) робітничого и аграрного строю, церковних, від вибору архієреїв до патронату громадського) до адміністративних, судових и просвітних порядків, (переч. „вищо“) тим виразніше (переч. „виходить“) прикладається автономія, и приймає вид осягательного тіла, которого діланє корисне яко (переч. „метод краєвого“) душі краєвого господарства (переч. „можна обчисл мався“) визначається абсолютно певними цифрами.

Кожне „людське“ розумне починанє складається заздалегідь за аліансом других, маючих однаку ціль, тут : еманципацію и самоправство в ділах собствених, (id est „волю“ діяти усе, що другому (переч. „лицю и на“) народу не вадить) и на спільнім ? позитивнім програмі став федералізм народів тревалий. Де ви в моїх листі найшли (переч. „против“) неугіцію Ваших „федеральних ідей“, не знаю.

Щоб назвати самоопреділенє и асоціацію фразою, треба знищити всю історію и занегувати цифри статистичні, а сього не можу так само, як не може (переч. „привязувати“) монополізувати якої небудь правди ні до плуга ні до рала ? ? (один рядок рукописи відпав) (Славяни), а може повищі правди загально людськими, що и без Австрії даже у Росії, хоч и повільніше, коли не напруженіше) раз почата робота мусілаб пійти своїм ходом

Вийшовши з начала : suae quisquam fortunae habet (без него треба застрілитись з(наючи) що живемо на тєє, щоб улущатись,

добу), посередством одної мови (Бог зна котрої) и т. д., все належито розмалювавши Єдністю, Взаїмністю, Братерством, Волею,

щ(об) ідеї гуманні (переч. „індивідуальні и“) уводити у все ни(ж)ші круги (переч. „все новими дорогами“) в усе нові и безконечно розмаїті об'яви життя людської, (переч. „? ?“) таким же діланем індивідуальним. На сей програм спільний еднаютьця людські самовіжні сили мимо усіляких (переч. „переливок“) колізій „інтересів“ (неістотних и переливок (переч. „злочин“) словами и кровю и мусять ити до контакту, до (переч. ?) взаємин и єднання, нехотівши (переч. ?) хотіти свої шкоди, (переч. „с. в. ? не беручись осушити страшен“) нехотівши взаємної ектермінації. (Переч. „Ні жадні народи у світі не годуютьця взаїмними“) Так и не єсть народи від того, щоб заїдалися взаїмно, (переч. „ані ? ? “), не єсть помислимі альянси (переч. „від“) іх ради або протів сєї непомислимої (переч. „загаль“) фаталистичної причини. Тільки елементи у них людські сліпі та деструктивні визивають від часу до часу альянс елементів людських гуманних єминентно (переч. „ad hoc“) и се на час, до погрому.

Гомоуєнність одних протів стоїть гомоуєнність других між собою.

Австрія єсть даним и традицією посвященим полем для сожиття її народів, щоб за виміною просвіти на здогоні и індивідуальним дужим поступом ишли до гуманного розвою. Фактом Чехи (переч. „перемогли“) подужали досі просвітою централізм німецький, культурний, мадари політичний. И хотяй Чехи нині заголосовані Німцями, то це по заслузі, бо побив іх виборчий устав шляхетський и іх альянс з мертвою рукою, которого вони сліпо держались на шкоду усіх народів и свою. Ступаємо у нову фазу: єднання на порівній, демократичній заснові, відмітаючи централістичні елементи хоч и ніби свої, и на сей програм с федералізаці(єю) наконечною абратаютьця народи и побють дуалізмом роздвоєну централізацію. Того програму дожидають від Чехів даже німці-богемці (Reform Schuselki, Sonn u Montagszeit, Warrens Waldau) а у мадар (переч. „лівиця“) ліва сторона, и будемо Бога просити, щоб до толі зберіг „дряхлу“ Австрію, самі добре дбаючи, щоб зберегти для неї Карпати, восточну банту у сій дунайській імперії

(На другій картці, що держиться першої:)

? „о поштових Волах“

? до страху и ужаса, який ? в день и в ночі перед Росією ? будемо аналізувати.

Дивна доктрина царату ? ? (переч. ? ?) дефинувє дер ? (переч. „однолиту“) односту расою, вірою и заря ? ? жану при субординації централізмом. В національ ? ? мильности єя доктрина єдино ? , кожда иначє згубна.

(Переч. (По)рядки децентралізаційні, хочби и дуал. в многообразній Австрії, по сусід(ству)“).

Рівностею, Поступом и Правдою. За добрим менажом можнаб такижи фйерверками блискотіти в оруані що кварталу, а даже

(З боку:)

Про Армана (переч. „Росню“) и зле виразився, монополізувавши ёго для Росії. Хороший милитарний централізм (переч. „сидить“ ? засідає у Прусах, так як засідав у Франції, (переч. ?) незгірший буває церковний майже (переч. ?) всій Европі; (переч. „що“) але (в) Росії він (переч. ?) найкращий ? , ? церковний и милитарний у найкращім аккорді (переч. „незмодифікований“) на пр. Височайшій царя: митрополиту N. N. орден за ревне ширенє православія межи християнством,

Впливне мовчанє офіційальної публіцистики протів предателів чеських, що голосно у справах домашніх Австрії ? на поміч Росії, —

З і (переч „Часть“) Меншість інтелігенції(!) в Росії жадає присоединенія Галичини „яко товару“

4). „Гроза на сусідів“ у „Отечествовѣдѣнію“, (переч. „учебнику“) популярному наче учебнику самопізнання.

(Далі знов, як звичайно:)

(Переч. „? же згуб“) соблазнительн(и)й

(Чаг?)убнів сій доктрині порядки децентралізаційні (хочби й дуалізм) Австрії сусідній довели повищу доктрину до засуду смерті на Австрію, до її неуації, (переч. „бо сего се“) не хотівши абдикувати unde illae lacrymae на Австрію, партіяни роздерту, дряхлу, вавилон многоязиковий*). Тут и зроблено з мрачних згадок расової спільности славян страшка (переч. ? ?) австрійського, с програмом федерації славянської (переч. „під своєю ж єґідою и в свою користь, от де faiseur'я ёго! для самосохраненія“), расової, неможливої(!) о сім знають faiseur'я щоб помішати федерацію народів тимже расовим елементом. Коли б и мимо того вмішування народи австрійські дійшли до федерації, по самоопреділеню своїми силами, тоді Росія не мігши федерації держати під боком для самосохраненія поступить на va banque войною з Австрією, и аж в тій перспективі далекій сподіваємось її нападу, борше ніколи.

До толї будемо поратися по добрі з елементами централістичними у мадяр, и німців и в себе, котрі рушаютья серед державного поєма Австрії, а по лиху, с елементами центрифугальними, котрих очи и ум за границею, між Чехами, Німцями и в себе. Росія ж як нас до нині не загорнула після погрому 1866 р. и предичного манифеста „Слова“, то и тим менше поспішится за такими (переч. „спеціальними силами“) ідеалами як „природна границя по Карпати“ або „висвободженє славянства“, ? бізантинського царства etc. фра(зи) у неї дуже популярні, та безсильні, (переч. „? многи хороші, бо без дискусії свобод“) бо доказують сліпоти має небачивших, що без конечности погано навязувати.

*) Протів сего написано: „Впливне мовчанє і т. д. до кінця.

що місяця, можна б даже доводити до исих аліансів, автономичних, радикальних etc. на пр. с Чехами, перехрестивши сей аліанс племінно, а не по предметі, „славянським побратимством“, яко „страхї на ляхї (німці etc. — упросивши їх, щоб боялися —)¹⁾, — усе се на чолі, в „огляді політичнім“, а обіч дописями своє вести, доказуючи без улосів ділом, як то гарно живуть славяни с славянами, и яка в них (пр. у ляхів и москалів in folio) правда! зводячи ad oculos річ не до иншого, як до власного (внутрішного) програму: нема спасення, як в своїй хаті нарідній, а звідси право у гуманности.

Чи ж видержить „славянщина, сей поєм мрачної покровности передвічної, дискуссию нині, нині такий же мрачний, як літ 100, 500, 1000 назад тому? Славянські народи, розвившиєсь всіляко стоять нині зівсім поруч себе инчі и рівні, до прийому спільної мови (славянської) яко урядової не додумавсь с славян ніхто крім *faiseur*-ів модного славянства, російських централів²⁾, та коли б и славяне на се „згодилися“, ми ради централізації славянства уже, и відчуженя людей від мови рідної, протівилисьби, тим менче самі хотіли б, перші між двері палці класти, — коли нема у нас людей у люксус, нема у нас коли вичуватись язика, без которого певно ми не пропадемо. Виріши с тих літ, коли забава за задачу маєсь, небачимо ані одного помислимого програму, по которім мали б єднатись исключно славяни, не займивши сусідів (пр. греків, ромунів, мадярів), — небачимо не то — поступу в расовім союзі, новім китайським царством середини, обгородженім від світа як муром³⁾, новим, всеславянським сепаратистичним язиком, кращу собі славяни здобули би славу первенства, коли б покинувши нещирі чи и щирі сердечности борше стали думати о ви-

собі (переч. „на швию Пруси ? ?“), котора якоесь так уже довго конає, що аж обридло увіряти (ве?) їх о її розкладі —

Тогді, як з-єднаємося, настане час боятись Росні, — але тогді не будемо її боятись, дотолі, т. є нині; ми її не боїмося.

¹⁾ Слова від „упросивши“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „добре“.

²⁾ більшість не хоче знать ни о какихъ славянахъ. — сами славяне лѣзуть, а западные народы толкають. ? дипломатичная ? заставляетъ правит. играть, но и оно холодно. — (М. Др. внизу, чорнилом).

³⁾ Слова від „обгородженім“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „отчого? йому учаться“.

борі язика, для порозуміння с свігом¹⁾. Стрітили б їх тут романські и германські племена, котрі давно побачивши цілу дерев'яність поділу на сепаратизм ущий и ширший, повищому прямованю дали вид у заводах оклеветаних всіляко, та в засаді коректних. На оці у мене язик французський²⁾, котрий приняла дипломатія, яко уряд, и аристокрація, яко верства, обі не поступові и неживотні, та с природи найбільш образовані. В другім аж плані лежить питанє, котрий саме язик був би найвигіднійший, чи французський по початках даних, (чи німецький, по сусідству, чи англійський, с противної причини? Свій голос дав би я англійському³⁾, вже того одного ради, що вольний американський союз западний в моїх очах один рівновагу держить восточному, російському царству, и під тогож еундою не дай Боже славянському⁴⁾. Не запад тому винен, що Росія у него таким німбусом сяє, а як на ню бючи грішить по незна(н)ю, то с чого ж єму поучитися як не з непевних слухів, коли в Росії публицистики не має („Голосъ“)⁵⁾. Сим браком волі він довжен и правен самого гіршого для себе від неї сподіватися. — Ми находимо цілком коректними факти, уділ малоросів в праці ліберальній, етнографичній, даже вступленє їх до комитетів „благотворительних“ славянських⁶⁾, не за безпосередною користею для сих діл, а для виробленя à tout prix товариської, колективної праці; виховані оттак у взаємности люди забажають в свій час вольного єднаня и без державної иницијативи. Вистерігатись ім тільки одного, т. є: щоб не посвятились методі намість посвятитись ціли, щоб не пропали у такім тумані, як панславянський, протерований на тє в Росії, щоб одвернути увагу своїх від себе, на сторону, тою конечностею, якою ратну силу и имя gloire, цивілізації, „освободженя“ ближних etc. мусять абсолютні держави обертати на забори, избігаючи преторіанизму з одного, саморяду підданих з другого

¹⁾ Гарно, — та світ про нас не очень зна, — а коли зна, то про те що йому очи більш мулять, т. є. ? зна, тільки, щоб насолить Росії. — (М. Др. в низу, чорнилом).

²⁾ Слово „французський“ підчеркнено Др—вим.

³⁾ Слово „англійському“ підчеркнено Др—вим.

⁴⁾ Слова від „не дай“ підчеркнені Др—вим.

⁵⁾ Слова від „публицистики“ підчеркнені Др—вим і з боку дописано: „яка публицисти(ка)“.

⁶⁾ Слова „благотворительних славянських“ підчеркнені Др—вим і з боку дописано знаки „? ?“.

боку. Те ж саме відноситься и до ліберальних теорій, незаціпа-
ючих о жизнь(,) о интереси, тої науки для науки, теж саме
и до етнографічній праці у Росії, з божої ласки и її, и їй же
на здоровля, та ще й возраст и славу грядущим Гоголям! Тут
и про Гоголя¹⁾ мій погляд, (которого, признаюсь, тільки з урив-
ків знаю и з розговорів с Подолинським, который незабаром
напише докладно свій погляд на него) погляд мій тільки часточ-
ний: Гоголя маю на перший взір одним с тих гермафродитів
національних²⁾, що без мисли зібравши у собі талан народний,
без мисли перекрадали ёго и продали до чужого табору. Не спі-
знавши свого становища серед ближнього народу, стали того ж
народу досвідом багатим и поглядом первісним и свіжим ре-
форму робити на чужім полі, в ніби- товариству ніяким и не-
животному, винародовлених и спаношених півголоваків. Сього до-
казом спів ёго здоровий, и неуація чиста, без позитивного, бо
непомислимого³⁾ ідеалу чи виходу товариству тому, с которого
родились нинішні безбожники (в своїм змислі) и нигилисти. Та-
лант⁴⁾ на боці, він однолитий с perfuga-ми польськими (Мал-
чевський, Залеський, Чайковський) те ж славні мужі и народні
изроди. Тим и єсть Кольцов⁵⁾, Гоголь, Тургенів и Пушкин⁶⁾
вещі(?) російські, літерати великоруські, з відтінями соціальними
між собою, від робітничого піддаша до паркегу безбарвних,
конвенціональних салонів. Ще в загалі: Додумались ми, що
словесність жива нарідна не панам на втішку здалася, писана ж
словесність, чим більше дужатиме, тим дуще окроїть польську
и російську, потовслу неправдою, кражею та забором⁷⁾. Що ма-
лороси владають нині у Росії лучше свого язиком російським,
се ні зле ні добре, бо конечно, та неперемінно, все рівно чи

1) Слова „Гоголя“, „з уривків знаю“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова „гермафродитів національних“, „мисли“ й „чужого табору“ підчеркнені Др—вим („мисли“ підчеркнено кривулькою) й коло слів „чужого табору“ покладено знак „?“.

3) Слова від неуація* підчеркнені (кривулькою) Др—вим і до-
писано з боку: „Та въ тімъ то й сила“.

4) Слово „Талант“ підчеркнено (кривулькою) Др—вим.

5) Тут поклав Др—ів знак „)“.

6) Імена сї і дальші слова „безбарвних, конвенціональних са-
лонів“ підчеркнені Др—вим.

7) Поверх слова „забором“ і дальшими: „Що малороси“ Др—ів
написав: „Сами полізли“.

чи семе покоління ще додумався, уви - (дить¹⁾) жизнь теорію на-
стоячу: „Покинувши високу політику, — рекримінації наци-
ональні и реформи ліберальної у всій Росії (між її аристокра-
цією духа) взятись до праці з низу, записками и букварями
(в народі)²⁾ и вихованем власних дітей (в родині) на україн-
ській мові и звичаю, всякій в своїй оселі та між своїми
чотирма стінами³⁾).

Не мине певно безхосенню и солідарна праця ліберальна,
тим менче записна власна, хоть и як болесно подумати, що
казки ті и пісні и звичаї, жива душа нарідна, піде як сирота,
без имени а в ліберії на чужі, не любі руки, на муштру й на
муки, не в виховане й науку... Та лішу лучше сякі такі и про-
чії чувстенні та реторичні переливки, поспішаючи хутче до
конкретного. Та, ще одно: Що скажете Ви до цитату, що на-
веду, з перших карток „Отечествовѣдѣнія, де в розправі о ко-
нальних и других богацтвах національних сказано: Розвівши
добробит просвітою, держава стає щасною: — дужою в собі
а грозною сусідам³⁾). — — ?

До всього повищого додаю ще слідуєче (по части с про-
павшого листу що увесь (мир ему) по важнійшому тут же най-
шовся) —: Українізму у нас не менче ані більше від того, чого
засада: cogito, ergo sum — бажає. Під „політикою“ нерозуміли
ми ніколи кабінетних обертасів, даже удалства „Мети“ — с по-
ходом на Росію, де над Дніпром симпатії для Австрії го-
тові, — (Левко Гончаренко = Свінціцький) и инчі дитинства що
з нею пропали, — не були залицянками до Поляків in con-
creto, а платонічними зітханнями демократів українських до аб-
страктних демократів польських, идеалу до идеалу, були грі-
хами щирости, которі ми простили нині їй пам'яті, яко же го-
грішила єсть многолюбівію. Нині той сам пруд (але менче иде-
альний) звеса (в „Основі“) угодою з ляхами⁴⁾, яко австр. граж-
данами, завтра прибере він вид аліянсу з російською лібераль-

¹⁾ Тут, себ то внизу 3-ої сторони листового паперу (вел. фор-
мату) Др—ів завважав: „Вотъ языкъ“, очевидно про всі пере-
дущі вислови. Остатнє слово Бучинського „уви-“ недоповнене ним на
дальшій сторони.

²⁾ Далі переч. „елементарною просвітою“. Слова від „жизнь“
зачеркнені Др—вим і над ними написано: „вірно, — а Ваши про-
фессоры, адвокаты etc.“ —

³⁾ Слова „грозною сусідам“ Др—ів підчеркнув і під сподом
їх дописав: — „военный писавъ“.

⁴⁾ Коло сих слів Др—ів завважав: „добре“.

ною стороною, яко поступовою, и будемо дбати и сподіватись, щоб сталось се из тревалим ентузіазмом и с тою взаімною повагою, якої вимагають взаємини межинародні.

На сім приостану нині, підписуючись, розводити дальше на жаданє Ваше многі точки, горі в пролеті порушені. Приступаю до „пісні Київського славянина“. Про клявузі и застереження як: „но не лишає він ко всій Руси... любові“, „просить волі“ (у кого?), а вже про замішанє „русин“ — „руський“, „близнята по роду“ на взір — різнобразіє одного —(?) у нас ся — програм непіднялаби в гору й на волю духа, так само, як паде нам з рук „Тарас Бульба“ після ядерної поживи, що ми засмакували в Шевченка. Пісня тая змодифікована Гетьманцем, появилась під ёго именем в фейлетоні „Основи“, на початку сего місяця. Здаєся перевіз її с Києва у Львів М. Димет.

Саме нині получив я с Петербурга два примірники розправи М. Т—ова, знаомої нам ще перед листом Вашим з витягів у польській публіцистиці и „Основі“. Бажаючи її основно переходити, я оставлю у себе бодай на пару день один примірник, другий рівночасно Вам висилаю (На опасці було прописано: Für H. Drahomanoff). Здаєся виготовимо, за дозволом Вашим) докладний витяг из неї для „Основи“. Дальшої досилки ожидаємо для розширення тут и у Львові. —

З ден(н)их справ найважніща: близьке обновленє „Правди“, которе заскочить нас здаєся борше, заки встигнемо дискуссию почати.

„22. с. м. пише про ню Навроцький: „У нас (у Львові) тепер троха живіще... Літературну часопись будемо мати незабаром, и то поважну; предистинований Редактор Огоновський (Др. прав и филоз, — брат професора). Димет и Устьянович були в Києві близько місяць, познакомились трохи с тамошніми відношеннями. Справа наша ме жетамодною інтеліуєнцією и та кож молодіжею не стоїть так зле, як многим з нас з далека здавалося. З відтам вийшла иніціятива до видаваня часописі літературної, поцерта матерьяльно 200 до 500 рбл., администрация: Димет, Др. Сушкевич и Устьянович...“ В тій же справі Рудченко ddtto 18. с. м. (9 день ишов сюди лист з Житомира!) „Чи — швидко стануть видавати часопись на ті гроші, що від нас вивезено?¹⁾ Завістіть, — може, и я деңчо найду, що згодится до друку“.

¹⁾ Слова від „на ті гроші“ підчеркнені Др—вим і з боку дописано „дурень“.

На окремих лист відложу справу (з) програмою „Правди“; нині додаю, що конечно видавати її щотижнево, „для денних справ словесности“, для континуального впливу на публіку, именно молодшу. Довгі повісті etc. — и самодільні наукові розправи годні яко монументи виходити самодільними книжками. —¹⁾.

Роковини Тарасові випали всюди хороше. У Львові крім „Торбана“ для співу, — „завязалось тогож дня Академічне товариство літературне. Лічить до тепер над 40 членів, (більшість „фонетиків“) самі народовці. Першим его ділом має бути видане збірника всіх поезій Кониського²⁾, (на внесене Волод. Барвинського) и на ту ціль вже й розписана субскрипція. „Лихвар“ має уже 137. членів и 580 до 630 левів у касі. Послідніми часами получила „Просвіта“ с Киіва 500 прим. „Дещо про світ божий“ (2. вид), на продаж по 20 копійок. по тійже ціні „Сопілка“, поезії Павлуся, Киів 1871“ (Чубинського) — “ 22²/₃ Навр.³⁾.

Рудченко, між многими речами ширими, пише, що матеріалу у него готово крім на третю книжку, ще й на четверту або й на всі п'ять.

Колиб була Милорадовичка⁴⁾, не відіхала онюді до недужого мужа, був би з нею познакомивсь через Іонина, ще й може булаб ему стала в пригоді теперішній. Але пише, ²³/₃, кинувсь за помочю и до родини, ще й виправив лист через земляка лично до губерніатора за пашпортом, то чей Бог дасть, виручитися з „великолюдного безлюдя“. —

У Львові повстає нова партія руська ультрамонтанна. „Св. Юр. (Сембратович, Малиновський et Comp.) на серію думає видавати часонись, політичну, посвячену интересам католицьким (à la Vaterland — Citta Catolica), бо велика уособиця між ними а кацапами „Слова“ — Про Гладкого ані чутки. —“ (Навр)⁵⁾.

Дуже Вас прошу, Михайле Петровичу, зробіть міні ласку, стукніть - гукніть на Русова⁶⁾ добре, що досі не відписує, так що я даже не знаю, чи моя посилка з Лютого місяця дійшла

¹⁾ Коло сего Др—ів завважав: „А Навроцький пише инако“.

²⁾ Др—ів завважав з боку: „Який вінъ поетъ?“

³⁾ Слова від „Роковини“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Др—ів завважує коло сего імени „(брехуха)“.

⁵⁾ Слова від „У Львові“ зачеркнені Др—вим „à la Vaterland — Citta Catolica“ підчеркнені.

⁶⁾ Слова: „стукніть - гукніть“ підчеркнені Др—вим.

Антоновича? А в посилці фамозні мапи и „про гал. диалекти“ моя фантазия, (коротша ніж половина сього листу) зложена емпірично, без помочі конечної статей Головацького, Шайнохи, Вагилевича и др. в тім предметі, далеко дрюку недостойна. Оже відложу так далекі консеквенції як приступлене до „геогр. общ.“ на пізніше, коли не *ad calendas graecas*, так як ледвиб коли надіявся, піти між літератів. Лучше буду записувати и переписуватись с тими, с которими серцю мило¹⁾).

Про кошта житя у Відні почав я дискуссию вже 16. с. м, з Вами, — оногді, в справі пересилки вещей, пішов я до ре-номованого добре доставчика Joseph Popper Spediteur à Vienne. Leopoldstadt. Schöllerhof) и дізнавсь, що можна єму на неозначений час адресувати пакети и скрині (до сундуків прислати ключі) виписавши на адресі, що у них єсть вещи (не товари) або книжки підручні. Подаючи на пр. в²⁾) лучше оплатити посилку. Тут с таможні (після ревізії) забирає він її до магазину и держить, доки не зголоситесь по ню з подайною реценцією. Тогді лічить він доставку и постій місячно, се послідне по пару левів. Висилаючи, найлучше, оповістіть мене листом, щоб сам я усього доглянув. Остаюсь у Відні до половини Юлія.

Пані-Добродійці кланяюсь низенько
Вас цілую сердечно

Бучинський

Відень 29. Марта 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова²⁾.

Нарис програму „Правди“.

„Правда“ яко орган літерацького устрою, вийшовший з добре сознаної потреби и з даних нинішних, мусить визначитись:

I.

Впливом на витворенє исної інтелігенції. Подаючи читателям постійно корму духову, часопись підносить їх духа до

¹⁾ Тут Др—ів дописав: „Чому не хочете“, — очевидно, належати до Геогр. тов.

²⁾ Тут бачу, пропущена місцевість.

³⁾ Післано з листом Бучинського з 6.VI. 1872.

свобідного и ясного погляду на світ и людей, до полету за кожним, добрим і красним, до тої степені, щоб кождий не тільки навикав до умної поживи, и не тільки зривавсь и сам за хвилиним ентузіазмом для авторства и слави, а щоби почувся в умістнім и естетичнім світі самосправним громадянином, дужим, довжним и правним, свій доклад додати до загальної, взаємної просвіти, до розвою словесности причинитись. И найде всякий свою участь и своє поле певно, вибираючи між тими численними відтінями, на которі розпадаєся словесна праця. С тих відтінь лиш деякі, згенералізовані, стоять нище яко су-
ставні части обсягу „Правди“.

II.

Прямою задачею „Правди“ стоїть виховане писателів, т. є. тих людей між інтелігенцією, которі визначаються найбільш дільними піонерами поступу словесного. Видавництво, привітно до них обертаючись, дає волю и поле виявлятись талантам, щоб під розсудом загальним и за доглядом критики вони доступали свого дефинитивного поля, на которім праця їх для загаду найхосенніша.

III.

„Правда яко орган справ денних нашої словесности, иде проводом їй и взором, по часті красній и поважній. Там поемами и розправами естетичними, тут працями критичної науки, в исторії, язикословю, етнографії... Підводить критикою нові обяви словесні під один виднокруг, загально гуманний и нарідний, вказуючи кождому обявеві его вагу и стійність у словеснім поступі. Отвирає переписку и дискусію над ново повстаючими, для розвою словесности животними питаннями. Дієся се для порозуміння, для всестороннього розсуду аж до дефинитивного устроєння всіх модальностей именно у тих ділах, де колективна праця конечна. Такою вона єсть :

1. При завязуючихся товариствах и кружках, для їх організації, розкладу праці и діловодства.

2. При товаристві „Просвіта“, даючи поле провідним жислям так над програмом видань товариства, як и для мір їх розширення. Сюди идуть справоздання виділу, філій и поручників повітових, усе для самонадзору товариства.

З-ї. „Правда“ стає, нарешті, органом записної праці, організуючи зібране творів живої словесності, якої основи національної літератури, самодільної, оже додатної в світі. Подаючи раз по раз з записок сучасних найкраще і найсвіжіше, якої взір цінний о собі і записуючим в заохоту, веде вона надзир поступови своїй праці. Поміщає замітки і покази для записуючих, розділяє працю, і усталає програм і модальности, видання зуповних збірників. Рівночасно поміщаючи або вказуючи словарці і зариси діалектів доводить діло до видання повного словаря нашої мови і до уложення граматики.

Прикладом обсягу і формату „Правди“ беру Білгородську „Вилу“ п. Стояновича. Тиждень у 4. картки великого октаву, на веліні, друк як „Євангелія“, видання віденського, дві колонни на кожній стороні.

Всі 16 колонни кожного числа так наділені:

I.

Колонна 1 и 2. Пісня нарідна. (Записувателькам перенство)

— 3 до 6. Повістка обему новеллі. В браку ориґінальної переклад.

— 7. Поезія ориґінальна.

II.

Колонна 8—12. Розправи, описи подорожі.

— 13—14. Критика, полемика, огляд тижневий.

— 15—16. Спразодання, Переписка, вісти.

У Відні 15. Квітня 1872.

М. Бучинський.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Согріших, вельми дуже согрішив, и розкаяний с страхом и трепотом стаю перед Вами, простіть, що одвіту не дав, доки Ви, Михайле Петровичу, мабуть пожалували, що тільки заходу и труду невдячного собі найшли зі мною, именно посліднім листом, широким та глибоким як море. Поринув я у него, та довго ходив заголомшений, доки не зірвався одвічати сорозмірно, шаг за шагом, день за днем, доки виросла філіппіка чи мала. Тоді одного рана, я, як покійний Єгова взяв Perezирати свої твори, и враз побачив, що вся погана биша! И знов почав вітрити голову, доки несподівано, з 1. Маєм, Аркадій Иванович, як бомба грянув в мою хату. А залетів же наш брат не в пролеті, на хвилю, а на місяць ціліський, між нас, мов той горобчик

— — — — — у садки,
відлежувати головочку и боки!“

За час его побиту у Відні обернувся мій порядок жизни совершенно, застановилась и уся переписка, та лист Ваш не лежав марно, а став жерелом дебат нескерпаних¹⁾. Лагодившись в найближшій часі до широкого Вам одвіту, сподіваюся заразом доказати, що не без користи для вирозуміння наших обосторонних обставин, був ціломісячний побит Іонина між нами. 27. Мая вирушив він до Львова, на збори „Просвіти“, про которі міні и писав з відтам; зі Львова вирушив 1. Юнія, тимчасом до Полтави (до Саджарів) прирікши, лиш на місці стане(,) сей час написати, чи благополучно заїхав до дому. Припочивши, сяде до мемоарів, лагодячи одну редакцію для Вѣст. Євр., а другу до „Правди“, на прошенє наше.

На вдогад сей лист у Флоренцію пускаю, и зараз скоро знати буду, де Ви пробуваєте, вишлю Вам „Правду“, котрої вийшло два місячники досі, на перед кажу, хороші. Після застобі літерацької и політичної, коли „Основа“ зівсім скучною стала своїм „дожиданєм“, свіжіще повіяло з „політичного огляду“ „Правди“ — сказано: громадська, независла рука пі-

¹⁾ Слова від „та“ підчеркнені Др—вим (зеленим олівцем, як і далі).

значна¹⁾. Нехай пробуєся, випробуєся с часом, — нині вона ще непевна, недужа, сам тон огляду и практованс справ („Рада-школьна) не основні, ні філософічно, ні юридично, а виходять на „causerie“ трохи и вітренну. „Основа“ ошалівши, кинулась була на „Правду“, та не договорила річи, здорового облизня спіймавши; нині кохаються обі як сестри. Тільки и в користь їй вийде, що розбирає питання, краєві, конкретні, за которі (раду-школьну) діждалася вже у II місячнику конфіскати. (Вийшла другим накладом). — В літературній часті все ориґінальне, але мало визначне, в поетичній тільки львівські місцеві автори (слабі) муштруються, — краєві ще не повилазили на світ божий.

У Києві вийшли байки Глібова, гарні, прегарні (50²⁾), як з одержаної вчора від Русова книжечки бачу.

У Львові завязалося (нашою причиною) перве товариство ремісниче „Побратім“³⁾, для взаємної грошової и уміетної помочі. И „Словісти“ поспішили з докладом, так що товариство має нині парусот р. и кількасот книжок з хатою⁴⁾.

„Просвіта“ надієся посадовити Федьковича у Львові, „редактором її періодичних популярних видань“ (Зорей). —

Наш Навроцький у великій горю. Минувшого місяця погорів цілий добиток его батька, у которого дома 7. дочок доростаючих. Улани, комендеровані протів здвигу аурарного, підпалили необачні село⁵⁾. Через сю пригоду не маю як тії вісти про Львів від Навроцького.

Залучаю програму „правди“, чистолітературної, котора запізналась до Львова, и нині не здалася, та хоть анахронизм, здатися ще може, скоро „Правда“ упять стане літературною, а програма ся окажется Вам резонною. Тому о уваги Ваші прошу.

Більше писатиму, скоро одізнетеся, де Ви и чи благополучно з всею сімєю. Я до 1. Юлія с. р. остаюсь на місці, від 1. Юлія до 1. Октября в Станіславі (poste restante), — від 1. Октября до 15. опять у Відні.

¹⁾ Слова від „Правду“ зачеркнені Др—вим; окрім того підчеркнені слова: „Правду“, „два місячники досі“, „на перед кажу, хорощі“.

²⁾ Слова від „байки“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слова від „товариство“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Слова „Словісти“ і від „парусот“ підчеркнені Др—вим.

⁵⁾ Слова від „Улани“ підчеркнені Др—вим.

До нині не одержав (від 16 Мая досі) від Вас ні посылки ні листу, буду ждати до 1. Юнія¹⁾, а на Юлій, Август и Септембер упрошу чоловіка (здався Подолинського), щоб був готовий на перекази Ваші до Відня.

Пані-Добродійці клонюся низенько
Вас стискаю сердечно

Бучинський.

Відень дня 6. Червня
1872.

P. S. Чи не булиб ласкаві зарядити в Петербурзі висылку нам III части розправи п. Т—ва?

„Иліяда“ — Руданського друкується в „Правді“ и за місяць, два, передруком вийде²⁾).

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 14. Червня 872“).

Флоренція, 11 Юнія. 1872.
Via della Condotta, 11, 4P.

Тільки що було сівъ я за стіль, щобъ почати испустити „зикъ зъ Рами(?)“³⁾ и расплакаться до Васъ, високоповажний Мелитоне Осиповичу, що мовчите, якъ поштаръ принісъ листокъ Вашъ одъ 6 числа с. м. (Чого се такъ довго йшовъ?) Заразъ одписую коротко, маючи метою тільки озватись, де я и визвати самоскорійшу одправку Правды и обіщанного Вами більшого листу. —

Після Перуджії (2 дні), Риму (3 дні), Неаполя (17 днівъ), зновъ Риму (17 днівъ) я повернувся у Флоренцію уже зъ тиждень и мабуть черезъ 10—12 днівъ поїду у Via Reggia, по дорозі одъ Пізи на Спецію, — де можно зъєдинити житте у селці и купання у морі и не кинути роботи, бо зъ Флоренції и Пізи даватимуть мині книги. Але це ще не овсімъ вірно и залежить дуже багато одъ того, якій путь возьме моя сестра, — котору усе таки, коли случитця, прошу перестріти у Відні и не оставити руководствомъ. За для того усього

¹⁾ Сей і дальші речинці підчеркнені Др—вим.

²⁾ Ся звістка вся підчеркнена Др—вим.

³⁾ Питанє в скобках і чужослівє — Драгоманова.

адреса моя останетця усе таки Флоренція, де я живу у прежньому домі.

„Правду“ прошу дуже прислати мені самоскорійше, по-неже жажду уздріти сіе нове чадо зъ рідного кодла. Сказати по правді, — невисилка його и досі¹⁾, зъ powodu, що адреси не знали моеї, прирівнює й Васъ, чоловіка, живущого у просвіщенній Европі(,) до нашихъ кїевськихъ и волинськихъ скиєївъ, которі не ознакомлені съ почтовимъ урядомъ просвіщеннихъ странъ: хіба жъ я у Флоренції не получавъ Вашихъ листівъ, адресованихъ у Гейдельбергъ?

Коли бъ можно Вамъ було, я бъ попросивъ поспішити висилкою и обіщанного Вами одвіта на мою епістолу *de arte poetica parvorusica* и самої цїєї епістолі безпремінно назадъ до мене. Я заразъ бы принявся за виробку листівъ про Україну и Россію и про українську и російську літературу для друку у „Правді“. Почитаю це нужнимъ, бо разъ що сами жъ Ви не для компліменту жъ кажете, що розмова наша для Васъ занятна, а для чого бъ було и печат(н)ий станокъ видумувати, коли ми тільки листами будемо письменни²⁾ доводитись; у друге людей, що такъ думають, якъ я, усе таки кільки єсть у громаді южноруській, значить треба и намъ своє представительство мати и у печаті, а у третє — хочетця мені (и К-о) виділитись ясно одъ „Слова“, — бо якъ бачу и зъ листа Навроцького, которий спомина (ні не зъ словъ Іонина), про мое писаніє до Васъ, буцїмъ то я усе таки належу до тихъ, котрі узнають потрібнимъ одну літературу великоруську и для України и для Галиччини. А я у Россії бачу *de facto* три літератури: російську, великоруську и малоруську, — що буде дальше, підожлимо. Одрікати для Галиччини правъ на свою власну літературу я и не думаю, а коли почитавъ би потрібнимъ знаомство у Галиччині зъ російською літературою то для того, що³⁾ у ній вони побачать и образи и идей(і) и українцівъ. Оснівні мети и идейі російської літератури, т. е. „настоящій російській“, — котра представляетця найлучшими журналами и найбільшъ маючими підписчиківъ (В. Евр., Отеч. Зап. Дѣло, Недѣля, СП. Вѣд.) и котру звїсно славянській комитетъ и архієрей російски не посилають у Галиччину, бо

¹⁾ Далі переч: „прирівн(ює)“. ²⁾ Так виразно; але може мало бути „письменними“, себ то писаними (не друкованими). ³⁾ Далі переч. „тамъ“.

вони¹⁾ належать не до Росії, а до Візантії і до старого московського царства, (пущенного в одставку ще зь старого віку) і осуждених на смерть, не взираючи на те, що Николай Павлович думав воскресити їх. Про цю „настоящу“ російську літературу²⁾ пани, як Головацький і др. котрі суть звязкою між Росією і Галичиною(,) не можуть розказати у Галичині для того(,) що вона для них писана гієроглифами. Так така то настояща російська література не тільки не різнитця по основах зь ідеями галицьких народівців, а прямо совпада зь ними, — бо почитає метою усіх забот у³⁾ землі руського народу мужика, хлопа, методом мишлення реалізм а неперемінним ознаком талантливої поезії малювання⁴⁾ життя, як воно є, такою мовою, якою змалювані⁵⁾ говорять у житті. Я думаю, що як би удалось розвинути цю тему наглядно, то був би Вашим „кацапствующим“ великий сюрприз. А у всякім разі думаю, що ряд листів⁶⁾ про Україну і Росію був би пунктом кристалізації нового розбору цієї теми зь нових боків, для чого і прошу Вас поспішити прислати мені моє послання назад зь Вашими замічаннями. Сказав би я спасибі як би Ви зробили резюме і тих дискусій, котрі велись при Іонину, як Ви споминаєте і що він сам казав.

Як би Ви могли, (я би дуже поклонився), — достати, або хоть зрозумовати, що було у польських⁷⁾ і німецьких (як спомина і п. Навроцький) про розправу Вістника Європи. Вона скончина уже у Апрілі і Маї, — і я напишу Стасю-левичу, щоб вислав Вам одтиски III і IV части.

„Глібова“⁸⁾ мені прислали зь Києва. Кажучи правду, я думаю(,) що Ви трохи оптимістично на їх дивитись: оригінального у їх мало; я про те не говорю, бо всі вони⁹⁾ индійськи, або греческі скрізь у байках, але я у Глібових звірях не бачу так хаклів як у Крилова — кацапи(.). Та я, грішний чоловік, думаю, що байка — форма свій вік одживша. Одно тільки, що мова у Глібова жива і народня, стихів те жь почти скрізь не шкандибає, — що велика рідкість тепер зь поетами у Росії, а особливо у Україні. (Чі не

1) Далі переч. „репрез(ентують)“. 2) Зразу було: „Цієні „настоящій“ російської література“. 3) Далі переч. „рос“. 4) Малювання. 5) Зразу було „яка малю(є)“. 6) Далі переч. „у таком“. 7) Далі переч. „газетах“. 8) Далі переч. „мы“. 9) В ориг. „вони“.

ознакъ це того, что й вірші у загалі теперъ оджили своє? — теперъ царь літератури поетичної романъ) и для дітей де які зъ байокъ Глібова будуть скарбомъ.

Зъ газетъ знаю, що Костомаровъ почавъ печатать у московскій „Бесіди“ розправу „объ историческомъ значеніи южнорускаго пѣсеннаго творчества“ и вельми злобенъ духомъ, для чого це не у В. Европи, — котрий розходиться у 7^{1/2} т. екземпл., тоді якъ „Бесѣда“, як подобає славянофильському, т. е. скучному органу, мабуть чи й має 1—1^{1/2} тисячі. Та мабуть ублажили Николая Ивановича! Суб'єктивно злюсь, бо звісно за кордономъ не попаду „Бесѣди“: хіба у Васъ у Відні де завалаетця. Зъ писемъ Русова узнаю, що Костомаровъ зъ деякими Кієвлянами поніде на Січъ и потімъ у Кримъ. Думаю, що зъ цієї поїздки почнутця нові доноси панівъ на українофильство. По усьому бачу, що и у нашому кружку и у Росії у загалі починаетця поворотъ на 1860 р. Побачимъ, чи буде и 1863-й, чи порозумнішала у загалі громада у Росії, чи не зайість упять українцівъ лірізмъ, а поляківъ деморалізація и фантастичність?¹⁾ Де які²⁾ речі теперъ стоять лучше: у крест'янстві смутку³⁾ теперъ не ма, суди и нові правила про підчиненіе жандармівъ прокурорамъ придержують задоръ полиції тайній и явній, та й печать теперъ має (волю?) висказуватись більшъ. Такъ що на сей разъ може дасть богъ нашому теляті вовка піймати, — бо й теля таки підросло и вже своїхъ телятъ наплодило. — Про „харьковську коммуну“ мабуть Ви читали и у німецькихъ газетахъ, хоть вони не могли не перебрехати у бароньско-генераль(сь)кимъ (т. е. остзейскимъ и у жидівськимъ) дусі. Не знаю, хто тамъ найбільшъ усердствовавъ у побієнні полиції, — наші, чи кацапи, думаю, що послідні. А проучили добре, такъ що и „Правительственный Вѣстникъ“ зойшовъ на минорний тонъ. — На сімъ буде поки. До другого часу.

Жінка дякує за пам'ять и кланяетця. И йій, бідній, трохи допомогла проїздка, та все живемо и робимо більшъ по инерції, ніжъ по охоті.

Вашъ

М. Драгомановъ.

Такъ хочетця Правду швидче получить, що посилаю цей листъ не рекомендовано, щобъ не йшовъ 5 день, а porto, щобъ таки вірнішъ дійшовъ.

¹⁾ Далі переч. „Одъ“. ²⁾ Далі переч. — може: „діла“, се б то: діла. ³⁾ Заворушеня.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень дня 15. Червня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Нині злагодившись вже писати до Вас у — Париж *poste restante*, одержав Ваш лист з Флоренції, з 11. Юнія, в одвіт на мій з 6. Червня с. м. Хотів же писати у Париж по причині, котора Вас самих обходить, такий: Від позавчера радуюся витати и пізнати у Відні сестру Вашу, котора листом з Новгороду В. з 9 с. м. міні пише, що в половині Юнія проїжджати ме через Відень до Вас, у Париж. Того ж дня (12. с. м.) вислав я до неї у Львів лист *poste restante* з билетом до Навроцького, и порядком-указателем дороги з Львова до Відня, с просьбою, о приїзді у Відень мене телеграмом зі Львова завідомити. Сього телеграму дожидаючи, а дізнавшись нині, що Ви у Флоренції, поспішаю *stante pede* до Вас по раду, як нам дорогу Вашої сестри навести, — думаю, у Флоренцію, и на той случай Ви скочилиб на зустріч на границю. На всякий случай вісті від мене матимете о приїзді сей час и на одвіт часу доволі, бо наперед грожу Вам, Михайле Петровичу(,) и божуся, непустити Вам сестру борше, аж познакоMITся добре з нашою столицею!

Так поступати наказує міні вже и мій патріотизм австрійський, которий справедливо Ви найшли в моїх листах, хотяй и як я Ваш, так и Ви мій уразили, не поважаючи в Австрії тої центродержної сили, для котрої в Росії потребує респекту від нас и Запада. З Австрії и почну мій одвіт на лист Ваш з Цвітня с. р. тут залучений¹⁾, хоть и наперед знаю, що одвіт сей ледви так для поверховности назвати можна.

Вийшовши з начала: *Suae quisque fortunae faber* (без сеї віри треба застрілитись), знаю що живемо на те, щоби улуч-

¹⁾ Сего листа не найшов я між паперами обох кореспондентів. Він мабуть увійшов (звісно, не весь) до пізнішої статі Др—ва п. з. „Література великоруська“ і т. д. Мусів бути писаний коло 11.IV. 1872, бо дістав його Бучинський 16.IV. 1872 (був рекомендований, значить ішов 5 день). Відповідь на него (чорнова) поміщена вище, на ст. 121—123, в примітках (хвібно, значить, віднесена до листа Бучинського з 29.III. 1872).

шатись, щоби ідеї гуманні уводити у круги все ширші, у все нові і безконечні об'яви життя, таким же діланєм індивідуальним. На сей програм спільний єднаютьця людські самовіжні сили (мимо фантомів як „коллізії інтересів, и переливок словами и кровю) и мусять ити до контакту, до взаємин и єднання, нехотівши взаємної екстермінації. Так, думаю, не єсть народи від того, щоб зайідалися взаємно, ані єсть помислимі яліянси їх ради або протів сеї непомислимої причини, — тільки поодні сліпі елементи між ними визивають від часу до часу аліянс елементів єминентно гуманних, на час, до погрому. —

Австрія єсть даним и традицією дужим оруанізмом, полем для сожитя її народів, щоби на вздогони індивідуальним силкуванєм ишли до гуманного¹⁾ розвою. Фактично подужали вже досі Чехи централізм німецький, культурний, мадяри політичний, всі враз (крім нас) абсолютизм державний и церковний, коли вже вперед пропав федералізм перед самодержієм. И як Чехи нині заголосовані німцями, то се по заслуді, бо побив їх виборчий устав шляхетський и їх аліянс з мертвою рукою²⁾, которого вони сліпо держалися на шкоду всіх народів и свою. Ступаємо на нову дорогу: єднання на порівній, демократичній основі, відмітаючи централістичні, хоть и свої елементи³⁾ а доконавши сього, розібемо власними силами дуалізмом роздвоєну централізацію осталу. Такого програму лиш и дожидають від Чехів — німці-богемці (Reform, Шуселки; Sonn- и Montgs-Zeitg, Warreus, Fischhof, а у мадяр ліва сторона, и будемо Бога просити, щоб до толі зберіг „дряглу“ Австрію, партиями роздерту.

Про Аримана я зле виразився, віндикуючи єго исключно для Росії, так як хороший милітарний централізм⁴⁾ — ариман засідає в Прусах, засідавши у Франції, адміністративний у Турції, церковний потрохи по всюду; у Росії він тільки більше нагий. Пр: Височайші рескрипти метрополігам за ширене ревне православія, — вимовне мовчанє офіціяльної публіцистики⁵⁾

1) Слова: „вздогони“ аж до „гуманного“ підчеркнені Др—вим; окрім того се місце зачеркнено з боку.

2) Поверх сего написав Др—ів: „сєя которою п. Штр(о)смайєрє тежє не роздирнетє(?)“

3) Слова від „централістичні“ підчеркнені Др—вим.

4) Слова: „централізм“, і дальші „у Росії“, „трохи більший нагий“ підчеркнені Др—вим.

5) Слова „офіціяльної публіцистика“ підчеркнені Др—вим і з боку додано знак „?“ окрім того цілий сей уступ, від слів

протів предателів чеських, що головню на Австрию кличуть Рос-
сию, — Часть (меншість) інтелігенції(?) рос., котора жадає,
забору галичан, яко товару. „Гроза на сусідів“ у популярних
економічних публикаціях, числом не многих перших, безпри-
мірна де инде.

Тут и місце аналізувати русофобію¹⁾, которую Ви незнаю де
найшли у моїх листах, а за сим и поставили мене на рівні
с тими наївними, которі на слово вірять афактованому ужасови
німецьких и мадярських публіцистів перед Росією, кличучи поміч
державну и коаліцію європейську протів „росс. азіатцій“ у Че-
хах, Хорватах и Волощині, там, де від децентралістів ні-
мецьким або жидівським інтересам централістичним²⁾ важко.
Яко Австрієць так дивлюся на Росію: Державна її
доктрина³⁾ дефінує царство однолитим, расою, вірою и за-
рядом(,) організацієм. В національній неомилности ся док-
трина єдино спасаєма, кожда инча згубна. Згубні сій доктрині
порядки децентралізаційні, и початки федератизма (навіть дуа-
лізмом, *malgré lui*) давали повищу доктрину, щоб избічи абди-
кації, до засуду смерті на Австрію⁴⁾ Тут и зроблено з мрач-
них споминів расової спільности страшка славіянського, з непо-
мислимым програмом федерації расової, и зараз найшлися по-
борники pro и contra, довівши діло нині не тільки ad absur-
dum у Австрії, а и до позитивного програму реальної феде-
рації⁵⁾. В часі, коли сей програм піде в діло, мусить Росія
немігши терпіти під боком неуацію своїх традицій, або перео-
бразитись, або ступити у войну з Австрією, и аж в тій євен-
туальности сподіваємось походу з відтам, борше ніколи. Тим
часом будемо по добрі поратися з елементами централістич-
ними⁶⁾, которі рушаються серед пойма австрійського-державного,
а по лиху з центрифугальними, которих очи за границею, між

„трохи більше нагий“ до кінця „де инде“, зачеркнений з боку тро-
яким знаком.

¹⁾ Слово се підчеркнено Др—вим.

²⁾ В ориг. „інтерерасам“!

³⁾ Слова „дивлюся на Росію“ підчеркнені Др—вим звичайно,
слова „Державна її доктрина“ кривулькою й додано з боку
знак „?“.

⁴⁾ Слова: „Згубні“ до „федерализма“ і „засуду смерті на
Австрію“ підчеркнені Др—вим.

⁵⁾ Слова: „позитивного програму реальної федерації“ підчер-
кнені Др—вим і завважано з боку: „де“.

⁶⁾ Се слово підчеркнено Др—вим і з боку додано знак „?“.

Чехами, німцями и в себе. Тоді добудемо природних границь Австрії свободами лучшими як заграничні, безіечні, що Росія як не загорнула нас після погрому з 1866 р, — то тим менче поспішится за такими ідеалами, як „природна границя по Карпати“ — „освободжене словян“, оскресенє византийського царства¹⁾ и пр(очими) фразами дуже спосібними до популяризованя и фанатизованя сліпих мас, але не до удару, навязуючи собі безкорисну війну на шию. Федерально склавшись²⁾, булаб пора сподіватися находу Росії, але не боятися, — з єдиним у себе; — до толі ми ёго не сподіємося, ані боїмося, и маючи такі bonmot-и: як: Америка американам, балкан ёго народам, віндикуємо для себе своє самоопреділенє, слідим с симпатією за лібералами в внутрєнній реформі в Росії, и за поступом міссні її на восток³⁾.

Задачу ж лібер. партії так розумію. Мусить вона у себе наперед переказати и популяризувати самі перші пойми гуманні, згодитися на правди абсолютні и закони жита, щоби виняток не кривив правило, щоб неготовість в основі не руйнувала цілу консеквентну будову у дедукциях, (як Ваша nonchalance у введеню до „Вост. пол. Германії, де зводится діло до пошанованя національностей, коли народ з разу єсть: das grosse Unbekannte⁴⁾. Дальше прикладати ті пойми и закони до домородних обставин, пр. до нарідного господарства, зводячи до статистики, цифр непохибних свѣдѣльні пойми, як централізм etc, щоб „автономія не осталася фразою“, и тут именно найважніща задача лібер. партії: великоруссам доказати, що експлоатація южного краю ім самим, вічним жидам⁵⁾, в первій лінії згубна, бо мабуть здержуючи осілість, держить їх нікчемними номадами, з такими ж порядками від сімї до царства. Требаб ідеалів, віри, и одушевлення для них, для ідеалів світа сего, та тогдіб можна approximativ-но рахувати, за кілько літ чи уенерацій неуація доведе до позитивних результатів. (У Австрії були такі ідеали у тих молодців, которих застав рік 1848 мужами діла.) Чи

¹⁾ Слова від „природна“... підчеркнені Др—вим.

²⁾ Оба слова підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слова від „bonmot-и“ двічі зачеркнені Др—вим.

⁴⁾ Слова від „коли“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Що воно значить“.

⁵⁾ Слова від „великоруссам“ підчеркнені Др—вим, а дальші до „царства“ зачеркнені з боку.

єсть у Росії така завязка нині? не знаємо, — бачимо тільки по письмах и револютах, що теорії заграничні заграничними и остались¹⁾, а за сим мабуть партія ліберальна ледви ще ембріональна, рада, щоб не класти палці межі двері²⁾, дірватись першого лучшего фантома, щоб буяти духом широко и далеко пр. у славянщині³⁾. т. є. у vacuum⁴⁾. Намість, щоб поглядати який будь *modus vivendi*, з великороссами друга партія лібералів, подивімся, що робить. У мене на думці *lucus a non lucendo*, уніонисти, українці⁵⁾, котрі з памяток князівщини, козаччини и Київського патріотизму и ненависти расової працю(ю)ть нині над реакцією новою, свойского шовинизму, идучи не до чого меншого, як щоби сіверним *ragueni-am* супремацию за супремацию, централизацию за централизацию віддати, політикою мести, правилом: клин клином вибивати. А записом Сильока булаб континуальність росс. літератури⁶⁾, котору уніонисти перетягнувши, не на свою сторону, а просто у свої руки, постановлять мостом до гладкого переходу на юг з сівера. *Inde* ідеї⁷⁾ о „нероздільности близнять“, о „троїчній літературі триєдиній: мало, велико, и общеруській“, „русин півночний“, бо по історії чисто династичній, и „народ не приняв би нині українського викладу“, бо російська мова вигідніща⁸⁾ для званія салдатського и лакейського, etc, не менче: „лишім на тепер, рішати о національности“, а тут Ви вже и порішили. За сим не думайте, щоб ми взяли Вас за Катковця, або уніониста⁹⁾, Ви самий крайний ворог нинішньої Росії, та не погубний для неї¹⁰⁾. Бо несвідомість меті у двиганю укр. просвіти, безобраз-

1) Слова від „теорії“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова від „рада“ підчеркнені Др—вим.

3) Слова від „далеко“ підчеркнені Др—вим і завважано з боку: „Мало“.

4) Слово „vacuum“ підчеркнено Др—вим.

5) Слова „уніонисти, українці“ і дальші „свойского шовинизму“, „сівернам *ragueni-am*“ підчеркнені Др—вим і коло остатніх завважано: „Не знаю таких“.

6) Слова „континуальність росс. літератури“ підчеркнені Др—вим.

7) Слово „ідеї“ підчеркнено Др—вим і написано над ним: „факты“.

8) Слова від „чисто“ підчеркнені Др—вим.

9) Слова „за Катковця, або уніониста“ підчеркнені Др—вим.

10) Далі підчеркнено: „Бо не піде в діла тая праця без заступу нарідності“.

зять її, и людей не найдеся, которі для повищого навіть господарства опустилиб йоту з програми¹⁾ національно української.

Признаючи з Вами, що літературу (як и все) творить жите, находити, що того жита первою відзнакою єсть мисль²⁾ и мова³⁾, дальше унята пам'ятниками писемними, т. є. літературою. Як народів відзнака найбільш осягательна — мова, то и признакою приналежности літератури єсть мова. Гим хоть и як жаль мині Гоголя втраченого для нашої словесности, так не смію чуже добро чіпати⁴⁾. Гоголь писав мовою російською, мовою колонизаторів чужих, (подібно Чайковському з Ляхів, Sacher-у Masoch-у з Німців, що не доводить, що я ёго по таланту рівняю с тамтими) та дуже в мериторичній частині, в Тарасу Бульбі, образи⁵⁾ ёго козаків и Січи показуються так дерев'яно, як все з голови бране, що шкода питатися⁶⁾: чого ёго Січ стояла, чого козаки кирважили голови під Дубном? etc., словом: кукли в зрівнанню з Шевченком, про которого требаб писати окреме. Зівеім не оспорюю релятивної стійности Гоголя для закордонців⁷⁾, так як и для Галичини такою цінною єсть вся тая часть рос. літератури, с котрої „отців и дітей“ нинішної, інтелігенції там же пізнати можемо.

Обернуся ще протів апроксимативної методи, котрою, рівнаючи уклонения з різницями рівнаєте нинішні „мови инавураційні и д. з чужою народною мовою російською⁸⁾, коли перша єсть мовою народною, чистою з мимоходним напливом чужих слів, доки свої багатства розкриються, — друга: чистою чи не чистою мовою другого народу с таким же мимоходним напливом. В дальшій дедукції Ви виводи(те), що привертаючи опять до кореня нарідного обі ті перехідні конвенціональні мови змінатся, та чи щоб зійтись, стоять ще у Вашім листі отвором⁹⁾.

1) Далі переч. „самоопреділення нашої культури“.

2) Др—ів написав поверх сего: „(єсть, — а мову беруть другу)“.

3) Слово „мова“ підчеркнено Др—вим.

4) Слова „чуже добро чіпати“ підчеркнені Др—вим.

5) Слово „образи“ підчеркнено Др—вим.

6) Слово „питатися“ підчеркнено Др—вим.

7) Слова „для закордонців“ підчеркнені Др—вим; крім того від сего слова до кінця речення зачеркнено кривулькою з додатком „NB“.

8) Слова „чужою мовою російською“ тай дальші: „з мимоходним напливом“ і „другого народу“ підчеркнені Др—вим.

9) Коло сего слова поклав Др—ів знак =

Ще про Славян: Нащо гніваєтесь¹⁾ на Чехів, що вибираються Росію цивіліз(у)вати, коли признаєте, що штучна цивілізація їй потрібна, и краще піде за записаними професорами²⁾ с Франції, намість з Німців. Я думаю, що платний чужоземець нездоліє громадян Вам виховати, один лучше другого. —³⁾ Що до „слободження славян помочю Росії⁴⁾“, то воно б лекше, шкода тільки що за спасибіг нічого в світі не допроситись, а міняти централізм за централізм се то, що варити воду. Мало розуміючи „правительство з божої ласки“ в загалі, а его яко провидініє, яко общество фелантропічне в особенності в квестії „аграрної реформи“ в Галичині, на взір наділу землями, незнаю чи Россія булаб в силі, сотворити землю, потрібну до наділу, бо земля у нас нині уже давно розділена⁵⁾. Що до колонизації, то Чехи до Росії як раз прийшли послідними, и сотками, виходючи до Америки з давна по 150,000, до 200,000 щорічно, тому, що в Америці нема привилеїв. Ще, хоть нема де⁶⁾, запротестувавши протів уничтоження ліричної поезії, а невдаючись в дебат о манері Гоголя и др. в порівнянню з Шпілгауеном, Дикенсом etc тому, що тих писателів зівсім не знаю, ще й немігши дати більшого resumé з розговорів з Іониним (крім жаркої суперечки з ним, Лясалцем, а мною, self-help-истом⁷⁾ в справі наділа землями в Югозап. краї, про общини, и ограничене земельної собственности до наслідственного посідання, — се усе оставивши на час, коли мині залучений лист опять пришлете, замикаю, щоб не опізнити висилки, мое послання, стискаючи Вас з усею сімью сердечно

Бучинський.

¹⁾ Слова „гніваєтесь“ і „признаєте“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слова „краще піде за записаними професорами“ підчеркнені Др—вим і на „професорах“ покладено великий знак „?“.

³⁾ Коло сего речення поклав Др—ів з боку знак „NB“.

⁴⁾ Слова: „слободження славян помочю Росії“ й дальші: „централізм за централізм“ і „правительство з божої ласки“ підчеркнені Др—вим — остатні кривулькою.

⁵⁾ Слова від „земля“ підчеркнені Др—вим.

⁶⁾ Нема „де“ (розумієся: писати) тому, що се кінець аркуша великого листового формату (стислого письма); дальші слова написані по боках.

⁷⁾ Слова від „жаркої“ підчеркнені Др—вим.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 26 Червня 872“).

Флоренція

Неділля. —

Позавчора получивъ листъ Вашъ, шановн(и)й Мелитоне Осиповичу. Одпишу Вамъ теперъ на скоро на почті про сестру тільки. Я не знаю, якъ зъ нею и буде — бо не маю вісти зъ Новр. Волинська більшъ ніжъ 40 днівъ. Зъ Вашого листу не бачу, по якому стилю у $\frac{1}{2}$ Іюнія вона буде. — На усякий случай одказую Вамъ тако: у Четверъ я йду у Viareggio, де наше жилле¹⁾ буде Via Mazzini, 54, що таке Viareggio я, здаєтця, писавъ Вамъ: купанне²⁾ морське по дорозі одъ Пизи на Спеццію. Такъ якъ сестра моя приїде, Ви їйі держіть у Відні поки усього не обдивитесь, а у первий же день телеграфуйте мині у Via-Reggia, куди и коли вийхати на зустріч: я готовъ, хоч у Відень, чи у Венецію, чи у Набрезину: усюди и нікуди, коли бъ хто небудь, якъ наприкладъ Пригара, йїхавъ самъ сюди. Ні Ви, ні сестра не церемоньтесь зо мною, — бо я, яко нигилистъ и трохи браминъ(,) усе почитаю возможнымъ у рівній ступені. Часу я не втеряю и радий буду подивитись на архивъ у Венеції, а то, пожалуй, побачити й Васъ.

Вашъ

М. Драгомановъ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 12. Юлія 1872.

Пятниця.

Листок Ваш одержавши у Відні 26. Червня, вижидав я приїзду сестри Вашої, хоть и минула с тим днем перва половина червня (давнього стилю) на котору вона свій приїзд була назначіла. Перед тижнем виїхав я з Відня до дому, и настиг сюди позавчера в вечер, щоб побути на феріях до 5. Октобра.

¹⁾ Жиллє. ²⁾ Купанне.

У Відні лишив Подолинського, щоб заступив мене в орудках місцевих: він и листи до мене и телеграми відбирає и розтвирає, — у Львові Навроцький.

У Львові продався уже II. том пісень нар. Лисенка, — в тім же ділі пишу рівночасно до книгарників в Білгород и Прагу.

До Київа виїхав сими [часами наш Волод. Ганкевич зі Львова, в справах адвокацьких и з деякими інформаціями. Дуже я цікавий, як покаже ся він Київлянам. — „Правда“ иде, як чую, вольно через границу, за сим и порадили міні Львовяне, занехати передруку фразменту Руданського, а ждати, аж викінчить переклад цілковитий. До сього запросять вони ёго рецензією або листом.

Мій адрес: Austria. Galicia. Stanislau. M... B... (Zabłotowska ul. N-o 188^{4/4}).

На сих коротких вістях замикаю я сей листок тимчасом.

Ваш

Бучинський.

P. S. Чи не маєте якої вісти про Іонина?

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Не маючи довший час з Відрэжню від Вас одвіту, сим разом у Флоренцію пишу в надії, що лист мій Вас застане ще перед виїздом у Францію; собіж думаю, що чи не ма у Вас часом якої пригоди на здоровю, або чи не пропав мій лист, або чи не докучив Вам своїми загонистими вибагами до того, що Ви рішились спёкатися кореспондента(,) которий, признаюсь, виспівався до крихти, наче той лірник, що „цел, цел і памёр“, — и мовчане на гробі ёго и напись: „Hier liegt der Hund begraben“! Та не ма коли в чувствительність запускатись, а пора подати Вам справоздане денне.

Велика новина дня: Федькович у Львові, яко урядник банку селянського и редактор публікацій „Просвіти“. Її діла повинніб ити краще, именно для „Зорей“ сподіватись більше системи і більше прикладу до народу, серед которого жив Федькович ёго-ж робом и звичаєм. Для Федьковича самого сподіваємося ба-

гато користи з обороту між людьми, читання и життя у городі, так що колишня редакція всіх его дотеперішних поезій легко може вийти по людськи и розумно. Вітцівщину свою (в Путілові) він відпустив в державу. Блищих вістей дожидаю ще зі Львова, — проізнi семинаристи розказували вчора крім повищого хіба ще то, що ходить він в гуцульськiм уборі по Львові, сам з виду хороший. Бачитись с Федьковичом буду аж 5. Октобра, — та вже сими днями познакоMITся з ним п. Косач, котрий у Відні прирік Подолинському, бачитись у Львові з Навроцьким и другими; після сього певно и Вам писатиме. О проіздi п. п. Косачів через Відень я завідомлений Подолинським, и радий, що хоть не сам, та мій alter ego познакоMITься з ними, и сподіюсь, докладав всеї уваги, щоб заслужити на їх задоволенє. —

Уже Гладкий, проводячи когось з родини у Швайцарію, привіз вісти, що Пантал. Александрович и Нечуй около 1. Августа переідутъ у Відень, перший щоб вести дальше переклад св. письма, другий може з новими працями. „Правда“ за м. Юль вийде завтра; охочість до неї далеко живіща на провінції, як у Львові або у Відні. У Львові замітив я якесь незвичайне чипермудріє у політиці и літературі, свіжого розмаху далеко бракує. Я відношу се до її місячного формату и до того, що не ма у ній досі місця на записки ані тону такого, щоб могли молодші, по закутках сидячі люди хвататись до писареня. Житецький нею тому недовольний, що нема у ній „вищих інтересів чоловічого життя и духа, а тільки один прапор національного партикулязму“. На нині не тягну ще жадного закінчення тих судів, констатую тільки, що „Правда“ и так слабенькою causerie, як статія „Раді шкільній“ зєднала собі прим. у Станіславі, и в тих добру славу, що на неї з разу ворогували. — Житецький получив цінні дати до диялектів поліських. Лисенкові виданя готові: Грегґ у Празі и Лазаревич у Білгороді в комісію взяти (готові?). Сими днями ожидаю я всіх примірників з Липська для ровсилки в ті городи и Відень. Про Гонина дізнались від Гладкого, що живе він в Лебедині чи Полтаві тихисенько, та частенько заходить до Милорадовички. Сам Гладкий поверне незабаром з Швайцарії, поступить до мене до Станіслава тай засяде в Києві до своїх „Студій о Галичині“. На днях переіжджала через Відень у Флоренцію п. Косач, щоб під доглядом брата взятися до перекладу „Робинсона“, бо на лік не ма що нашої дитині у руки подати, для

заохоти и будження уму. У себе надіюсь мати и Гулака Артемовського, що вертає від Крижановського з Швайцарії; велить він до Вас передати уклони. На єго місце виїжджає около 8. Августа Подолинський до Меран; добре він вже пише по російськи. Боровський з Одеси (тепер в Алтенбурзі) передав мені дуже діло: „Положеніє рабочаго кляса в Росіи“ Флеровського. Не даю суда, але не годжуся на єго похвали „общинному владѣнію“ хоть и с переділами. Книжка читаєся з найбільшим заняттем, — та дати и тези затираються многомовством и тьмою яскравих чувство- и природописних образів, тенденція артизмом. В случайних орудках у Відні прошу обертатись до „Julian Niedzwiedzki, Sections-Geolog in Wien. Landstrasse-Geologische Reichsanstalt“. У Станіславові між тополями та серед ліса кукурудзи, не аби як починає собі Гуцулія наша. Ми не то що, а вже и о „Бесіді“ думаємо, зразу вечірницями за чергою, далі у громадській хаті. Молодша братія добре вчиться, а именно в семінарі учительським, усе людські сини, багато почало виявлятись хорош ів хлопців, даровитих незіпсованих. З новим роком шкільним приходить туди Антін Слюсарчук. В уимназії поповичі школярі и професори горою; приходить туди Желехівський з Перемишля, трохи ще дитинний, але за те горячка належита, яко комплет до надто спокійного Целевича. Др. Яхно, директор женської уимназії, жадуєся на повіство окружне, що дочок (воліють) радше слати до частних институтів, як до уимназії: на 60 дівчат тільки 5. наших, так що не можна завести викладів на нашій мові. —

Добавлю ще иллюстрації до польського господарства. Кільканадцять самозванців, редакторів и адвокатів, піднесли були перед роком знамя „складок на нарідну просвіту“, яко красава поміч на мільон ринських, не менче. Порушено справу всім публіцистичним апаратом, и по усилах надзвичайних зібрано 15,000, по чім настала стаунація, так що діло мож уважати на фійско. Причини: Легко запальний и легкогаслий польський ентузіязм, недостаток людей довіря и загальний брак грошей, бо дворянство, мале и крупне, раз з-пунороване оказало більше як апатію для тіла, початого „людьми без имени“ само зітхаюче за панщиною и темнотою“, як голосить altera pars.

Широку аутацію розвинула и жидова: держачи за чуба малих поміщиків совершенно, вона тепер до маунатів добирася, стискаючи интрату робітничими змовами, щоб исключно в свої руки брати села в державу. На сю ціль систематично розпу-

скаються між нарід басні, на разі (на весні с. р.) між мазурами, де почва готова и свіжа, „щоб люди панські поля не зрабляли, бо цісар сам хоче панів вигубити. Прибули сей и той князь до-цісаря, и як не схотів панщину знов постановити, вони с шаблями кинулись були на него. Тепер їх тратять у Відні“ etc. Фактом, деякі громади мазурські стали висилати депутатів, свідків сеї кари, до Відня. До констатованя зачинщиків, жидів по ярмарках, урядово, в оден голос вся полонія закричала на Москву, тепер нікуди. Тим часом басня переступила мазурські границі и зачіпає нині за Поділле и Підгірє, с тою модификацією, що „цісар велів не ити в сі жнива за менчу плату, як 80 кр. (2 р. простих) денне. Се уже версія очевидно рационально-усовершення. В наших сторонах, а ще на початку жнив, досі ще (не) було ніяких консеквенцій, остає тільки моральний сенс: Славне брацтво ляхцьо-жидівське вийшло брацтвом взаємного опорожнення карманів, и випадє в послідній инстанції в некористь полському елементу.

На конці не промовчу и подорожної епізоди, що мині случилась між Краковом а Львовом. Іхавша зі мною росіянка, молода дівчина с Харкова, говорила exclusively по російськи, виговорюючи деякі форми (що, ходить, Харьков) так мягко, що я був певний бачити землячку мимо єї протестів, що не знає и в зуб по нашому, живючи постійно в городі. — Бачивши, що всі мої усилия, її в християнську віру ввертати, мало надежні, розточив я як та п'ява всі сокровища, які де у мене з російщини зазбирались, (яко то: здесь, очень, нельзя, пусть; странно, удивительно и ужасно; ще и как и что *terque — quaterque*), и, не хвалюся, а получив много компліментів за диязнання язикового, а ще більше интересних звірень с поля визшої політики. Пр. Французів побито; и добре им так, бо, лукавий народ, змінили Наполеону: оставили его на війні самого, що сірома в неволю попався. Тепер він не хоче вже до них вертати, хоть и просять. Та неправда то, що у них царя не ма. У них єсть цар, але скритий, невнати лиш, чи син Наполеона, чи хто, и вони притаїлись перед Прусаками и всіма, поки не зберуть армію, и відберуть всю втрату. Тоді вже у них царя ніхто не одніме. Так у Росії всі а всі говорять, бо єсть такі, що були у Франції и бачили того царя в сховку.... Лукавий народ Французи: вони свого царя не любять! Нашого то люблять всі а всі! Тай годі, — сказано:

Ich bin dein Vater Cephises,
Und sage dir Nichts als dieses....

Тепер в Галичині починаєся сезон весіль пошівських; за дві неділі дружбитиму на однім в Бойківщині.

Іонини я віддав тих 7. рбл., що Ви єму були винні за покуп книжок у Львові, Мая 1870 р. Ті гроші майже покриті тими 10 рбл., що Ви міні переслали квітня с. р.

Мій адрес до 5. Октября: „Autriche. Galicie. Stanislau“.
До всеї Вашої сім'ї клонюся низенько
Vas Gruss y/ Handschalg

Бучинський

Станіслав 26(14) Липня
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 21 Юлія (2 Авг.) 1872.

Високоповажні Добродію!

Лист мій з 26. м. м. — виправив я у Флоренцію (Via della Cond.) міркуючи, що він Вас там застане, між тим дізнаюся, що у Львові одержала редакція посилку Вашу датовану з Віареджіо. Туди ж тепер и припишу Вам доклади до мого попереднього листу, що призбирались семи днями.

Федькович приїхав 22. м. м. до Львова; дуже замкнений у собі „дипломата“, як у нас кажуть. Привіз переклад Макбета, и думає далше переводити Шекспира. Переклад має бути гарний; з Вами скажу, шкода, що діло почате з верха, не з низу. Ще краще мав випасти Добуш, драма цілковито перероблена по німецьки. Забираєсь писати и для „Правди“. (Число її IV. не дійшло мене, та наперед сиуналізовано у нім артикул протів поляків, зівсім невдачний, здаєсь Устияновича).

Пантал. Алекс. був пару день „incognito“ у Димета у Львові, переїзжаючи до Липська, щоб там видавати дальше переклад св. Письма.

Лисенка II том у цензурі. Перший том, розпроданий цілковито, вийде другим виданєм. Доки що, книгопродавці у Празі и Білгороді получать в коміс Рудченка „казки“. Чи не чували

що про пісні збірник Антоновича? Деякі Байки Глібова (як Л. „Горлиця“ широко вичуються по наших домах, даже дітьми; дуже сподобались.

Гладкий, під час в Лявзані, предложив міні довшу дорогу у наші гори. Маючи багато вчитись, я хоть не пережалую, мусів відказатись, та піднявся виправити ёго до Микуличина з відси давного гнізда Гуцульського. Уложено се про 15. с. м. Правду сказати, и без перешкоди тяжко би прийшлося рішитись вести закордонців Ваших, як їх знаю, дикими нашими горами; при битій та мурованій дорозі нічого не навчитись, идучи метами не перенеслиби трудів, не схотілиб ніч в ніч почувати на скалі негладаній, словом, без всякого комфорту.

Пробуду у Станіславі до 5. Октобра; адрес: Austria. Galicia. Stanislau“. Для докладности: Близь залізниці (горбодом), при Узкій Заблотівській улиці N-о 188. ⁴/₄.

Стискаю Вас сердечно

Бучинський.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 30. Серпня 1872“).

Viareggio. 23. Августа (1872)

„Увы мнѣ грѣшному, горѣ мнѣ окаянному, ох мнѣ скверному!“ — иншого початку письма, як оце из посланія московського царя Івана Скаженого до монахів Білозерських не можу и прибрати до Вас, шановний друже мій Мелитоне Осиповичу! Три письма Ваши zostавив без одвіту. Спервоначалу збори и домострой на новім місті, а потім писанне корреспонденції до „Правди“, приїзд сестри, подорожже у Прованс, — не считаючи моїх спеціальних работ — от що одбивало мене од писання до Вас. Та таки и морок літній вселися у серці моему. — Та пора совість знати! Пора одкликнутись до Вас тим паче, що скоро кину Viareggio и саму Італію и переберусь у Париж. —

Нитки усіх теоретичних спорів наших уже тепер и не вхватишь. Я Вам и попередку казав, що де про що заговорював тільки щоб обмінитись ідеями; де що з того, що Ви висказали(,) я приняв до серця, як наприклад о нікчемності панславянських

идей у якій би то ні було формі для нашого часу, и таке инше. У Вашому остатньому довгому листу мене дошкуляють тільки дві ідеї: перша, що Ви питаєте, чи „е у Росії такі люде, як у Австрії у 1848 р. були, що зложили програм будучої Австрії. Цей Ваш запит у перед ставить одвіт: „нема“. Так воно виходить по¹⁾ тону усієї Вашої тиради и по місту, де Ви поставили Ваші слова²⁾. Я мушу остановитись на них для того, що бачу на них одголосок австро-німецьких поглядів на Росію, т. е. або незнання її, або тенденціозної несправедливости. Коли говорять про Росію у Вас даже без тенденціозности, то бачуть тільки або народ, звісно нецивілізований у більшій мірі, ніж у Вас, або уряд, которий одним боком прив'язан до консерватизму³⁾ (але одним тільки боком) и⁴⁾ держитця рутини, — (але рутинна не ї⁵⁾ його неперемінна природа — і не⁶⁾ зв'язана з його інтересами, ні даже з династичними). А ні Ви, ні часто й другі не хочите знати інтеллігентного слою у Росії, хоть того, що має свій⁷⁾ вираз у літературі руській. Цей слой численно не дуже великий, — але тільки релятивно, — бо абсолютно він не малий и не рідкий: посчитайте хоть, скільки підписчиків мають журнали наші і газети на таке мале число грамотного люду. Про інтелігентних же росіян цих треба сказати, що не дурно и сами вони і уряд, т. е. косвенно нар(о)д потратив на їх грошей, не дурно ми іздемо по всьому світу, читаємо на 2—5 язиках, т. е. придивляємось до усього. У привичці до праці наш інтелігентний слой народу одстає багато напр. хоть од німців, але по широті помислу, уже по тому самому що ми скрізь вештаємось и усе читаємо, — не вступить він ні одному такому у западній Европі, — бо як би було противне, це б значило, що ми зовсім з природи дурні, т. е. безнадєжні, — а цього ніхто ще про нас не казав. А Ви питаєтесь, чи є у нас люди, т. е. ідеї, щоб зрівнятись съ Австрією 1848 р., тоб то 25 год назад! Мов би то ми зовсім не жили на світі у ці 25 год.

Другий пункт дошкуляючий, — це Ваш попірк Россі(і) з поводу моєї nonchalance насчет народності и народів. Ви кажете, що я у голові ставлю ідею народности, а зву народи *grosse Unbekannte*. И бачите у цьому мою noncha-

¹⁾ Далі переч. „усьо(му)“. ²⁾ Далі переч. „Вони“. ³⁾ Далі переч. „але скоро“(?)". ⁴⁾ Далі переч. „зв'язан“. ⁵⁾ Так, — зам. е! ⁶⁾ Далі переч. „є“. ⁷⁾ Далі переч. „ро(зум?)“.

lance, котру розводите на усю Росію. Ви трошки помиллетесь, кажучи(,) що я ставлю у голові идею народности, хоть я й даю їй велику вагу. У голові я ставлю не абстра(к)ти, а вещи, т. е. у чоловічих ділах розум і лице (індивідуум). Народність у моїх очах має силу тільки, коли вона не противурічить свободі того и другого, помога розвою обох. У політиці знутреній у державах народність почитаю я прогресивним ділом тільки як повод до децентралізацій и краєвої свободи. Але це мені не закриває очей на те, що идея народности що дня служить поводом культурної реакції, повороту до середніх віків, и поводом самого централізму. Потім демократизм моїх идеалів не закрива мені очей на те, що народи на ділі ще дуже дурні, дуже даютьця водити¹⁾ себе за ніс²⁾. У цьому смислі слова *grosse Unbekannte* були тільки м'ягким синонимом слову „дурень“. — Превище усяких амбіцій я маю амбіцію бути позитивно думачим чоловіком, превище усяких заповідей держусь³⁾: „не сотвори собі кумира“. И не для того я розбив для себе ідола попа, або генерала, щоб сотворити його з мужика, як тим же попом, або генералом водимого, так и своїй непросвіщенній голові исключно предоставленого. А це не мішає мені считати роботу для свободи рук і голови и для насиченія живота цього мужика за саме головне діло у наш вік. — Не знаю, де тут nonchalance?

Але коли вона єсть, — то треба її записати як на мій счет, так і на счет російської інтеллигенції, — бо (хоть Вам за німцями здаєтьця противне) сама по собі народність у очах російської просвіщенної громади має найменшу ціну, — а першу мають идеї и питання культурні і соціальні, которими міряють у нас и силу розличних⁴⁾ національних напрямків⁵⁾ (од того може так рівнодушні у нас і до українофільства, що воно більш возитця з платоническою, або археологическою народністю, ніж з идеями культурного і соціального прогресу). Сказавши таке, — я сказав вже одвіт на Ваші слова, що нам треба уговорити великорусів, щоб вони не дуже то лізли русити чужі окраїни. Великоруси, як і ми, і сами більш думають про свої праці культурно-соціальні, ніж про усяки народності, у тім числі и про свою. Про літературу і говорити нічого: там хіба той хто хоче насмішити людей, пускаєтьця у на-

¹⁾ В ориг. „водите“! ²⁾ Далі переч. „От“. ³⁾ Роз. заповіди...

⁴⁾ Далі переч. „народ“. ⁵⁾ Далі переч. „Сказавши це“.

родність и так званий патріотизм, там ідея „обрусенія“ нічого не бачила, окрім насмішок од більшості літераторів і журналів. Звісно, що чиновники раді брати жалування и за обрусіння, коли за його дають, — та посчитайте лишень чиновників у Польщі, — то побачите, що у купі узятих німців, малороссів, тай ваших галичан, мабуть ці не більш, ніж великорусів. А у Малороссії перші вороги українофільства це свої ж пани, чиновники і попи. (Я про це говорю доволі у пісмі у Правду).

Треба б було поспорити і про Гоголя и Шевченка і про лиричну поезію, — та як Ви не висказали, що Ви думаєте, то я не знаю у деталях проти чого оборонятись. Я не одрікаю поезії лиричної, а одрікаю талант і прок у більшій частині сидлателів українського Пегасу, — і думаю, що пани Куліш, Кониський, Гетьманець, Павлусь е tutti quanti найбільш тратили папер на свої вірші, — бо коли кому і удалось з них видати з себе 2—3 рядка гладеньких, то не удалось сказати нічого нового. Значить, світ¹⁾ стоїть, як і стояв і після їх вірш. Поезію, як і науку, я ціню по количеству тих фактів, психологічних і соціальних, що вона одкрива и виклада у природній кожній формі. Для того шаную лиричного поета, коли він мені покажить у душі чоловічій таке, що я не бачив ще, чого не показали ще другії. Але це тепер вже трудно. Молодому хлопцеві готов простити і переспів чужого, або вже звісного мені, — бо дивлюсь на це, як на пробу, жду більшого²⁾, оригінального. Але, коли пождавши, не получу такого, — то одвернусь. Ніколи тепер самими виршами для віршів тішитись. --- Цикаво послухати иноді, як у віршах викладають голі ідеї, що ми вже їх передумали, це б то пишуть передову статтю газети віршами, — але, справди, яка це поезія. Найбільш усього дорогий нам той, хто подасть нам типічні факти чоловічого життя у громаді³⁾. Того ради восклицаю ко Аллаху: о пошли нам людей з дзеркалом Диккенса і Гоголя, нехай покажуть нам життя наше і народне, — і прости гріхи птахів⁴⁾, що⁵⁾ тільки и вміють цвірінкати про „Парашу радість нашу“, — чмівів, що гудуть про батьківську славу, — або гробачків, которі думають видрати що небудь живе з Буйтурів та Ярославів і думають, що коли порубають плоху прозу на мірянні рядки, та розкажуть так

¹⁾ Далі переч. „би“. ²⁾ Зразу було „другого“. ³⁾ Зразу було: „нам факти чолов(?)и типи у типічній формі“. ⁴⁾ Далі переч. „нарозуми“. ⁵⁾ Далі переч. „або“.

де що в літописі, то так прямо у Гомери і Шекспири попадуть! Но уви! Аллах не чує цієї молитви, — і наші, українські стихоплети, або сплять, або рострушують школярські портфелі і видирають плохі вирші про „Парашу“ і батьківську славу! Ваши подавляемі исключними археологічно-романтичними ідеями народности і маючи перед очима примір німецької, — найменш реальної, найбільш алегоричної, т. е. найбільш одсталой од нашого віку поезії (німці пишуть і доси Прологи з Карлом Великим і Фридр. Барбар., романи з Єгипетської історії, драми Іуда из Искаріота и т. п., — а виршей!) — дарують у сотий раз дівчат, перегляди історичні у віршах, але душать скукою Ярославами та Довбушами, заставляючи говорити і йкони. Прогнівили¹⁾ ми творця!

Тепер перестану о високих матеріях! — Кілька коротеньких заміток про текущі діла и буде на цей разъ.

„Правди“ получив 4-й випуск; здивувався прочитати, що й досі Лисенко не догадався вислати потрібне число своєї музики до Кубзара, що 2-й випуск його пісень назван 2-м виданням; та дивнувало мені було прочитати, що Лисенка звуть великим музикантом. До цього далеко ще. Та мабуть до величчя и не дійдемо ми з Миколоаєм Виталівичем. Бо для цього треба духу ініціативи и праці. Першого ніколи не було у Лисенка, а друга, як признаються Київські приятелі, почала кидати нашого музику, — котрий тепер уступа у таку фазу, що лучше б було, як би хто вилаяв його, ніж перехвалив. — Русов писав мені, що II вип. пісень Лисенка получився у Києві, — тільки дуже обиділа наше товариство якась кумпанія транспортів австрійська, бо за досилку од Львова, чі²⁾ Волочиска тільки до Києва насчитала коло 200 рублів, тоді як я за первий випуск отъ Лейпцига до Києва без залізниці між Бродами и К. заплатив коло 80 р., та й то, передивляючись счети, бачив, що одурили трохи.

Насчет Федьковича і його перекладів Шекспира я не скажу: шкода³⁾. Думаю, що из Шекспира багато може бути пущено „у низ“, як Гамлет, Макбет, Лир, Тимон Аонинський, Ричард III. Моя теорія низу такого сорта, що саме лучше і з иностранної поезії, т. е. розширяюче психологію, может бути пущено прямо у низ. Правда, що таких творів з десятків хіба й насчитаєш. Та це

¹⁾ Далі переч. „Ви“. ²⁾ Далі переч. „Брод(а)“. ³⁾ Зразу було „не скажу, що шкода“.

значить, може, що й верхові цікавими, як треба, можуть бути 10—20 творів на світі. А коли перекладачі будуть мати у думці „низ“, — то перекладуть найлучше, т. е. найпростіш и найрозуміліш, та й справди обогатять мову¹⁾, а не напхають її словами кованими і чужими. Я не зрозумів: Федькович „переребив“ Макбета на приклад, як це було з деякими кумедіями Мольєра, чи просто перевів(?) Цікаво б було швидче побачити переклад Гамлета. Я не раз у цей піврок собі думав, який би ефект зробив Гамлет у нас у селах, як би був правдивий народний театр, — і не раз, ходючи і блукаючи по Італії сам приймавсь про себе перекладити його монологи по українському! Федькович чоловік великого таланту, — та, правду сказати, мова його дуже вже провінціонональна, мабуть, і для Галиччини, а не то для нас. А про Добуша, звеніть, мені він здається преспогортнішою працею.

Питаєте про збірник Антоновича, т. е. історичних пісень. У яку фазу тепер він став не знаю: щось довго вже про його не пишуть. Історія його така: Антонович і я ще до мого виїзду задумали видати у купі збірник історичних пісень і для того перечитали усі печатні збірники и деякі рукописи і по наперед ухваленій програмі зробили указатель пісень и вар'янтів. Оставалось переписати по цьому указателю пісні и додати пояснення історичні і географічні. Це останнє діло брав на себе Антонович, а я мусив написати літературно-філологічні пояснення и уступну статтю. Але на цім я виїхав, — філологічний бік роботи узяв на себе Русов, а мені сказано дожити досилки коректур збірника і по ним тут писати уступну статтю²⁾. По нашому указателю пісні і вар'янти переписані були ще торік; товариство звело і вар'янти до ладу. Оставалось діло за примічаннями, т. е. за Антоновичем, та за включенням у збірник нових матеріалів, що йшли од Вас і од 3—4 лиць у Росії. А так як паралельно йде робота і над словарем і граматикою, і як усе рівно наш збірник треба було передивитись, щоб вибрати матеріял для словаря, — которого конець далеко ще, — то я і посовітував вибрати слова з збірника і видати його з словарем малоросійсько-російсько-латинським і з короткою граматикою, так щоб цей збірник, як ще до його додати нарочито составленну уступну статтю, — то збірник

¹⁾ Зразу було „язык“. ²⁾ Далі переч: „Потім кумпанія занялась зводом вар'янтів“.

мусить стати свого роду историкофілологічна енциклопедія України, особливо для¹⁾ чужеземців, для которых визначався латинській словарь. Ідея була²⁾ принята у Києві, карточки слов вже зроблені громадою, — иде перевод слов на латинь, найбільш руками Русова, — тільки щось Антонович³⁾ ніяк не прийметця за примічання. Як стоїть у остатні дні діло бірника(,) звісток не маю, — але знаю, що старий матерьял був увесь систематизован так що з новим справитись не трудно, що словарь теж підогнан був далеко, граматику теж Житецький обробив чимало, — так що віру у кінець бірника мати можна, але коли він буде, цього не скажу.

Байки Глібова, як казав мені Косач, розходятця добре і на Україні, — але я, аки песимист, тільки кручу головою, як чую похвали їм: багато там пустого; от як і Горлиця — написана виршами гарненькими, та тільки смислу мало. Любощі між горобцем і горлицею! Чорт зна що! И який же вивод? — що дівчат можна займати хоть би й горобцям, а тільки жінок не можна! Баечка була видумана Глібовим з індивідуальних поведів, — і що вона мала ход у Чернігові, це я повімаю, — але дальше? — Сдвигаю плечима изумлення і восклицаю: „Бисмаллах!“

Добавлю ще з поводу Гладкого, що Ви напрасно усіх наших міряете, як його и считаєте до того ніжними, що по Вашим горам лазити не способні. Уже як хочете, а на той год літом я и Русов явимось до Вас, — так Ви нас поведете хоть у самий верх ваших Карпатів, — а потім закусимо виставкою у Відні.

Тепер же буде. Жінка моя Вам кланяетця. Сестра жаліє, що не застала у Відні. Мабуть я обох їх одиравлю у Октябрі у кінці зъ Парижа на Відень під Вашу команду. Жалко, що Ви вернетесь тільки 5 Октябрю у Відень. У кінці Сентября буде проїздить у Петербург Пармен Петрович Забела, скульптор, родом з Полтавско-черниговских границь, мій щирий приятель і гарний чоловік. Я б хотів звести його з Вами, або з ким другим із Вашого кругу у Відні. Напишіть, хто, за виїздом п. Подолинского(,) застаєтця Вашим alter ego, — і коли можна, після 15 Сентября заставьте про це Korresponde(n)z Karte у Відні на імя Parmenius Zabella.

¹⁾ Далі переч. „иноз(емців)“. ²⁾ В ориг. „була“! ³⁾ Далі переч. нечитке слово.

Ваш адрес я йому передав. У „Правді“ Ви, звісно, читали про буют Шевченка; Забела зробив його для Білозерського Ів. Івановича. Тепер, щоб було удобніше розпространяти, він думає зробити ще один у $\frac{3}{4}$ натури, так званий кабінетний.

Ваш

М. Драгоманов.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 3. Жовтня 1872“.

Флоренція, 27 Сентября 1872.

Via della Condotta, 11, 4P.

Не знаю вже, що й думать, що й робить мені, шановний Мелітоне Осипович! — Лихо, тай годі! Писав я Вам з Віареджіо у Станіславів ще у кінці Августа (замедлився я Вам одвітами¹⁾ через те, що поперед у писав для „Правди“ кореспонденцію, а потім їздив у Прованс), — не ма одвіту. Послав у „Правду“ ще в Іюлі довгу кореспонденцію, — и тільки од Вас знаю, що вона получена, але що з нею зроблено не знаю: „Правди“ ні 5-ї, ні 6 книжки, що навіть вийшла вже, не маю; звістки з редакції, окрім слов Косача, що п. Сушкевич просить мене о продовженні статті, — але якої, чи кореспонденції, чи Вост. політика и Обрусенія(,) не видно, — не маю ніякої. Почти 3 неділі, як послав із Флоренції на имя Навроцького другу кореспонденцію у „Правду“, потім пісьмо прямо у редакцію, просючи головніше, щоб прислали журнал 5 и 6 книжку, — не ма ні слова! Думав було, що чи не писали, або Ви, або редакція мені у Париж,²⁾ куди я мушу давно вже їхати, та не можу через болість жінки, — и писав у парижську пошту, щоб слали всі мої посылки сюди: получив Сентябрь Вѣстника Европы і пісьмо од Стасюлевича (у котрому він мені пише, що вислав Вам у Відень окрімні одписки III и IV статті про обрусеніє) и завалявшися ще з Іюля пісьмо М-те Пригари, — а ні од Вас, ні од „Правди“ нічого! Ніщо мене так не дивує, як те, що од Вас нема звісток, при Вашій

¹⁾ Далі перече. „зъ“. ²⁾ Далі перече „бо“.

аккуратности і приязні до мене. Що ж з Вами сталось? И куди ж мені обернутись? Пишу тепер ще у Станіславів, бо по Вашому письму Вы там будете до 5 Октября. Одзовитесь і вишліть мені „Правду“ — да доложіть хоть два слова про вибірну агітацію у Галиччині. Ще раз скажу, що погано роблять Ваші, що ніхто не хоче писати кореспонденції у СПВѣдомости про текущі діла, бо не ма лучшего орудія, щоб познакомляти українську публіку з Вашими ділами, і тим паралізувати кореспонденції з лагерю „Слова“. — Жду хоть слова.

Я не знаю, скільки ще пробуду тутъ — а для того усе адресуйте сюди, аж поки не получите письма з другого міста.

Ваш

М. Драгоманов¹⁾.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 6. Октбр. 1872.

Богу дякую и Вам, Високоповажні Михайле Петровичу, що розбудили мене наче з сну глухого, а то уже приходилось мині зівсім зледащити. Получив Ваш лист від 23. Августа, и широкий одвіт обдумав и передумав, та усе таки рівно за відпис не брався, раз, щоб вірно придержуючись скитийській традиції: дожидати Вашого парижського адресу, друге, що²⁾

¹⁾ На 2-ій і 3-ій (порожній) ст. сего листа відбилися, на-ви-воротъ, ст. 1-ша і 4-та листочка В. Навроцького до „Брата“ (се б то, до Бучинського) — ледви-не-ледви відчитані мною, крізь зеркало:

Решів 7/9 872

Милый Брате!

Не знаю, чи відомо тобі, що я „на мазурах“, хоч не таких дуже далеких, але жаль мині за Львовом; — колоністів, Русинів тут вже нема. Пишу тобі об тім тепер, и тільки о тім

(Далі, розумієся, хибує ст. 2-а і 3-я листочка!)

— хоч и мігбим Тебе переночувати, — але ключа від брами ані сторожа, не то вже дзвінка не маю; хибабим в остатнім разі Тебе через вікно спровадив до себе. Але за то бись побачив Решів. Правда, що тільки побачити вистарчить, що бись потому на подобиє Цезара міг сказати: Приїхав, побачив и з ґрунту пізнав. Надумайся, — и хоч принаймі відпиши мені

Володимир

²⁾ Далі переч. „надірвавши“.

застановивши на часок переписку, нікуди правди діти, нічого-сенько не чую ні знаю, що дієся у Львові, „ні в літературномъ, ні въ політичеськомъ отношеніяхъ“. Перед 2. неділями писав я у Львів Навроцькому, та отчѣянный мій вопл остався без одвіту, так що й не знаю, чи не поїхав Навроцький після испиту на село, або, чи не склалася чорна рада на мене: не листуватись, поки не здам свого испиту. До нині и „Правда“ за м. Септембер не вийшла, и не знаємо у Станіславі, від чого: чи опочиває де у місті тихім, безпешнім, як 2. книжка, або, чого не сподіваємося, малаб припочити, бо не було ще даже в Галичині, чим и коли ще утомитись. Більший жаль бувби, скороб підпала конфіскаці через таке безневинне полі- и поетизованє, як твори її Гезекііла = Устяновича, — та се один чоловік, що має охоту хоть и не способність писати статті політичні; куди ж нам нині о кореспонденциях аж до „Віст. Евр.“ думати? — Що до агитації виборчої, то вона тичится одного тільки Львова, и его виборців; красві мандати ще на два роки правні; блище напишу поинформовавшись, бо, аж сьом, так мало знаю про діла текучі.

Більше вістей маю с Киіва, листом Русова з 10/22 Септембра. Лисенко склоняєся до II виданя 1-го Вип. „Пісень“. Казки Андерсена скоро друкуватимутся з картинками, которі задержали виданє. Збірник историчних пісень усе побільшаєся новими досилками, з різних сторін, так, що ніяк не можна остановитись и звести усе у один том. — Лисенко списав „Наставника за для хорошого співу“, яко елементи уживши 100 нар. пісень. — Разом получив я вчєра посилку книжок (Лисенка и др), щоб розмістити у Білгороді, Празі й Відні. Посилка, подана (без жадної интервенції компанійної) просто на пошту, простісенько прийшла до Станіслава, за оплатою всього на всього 3 рублів від 2. пудів.

З дорогою у гори, про котору я писав Вам, невдача. Рішився був на 8 день з Гладким у гори пуститись, та Гладкий ждавши у Швайцарії на нову досилку грошей, и дармо, мусів по часови просто вертати у Киів. Перша посилка грошей до него, подана звичайно, без рекомендаціи, пропала чисто (150 рбл.)

Я остану аж до кінця сєго місяця (римськ. числа) у Станіславі; опісля переїду на пару неділь у Відень, де буду готовий, витати, сподіюсь здоровими и веселими Вашу паню и сестру. Колиб скорійше їм дорога на Відень випасти мала, то

буде Скобелський або Медведський ім на услуги, — про Подолінського під час, де пробував, де маю вістей.

Через тиждень буду писати ширше, до толі матиму вісти из Львова и досилку з Відня. Туди провів я оногді гарних двох Станіславців братей Гарасимовичів, на політехнику и університет. Се будуть люди.

Сеї хвилі получив „Правди“ кн. VI., для Вас и себе, и Вам пересиляю.

Вашій Пані и сестрі клонюся низенько

Ваш
Бучинський

Желехівський до Вас кланяєся.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова¹⁾.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Ні зі Львова, ані з Відня вістей не діждавшись*), рівно таки за письмо беруся, рахуючи, що дождити у переписці начало всякого зла, а ще маючи у довзі відпись на лист Ваш з 27. Августа. Муштруєте Ви мене тамки за дві тези, 1, за пессимизм що до ліберального прогресу у Росії, в зрівнаню з традицією Австрійсько-Кромерижською, 2). що вимовляв я Вам бауателізоване (Nonchalance) нарідности. За 1) каюся як

*) Слова від „Відня“ підчеркнені Др—вим.

¹⁾ Є й чорнова сего листа, така (з пізніщими дописками):

Михайлу Петровичу Драгоманови

У Флор. 14. Жовтня 1872. —

На л. л. з 30/VIII и 27/IX. 872.

(Переч. „Начало всякого зла“.)

Недождавшись до сегодня вістей зі Львова, ні з Відня, беруся рівно за письмо, рахуючи, що (переч. „дожджане“) переписці начало всякого зла бував в дожджаню, — а ще маючи у довзі відпись на лист Ваш з 27 Августа, который дав мнѣ много до розмислу. Муштруєте Ви мене там за дві ідеї, а то 1) за пессимизм мій що до ліберального прогресу у Росії, в зрівнаню з традицією Кромерижсько-Австрійською, — а 2) (переч „Вас за“) що вимовляв я Вам бауателізоване [переч. „(?) нарідности, (переч. „котору я присудив Вам сіпнувся вимовляти“)

За 1) каюся як не пишний и звиняюся пересерджем, та маю в Бога надію, що за 2) таки (переч. „відгризуся“) не дамся.

Наперед мій викрамянований текст справити мушу о стілько, що не казав там: „Ви у голові ставите ідею народности“ а в дальшу

не пишній и звиняюся пересердиєм, та за 2) маю в Бога надію, що таки не дамся.

компутацію берете нарідність и народ, заквестионовавши їх з разу". (Переч. у тексті: У голові не абстракти, а вещи — розум и индивидуум)

„Ідея народности поводом реакцій. —

„(не сотвори собі кумира).

„Що таке народність сама по собі ?

„Першу ціну:

„питання культурні и соціальні. (Далі з боку:) Так я казав не вирозумівши; після пояснення (переч. „я відкликавби що“) вважаючи сам, що дійсно народи лаються за (переч. „ніс“) зводити, я відкликавби своє сказане, колиб Ви не звели були сим дискусією на (переч. „чаріни“) ідеї нарідности. Оже удержую „nonchalance cum attinetis Ваши (Вашого? М. П.), бо вона показується конвенцією Ваших нивилистичних (по нашому) виводів власне о національнім питанню. (Далі знов текст:)

Бизантизм з разу, невирозуміння блице.

Текст: не русити чужі краї, а експлуатувати у ВРуть

(Переч.: „хто хоче насмішити, пуска(ю?)чи у народність, и так званий патріотизм“)

Пишуся (переч. „совершен“) без виїмки на Ваші погляди про поезію

На народність так дивлюся.

Гуманізм бувби абстрактом, колиб не прикріпити его до крутів певних, видимих, близьких, досягательних. Як же всяка праця мусить ити колективно и для (переч. „ко вселенної людськості“) удлучення побиту людського, а тут порозуміння перших а вплив на других єдино мовою можливий, то и обсягає, коли обсягти має, культурна праця индивидуума и громади наперед той круг одномовний и одноземельний и однолітний, оже свій нарід. (Із боку:) (переч. „змісл гражданський“ (великими буквами) Прикладаючи відтак досвід и науку до самородних обставин своїських, (переч. „до життя свого народу, граждани свою ?“) практично маніфестує всякий свій змісл гражданський, (переч. „доводить до ?“) Помагає до висвічення всестороннього (переч. „квестий, що світ“) законів, що світом орудують, єднаєся с тут одномисними для поступовання одномисного, до програму позитивного (переч. „тут не можемо добачити поступу в Росії, де так легко в глум“) з обчисленням, яка его досягність и можливість. (Переч. „Пр. не ма найменшого виду в Австр“) Приміром: (переч зробили Ви рево“) Показалась Вам була революція Німців австрійських протів федералізму, — в Росії (переч. „всі більшість сему повірять, в Австрії ніхто“) в Росії з менчою уставною традицією повірилиб всі, що се конечність, В Австрії ніхто и можливости не допустивби.

(Далі знов текст:)

Попереду інкримінований текст мій справити мушу до того, що не казав чи не мав сказати: „Ви у голові ставите

(Переч. „однолітний Інде 3 відеи маю“) національністю конкретним гуманізмом (переч. „куди міститься прогрес до автоно до автономії личної и народної, культурної соціяльної и народної, свобода на законах гармонії ? з відки виводиться патріотизм“) в межах куди міститься всякий прогрес, з відки виводять и ? патріотизму (хоть и трохи квасного, нічого не вадить) а даже традиції а дальше сторони пр. економічні, платонічні и археологічні, — йа на упертого у тім всім не добачаю „кумира“. Коли ж у Росії ославили народність и патріотизм, (переч. „а мають“) або мався народність поводом (не покровом) до реакції, то або нема там загоди що до пойму, або розуміється що нічого під однаковим именем, оже люде уподобляються або дитині, що поріг поводом має (переч. „натовкши чола“) носа розбивши, або Ксерксу, що (переч. „велить лічить“) декретує бастонаду Гелеспонтови. С чого булаб тільки слаба дуже надія, гнилий Гелеспонт-запад відродити свіжою культурою, восточною, а и покращати самим Росіянам, коли б світ и Німці и ми гаразд не знали, що Росіяни, (хоть и пустили в осміх пр. патріотизм, огорчені дитирамбами воєнно-патріотичними Жуковського, Пушкіна), на ділі гаразд манифестуються патріотами, себ то гуманістами, (переч. „пшшучи“) ділаючи більш-инчих для просвіти (переч. „? критики“) и порядків своїх соціяльних и культурних.

Русити.

Без виімок пишуся на Ваші погляди ? , теж (що?) до (переч. „облігатних похвал „Правді“) бізантинізму „Правди“, ? . З Редакції вістей жадних. (Переч. „Сподіюсь Ви привитали радо у „Співі про Саву Чалого“ мисль“) Несказанно подобалась мні у мене думка ? Сакуна, и в мене давно гріта, реконструувати тексти дум наших, як він про Саву. У мене по трохи вже приладжений цикл дум гайдамацьких ? руїни Січі“, та не скоро викінчу, не маючи збірників під рукою. (Переч. „Від редакції“) Непомістила „Правда“ інтерпеляцію нашу, Станіславських членів Просвіти (переч. „проти зглядом ухвал“) проти ухвали ? скасувати „Зорі“, що собі уже гарненьку популярність з-вдали.

Федькович чую переложив Макбета и переробив Добуша, которого я перед 5 літами ии ? в, як вийшов в „Правді“. Вартоб ? ати та почитати (переч. „чи Федькович знаючи трохи по ишпанськи“,) чи не належалоб заставити Федьковича, що трохи по ишп. знає до перекладу Калдерона. Давно перед 8 літами, читав я (по німецьки) пару драм автора з невимовною розкошею.

Навроцький відгукнувся, але з — Решова, Маазурів. От куди его пресучі ляхи загнали! Коло 1. Ноябра з ним буду. (Переч. „Получив“) Здавши испити, получил жалованье хороше, але аж де!

Несподівано вчера після довгого мовчання гукнув до мене Подолінський, з Милано. Пробуває досі у Меран, сильно читав Spielhagen Dickens и стоси В'єтн. Євр. Отеч. Зап. як хва-

идею нарідності“, — а „в дальшу дискуссию приймає ту идею, заквестіоновавши її з горі“. По новійшому поясненню

лється, коли не бреше. Коли его лист мій в Мілано застане, то одвідає він Вас сими днями у Флоренції. З відти іде до Пізи, Рима и Неаполю, з 1 Нюбром у Каіро. (переч. ? ?) Сподівався за свіжа подати до „Правди“ описи Італії и Египту.

(Написано тутже:)

Дру Бвг. (має бути: Ол.) Огоновському.

Прости що у (переч. „не своє“) молоду твою голову клопотами важусь, (переч. „ось яким ділом. Занепокоїв мене змісл и тон“) та занепокоєний я перепискою Редакції (6 кн. „Правди“) до проф. Драгоманова, зглядом ёго статей: (переч. ?) Освіта и література на Україні. (переч. „и Укр. нові вид. музикальні“) Боюсь бо, щоб та стаття (зразу було: „стаття перша“) переважна не відстоялась и не втратила (переч. „на сив“) с часом рації, (переч. „рації, або, гірше“) або, що рівно, не побачила світа (переч. „як“) ніколи, як на се вказує конвенціональна и недвозначна: „на тепер нема місця“. Не читав я тої статті, але з основи її

1) Виказати, що ворогами українізму за кордоном (своїж) попи, и 2) українці, що піднявши прапор націоналізму, з реакціонизмом побратались*) 3) оже самі добрі стали, щоб їх подавив централізм, зрештов не вничий від пр. французького

З заснови, котору міні автор свого часу зарисовував у переписці, бачу, що *extremis exmissis* така стаття дуже на часі булаби, (переч. „пора булаби“) бо пора нам крайна намість дитинних ереміад про „меч ката“ прийнятись за мужеський и сміливий перезір справ наших, которого початком знане себе самих, в собі самих шукаючи причини неудачі. Такою бодай „Правду“ я мав завсєгди, таким чоловіком и Драгомана маю, може єдиним, що годен буде (переч. „викликати“) оживити у нас критику політичну, — (переч. „що ж“) до екстремів, у которі він як го знаю конечно мав попасти, то вповаю, що ще у нас на такого стане (зразу було: „такий найдєся“), щоб рецензією підвів їх під уровень коректний

Не забираючи більше часу ні тобі ні собі, кінчу се письмо, по давній приязни тебе прошу, рівно коротко міні відписати, як именно стоїть річ з повищою статією, особливо, чи одповідає вона повищій заснові. Від Листопада готів буду в Редакції просити, приділяти міні праці. Целевич и Желехівський нині уже свою готовість переказують.

Драг. у Флоренції зимувати ме

Стан. 22/10 872

(Тутже:)

П. Скобелєвск.

Січові акти. Alt ? нисс Листи. Гарасимовичі. Подол.

*) Зразу було: „2) реакціонизм самих українців, по при ?) 3) на ? звичайні и де иде“

и сам вважаючи, що народи дійсно за ніс вести даються¹⁾, — а казавби свого сказання, колиб тимже поясненем Ви були не звели дискусію на идею народности. Оже удержую nonchalance cum attinentiis Вашу и російську, бо вона показує кон-секвенцією Ваших нигилистичних²⁾ (по нашому) виводів власне о національнім питанню.

Гуманізм бувби фантомом чи абстрактом, колиб не прикріпити його до кругів видимих та осягательних. Як жеж всяка праця мусить ити колективно и для удлучення біту людського, колективного, а порозумінне перших и вплив на других єдино мовою можливий, — то и обсягає культурна праця индивидуів на перед круг одномовний, одноземний и однолитий, оже свій нарід. Прикладаючи відтак досвід и науку до самородних обставин своїських, всякий маніфестує практично свій змісл граж-данський, — причиняєся до всестороннього висвічення правди законів, що орудують світом, и з однимисними тут ступає до поставлення програму позитивного, радий його найти, не цілу жизнь шукати, чи програму органічного, чи опірного, з его можливістю и досягlostею. (Приміром у „Обрусіню и Німченю“ показалась була Пяу Т—ву в перспективі революція німців австрійських протів фєдералізови³⁾); — в Росії повірилиб сему всі, в Австрії ніхто). С попередного, маю націоналізм конкретним гуманізмом, куди міститься всякий поступ, з відки виводяться поеми патріотизму (хоть и квасного, нічог не вадить) а даже традиції, и дальші сторони націоналізму(:) соціальна,

М. П. Др. у Флор.
на л. з 16/10 872

(з боку чорнилом:)

Мих. Петровичу Драгоману

23/10 872

(далі знов олівцем:)

Учитель — Ластівка (Клемерт Сборник — Літерат (Матиці) Неперепечату(ють?)

Рускій Сіонъ (Евангеліе) Наука, Русск. Рада, Читалня мова! | Сахер Масох, (переч. „Число“) | ? „Правда“ | не кінчена надія (з боку:) Ruvista Europea | одно число | Althae-naeum | Мігби толкувати Пар(т) | Целевич | Правда буде зеркалом

(Дальші 3—4 рядки попсовані або повідпадали)

¹⁾ Слова від „дійсно“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слово „нигиластичних“ підчеркнено Др—вим.

³⁾ Слова „протів фєдералізови“ підчеркнені Др—вим.

культурна, економічна, археологічна, платонічна etc, — та на упертого у тім всім годі міні добачити „кумира“. Коли ж у Росії ославили народність и патріотизм, або народність має „поводом“ (не покровом)¹⁾ до реакції, то се сумно або и весело, бо або нема там загоди що до пойму самого, або під однаковим іменем що инчого розумієся, — оже уподобляються люди дитині, що порг поводом має носа розбитого, або Ксерксу, що декретує бастонаду морю. С чого слаба булаб надія не то відродити гнилий захід свіжою культурою восточною (не протів Вас кажучи), — а и покращати самим росіянам, — колиби світ и німці и ми гаразд не знали, що Росіяни, хоть и пустили в осміх патріотизм (може обридший ім з воєнних дитирамбів їх поетів²⁾) на ділі гаразд манифестуються патріотами, по їхньому гуманістами, ділаючи більш инчих для просвіти и своїх порядків соціальних и культурних.

Сам бачу та не переміню доуматичного експлятивного мого тону писання, та лекше на душі викричавшись, ще краще и попід небеса ликую, що бабою з воза панславизм вступився³⁾. Ще до панцирного сего листу додаю: що зглядом уговореня москаликів не говорив я о русифікації, а о експлоатації; — на Ваші виводи о поезії без виїмки пишуся. Те ж що до літературного бізантинизму „Правди“ ad rem Лисенка; вартоб дописі, щоб виказати те закоренівшеся лих, що виходить у взаєминах на дистанс як *courtoisie*, а в переписці блищій часом яко невизрозумінне безкрає.

З редакції вістей жадних. Несказанно сподобалась міні думка п. Сакуна(?) и в мене давно гріта, — реконструувати тексти дум, як у него Савиної. По трохи приряджений уже у мене з давна пр. цикл дум гайдамацьких, — та ледви коли довершу, не маючи підручників. Не знаємо те-ж чому не помістила „Правда“ інтерпеляцію з відси до „Просвіти“, нащо касувати „Зорі“, коли вони вже гарну популярність мають? — Чули Ви що про „хабів“⁴⁾. Се парі по підгірських селах,

¹⁾ Др—ів підчеркнув слова „ославили народність и патріотизм“ і „має поводом (не покровом)“ і завважав з боку: „як у Герм.(.) усе одно зь практ.“

²⁾ Слова „поетів“ і дальші „по їхньому гуманістами, ділаючи більш инчих для про...“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слова „з воза панславизм вступився“ і дальше „Сакуна“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Се слово підчеркнене Др—вим.

завандрувавши перед парма десятками літ з лемківських сторін. Лагоджу собі дані до висвічення сего интересного етнографичного процесу.

Федькович, чую, переложив Макбета и переробив Добуша, которого я перед 5. літами бачив инакшим, як в „Правді“. Бартоби подумати и почитати, чи не належалоби заставити Федьковича до перекладу Калдерона¹⁾. Він, чую, знає по испанськи; давно, перед 8. літами читав я пару драм Калдерона з великою розкошею. —

Зі Львова вістей хиба у проїзді добуду та кореспондента собі нового з-єднаю, бо Навроцький в Решові²⁾. От куди его пресучі ляхи загнали! Коло 1. Новембра з ним буду. Получив він хороше жалування, але аж де! С часом буде лаявувати до Станіслава. Простіть конфузії річей, та с того вона, що мушу рівночасно и говорити и писати.

Після довгог мовчання несподівано вчера гукнув до мене Подолінський, з Медіолану. Пробувавши досі в Меран с Крижановським, читав без міри (коли не бреше) Spielhagens, Dickens-a и стоси Вѣст. Євр. Огеч. Зап. etc. Коли мій лист захопить его ще в Милано, то одвідає він Вас у проїзді через Флоренцію. З Ноябром на Рим, Неапіль и Бриндизі іде у Каїро и сподієся за свіжа подавати описи Італії и Єгипту у „Правду“.

Через 2. неділь сподіваюся бути у Відні. Через війсьکو та однорічну службу, на університети „Козацтво преся без ваги“. Семинар пустіє, Галичина міняє свої акції³⁾.

Стискаю Вас з усім домом сердечно

Ваш

Бучинський

Станіслав 13. Жовтня 1872.

В. Забл. N-о 118 4/4.

¹⁾ Слово „Калдерона“ Др—ів підчеркнув і додав у кінці сего реченя: „(Нічого з цього не буде)“.

²⁾ Слово „Решові“ підчеркнено Др—вим.

³⁾ Слова від „Семинар“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Статистика — Oest Stat Jahrbücher. —“

Під сям листом Др—ів написав ось який конспект відповіді.
Гуманізмъ: „чоловікъ“ — його права, просвіта. Нац. перша кліточка, опора. — Языкова — Народъ. — нац. демократ. —

Націонал. традиція: натур. китаїщина; у кожному народі, середні віка — Націон. Присвоєніє собі христ., вірности къ престолу, — якъ другими слободы — (галлоф., германоф., славяноф.) —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 21. Жовтня 1872“).

Флоренція, 16 Октября 1872.

Via della Condotta, 11, 4P.

Кілька день, Високоповажний Мелитоне Осиповичу, як по-лучивъ я од Вас письмо и N Правди (Перед тим вже за кілька

Націон. франц. завоев. (— революц., Прудонъ и Италия), німецк. польскій — катол., — русинскій — правосл., уніатство. шукання царя руського — укр. — козачество, аристократ. старини. — чешскій — старочехи и Гуссъ. — Чехія и Силезія. — Россія: москов(с)ько- визант. китайщ. Петр В. и німецкий центр. госуд. (космон. націон.)

Чому гум. не роб. оруд. реакціи, а націон. роб. —

Чому централ. не держ. гуманизму:

Конкорд. и Verfassungspkt

Руське правит. и Милитовщина въ Польщѣ попереду и теперъ.

Центр. скорішъ помир. ? націонал. ніжъ зъ демокр. гуман. —

Екатер. II німецьке обрусіння. Карамзинъ. Ограж. германизму и гегелизму. — миссія народ. Змішеніє съ китайств. поміщ. моск. — укр. —

правосл., самод. и народность. Славяноф. Шишковско- погод. Обрусеніє.

Западничество, нигилизмъ. Позитивизмъ*).

Украиноф. — идилія Котл. и Кв. і потіха. москалофобія (китайщ.) Романт. Гоголя и К-о, Метл., Шевченко. — Кирило Мет.

православно-клерик. стихія у антиполон., воєнно-фетиш. у козаколюбія (Гулакъ Арт.)

Аристократ. казацкий — комаргучество. —

Шевченко: (кк у поэта есть матерьялы на все вышерек.) — кк у революц. москвоненав. и поляконен.

еще сильнѣе — у мыслителя:

общ. темъ съ р. западнич., демокр. и нигилизмъ —

далі, як кому угодно: чи йти зъ новою Россією у загалі, — як воно *volens polens*, коли вона за насъ), — чи робити нову Україну, але по новымъ идеямъ. — Я з первыми, — а другим не мішаю, а проти старовини бьюсь скрізь. —

(На обороті додано чорнилом:)

*) Нац. сторона западничества: (воно руське більшъ восточничества): великий народ не бовтєся за націон., зр. Англія, культура не забот., щобъ непрем. було по націон. — Націон. — здоровье Перев. западн. надъ усякими другими напрямками. —

днів я мав Правду за Август і Сентябрь од редакції, а також і Провідні ідеї Ш.). Бачу таки зо всього, що ви, галиччани, одної з нами матері дітки, це б то „скити“ таки доброго заводу. Кажете Ви, що Ж-лехівський мені кланявся, — а чому він мені на письмо не одвіча? Начали було ми, як добрі європейці: він мені дав де які факти про універс. екзамени і про свою гимназію, — запитав мене про словарі і граматичні роботи малоруські у Росії. Я йому одвітив и од себе запитав де про що, — а далі він і замовк і тепер я не зміг так записати у статтю, що на днях висилаю¹⁾ у В. Евр. про діла галицькі, що взяв з газет та з Ваших листів, фактів про гимназій, як бы хотів. Про Наврцького и редакцію Правди и говорити нічого: нехай їм²⁾ боги європейські не мстять за скитизм, а то погано їм буде! Книжки, спасибі, після³⁾ трьох просьб слезних прислали і у них я найшов де-які одвіти, але тільки про те, що моїх статей не печататимуть, — а я запитував про де що, подавав деякі совіти, — так можна б було і одвітити листом (я таки не розумію мети переговорів з сотрудниками печатно, — бо це більш роботи задає наборщикам, корректорам і т. д.). Ульять скажу, що тільки Ви і прихильні до мене і думаю зо страхом, що я буду робити, як, по виданню іспиту Ви заберетесь зовсім жити у Вашу Гуцулію, — і там⁴⁾ й сами не будете мати звісток про світ божий!

Поки що, я⁵⁾ прошу Вас одвітєте мені скоріше: що за журнали суть: Руський Сіон, Наука, Ластівка, Учитель, Сборник Литературний, Русска Рада и Читальня. — Мени особливо треба б знати про их мову, — у якій степені народна, про⁶⁾ погляд на народ свій, на Україну, на Росію, про то як напр. Сіон Руський дивитця на євангеліє малоруське (повинен лаять), що перепечатує Сборник Литературний з російської літератури (повинен перепечатувати, бо як я думаю, це журнал партій „Слова“, и як такий, повинен перепечатувати чорт зна що „рутенське“ и въ Росії). Дуже б гарно було, як бы Ви мені до-

Відносини до Галичини и Г. до Р. для кого важніші? —

Напрямки патр.-нац. і народно-р. —

которий має силу:

Ні наджд, ві страху. —

Українці и Росія, — Укр. і Галич. — (живуть де — у петрб).

Що таке Укр. у Р. Чи то що до Польщі.

1) В ориг. „висилаю“! 2) Далі переч. „бог“. 3) В ориг. „післа“.

4) Зразу було „відкіля“. 5) В ориг. „а“! 6) Далі переч. „від(носини?)“

стали хоть по 1 N кожного з цих невидимих для мене журналів. А „Науку“ я особливо прошу Вас для мене купити, бо автобіографія Наумовича для мене дуже цікава. Підпишітьця для мене на рік на „Науку“, — та за одно одпишіть, скільки я винен Вам остаюсь за „Правду“ (попрошу заплатіть у Львові за 1. вип. Провідних ідей). Одпишіть мені також і про Сахер-Масоха: де воно диво таке узялось: що воно за чоловік? по якому писан оригінал? не вже прямо по німецькому? Я читав у „Revue des deux Mondes“ Don Juan de Kolomea и сдвигав плечима: відкіля цей буддизм? (воно правда, що и Скворода і самі Гоголь і Шевченко забігали у буддизм, але не так висказаний и мотивирований), — а більш дивувався тому, що автор як де попада добре на ту дорогу, яка тепер у всіх великих літературах Європи тільки и є жива, т. е. „живопись рідного побиту“, як каже Гоголь, — и попада, простіть, лучше усіх галицьких літераторів, — бо я у нього бачу живі штрихи попів, панів, жидів, мужиків, — а у друге де ж він набрав у Гуцулії¹⁾ Дон-Жуанів, що Пушкіна и Карамзіна читають, що живуть так по магнатському и т. д. А може це все єсть, та тільки ми того не знаємо? Так ні! скоріш бачу у цих забігах автора двойний гріх проти реализму: галицький и німецький (що мені не кажіть, а німеччина має препоганий вплив на увесь розвій Галиччини і її літератури, — дихо у тому, що через німеччину переходять до Вас і общечоловічні ідеї, — але форми і почастности німецькі дуже налягають на усіх австрійських слав'ян). В усякому разі цей Сахер-Масох (що за ним!) дуже мене займає.

Не могу я добитись, що б мені хто небудь сказав, скільки примірників „Правди“ печатається і скільки йде у Росцію, — а це було б не тільки для мене цікаво, але і дало б повід підняти агітацію у наших кружках, що б дати підмогу на те, що б Правда стала виходить, хоть 2 рази у місяць. Раз — мало, і через те „Правда“ ще більш ніж через лінь и роспуст рук редакції не може стати не скажу органом і України, (бо заграничний журнал ніколи їм не може бути), але скільки небудь повним одголоском хоть самих важних фактів з життя на Україні. Як же собі хочете, — а коли журнал такий, як наш, не є посередник між Україною і Галичиною, — та ще й не є щоденний, — він не має ніякого смислу бути. По мені вже лучше

¹⁾ Зразу було „Галичині“.

ті чисті літературні і учені твори, які появляються у журналі, прямо печатати книжками: тоді хоть не будеш нудитись, дожидаючи кінця чотирі місяці і ковтаючи, мов микстуру, через годину по лозці.

Я б Вас дуже не просив ~~поторопитись з одвітами~~, — бо я уже виготовив коротенький перегляд літературного діла на Україні і у Галичині за 2 роки для тутешнього¹⁾ місячного журналу Rivista Europea (видає Де Губернатис, проф. санскриту у Флор., жонат на росіянці і пише кореспонденції у Вѣстникъ Европы) і хочу починаючи з цього року завести печатать обзори бібліографічні українсько-галицькі у англійському „Atheneum“, що печата завше²⁾ у январских NN не тільки обзори³⁾ німецьк., фр., рос., ит.(.) исп., але навіть и бельгійско-флам., — тільки про нас і не чув мабуть доси, — що і на світі есмо. Я вже думаю, хоть би Партицький кінчав свого Шевченка, — та чи він, чи хто другий перевів його книгу хоть на німецьку мову, додавши і статистично-історичну предмову. Хоть би який небудь повід був нам на світ висунуть носа! (Чув я, що у Женеві хто сь питає дозвоління у Костомарова перевести його монографію, але дума на-чати, як кажуть, з Послїдних годів Речі посполитої); на цих днях появилсь 2-м виданнем франц. перевод Тараса Бульби Віардо, але у предмові говорять о козаках, мов би то це були тільки козаки, а не увесь народ український). Я було думав з такими думками повернутись до самого Партицького, та спробувавши стосунки з редакцією „Правди“(.) боюсь. Може я справди „печусь і молвлю о многім“ і „потреб“ галицьких не розумію. По правді кажучи „Правда“ проборкала трохи крила моему пилу. Я було розігнався на таку систему: „Правда“ буде усесторонне у фактах подавати картину Галичини, а наші земляки у одвіт будуть у ній також⁴⁾ показувати дзеркало України, — я пристану до цієї роботи і окрім того буду найцікавіше роздзвонювати на Росію через СПбѣд. и В. Евр., а то і на усю Европу через Rivista Europ. и Atheneum. Але наші не хотять слать нічого у Правду, — окрім тих стихів, которых зовсім не треба, бо тільки у сором уводять, і окрім тих росказів, що сам, мабуть, Устїанович захопив (по мені з українського, що було напечатано цей рік у „Правді“, тільки і стоїло паперу 1 пісня Іліади, — давня, — 1 казка Андер-

1) Далі переч. „журна(ла). 2) Далі переч. „не тільки“. 3) Далі переч. „про“. 4) Далі переч. „змально“.

сена, — та Сава Чалий; за Чупруна ж я б не знаю, як чуприну видрав авторові, щоб паперу не тратив і у людей дорогого часу не крав): даже з газет ліняття вибрати важні статистичні факти про Україну; бібліографії не зберуться зробити. Я, сидючи чорт-зна де за границею, берусь за те діло і описую ход школьного діла у нас з 1863 р., тикаючись і питання про педагогічну літературу українську у Росії. Знаючи для кого пишу і що пишу для печаті, а не для приятеля, я, звісно, не таким „катковцем“ виступив у цій статті, як у письмах до Вас, — а усього тільки, що розказував хто і як довів діло до того, що у Росії було 9 год заборонена укр. педаг. література і заборонений укр. виклад у школах, що може вивести нас з такого стану і т. д. Найбільш усього я бив на факти, — бо вони овісі не звісні у Галиччині. Замітте, що Навроцький мені писав, щоб я прислав статтю про відносини російської літер. до Галиччини, — но я вважаю, що мої ідеї на цей сюжет дуже вже не подобаються у Львові, и через те уклонився и почав з більш мирного. Редакція „Правди“ одвіча мені, що стаття моя интересна, але печатать не будуть скоро, — бо ще тепер у „Правді“ мало¹⁾ місця — для статті і одвіту на неї. Так як не видно, щоб місця у Правді найшлося скоро більше, — то це значить, що моя стаття зложена у Лету. А зветця вона интересною. Для чого ж не печатається? — А ось для чого: я не повірю ніколи, щоб за для недостачі місця. У двох NN найбільше вона б укладалась і місця не зайла б і другим. Не бачу, для чого тут же печатати і одвіт: він пішов би і у 3-й N, та я думаю, що у 2 NN і стаття і одвіт би помістились любісінько; е, значить, друга причина. По моему, вона у тому, що по ідеям і интересам прапора, кружка, по його відносинам вона „неполітична“: бо раз показує, що найбільші вороги українщини явились у нас попи і митрополіти, у друге, що напались на неї дуже і українці родом²⁾, не як „перевертні“, а як реакціонери (як і митрополіти), у третє, що багато великорусів (ліберали) стояли за українщину, у четвєртє, що „російський“³⁾ централізм не є що либо⁴⁾ виходяще з туранства і через те нечутне у світі, — а те ж саме, що централізм у Германії, у Франції, — де те ж

¹⁾ Зразу було: „бо не ма міста. А коли буд(е)“, — при чім „не“ лишилося не перечеркнене. ²⁾ Далі переч. „(переверт“. ³⁾ Зразу було „не туска“ (мабуть помилка, зам. „тура(нський)“. ⁴⁾ Далі печ. „ту(ранське)“.

не учать инако, як на державній мові (Звісно, що я доктрину о державній мові не піддержую, як і доктрину о державній вірі, — по ідеалам я і у цій статті явився федералістом, але тільки держусь і тут позитивного методу, а не лирического). Це усе у місті узятим і показалось ре акції „Правди“ два рази не політичнимъ: раз, бо може попортить стосунки кружка до деяких лиць и кружків, а друге, — бо одступа од українофільскої ортодоксії¹⁾. И виходить, що пора мені вернутись до мого старого помислу: що цензура кружків і політичничання страшніша для свободи критики і слова, ніж чиновнича цензура російського уряду, котора дума тільки про те, як би буква була благопристойна, щоб жалування не одняли.

Щоб на мене не було наговору, що з мілкого личного самолюбу порвав суобщу роботу, — я буду мовчати, пожду, — коли може мою роботу випустять з тюрми тоді, як вона зовсім одстане од часу, або поки зовсім звалаетця. Не скажу нічого і про те, що тоді як не хотять печатати статтю „Народня освіта і література на Україні“, обіщають напечат(ат)и „Нові музик. видання“, статтю слабу і немаючу смислу без первої. Буду посылати у Правду і звістки короткі про бібліографю, статистику и т. д. українську, — хоть це і не мое діло тут у чужій землі, — але ту мисль, що мав я, щоб підняти розбір критичний по усім пунктам діла українського, звісно не для того, щоб „мое зверху було“, а для того, щоб це діло було „обсужено“, як того научний метод велить, а не обспівано, обфразено і²⁾ обхлипано, як³⁾ доси бувало — треба кинути. А значить, для меле кінчена и надія, що „Правда“ може бути фактичним і слобод(н)имъ органом. — Простіть за довгу річ про це, — треба ж було кому небудь своєму свої думи розказати.

Тепер їду у Рим на тиждень. Зімію уп'ять в Игалії, — хоть би прийшлось попрощатись з університетом у Києві. Не можу кинути початих работ, да й жінка не здорова, так що

¹⁾ У загально паскудній по тенденції драмі Сарду Rabagas є одно слово дуже характеризуюче свободномисліє лібералів казенного пошибу, — якими суть почти усі наплодившіся доси політичні ліберальні партії. — Заговорщик Rabagas каже: *mais comment voulez-vous que je fonde la liberté, si vous ne me donnez pas le pouvoir absolu!* Хлопц і іезуити скрізь! — (М. Др.) ²⁾ Далі переч. „обхликовано“. ³⁾ Далі переч. „воно роб“.

їхати у довгу дорогу, а особливо у зіму, — нічого і думать. Напишіть, коли будете у Відні, — я може проведу гуди сестру.

Ваш

М. Драгоманов.

Насчеть пісень і Кобзаря я вам даю таку раду: побільш задержіть для себе і поменьш давайте сербам і чехам. Їм зовсім не интересно, — бо усе, що кажуть, про братство — брехня. Швидче нами поинтересуетця учений німець, француз, або англичанин, ніж славянин — бо усе таки ми йому чужі і він не має интересу науки¹⁾.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Богови своєму дякую и ликую, що не дав міні ще зазнати болізей авторських, що всякому писателеви на віку и не раз суджені, и дивуюся, що Вам се мабуть перший раз тепер лучится с „Правдою“! Прийміть у віраду щире моє впевненє, що, раз, Вам се ще не раз и де инде лучитися буде; друге, що „Правда“ далеко ще ні замислом, ні ділом так не прогрішилась, як Ви її собі подумали. Жадна переписка, бачу, не годна передати правдивий образ річей, и деінде о наших, бачу що Ви таки прикладаєте до наших самородних обставин поєми конвенціональні, пр. до Львівських редакцій, властивого стану річей незнаючи, бо в инчім разі Ви б зі мною в „переписці Редакції“ в „браку місця“ те вчитали, що ми, т. є. що редакция по ліности, а даже налякана незвичайним почерком руки Вашої, не встигла в час прочитати и прилагодити в друк статистию, при ретельній думці, її друкувати. Яко оптиміст я на-

¹⁾ В цім листі була вложена ось-яка карточка Бучинського, — писана звич. олівцем:

Declaration

Le soussigné envoie à l'adresse M-r Michel P. Dragomanow à (Italie) Florence, via della Condotta un Paquet,¹⁾ renfermant Livres, du prix de 5 fl. (du 12 lire.)

Stanislau le 23 Octobre 1872

Autriche Galicie

Meliton B.

В низу дописано голубим олівцем „Драгоманов“).

¹⁾ Далі переч. „cont“.

ходжу, що рано ще булоби розправляти о цензурі кружків и линь у нас(,) и Вас¹⁾ прошу, ради одного Сакуна бодай починати все знов роботу Сизипа, щоб таки діждатися у „Правді“ зеркала побиту обобічного національного и літературного. *Animae nostrae salvendae*, на всякий случай ми до „Правди“ оба з Желехівським дуже виписались, про крайну пору, ступати від дитинних еремиад до мужеського и сміливого самоперезору справ наших, у нас самих глядаючи причин неудої та богом а правдою признаюсь, що потерпаю, чи *nimis probando* непокажеся Львовянам, декуда у Вашій статі ополоуя мир, котрими уряд центр. російський брався до українофильства²⁾). Що до порядків редакційних, то буваючи давніше коло них, яб Вам не переповівся, в якім плузі тяжкім у двоє и троє причиняючи собі за бевладом роботи, ходять наші дилетанти, сказавши собі, чи рада чи не рада, гайда громада, мусить бути, „Правда“, бо мусимо для традиції и континуальности права на будучність³⁾, озиватись тим, чим нас Австрія признала т. є. народом. Оже нема миру нам и не буде, не може ні один з нас на рік-два в будь якій науці пірнути и її зглубити, щоб стати готовим и славним, бо став би через той час Gothe-м, а не гражданином⁴⁾). Від того и зриваються у нас сили и з-уживаються люди, именно, при редакциях, безприкладно борзо, и може без користи. Нічого, — досить буде, як у спадщині по нас останє одна добра воля, а що не здохли, се фразка! —

Получивши передучера лист Ваш з 16. с. м. я як стій виписав для Вас с Коломні: „Науку“, Руску Раду и „Читалню“, и, як се близько дієся, уже нині получив и Вам висилаю. Як сі публікації самі за себе говоря, то й остаєся міні доложити у листі, що знаю про „Учителя“ з Ластівкою“(.), „Сіон“ и „Зборник літературний“, — котрих ніже на показ не міг я досі запопасти у Станіславі. „Зборник літературний“⁵⁾ (єдиний) „орган гал. р. Матиці“ виходить що 12 або 18. місяців книжками у до-

1) Слова від „розправлять“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова від „уряд“ підчеркнені Др—вим.

3) Слова від „традиції“ підчеркнені Др—вим.

4) Коло слів від „на рік“ поклав Др—ів з боку великий знак „?“.

5) Сей заголовок і далі „публікації (державних) давних Актів Петрушевича“, „нарідному“, „Сіон руський“ підчеркнені Др—вим, а коло остатніх слів дописано: „оглавъ (се б то: подати...)“

10. листів у Львові. Обсяг его крайне мертвий, винявши хиба публікації (державних) давних Актів Петрушевича. Передруків не помітно, оже крім справоздань матиці, котрої цілею єсть популяризоване елем. просвіта, обсяг Зборника займає всі тії статії, которі не мають найменшої лучности з нар. просвітою, словесностею, педагогією, школами. Мова пропогана, бо неумицно справляють оце російську мову болгарщиною, а в істї польщиною. Білше церковною, без претенсій до великоруської, а часом забувшись(,) по наїдному пише „Сіон руський“, минаючи з далека всяку політику, але рівно мертво, поринаючи в канони і гомілії. Коли хто будь після яких 100 років допаде одного з его чисел як бібліографічної рідкості, и вимаже р. „1872“ с титулу, підойме між ученими бурю нечувану, бо ніхто не доведе, чи „Сіон“ по мові и зміслу писався перед чи по хрестоносних походах. З повищої причини „Сіон“ збув мовчанєм „Переклад Св. Письма¹⁾, ще й держучись трохи з українофилами, (2. редактор Др. Пелеш, давно клопоче, зр(о)бити „Сіон“ політичним - попівським антагоністом „Слова“). 3. „Учитель“ у 2. листи місячно з малою „Ластівкою“, так собі газетки на взір „Przyjaciela Dzieci“, — без любові и забави, а з давно нудними моральними нісенітницями²⁾. Дещо пишешся про школу, про овочі и хвороби, раз даже найшов я там записки слів лемківських, але без означеня місця³⁾, словом, для курйозности, и дивоглядіи. Мова як у „Зорі Галицькій з 1848 р., сіріч, — наїдна галицька, з церк. и полонизмами, для универсальности, на кождім кроці видно, що писателі не читали и не бачили Осяновян. Котл. Шевченка. Політичної, соціальної etc. тенденції жадної.

Про Сахер-Масоха дуже мало годен я сказати, зівсім уже нічого про його новеллі у „Слові“ и „Don - Juan de Kolomea“, бо ані знаю тої публікації, ані не догадуюсь, яких то він и де в Гуцулії набрав магнатів читаючих Карамзіна и Пушкіна. Сам Сахер Масох, син директора поліції у Львові, хвалився у ділі: „Der Polnische Aufstand v. 1848“⁴⁾, що яко очевидець и на підставі тайних дотичних актів списав тую історію,

1) Слова від „Сіон“ підчеркнені Др—вим, а далі до кінця речення зачеркнено з боку.

2) Слова від „давно“ підчеркнені Др—вим.

3) Коло сего, з боку, поклав Др—ів знак „?“.

4) Титул підчеркнений Др—вим.

интересну и вірними репродукціями річей нашого депутата, селянина Капушак¹⁾ в віденському парламенті. Читав я сю книжку перед 6. літми, для забави, то й мало згадую; пізніше лучилось міні Сахера стрічати в фелетонах часоп. віденських. Тут я его найшов намістним и кокетним, але дуже порожнім, без найменшого вгляду в людську душу. Що він зачепив здорово поїв, се не²⁾ диво и шкода, що лиш мимоходом, — попи так рогаті, що на диво більше не найшли досі свого живописця, щоби їх так цвягав, як цвягав Лозинський³⁾ підпанків восточної Галичини, именно у „Zakłęty Dwór“, важній и для нас повісти. — Подолянського завізаву, подати Вам про Масоха докладніші вісти. Колиб, як пишете, Партицький швидче викінчив свої „Пров. идеї“, — бувби тутешний Целевич⁴⁾ готов, вистачити; освідку и переклад німецький, владаючи хорощим стилем. —

По блищим розгляді у „Читанках“ Барвинського и досвідах шкільних Желехівського, я дуже плачу над моїми дитирамбами на ті Читанки. Показуєся, що Барвинський свідомий був, що самохіть множить недостатки, у виборі матеріалів, у ціненю писателів⁵⁾, — та и прирікши справити усе, прекарно випросився від рецензії. — Рецензія відстоялась, а він и не писнув досі

Непокоїть мене шапка (кучма) на Шевченковім бюсті, п. Забіли; заважить вона над чолом високим, без живости у накритих бюстах Атини, Аяса або Републики. Але се може маротта тільки. Друга маротта моя вже власна, и без Вашого листу не дає міні спати, бо все на ум иде *Bella Venezia* або и Флоренція,

все смерщится, ненаглядная! — щоб її, побачити, доки в Гуцулії вколочуся, як той трам у землю, хочеся и може удасться, побачити ще світа. Як ні, то усе собі обіщаю, двічі-тричі до року бувати для іспитів у Відні. Потому запряну жую всяких газет и стану належито читати и вчитися, ото й сяк так сподіюся, будете с свого кореспондента довірліні.

1) Слово „Капушак“ підчеркнено Др—вим.

2) Слова від „поїв“ підчеркнені Др—вим і все реченє зачеркнено з боку.

3) Слова „Лозинський“ „Zakłęty Dwór“ підчеркнені Др—вим.

4) Слова „Целевич“ і далі „Читанках“ підчеркнені Др—вим.

5) Коло сего місця, з боку, Др—ів завважав: „рецензія“.

Щоб не опізнити посилки, лічбу детальличну подам пізніше, — приблизно: Ви міні винні 6 рублів.

Здорові були

Бучинський

Станіслав 23/10 872.

P. S. Чи получили лист мій з 14, а Желіхівського з 16 с. місяця? —¹⁾

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 9. Падолиста 1872“).

Флоренція, 1 Ноября 1872 р.

Lung' Arno Acciajoli, N 12, 2P.

Ваши пісьма од 13 Окт. і од 23, а рівно і пісьмо Желіхівського од 16 получив я, — шановний и любий приятелю Мелітоне Осипович!²⁾ Получив, значитця и книжки. Желіхівському начав я писати одвіт. Вам докладний одвіт напишу за ці дні, — бо тепер зайнятий був шуканнем другої квартири, куди завтра перебираємось. Новий адрес прочитаєте вище. На усякий случай добавляю, що моя квартира є лицевий бік, — на сонце, — того дому з *Chambres Meublées*, що помічен і у Бедекера на *Borgo SS. Apostoli, N 17, Casa Nardini* і звістен особлив(о) у Німеччині. Значить, чи Ви чи хто другий, мене скоро одшукає, зашедши або з одного, або з другого боку. —

Тепер пишу для того тільки, щоб звістити Вас, що моя сестра виїде з Флоренції 5 Ноября, значить 6—7 буде у Відні. Коли б були ласкаві або Ви, або хто другий наставити її у Вашій столиці на путь истини. Зоставте Ваш адрес на имя *Olga Kossatsch* у *Hotel National*³⁾. На сім буде.

Ваш

М. Драгоманов.

¹⁾ Др—ів підчеркнув се P. S. і завважав з боку: „не получав“, а в низу листа написав ось який словарчик:

„Отчетъ — анкета, справозданне — слово инавгураційне въ салі промоційній — актовая рѣчь.

Подписчик — пренумера(н)гъ, | бляховні.

²⁾ Далі переч. „Желіхі“.

³⁾ Слова „Hotel National“ підчеркнув Др—ів іще й скося. двічі.

Горе мені з Подолинським¹⁾. Неділя з 2 назад бачив в кабінеті читальному Vieusseux чудяще дуже подібне до Крижановського²⁾, що читало „Голосъ“. На біду забув³⁾ його имя, а спитати прямо, — „чі Ви те, що Подолинський возить?“ було совісно. Думав — дома розпитаюсь про имя и на другий день розшукаю. На другий день получив Ваше пісьмо, де Ви упоминаете про Подолинського. Зоставив я карточки на пошти П—ському і Кр—ському. Потім у Римі зробив теж. Одначе не одізвились до мене, ні тут, ні з Римі. Боюсь, що згубив кінці П—ського овсі. Де він і що?

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 2. Падолиста 1872.

Через 5. день іду у Відень, и веселу надію маю, через до 8 неділя тамки пробуваючи, Вас шановні Михайле Петровичу, дождити и витати. Адрес про лист або телеграм, прежний: (Buczynskij, Vienne, Université) — адрес дому пропишу уже з Відня, на всякий случай получить его мож у „Auskunfts-Bureau der Polizei - Direction, Stadt, Petersplatz“).

9. с. м. буду уже у Відні; по дорозі поступаю тільки с перону до Перемишля и Решова, — Львів лишаю собі на пізніше.

До витаня у Відні!

Ваш

Бучинський

P. S.

До Львова іде Желехівський 6. с. м, — розглянесть він добре в редакції и „Просвіті“ и писатиме Вам и міні після сього. Він и перешле Вам з відтам по примірнику: „Літерат. зборника“, „Учителя“ и „Ластівки“⁴⁾.

¹⁾ Михайлом. ²⁾ Далі переч. „На біду за(був)“. ³⁾ Далі переч. „спитав“.

⁴⁾ На другий картці сего листа є виписки Др—ва з Roma Antica di F. Nardini, ed. 4. rom. di Ant. Nibby, 1818, l. II. 356 (Del Foro Traiano) і 358 (Spolia Christi) а далі таке:

Br. Nuovo. | 9. idem Museo Chiaranonti 47. 127. | Visconti | Erasmo Pistolesi IV, 5, 6 — | Nibby. II m | Platner etc. Beschreibung.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 9. Ноября 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Тільки приїхавши сьогодні до світа до Відня, зараз получив на університеті Ваш лист з 1. Ноября, а у нім звістку, що сестра Ваша вже від двох днів може у Відні. Stante pede кинувсь по всіх готелях круг Hôtel National, відпитувати, переглянув журнали, звідався у центральнім бюрі, — не ма, кажуть, и не було! Гадаю ж тепер, що Ви таки получили мій лист з 2. с. м, перед виїздом сестри, ще неперестану надіятись, що таки познакоплюсь(,) проведу по нашій столиці и безпечно виправлю в далшу дорогу. В Hotel National (Taborstrasse) я лишив лист з моєю адресою, котору и Вам прописую: Wien. Landstrasse. Gärtnergasse 19, 2 Stiege, 3 Stock, 28 Thür¹⁾. Дома увесь день, крім 12—3 с полудня.

На університеті нестав я ні брошур ні листу, про которі була мова. „Правда“ вийшла вчора мабуть; припізналася через те, що бракло рук; тепер має редакция Б. Пюрка, дуже лильного чоловіка²⁾.

До відпису довшого

Ваш

Бучинський

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

«Рукою Бучинського: „Одержав 12. Листопада 1872“.

Флоренція. 6 Ноября 1872.

Lung' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Днів з чотыри послав до Вас листок тільки сестри ради, а тепер треба вже одписати Вам більш толково³⁾ одвіт на Ваши пісьма од 14 Окг. и 23-го, — високоповажний Мелитоне Осиповичу. Адресую усе у Відень, бо поняв з Ваших слов, що будете там першу половину Ноября. —

¹⁾ Адреса ся підчеркнена Др—вим.

²⁾ Слова від „припізналася“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Далі переч. „про“.

Теоретичного спору з Вами про патріотизм і гуманізм вести тепер не буду, — бо, як бачу і як знав і наперед, між нами різниця тільки в термінах. Але ця річ заслуговувала б подрібного розбору у прикладі до наших національних діл, — бо мало того, щоб служити „чоловікам у своєму краю“ під яким би то назвом, — патріотизму, чи гуманізму, а важно, щоб стати на таку тверду теоретичну основу, щоб ніколи не сбиватись з дороги. /От назвати роботу на пользу людям и землякам гуманізм — значить стати на таку основу, — а патріотизм, націоналізм легко зводиться на історичність, традиціональність и т. д., бо родина и народ зложився під різними впливами, т. е. и такими, котрі треб(а)б і покинути після критики під зглядом науки і розуму. /— Коли б була у мене віра, що праця дурно не пропаде, я би виготовив статтю про ці вопросы з прикладом до Росії и України, при чому навів би (завше з фактичними примірами) на питання про відносину теперешнього українофільства у Росії до російської ліберальної партії, або як вона звалась колись „западническою“, „космополитичною“, „гуманістами“, „нигилистами“, позитивістами и т. д., — и до московсько-патріотичної. Думаю, що пора вже давно перетрясти¹⁾ українофільство и одібрати у йому гуманістичну и народно-демократичну струю од національно-традиціональної, старовірної, котра є і у нас, як в усяких краях і народах. Як Ви думаєте, — чи стоїть того діло і чи не буду лишень я виломлювать одчинені двері. Коли стоїть, то я зачеплю і цю річ у тій будучій брошюрі, котру я, утративши надію на „Правду“(.) зачав петроху виготовлювать і котрій дам имя: „Письма ківського українофіла до галицького народовця“, те б то мене до Вас. Тут я фактично переберу усі боки українофільського діла критичним поглядом. Як виготую брошюру, то видам од себе у Відні, або у Львові. —

А на Правду усе одно надію стратив, — чи моя правда, чи Ваша у об'ясненію причин, по чому не печатають мої статті. Усе рівно, — идею об критичному переборі наших діл братською²⁾ і одкритою полемикою у Правді, треба кинути. Бо „лінь“, про котру Ви кажете, плохий помічник критиці. Та таки і мертвяковина „Правди“ нудить мене дуже. Ви, як бачу, недовольні на Усгїановича за його політичні статті, — котрі справди не без недостатків, — а Ви як чоловік знакомий з ділом

¹⁾ Далі переч. „тра-“. ²⁾ В ориг. „братською“.

близько(.) тим більш можете їх знайти у Устіановича. А для мене ці статті тільки і єсть одно живе, — окрім Сакуна (значить, для того, щоб було живим у моїх очах не треба, щоб було неперемінно сьогочасне), — що напечатала „Правда“. Ну, скажіть ради бога, на якого біса нам оці Бельцазири? Що за мертва манера у історіи¹⁾ про холеру, чі добавля що небудь (окрім слов) до пісні про Бондарівну²⁾ драма Заревича? На повість³⁾ Шашкевича і драму Заревича я дивлюсь як на начало кінця тії літератури, що возилась з Конюшими і Князьями Львами і з ціого погляду радий, що усе таки за анекдоти з народніого бити і за пісні беруться. Але дивлючись на ці писання поглядом критики літературнеї, маючеї перед очам(и) твори нових європейських (і російських) писателів, що малюють людей, як вони єсть, повно, з тілом і душею, — обширним аналізом психологічним, — скажу, що так писати, як Ш. и З. хіба 70 год назад було можна, а не тепер після Диккенса, Гоголя, Бальзака, Шартріана, Тургенева, Шнильгагена. Великий печаль зробила мені и фразка(?⁴⁾ Федьковича. Що у чоловіка був талант, — про це й говорити нічого, — але що він не попав вразу у мертвяки(,) як який небудь Дідицький, ціому винен, як бачу тепер, не стільки талант його, скільки салдатство, що держало його далеко од книжників і фарисеїв. Що він виписався, — що нових віршей путних од його ждати нічого, — це було видно вже з того, що він писав у останні часи⁵⁾ — коли він, не розвиваючись дальш, ще укріпився у мислі, що він великий поет. Але можна було надіятись на Федьковича, яко на перекладача. Після ж його фразки, що напечатана у Правді, треба, мабуть, махнути рукою и на цю надію. Я завше думав, що нашому народові Шекспир дуже подобався б: віком стоить він ще не далеко од народного погляду, однако умом и талантом зачіпа глибину душі чоловічої, — а як і наші народні пісні багаті психологічним аналізом, то тут то і можна було надіятись, що Шекспир може дійти до самої простої душі. Тільки треба вибрати з Ш. такі твори як Ромео, Лир, Гамлет, Макбет, Ричард III, — на ціому пожалуй для нас можна и остановитись, — и перевести їх, а не калічить переробкою, перевести самим простим язиком і так приблизить

1) Зразу було „мертвий присон(?) у перед(ачі?)“. 2) Далі перекр. „та драма“. 3) Зразу було „ці послідні“. 4) Питане Др-ва. 5) Далі, після первісної точки, було „Але“.

до народа, а не, кажу вп'ять, покалічить. А Федькович узяв на перший разъ „Як пурявих уговкуютъ“, цю апотеозу палки, которую і у народа нашого хіба у поганих казках можна устрітити, — та й ту облупив так, що, все равно Гуцулія не стала, тільки Шекспир згубився. Після цього ще сумніще було мені прочитати од Вас, що і Макбет перероблений, а не переведений. А „Правда“ усе хвалить! Те ж буде і з Кальдероном. Ви пишете, що Ф. зна испанський язык, німецький він зна тим паче, — значить міг би де небудь набратись літературного образования. Де ж він чув, або бачив, щоб у XIX в. Шекспира перероблювали, а не переводили? А коли він не чув про те, які тепер панують на образованному світові літературні ідеї, — то як таки не навчають його ті доктори, що сидять у редакція „Правди“.

Часто я думав про то, од чого у „Правді“ так мало живого матер'ялу, од чого од неї так оддає старосвітцтвомъ. Навроцький іще перед началом „Правди“ писав мені, щоб я не міряв галицьких діл літературних европейскою міркою, (Якою ж мені мірять?) — що сил літературних мало. Я собі подумав, що лучші сили теперя заняті справою учебників, — і з більшим покоем ждав, поки їм найдетця час звернути увагу на журнали, тільки думав усе таки: не вже у них на критику не стає часу, коли не стає на роботу, — та на критику смілу, наукову, прикладаючи именно европейську мірку і до наукових і до литер. і до політичних справ своїх. А у великий страх повергли мене Ваши слова, що треба як небудь а піддержувати сизифову роботу „народно-украинского“ журналу, аби не ст(р)атити Rechtskontinuetät'у (слово, про котре пише мені і Желиховский). Так може тим і мизерія и старосвітчина „Правди“ и сама „лінь“ об'ясняютьця, —¹⁾ що для Rechtskontinuetät'у досить, аби як небудь да ішов журнал. Грішний чоловік, — я Rechtskontinuetät у міданий шеляг не ціню і згожуюсь з Бисмарком, що la forse prime le droit, — тільки по моему розумне право наживе собі сяду, коли воно справди розумне і розумно робитиме²⁾. Слабому не про прокламації прав думати, — а про те, як укріпити себе: узнай добре свої обставини, зваж свої сили, чужі, найди дорогу, на котрій тебе ніхто не спинить, — тай прац'юй, тільки вже не для того, щоб право свое виголосити, а для того, щоб плод видимий получити, силу свою підбільшати. А з самим Rechtskontinuetät'ом

¹⁾ Далі переч. „чим“. ²⁾ В ориг. „робитиме“.

можно zostатись як жида з правом на Іерусалим, або ще як Донкихот з млинами. И не утіха, це не оправданнє, що Ви кажете: коли не здоліли, — то усе таки добру волю показали. Пекло виложено, кажуть, добрими волями, — і усякий винен, хто у наші доби не здолів, а дав себе обійти і осідлати. А для того, щоб здоліти — перше діло¹⁾: критика і „европейска мірка“ по переду повернута на себе самих. Колись Пушкін, звернувши на чисту естетику, обидив усю передову Росію словами: „тъмъ²⁾ жалкихъ исгнѣвъ намъ дороже насъ возвышающій обманъ“, — и це по моему формула того становища, у которому стоять українські патріоти, особливо у Вас. Щоб не³⁾ пропасти з цими⁴⁾ „благородними мечтами і обманами“, — по которим: усі, хто не з нами — дурні, деспоти, чорти, — а ми ангели⁵⁾, (хто писне виршечку, магне образок, напише пісеньку — усе геній) котрі коли не панують у світі, то тільки через свою святість, — треба повернути цю фразу Пушкіна так, що сама маленька, сама гірка істина дорожче самого солодкого, самого грандіозного обману. *Destruam et aedificabo* — ось що мусить бути девизом журналу як „Правда“, и коли б вона за 5 год хоть перву половину виповнила і тоді б була велика її заслуга. Я думаю, що Устиянович по часті політики усе таки добре робить, що держитця критичного погляду, — тільки усе таки мало. А що до літератури, то коли б у Правді не явилось ні одного твору, а тільки критично було заявлено, чого тепер потребувати од поетів і белетристів, — то й то булоб велике діло. Критика та книги для школь и народу — цих двох діл на 5 літ буде досить для нас. Але першого не ма, про гимназичні учебники Ваші я не знаю, окрім тільки про Христоматію, що Ви мені прислали і із коїх найбільш оброблену Ви сами тепер не хвалите (я⁶⁾ у ній не бачу і сліду критики літературної). „Зорі“ те ж шкандибали⁷⁾. А тепер зовсім стануть (Не колядками ж справди годувати народ) З збірив „Січі“ видавати книги для народу щось нічого не вийшло: а чудно! хіба трудно вибрати хоть з німецької, англійської⁸⁾ і фр—і педагогічної і популярної лі-

¹⁾ Далі переч. „европей“. ²⁾ Легіон, тьма. (М. Др.) ³⁾ Далі переч. „попасть(и)“. ⁴⁾ В оріф. „цими“. ⁵⁾ Далі переч.: „котрі тільки через свою святість не“. ⁶⁾ В оріф. „хвалили“. ⁷⁾ бо дуже мало давали реального елементу; філософія їх теж не хитра, почти обична попівека. (М. Др.) ⁸⁾ Далі переч. „або“.

тератури книжки для перевodu і компіляції. Не вже ж віденьській молодіжі не звісні книги Массе, Верна, Смайльза, Майна Ріда, ціла масса книжокъ, видаванихъ у Лейпцигу Вебером під заголовком *Illustrierte Katechismen*, серія, которую печата у Лондоні Магазин *Mackmillan's* (*A new series of science primers for elementary schools*), у котрій працюють таки люде, як Гекслі, Россое, Стюарт, Фриманн і т. д. Хіба багато б праці було перевести 10—12 книжок, котрі б стали енциклопедією науки і розумного світогляду на селянина. —

Спасибі Вамъ дуже за присилку журналів Наумовича. Дуже жалю, що акуратность Стасюлевича (ред. В. Евр.), котрий боитця переносить статті з года у год, заставила мене поторопитись одсилкою статті про Галиччину у Петербург, так що тепер я мушу посилать добавку про Наумовича. Вам скажу, що тепер я бачу(,) що один чоловік, Наумович, для народної літератури робить більш, ніж уся¹⁾ „Просвіта“, — про Січ і казати нічого. Окрім енергії у Н.²⁾ видно скрізь не малий талант популяризації і агітації. Тим жальче, що „философія“ його така старосвітська і попівська. У нас будуть дуже сміятись їй, а особливо тим райским краскам, котрими він малює Росцію, особливо Великоросцію. Бідний! не вже він не зна, що більшість народу у Великорусі і Білорусі живе у курних хатах, (котрі я навіть доси бачив тільки у вікно вагону, як їхав у Петербург). Спасибі теж за одзив про другі журнали, дуже характерний. Жду од Желіховського досилки других.

Про бюст Шевченка, уви! — був преждевременний говір. Той великий бюст, що зробив З. для Ив. Білозерского (безъ шапки) буде³⁾ і на Віденьській виставці, але⁴⁾ він великий і для мілочної продажі не вигідний. Той же у $\frac{3}{4}$, що налякав Вас шапкою(,) уже пропав. Я написав у Правду звістку після того, як уже З. порішив йти до форматора і зеліти на завтра формувати. А далі як зачав ще поправляти (у глині), — гоняючись за технікою, то спортив зовсім, — так що як покликав мене перед виїздом з Флор., то бюст був у горні лучше вироблений, але житні не мав вже, та й був дуже у горні. Треба було який день роботи і напливу творчества. А З—лі треба було після завтраго їхати у Петербург. Я і сказав, що так

¹⁾ Далі переч. „Січъ“. ²⁾ Далі переч. „ба“. ³⁾ Далі переч. „на“. ⁴⁾ Далі переч. „той“.

формувати тепер не можна, — і порішили, що виліпити новий у Петербурзі, що має свої вигоди по часті продажу у Росії. Коли б знати усе таки навірно, чи багато найдеться охотників на бюст у Вас.

На сей раз буде. Жалко мені дуже, що не побачусь¹⁾ тепер з Вами у Відні. Діла багато, та й жінки не можна кинути. Коли б справди Вам налетіти сюди, — побалакали б під небом голубим.

Стискаю Вас.

Ваш

М. Драгоманов.

Поможіть моїй сестрі у Відні, — тільки часу не тратьте, коли Вам ніколи. —

Руссов пише мені, що Костомаров переписуєтця з братами Шевченка, щоб процесом отняти неправдою захвачене право книгара Лисенкова, що у 1844 р. купив у Шевченка за 50 рублів право на видання Кобзаря, а тепер претендує, що йому належить і все написане Ш. до і послі видання 1844 р. Через претензії Л. видання Кожанчикова Ш. 1867 стало рідкістю, за котору беруть часом по 15—25 рублів. Костом. і наші думають видать нове видання Кобзаря у Києві з біографією. —

А що „Правда“ за Октябрь! Що чути про Куліша? Нечуя? Чи получили Ви з редакції В. Евр. оттиски моєї статті. —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 12. Падолиста 1872“)

Флор. 10 Ноября 1872.

L. Arno Acciajoli 12, 2P.

Тільки що получив пісьмо од мужа сестри моєї, котора виїхала учора у Відень. — Він пише між инчим, що сестра знайде у Відні на почті од його лист з наказами и порученнями. Боюсь, що сестра, по скитизму, не догадається запитати собі пісьма на почті і не получить. Того ради пишу до Вас: скажіть їй об тім. —

Зараз получив пісьмо і од Забели. Пише, що буде ліпити бюст Ш., як дадуть студию у Академії (обіщали через кілька

¹⁾ Далі переч. „сей“ (раз?)

день). Він познакомивсь с Костомаровим, — котрий може бути судею насчеть бюста. —

Ваш

М. Драгоманов.

Сестрі скажіть, щоб чаю вислала з Києва 3¹) ф. по 2 р. —

Мел. Бучинський до М. Драгоманова²).

(Зазначено рукою Др—ва: „24 Ноябр 1872“).

Незабуду Вам, дорогі Михайле Петровичу, що познайомили мене з Вашою сестрою³); — и не стямивсь я, як пролетіла вона як зоря перед моїми очима⁴)! Бігцем облетіли ми город, магазини, галерні, балет и оперу, — як же ж непогода на-стала и вона занедужала трохи⁵), то⁶) и сиділи ми у затишній

¹) Зразу було написано „2“. ²) Сего листа в аждві чорнові — (обі писані чорнилом), менша й більша. Меншу вважаю за першу, — і варіанти з обох даю побіч себе. (Кілько знаків запитання, тільки слів годі було відчигати). ³) В I чорновій написано далі так: „що и сам не знаю коли пролетіла передомною як зоря. (Переч. „А облічу, таки ж була 8 день. Що ж, мабуть не добра на(...) Бігцем оглянули город, виставки образів и театри, и магазини Пішло 8 день як вистрілюв у миг, оббігли магазини“). Облетіли ми город, виставки образів и театри, балет и оперу, (переч. „а що найкраще перебалакали який вечір, чятаючи“) якже ж непогода і т. д. У II чорновій після слова „сестрою“ перечеркнено „пролетіла вона перед моїми очима“. ⁴) В II чорновій: „перед моїми очима як зоря“. ⁵) В I чорн. „трохи занедужала“, в II „занедужала трошки“. ⁶) В I чорн. далі написано: „краще як в гучній забаві интимно сиділи ми в затишній хаті, та читали пісень и казки, то поезії німецькі, (переч. „ ? адної інтім“) дивуючись, та розкладали мозаїки, корали и гранати, коли се зробилось 8 день и сестра Ваша хоть наче не скучала схопилась и виїхала. Найгірш мене вкололо що не схотіла протів тількиї дороги взяти мої шопи, що даремнісенько лежать у мене, (переч. „оце ж ? ? бувши“) після (переч. „совершеної згоди трохи“) найкращої згоди (далі серед картки без зазначеня, куди воно належить) Після найкращої згоди и умови переказати Робинзона з одної сторони, а переложити наші „думи на німецький, а сербські на наш язык, з другої сторони ми посварились на самім відізді, бо сестра Ваша ніяк не хотіла взяти мої шопи, протів тількиї дороги и в таке время люте (далі знов у тексті: посварились на відізді (переч. „ ?“) мої шопи остались в портіра, а вона легко одягнута пустилась на люте время, прийшлось, баярдовій славі тяжко підупасти! За ту есавовлю (зразу було: „те дитинство“) впевнив я її, що їй буря від

кімнаті, краще гучної забави¹⁾, та читали нар.²⁾ пісні, та розказували казок³⁾, то розкладали всілякі⁴⁾ мозаїки, коралі и гранати⁵⁾, то знов читали сентименталні вірші „Betty Paoli“, дивуючись, — коли минуло 8 день, як lucida intervalla у мене, и сестра Ваша, хоть наче и не скучала, разом схопилась и виїхала. — Найгірш вкололо мене⁶⁾, що після найкращої згоди и умови: переказати Робінзона, з одної, а перевести⁷⁾ думи по німецьки⁸⁾, з другої сторони, — ми посварилися на відізді самім⁹⁾, бо ніяк не схотіла вона взяти мої шопи на дорогу, та ще в таке время люте¹⁰⁾. Прийшлося байрдовій славі марно пропадати¹¹⁾, та уже Вас проситиму, за ту сваволю її листом наказати, — лишень¹²⁾ не дуже, бо головну річ¹³⁾: дитські казки таки покупила¹⁴⁾.

Поприсягну на цім урядовім рапорті, бо впасти боюсь у деклямацію, а з відти у фразу, а тут і одвіт на лист Ваш¹⁵⁾, що вона мині доручила, непокоїть мою совість, именно¹⁶⁾ сором

Вас не мине, и нині Вас прошу, Вашою повагою (переч добре її ex cathedra задекретувати“) тее зробити. (Переч. ? ?)

„Дасту від п. Косача зівсім не було“. Далі йдуть слова: „Одвічаючи на лист Ваш з 6 с. м. і т. д., помічені нами понизче.

1) В чорн. II „краще гучної забави, у затишній кімнаті“. 2)

В чорн. II нема „нар.“ 3) В чорн. II далі (переч. „и стали“) „дивуючись сентиментальній поезії німецькій, то розкладали“ і т. д.

4) В чорновій II нема слова „всілякі“. 5) В чорн. II далі: „а коли (переч. „зробилось минуло 8 день“) минуло 8 день і т. д.

6) В чорн. II „мене вкололо“. 7) В чорн. II „переложити“.

8) В чорн. II додано „а сербські пісні по нашому“. 9) В чорн. II „на самім відізді“. 10) В чорн. II „не хотіла вона взяти мої шопи,

(переч. „в тіль“) протів тілької дороги, а ще в люте время!“ 11)

В чорн. II переч. „тяжко підупасти (переч. „але нехай же за ту сваволю хоть Ва“) та за ту ж сваволю Вас прошу її листом на-

казати“. 12) В чорн. II „лиш“ 13) В чорн. II далі перечеркнено „Робінзона“. 14) В чорн. II далі перечеркнено: „Тихих 8 день,

наче lucida intervalla заповнилиб не один лист Колиб я фрази не боявся у фразу впасти“). На сім урядовім рапорті поприсягну, бо

боюсь у деклямацію (переч. „ ? “) а з відси у фразу впасти“.

15) В чорн. II „Ваш лист“. 16) В чорн. далі „стид над Rechtscontinguität и жаль Федьковича и „Правди“, (переч. „хоть Бог видить“)

на котрих об(о)рону щось доконче мушу видумати, (переч. „яко галичанин невідродний“) кажучи по галицьки“. — Тут поміщаємо

дальший уступ із чорн. I: „Одвічаючи на лист Ваш с 6 с. м., суджу, що (переч. дійсно“) конче треба б написати про націоналізм

с прикладом до відносин українофилства до росс. лібер. партії; за него рватися буде всякий, хто (переч. „ ? “) думає, а таких найдесь и в нас громадка. Тільки боюсь, чи надто остро не схо-

за для „Rechtsconti(n)uität“ и жалі над Федьковичом и „Правдою“, на котрих оборону щось доконче видумати мушу, (кажучи по галицьки).

„Правда“ усе ще¹⁾ (за Октобер) не вийшла, як и сподіватись мож було²⁾ після вістей³⁾ о непорядках у Львові, котрі⁴⁾ Желехівський привіз мині ще⁵⁾ до Станіслава. Нема чоловіка статочного⁶⁾ и рутинованого, ото и без технічного проводу утикає хід діла, — а борше, смілости и освіти не достає людям у Львові и в Галичині, в краю, котрому⁷⁾ ще далеко до сього⁸⁾: щоб голови стали підійматися по над уровень урядової освіти, додатною, власною працею над собою. Сим обясню по часті „неевропейську мірку“ (Навр.) для „Правди“, и додам, що вона, в першій лінії журнал для Галичини⁹⁾, стійність, хоть малу, вже тогді мати може, коли вірна буде демократичним началам и нашій мові, дарма, що для літератур-

чите ви протівставити (переч. поступовість до“) традиціональність до поступовості, (переч. „ясно, доки настане той поєм“) найкращеб (переч. „ ? “) его аналізувати ёго вперед и з окрема, щоб не відсудити сей поєм чисто, а присудити ёму своє и почетне місце в его границях (переч. „(Брошуров)“ Листів ківського українофіла з многих причин виглядати буду горячо, бо читаючи отак и тепер те, що пишете мині про „Правду“(.) европ. міру, (переч. „Rechtsconti“ Федьковича и Reshtscontinuität я проковтаю як той ? гірку страву, ? ? нічого все гірко (переч. ? ?) смакує, єдино тому, що конечно, многе ? у місті осталося тільки у ? и необходимо б було нагодувати ним круг широкій“ (на обороті картки чорнова листу М. Бучинського до П. Житецького, писана олівцем).

¹⁾ В чорн. II „усе таки“. ²⁾ В чорн. II „міг я“. ³⁾ В чорн. II „розказу“. ⁴⁾ В чорн. II „які“. ⁵⁾ В чорн. II нема „ще“. ⁶⁾ В чорн. II далі: (переч. „котрий би вказавби“) и рутинованого, котрий (переч. „показати тількиби він“) и без технічного проводу утикає хід діла, а (переч. „може й нема досить“) борше не достає освіти и смілости людям“ і т. д. ⁷⁾ В чорн. II (переч. „в котрім и не слідно“). ⁸⁾ В чорн. II „того, щоб голови стали підійматися додатною власною працею над собою (понад уровень урядової освіти) (переч. „Словом, сумно у нас Доки ж зна- (далі відлетів кінець і ще одно слово), чи критики чи ? некролоу „Правді писати Доки ж тим(?)“ обясню по часті неєвропейську міру (переч. „(вираз трохи смішний, бо нема рівноваги Європі Галичина не держить й держати не буде“)“] Навр. для „Правди“, додам, що „Правда“ в першій лінії і т. д. ⁹⁾ В чорн. II далі: (переч. „у неї сяку таку“) стійність частину вже тоді мати може, коли вірна вона демократичному програму політачному, и мові, дарма що для літературного розвою досі нічого не зробила. Вповаю, що нехай би“ і т. д.

ного розвою досі нічим не заслужилась. За сям вповаю я, що нехай би тільки хоть відгризаюче (відгризаючи) давне, а хоть граючись в чисті передливки любовних віршів, патріотичних¹⁾ восклицаній и кривавих та злющих Белзацарів, „Правда“ заставлялаб людей²⁾ в свій час до острого мислення и праці*) на вздогін, лютий зібралаби и виховала, бо стадия, на котрій стоїмо³⁾ в Галичині (враз с консортами по долі різних барв, потішаючи сям по галицьки) також первісна и зарідкова**)! Оже не покину ще надії ні у „Правду“, ніж у Федьковича, — хоч ніколи не забуду⁴⁾ ему того позорища⁵⁾, що зробив він у своїй „Фрашці“ з звичаїв народу⁶⁾, позорища, прь которім его дотеперішних 19 чортів, тусанів(?***)) et Co „по части в Заставної, по части з Дорошовець“ — дійсна фрашка“ ще й граціозна****)! По всякому людському облічанню не похибно лічу, що така доза импертиненці(ї) нашого титана таки доведе Влад. Ганкевича*****) и прочих до того, що покинуть уже раз ему дворити, а може й сам дикун налякаєся своїй дичі, почі-

1) В чорн. II далі: „пудлостей и злющих та кривавих Белзацарів (переч. „хай би через у пару „Правда“ стала“) 2) В чорн. II „заставлялаб в свій час людей до мислення“. 3) В чорн. II далі: „така ж первісна и зарідкова. За сям (переч. „буду даже“) не покину ще надії у Федьковича, хоч“ і т. д. 4) В чорн. II „не простив би“. 5) В чорн. II (переч. „сміховища“. 6) В чорн. II зам. „народу“ написано „нарідних“ (переч. „з обходу вспільного“) позорища, що при нім его дотеперішних 19 чортів, раймений и казюк и тусані(?) по части з Дорошовець, по части з Заставної видаються ще ураціоно. Надіюся така доза импертиненці таки доведе В. Ганкевича у Львові до того, що покинуть дворити и лиш дворити сему титану (переч. „оттоді“) коли сам Федькович не прокинеся (переч. „?“) читаючи, як чую, много в естетичі и исторії. (Переч. „Чи почігує те ж клясики“) чи и в клясиках, — не знаю. „Добуша“ він переробив, Макбета „перевів“ и (переч. „чую“) маю деяку надію, (переч. „получити“) що перешлють до рецензії обі сі (переч. „дра“) праці. Заключаю, що Федькович чи „Правда“ як (переч. „можуть“) могли, нехай тільки уходаться, то умелють дсбре. Дальш одвічаючи“ і т. д.

*) Слова „острого мислення и праці“ і дальші „людей зібралаби и виховала“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку сего реченя: „Коли настане, — як програму не буде“.

**) Слова „первісна і зарідкова“ і дальші „ні у Федьковича, — хоч ніколи не забуду ему того позорища“, підчеркнені Др—вим.

***)) Питанє Бучинського.

****) Проти сих слів Др—ів поклав з боку знак „?“.

*****) Слова „Влад. Ганкевича“ підчеркнені Др—вим.

туючи, як чую, пильно в естетиці і історії, — чи в класиках, а именно в новітній словесності, — питання велике. („Довбуша“ він переробив, Макбета перевів*). Маю деяку надію, получить обоє зі Львова для рецензії). — Заключаю, усе ще сподіюсь,) що „Правда“ и Федькович пішли б добре, хай би тільки уйшлися. — Одвічаючи далш на питання Ваші, суджу, що конче требаб изслідувати¹⁾ „націоналізм с прикладом до відносин українофилства протів²⁾ росс. ліберальної партії, — за него ухватить³⁾ усякий, що думати хоче, а таких ще и (у) Галичині найдеша громадка. Тільки радив би я не надто остро протівставити традиціональність до поступовості**), а поставити оба поеми у властиві границі, — а уже „Листів київськ. українофила до галицького“ с премногих причин горячо дождити буду, — готов евентуально улоосувати їх з окрема, ако про-

1) В чорн. II „написати про“. 2) В чорн. II „до“. 3) В чорн. II „хвхатись буде всякий, (переч. „що“) хто думає, а таких ще й в Галичині найдеша громадка. Боюсь тільки, щоб не надто остро протівставили ви традиціональність до поступовості, а луччеб аналізувати сі поеми з окрема, що (б) не відсудити ? , а присудити в(с)якому своє місце в его границях. Листів К. Укр. з многих причин виглядати буду горячо, бо читаючи и тепер оттак те, що мині пишете про добру волю и благородні мечтання „Правди“ и Федьковича, я проковтую наче котрийсь пророк гірку страву, по котрій (переч. „вже“) немає вже нічого гіркого, — одного жалуючи, що конечно многие уписане у листі (листи?) Ваші досі, осталося тільки у мене, а необходимо ? б було (переч. „нагодувать“) обділяти ними круг широкий.

Сестра Ваша розказала мині, що Ви перед около 2. місяцями післали у „Правду“ десяток казок варідних, а на чії руки? Листу від п. Косача зівсім не було тутки. „Правда“ друкуєсь, чую (переч. „лиш“) в 500 прим. Бюст Забели на разі найшов би около 25 абонентів в Галичині. Для курьозности опише Вам Желехівський сими днями сходивні клубу (переч. „депут“) посольського у Львові, під проводом Лаврівського и Ступницького, (в) котрому (переч. „був“) брали участь (переч. „він и д.“) яко гості Желехів. и другі. (Слова від „Сестра Ваша“ зачеркнені з боку Бучинським і щось написано, ще й підчеркнено, та годі відчитати. — М. П.) (Переч. „Сими днями Ковальський (совітник) и більшість децпутованих зближувалася, віддаючись німцєви, з (не)нависти протів поляків, поставивши в соймі жадає. Наумович“) Що до Наумовича, то (переч. „виражавсь я о его енеруї“) виражаємось о его енеруї всі тими ж що Ви словами, — его бачив я“ і т. д.

*) Слова „Макбета перевів“ підчеркнені Др—вим.

**) Слова від „надто“ підчеркнені Др—вим.

куратор in rem meam чи alienam, и сподіюсь без деклямацій и екслямацій, бо перечитуючи те, що міні пишете „про добру волю“ „Правду“ etc, я як котор(и)йсь пророк проковтую ту гірку страву, котору споживши робитесь солодко и добре. Міг би я Вам на Станіслав вислати до перезору листи Ваші, бо инакше, конечно, осталося з них много у мене одного, — а можнаб и необходимо обділити тим круг широкий.

Дальші видання Наумовича полувати будете на Станіслав у Флоренцію. Що до него самого, то вірити міні прошу, що про его енергію виражаємось усі тими ж що Ви словами. Его бачив я (крім у соймі) раз тільки¹⁾ в товаристві (в Коломийщині на празнику). Превелика его повага між попами видалась міні несмачною, приглядаючись тій толпі, що его окружала з удивленням, доки (перечеркнено „приїхавши“) ів и пив в мовчаню*). Тоді виступив що дотепніщий с питанням: „которої політики, думаєте отче, держатись би нашим депутатам?“ Inde Aeneas toro ab alto: — Кожда, каже, тая політика добра, которая єсть розумна. — Conticuere omnes у подиві німому, и як на сім дебата урвалася²⁾, то всі за господарем вхопили за чарки и випили многолітство: „Щоби наша Русь — животіла!“ Вона и дійсно веєтує, и Наумович коли не кине дворити идиотам яко окраса празників и суборчиків**), то и доживотіє до тої мети, котору осягнув Владимир Терлецьккй, с: є: апатні³⁾. Собою він великого росту и сили⁴⁾, рисів а именно очей дуже

¹⁾ В чорн. II далі: „на попів(сь)кім празнику (в [переч. „Перерові“] Коломийщині); превелику він повагу між попами має, та вона несмачною показуєся після такого виду: попоївши и попивши добре серед толпи що округ стає, сему з удивленням (переч. „приглядалася“) и благоговінням приглядалася; він (переч. „?“) поставляєся в готовість (переч. „одвічати“) як сибілля, и тоді смиренно виступив один маленький, проворненький з питанням: як гадаєте, Отче, до політики, которой би придержуватись треба нашим депутатам? (Переч. „Inde Quenostor ? ?“) Inde Aeneas toro ab alto: „Політика, каже, кожда тоді добра, коли єсть розумна!“ ²⁾ В чорн. II „як розмова дальша немогла навязатись“. ³⁾ В чорн. II далі: „Вона (переч. „и“) таки веєтує дійсно, и (переч. „Наумовичови наскучатся живо“) Наумович коли шукати буде для (себе) подиву безмисної товпи, (переч. „зближаючись“) доживотіє (сёгодні яко окраса празників попівських) до тої мети, которой досягнув Владим. Терлецьккй, с. є. крайної апатні. ⁴⁾ В чорн. II далі „и дуже симпатичного лица, именно очей, волос довгий, прибілений“.

*) Се реченє Др—ів зачеркнув з боку.

**) Се реченє зачеркнено Др—вим.

симпатичних, — волос довгий, прибілений. — Вас просити їму (доки сам прочитаю „Науку“), міні написати, чи нашли Ви

(Переч. „Чи колись поважусь“) Мене налякала Ваша думка, (переч. „засидіти“) попрощатись з університетом у Києві.

Дуже боюсь, щоб Ви справді не схотіли остатись на неозначений час за границею, попрощавшись з університетом у Києві, оже й з надією виховати собі людей під щоденним безпосереднім доглядом. (Переч. „Сю тезу“) Сій тезі в ілюстрацію наведу тут (переч. „одну с тих казок, що“) одну казку, що и Вашій сестрі тут сподобалася про такого а такого чоловіка, що гостив у себе на празнику нищого, не нищого (старця) а самого Бога. (Більше порожнє місце. — М. П.)

Розглянувся, по світі, по собі; найшов, що чоловік не може собі раду дати с самим собою (переч. „на собі провести“) зробити що небудь з себе здалого, а не то з громади. (Малий відступ. — М. П.).

Застановлю недоварене розумованє, доки бодай що найпотрібіше зглублю и зможу суд свій мати о ділах, ktorих (переч. „по“) й имени не знаю.

(Малий відступ)

Тон переписки у Вас, оже й взаємини мене відражає, гумор у них тайний що видніє з зубів скелета, душі мертвій.

Наші люди добрі; лїнівї через нерішимість, без укладу; взаємини у них хороші, віддаються вони всего радше умній розмові, и даровиті, и слабші, на світ дивляться оком ласкавим, осмівають коли треба, та не по звірськи и не по „кінськи“. —

И сам такий же, з ними поживу (переч. „и загину“) нажиюсь и загину. Колиб був вибір, чи хоть би прийшлось непіти за острим умом, (переч. „и тільки дати серцю волю“) чи с серцем. Бо край слїдження ума же мене: знаю, що нічо не знаю, а давши серцю волю, знати му (зразу було „знаю“), що розкоші зазнав я у жи́зні. Счерпавши дни ляжу з мільонами, не з одинцями.

(Малий відступ)

(Переч. „Після“) Засмакувавши насущного тону

(Малий відступ)

и

Я вихований в прямій вірі, приняв до сєго з малку з народа азиатський фаталїзм, и з окруж(ен)я фанатизм, все вивершилось у принципи жи́зні — половину любови, а другу мести.

Пізнїщ заступилась віра рівним(?) (переч. „прямим пересвідченєм, ?“) прямим упором в засади, пристроївши до него фанатизм, а в послїди ліні фаталїзм.

(Малий відступ)

Людей наших поразїть розсадом критики абсолютної (недокінчений рядок!) и вони розпирснуть на боки, бо всякий прямо вда-

у сего Бисмарка галицького момент моральний хоть сей: про-світою приготувити людей яко вольних и самоумних, а не мар-йонеток?*) И се часть попівськ. філософіі.

реній, скоро доччете засади, которі (переч. „він має своїм досві-дом“) ёго дотеперішнім Богом, — на индивидуа без сповня-ничого, як родового й приязного, не громадського**)(,) и стане якби на свою руку народови служити), доки побачивши своє бессилє, стратитися

(Малий відступ)

Я дивився, як одан редактор „Правди“, після розтичі, сам (переч. „ ? “) змахавшись, з голоду оmlівши поточивсь по сходах.

И жаль (переч. „мині“) в мині буриться, бачивши, як топчете Ви людей которі перед часом пропали, ще й не завинили, а вже (переч. „іх“) вони осуджені на смерть.

На всякому ділі (переч. „єсть п'ятно“) пізнання(?) руки, а на „Правді“ знамя тих, що її ведуть. Діловодство ж тут відповідає прочому почину тих же людей, а воно слідує. Люде, виховані ut supra, се перші у нас, которі враз в(а) масою (в 60 літах)

(Малий відступ; далі на 2-тім пів-аркуші:)

Уже раз

в вагоні

Два літа тому, почав я знакомство з Вами, по совісті Вам розказавши, (переч. „що таке“) хто ми, Галичани, щоб знали, с ким (переч. „собі заход берет“) зав'язуєте взаємний, с'єгодня се діло кін-чаю, и знов приходится просити Вашої терпільвості, щоб вислухали усе ab ovo до кінця.

(Малий відступ).

Вам самим извісно, що (переч. „инте“) попівська интеліуенция наша аж під Австрією (переч. „була“) спанощилась. Польський вплив вдирався в міру, як стало воно***) двигатись до образования и (переч. „повага“) почутя людського (переч. „и переняло“) бо пе-реняло воно ідеї свободи (переч. „людської ума“) индивиду и на-роду через (переч. „польську ? ? “) по польськи фільтровані и заправлені, с польським правилом: дану ідею, пр. народности, як культ пересадити на всім пространстві историчної Польщі.

И по нині в них одвітні сему родові традиції;

1848 р. народність вони упать зміняли. Пересаджено до 1861 р. з невинними трудами, але сліпо rag force в родинах нашу мову назад, та шляхта шляхтою остала, и під новим знаменем. Той же и нині у попів аристократичний погляд, на народ и (переч. „това-

*) Др—ів написав з боку: „не ма“.

**) Два остатні слова написані над дальшими „и стане“, і друге з них „громадського“ відчитую навгадь, бо дуже невизначне.

***) Роз.: попівство.

Тенер к другому. Посмію вмішатись в Ваші діла, не доброго обавляючись, як Ви справді схочете попрощатися на не-

ривство“) серед самих себе, та ж суєта, даже традиції фамілійні з 1831 р., с которими сами не знають, що зробити. Вражда між родами, а навіть тоже правотарство, которе добре визначаєся и на національнім полі

И руцину *per fas et nefas*, (переч. „именно по зверхній й формальній стороні“) зверхну й формальну*) по взорах даних у Франції, а переказаних по польськи зачато ширити, методою, по польській стороні тож мізерною, правотарською, и наче process (переч. „цивіль“) римський иде вона (переч. „ексцепциями“) супліками, репліками и ексцепциями, розбита на атоми. Протів „Niema Rusi“ одвічано: єсть в исторії. — Тут побиті наші, одні заіхали в Суздаль, другі у віру, в обряді Русь!“ (Переч. „На сих изолованих позиц(и)ях“) Сі изоловані форми взялись оден по другім Ляхами, (переч. „доки вийшла на верх аж и вхопились наші“) и тогді настала пора рішати масою и грубою силою, kwestия власти. Пора була вигідна: ляхи ослаблені 1848 роком, и свіжо думаюча реакция державна, німецька.

Тут и виступив вповні (переч. „самий“) характеристичний момент вповні, ерархична дисципліна попівська, и (переч. „така ж“) чисто попівська традиційність (вони між собою дерутся, и до недавна увесь порід в поті) ? Здалась вона добре на команду німецьким германам, и за їх помочою якийсь час фабриковалась нова національність яко мога найскорше и найкуснійше. В народі:

У селі (переч. „жид“) пан, піи и жид.

Вони**) стали дратися над експлуатацією селянина. Протів робітничої експлуатації пана и жида воював піп „присягою на горівку, (здаєся, кілька слів відлетіло. — М. П.) Попи позакладали громадські амбари и школи, часто с трудами и коштом, всюди енергично, и за сей зрив, и за сей зрив їх спасібі не мине.

Жаль тільки, що не було в них (переч. „сила“) освіти и (переч. „витривання“) самовіжи, оде й опустіли амбари через ніяке діловодство, (переч. „уміркованість в горівці“) присяга на горівку увела арак, а школи нарідні, без програму (переч. „без веденя“) яко синекюра для попівських свояків и (переч. „легко“) недоуків (переч. „лягли“) звалились „новим тягаром“ на громаду. Придумано швидко, щоб с(е)й тягар був совершенний, т. в. б(е)з можливої, случайної користи

Школи (переч. „ ? “) сільські стали жерелом національної регенерації (Ergänzung) з свіжого корня, з народу. (Переч. „А позаяк „фабрика в один час“) був оклик“) Щоб не псувати єдності стилю, мусіло се вийти на ділі так: школи сільські стали (переч.

*) слова „зверхну й формальну“ даю сам навгадь.

**) Вставляю сам на відлетілі місця слово „Вони“, далі „експлуатації“.

визначене время з университетом в Києві, — оже й з надією, виховати собі и громаді людей під власним и безпосереднім доглядом.

„жерелом фабрикації“ від того, щоб з них набиралось як най-скорше як найбільше (переч. нових“) панків и чиновників вже наших, яко фабриковане заступництво народови своєму, яко интеліуенция гóродська.

Добре склалось, що школи остались б(е)з програму й до нині, й до нині недумана думка: дати дитині бодай на тільки просвіти, щоб вона самі перші правила рационального*) господарства и промислу могла перевести (переч. „у себе“) колись у себе, (переч. „лиш“) остаючись (переч. „у селі“) на селі, яко glebae adscripta. Правильно виносить вона з школи спомини про звісне: без муки нема науки, розуміючи під мукою різку а під наукою (переч. „страшенні незрозумілі правила“) мистичні сказання катехизма и граматики и чужих слів, осміяння звичаю домашнього, и починає (переч. „свій“) свою вищість грамотну прикладати до сім'ї и родичів. Збаламучена оже дитина (переч. „дає ще й так стає аутатором против“) докажує родичам на ділі, яке згубне новаторство школи, серед народу консервативного, тягар новий и грошовий и моральний. (Переч. „Ні в соймі, ні в парламенті На ? не було“) Не було кому й писнути, ні в соймі, ні парламенті, (де стилём куральним розмащуються фрази, щоб (переч. „матя“) нишком драти тантиями (Голуховський, Іскра, Лоняй) щоб удержання шкіл сілських розправити податком на нарід (як нищий Австриї уимназия) оже с кривдою вбогих та благословених дітьми здираєся він нині и звісна річ, не в тій мірі, щоб вдержати порядного учителя, которий має всього на всього в рік менш більш 150 г.

Мають оже школи стійність свою, и фатальну, яко приготавлення до уимназий, а з відси до семинарий (переч. „и университет“) и новіщими часами до університета. Що цікавіші хлопці ? богатші**), визначаються на єю судьбу, для біднійших основано бурси у Львові, Коломні, и (відлетіли, здаєся, 2 слова) без фондів. На бурси „складаються“ попи околничі, на зазив (відлетіло 1 слово) Білоуса и Наумовича. За готові гроші наймаєся хата, тай довозять то дров, то хліба, то капусти, міхами, которі ? бідолашним, тоді, як емеритований дяк (переч. „має їх наставляти“) наставляє їх до праці и страха божого, (як бачимо традиция не гине) а именно до умірнености (переч. „зглядом іди“) и гордованя голодом и холодом. Славно крадуть вони в літі (переч. „по садах“) яблука и бараболі, а у зимі поліна (Дістаються вони до бурси через попів до-

*) Над остатніми трьома словами написано слова: „практичної ? (переч. ?), незнати куди належні.

**) Два остатні слова написані поверх „хлопці“ і першого годі відчитати.

Послухайте казки, котора и Вашій сестрі сподобалася, про такого чоловіка, гарного та гоїного, що гостей він у себе на

машнях, часто яко суджені задалегідь у жених для численних дочок)

Il faut convenir, що (переч „уимназия“) лизнувши латини и греки (переч. „для“) хлопець заправлений у місті ще й польщиною ще поганіще полосється*) в домашній громаді, коли на ферні (переч. „при“) навідаєсь до дому, — та він уже богом у родичів, він, коли „не зібєся та не стане писаром „скарбовим“ (в поміщика) або громадським, або „професором“, прямо в семинар, а тепер через службу воєнну и инше, в университет преса и виходить поганим и препоганим по політиці и моральности попом в околиці, або (переч. „чиновником“) урядником цісарським, або за границю, як до Холма, и се с тою ж легкостею, з которою колись (переч. „вирикся він“) опустив він дитинов свою громаду, зажив нужду и мизерю, и погордив нею

(Переч. „В его погляді“)

Школа нарідна жерелом пролетарята (переч. „вченого“) грамотного, (переч. „фальшованого интеліуєнці заступництва без усякої“) который множится оттак и засмічує (переч. „ся нужда и зневага з малку гасло“) фазу переходну нинішню, від попівської до світської интеліуєнці.

(Малий відступ)

Ніяка реформа не робиться деструкцією того, що єсть. Бо коли воно єсть, то має до того (переч. „причину“) радю, и в собі моменти старини живітні, хоть и скривлені. Сі (переч. „ ? “) моменти (переч. „вибираються“) вислідити треба, вибрати з даного и самородного, и розвинути, щоб (переч. „відмолод“) виклювалось нове; id est старе з новими слоями віку и жизни.

(Переч. „Мене з гори“) Перо з рук паде, свідомому, що не ма у мене тільки знання и науки, щоб докинути свою частку до (переч. „скріплюня“) вислідження, (переч. „де жерело“) як звєся жерело тих правд, що поодними бачу я їх (переч. „ ? “) в результатах

Що така манера, малюване самих результатів виховання, у повістях Гоголя, и др., не розумію ані (раз ?), як можна сміхом реформаторську місію перевести. Люде читають и сміються, звісно не з себе, а з осміяного; до себе ніхто сього не примірить, хотьби воно живцем з него знято, бо до того треба більше як розуміти автора, для чужих автор виходить (переч. „відлюдком“) тим смішнішим, що не вкривши своїх слабостей, він допче за те других. (Переч. „Товариство“) В найлучшім разі, коли автор найде читателів совісних, вони скинуть смішности давні, (переч. „але“) щоб прибратись у нові, наче селяни, що відприсягши горівку, кинутся на арак — Реформаторови приходится ловити вітра в полі, усе за часом hinterdrein trabend, — бо жите и навички смішні живіще змінюються новими формами, (переч. „ніж їх писати“) пєсьмо хапає

*) Може: фолосится. (М. П.)

празнику старця з улиці, не старця то, а Бога самого. Після гостини Бог піднявся тай каже: Тогді а тогді бути празнику

уже историю. В повістях и поезиях на сю працю поле найневдяч-
ніще, одна й тільки самодільна праця около вихованя ? (відле-
тіло 1 слово) тут хвалена; тут и реформа, звісно не на даний
(кілька слів відлетіло)... цифрами робитися

З повістей читаю усе наймиліще, хоть придавні, романи,
именно Кетерберга (Onkel Adam), а між ними Гріш и праця^а маю
найкращи, що (переч. „було написано“) читав коли небудь.
У Шведів оживляє мене прегарний змісл гражданськый, который
заводить в них хлопські академії, и доводить їх (переч. „до“) ши-
рити (переч. „просвіту“) ширячи повагу праці и прикладу рома-
нами цифровими (переч. „докази“) ? асоціації (переч. „праці
и капіталу“) до даних шведських обставин товариських и до на-
строю психолоучного (переч. „шведського“) индивидуів. Психоло-
учна строгість таж що в ? ділах Бульвера, що удоптана и не
орвувинальна раг форсе, се в нинішних часах ще й заслуга [Переч.
„(Подолінський прочитав мині ряз уступ з роману, мабуть Турге-
нева де автор урвавши (переч. „розказ“) стрибнув ні з відеи ні
з оси в Альпи, щоб сказати своїм читателям що він там „був“;
підекочавши собі двічи и тричи, він перепрошав своїх читателів за
се salto mortale“] розмову, зірвався з салону, (переч. „вивернув
кілька пішов ко́леса и“) став дуба и пішов колеса по Альпах, для
важного доказу, що и він там „був“; за сим с спокійною совістю,
далше розказувати бересь. Розумієся, що се акробатське интер-
меццо нїде нїде в світі не вийшлоби и не уйшлоби, та було воно
конечним (переч. „своєю“) яко уротеск для публаки, котора хоро-
бливо (переч. „бажа“) жажде ориуінальности (переч. „à tout prix
яскравости“) и пестроти, — тож и догоджує сему маляр и міс-
сию реформаторську з урацїєю веде ad absurdum. Може се пере-
сада, (переч. „або“) а може факт изолований, не обстаю.

(Малий відступ)

Як и можна було поважати и полюбити працю, дізнавши на
собі (переч. „всю погорду“) все понижене (переч. „нужди“), убо-
жества з доходом(?), спутаним насущною потребою; під проклоном
неволі, і дивившись, як масса закріпощена сили зривала на чужій
роботі доходячи до національної самовіжи сеї: праця id est чужа
робота чорна, жите її (переч. „трева“) час, т. є. злидні. Рефлекс
того погляду відбився лінею, и то за помочю німеччини, система-
тичною, и темним поглядом в будучність*).

На супротив двиглось прямоване до праці чисто спеку-
лятивної,

(малий відступ)

*) Від слів „Як и можна“ доси писано на одній половинці
сторони з лівого боку; дальші слова аж до „Навроцький“ писані
на другій половинці, з правого боку, поруч тамтих слів.

у нас, щоб ви приїхали, — тай пішов. Уже той день иде, и присилає Бог два ангелі с сивими кінями, сиві коні як голуби(,) по него; посідали, ідуть. И здаєся тому чоловікови, що дорога усе спадом иде та жолобом, а то в гору летять вони, прибігли аж до раю. Там він з Богом повитався, — посадили его за стіл, гостять прегарно. Гоститися він, тай каже: Ей, то ж то спати хочу! — Каже Бог до ангелів: — А щоб нам ему дати за его щирість, що гостив він нас так гарно у себе? Даймо ему проспатись на нашій постели. — Ляг він на божу постіль, та як венув то сто літ переспав. Тоді каже Бог: Збудімо его, а то засне на віки. Вони его будять, а він каже: — Нащо ви мене збудили, я що лиш задрімав. Кажуть ангелі: Ти уже сто років спиш. Що хочеш, чи оставатись тут, чи вертати туди, де ти був? Каже той чоловік: хочу бути там, де я був. — Посідали на сиві коні(,) ідуть спадом, прибігають на те місце, де ему шапка була впала; — схилився він по шапку, аж вона розсипалась на пил, — прибігають там до его села, нема села, нема людей, що він з ними жив, скрізь гола земля. Каже він до ангелів: ні, не останусь тут, вертаймо.

Житецькому писав я недавно пояснення в справі гал. діалектів; діло з збірником спіє; групуване кінчають и Житецький через дві неділі сподієся почати нарешті виладжене пра-

На супротив аристокрації и незваги других завязались мікрокосми взаємного вирозуміння у ровесних громадах, для взаємного вихованя. В часті вийшла взаїмна адмірація, и колективне виношенє до непохібности, настала стагнація, и люди як раз там спішать з відкїля прийшли.

(Малий відступ)

Навроцький сказав добре пару літ тому: Взорів нам треба, традиції. Я находжу, що (переч. „справді и доглянути тяжко хвилю в нас а у світі“) як до совершенства (переч. „дорога не ? ?“) далеко(,) также далеко до того, щоб всякий міг (переч. „собі“) чистим вислідом власним здобувати первовзір собі характера. Оже хай всякий докищо придумє собі ёго на власну руку, а за той час хай студіює житє людське в товаристві и исторії (переч. „не чужій“) именно своїх. Маючи на оці молодіж и молодий наш нарід, сподіює мисийного впливу від збірника историчних пісень; наші мусять, хоть не рано, перейти школу лицарства, дивлячись, як яскраво розвивались индивідуа, визначені пісню. Школу, через котру перейшов истор.(?) світ лит(ературний?) предмет, которий впав в руки безмисним писателям,

вописи всего тексту¹⁾. „Правда“ друкується у 500 прим.²⁾; купців на бюст Шевченка на разі не можна сподіватись білш 25³⁾ в Галичині. Сестра Ваша розказувала міні, що Ви вислали перед 2. місяцями десяток казок у „Правду“ —⁴⁾ на чиі руки? Желехівський⁵⁾ опише Вам сходи́ни клубу депутатів під Лавровським, котрих учасником був він и другі 5. с. м. у Львові.

Лист Ваш з 10. с. м. получив. Лист від п. Косача зівсім не прийшов. 10 рб. на видатки одержав.

Пані Вашій клонюся низенько, Вас з Лідою, що уже як чую, на всіх мовах щебече, стискаю сердечно

Ваш

Бучинський

Відень 24. Падолиста 1872

Р. S. Брошур с Петерб. не получил⁶⁾.

Сеі хвилі получив листи: один гарненький від Вашої сестри з дороги, котрим вона, як я просив, мене увідомляє, що благополучно проїхала, мимо прикрої погоди. Другий вже не такий від Русова, бо запитув він мене: чи позволю поставити мое имя під пісні записані тими збирателями, що нехочуть дозволити на вдрюкованє їхніх записок у збірник новий? Хто се именно противится, не пише він міні, (Головацький?), ані, хто автором сеї нової „Wendung“⁷⁾, та вже за для кари неминучої боявсяб я пристроїтись павинним пірем, — бо мало детепу треба, щоб підглянути під ним ворону, и оскубети не тільки її, але и збірник сам, и его автентичність всю⁸⁾. Пораджу оже, оставити голо заперечені нумера, с сказівками на жерела, в позо-

¹⁾ Слова „в справі“ аж до „тексту“ підчеркнені Др—вим, а з боку, вгорі, написана неспіливо цифра 2000, котра, не знати, до чого йде: — може до цифри пренумерантів „Правди“, понизче, а може (і се швидше) до числа бюстів Шевченка.

²⁾ Сю звістку Др—в підчеркнув кривулькою.

³⁾ Цифра підчеркнена Др—вим.

⁴⁾ Ся звістка підчеркнена Др—вим.

⁵⁾ Слова: „Желехівський“ і „сходи́ни клубу“ підчеркнені Др—вим.

⁶⁾ Ся звістка підчеркнена Др—вим.

⁷⁾ Слова „сеї нової“ „Wendung“, як і попереднє „Головацький“, підчеркнені Др—вим.

⁸⁾ Слова сі зачеркнені з - легка Др—вим.

рище поганців записувателів. Що цікавіші розшукають та й допишуть собі тоді тексти, доки (и з других причин) в найблищім времени вдаримо в Галичині видане нове и повне¹⁾!

А що батьку - отамане
Чи правду співаю? —

Ще Вас запрошу, именно Русова загрозити, щоб пишучи сюда писав осторожнійш. Иноді листи держуть квантанну, иноді, як від Рудченка послідний, приходять з замятою геть печаткою, — нинішній Русова те ж очевидно отвираний, а у нїм читася ще й таке: „читав „Провідні идеї“ та Ви не висилайте їх сюди... я автором письма про памятник Хмільницькому, которе прочитаєте може в „Правді“ и т. и.

Елементарну науку співу Лисенка („Наставник“) друкувати думають у Відні²⁾.

Ваш

Бучинський

Наш Медвецький (уолоу) пореписуєся в чисто наукових справах с проф. Теофилаковим³⁾ с Київа, познакомлений з ним через Иностранцева с Петерб. Які се люде, и чи дуже ему розщибатися за їх порученнями тепер и на виставці?

Мел. Бучинський до незвісної особи.

(Чорнова, вривок)

(Кінець XI. 1872⁴⁾)

(Чолові)ком, которого одна тільки мисль торочить, доглядати безустанно заключених: з дому варятів прямо взято того чоловіка, — чоловіка зівсім без других власностей людських. —

Не дивно, що між такими обявами очевидними виріши, россияни всякої постанови, и всяких мастей и безмислей полі-

¹⁾ Се реченя зачеркнено Др—вим.

²⁾ Ся звістка підчеркнена Др—вим.

³⁾ Рлова „Теофилаковим“ і дальші „ з ним через Иностранцева с Петерб.“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Даю сю — дуже приблизну — дату на підставі звістки про знаомство Бучинського з сестрою Драгоманова — мабуть що сьвіже.

тичних, налякані, підозріливі и до пожитя прикрі, — якийсь зимний, старічий, мертвий вираз віє з їх слів, з глухого и повздержаного и тільки й осмішного сміху їх — веселости навіть короткої на них ніколи не видно. Познакомившись належито з мужчинами, мав я недавно случай спізнати и одну женщину, сестру мого приятеля. Тіж невольничі признаки слідні и на женщинах, та¹⁾ тільки не разять так в розмові(,) в їх укладі и звичаю. Що більше, замітив я даже, скільки они вище стоять від женщин наших, которі під легким покривом руськості остались як були, польками тілом и душею, мимо волі, через вихованє. И найбито наші женщины були по своїм укладі и поглядах²⁾ польками, такими, як їх находимо в правдивій польщі, серед польського народу: ні! наші женщины зеркалом суть полік галицьких, которих всею заповідю (афе?)ктація и поверховність всёго, и приязни, и любови, и патриотизму, и знання, — которих заповідю: стрій, — розмовою: омова, — патриотизмом: кокарда, знаннем: аристократична заповідь, по которій устрій товариський показуєся пірамідою пануючих над служущими³⁾, у которій стоїть обивателька на голові попівні, попівна професорівні, професорівна дяківні, дяківна хлопівні, — всяка дивлячись одним оком завидно в гору, другим згорда на долину. Але в однім тільки нема їм незгоди, у погляді на хлопство, на которе всяке с пануючих свою участь зневаги вкладає, назвавши ёго чернею, без душі, и чувства, и знання, словом худобою. На жаль польського „шляхетства“ а руського „благородия“ и „преподобія“ час не иде в зад, а в перед, и за сим люде додумались, даже худобу поставити під закони гуманні, которі визволяють чоловіка и худобу від чорної роботи и чоловік задумав обернути час вольний на власну освіту, на огляд товариський.

Повернувши с панщини до дому стало хлопство міркувати: „Як таки! кажуть: „громада великий чоловік, — а от один лях усіх бє!“ Далій: „И не ма єму впину, — бо він за те дає податок цісарєви; за нас дає, а ми єму відрабляємо на панщині“. Далій: „И кільки того податку иде від Галичини, — кільки саме від пана?“ Одвіт: мало від Галичини, — мало за нашу роботу, за нашу руїну“. З відси и вийшла така думка: „Що буде, як ми панови сплатимо панщину грошима, а цісарю

¹⁾ Далі переч. „борзо“. ²⁾ Далі переч. „такими“. ³⁾ Далі переч. „по“.

податки прямо подамо?" Панщина цісаря (державу) ані пече ані гріє: най позволить нам викупитись!" А був се голосъ дужий, голос мільонів, він и заглушив протест тисяча панів, а так и в нас 1848 р. объявлено „волю“, т: є: викуп землі на власність тими, що до толі за ню лиш чинш відробляли, а се були селяне. Надто ласкаво обійшовся цісар с панами, назначивши, щоби до 40 ліг вся земля була викуплена, инакше екзекуція на всякого добиток, — як же ще й податок звалився порядочний и надпорядочний, и за побором військовим що року тисячі рук відривано від праці, то й важко зробилось народови, гірко покоштовав що значить воля: т: є: самому за себе дбати: та не погнувся и не змарнів ні трошки, бо цифри доказують, що з краю нині десять раз більша сума грошей иде на край и державу, що поля десять раз більше несуть, що всякий на празник и одєжу не взрівнаню видає¹⁾, оже має більше, як за часів панщини. На все отсе страшно відказує наша світська и духовна, польська и руська шляхта, вказує на деморалізацію, на зухвальство и невдячність, жалуючись, що часи до 1848 річні не вертаються. И не вернутєся! бо не жалєє їх нарід, не має жадної приємности, гнутись перед своїми давними кнотовими добродіями, ані новими народолюбцями, которі над одним и думаютъ, як би під новими формами обновити панованє давнє. Та годі! Враже хлопство розкувавшись, не тільки не гнесє, та ще й начинає почувати свою силу, силу здорову и нескерпану на свободі, коли її не скерпала неволя, стає знати и без докладу (книжни)ків и фарисєїв, що онб підстава и корєнь и пєнь людства цілого, которого цвіт и листє зеленіє и обпадає за порами року: се урядники, и духовні, и учителі, и ремісники вийшовші з народу, та всїгди в гору держитєся єго пєнь и корона росохата, не чоловіком, а Богом и туго создана. — Сталось и не случаєм, що враз за освободженєм народу громади молодечі прямо по єго стороні стали: гайдамаки! скрикнула шляхта світська, — хлопома(ни)! скрикнула шляхта духовна, „привержєнці темної черни“! се українофіли! Неуки! їх знамя кулишівка, котрої правило: пиши, як говориш“. Велике спасибіг за сі компліменти, бо українофілів вони визвали до мисленєя над світєм и собою, и як їх старовина прогнала, вони и кинулись до народу, — а роздивившись, найшли, що добре ім

¹⁾ Далі перєч. „більше“.

с тим и стали гордитись именем хлопоманів; далі найшли, що правопис має одну ціль: виображати мову, и що наука: ¹⁾ пиши не так, як говориш“ теж саме, як друга: „говори не так, як пишеш“, се есть: лож а не наука. —

У нас Грим ? почты зовсім незн незнакомий

Мел. Бучинський до М. Драгоманова²⁾.

Відень 12. Грудня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

„Після бурі буває затишше“, в природі, та не в чоловіка, которого я, починаючи з себе, чим раз то мизернішою креату-рою находити, що не то що а з самим собою ради собі дати не може, — важить їй голова и обпадають руки. Сам не причи-нившись нічим додатним як дивлюсь нині на „Правду“, так и враз бачу її у власнім світлі, и з всіх других позорів на-ходжу, и лічу, що вона, коли ще не впала, то усеж тільки

¹⁾ Далі переч. „говори“. ²⁾ Між паперами Бучинського найшов я й чорнову сего листа — писану дуже нечитко й скоками по па-пері, так, що не ма певности, чи добре я далі те впорядкував:

Мих Петровичу Драгом
(перечеркнено:

„Ой знаю, що ми ?
В добровільній у неволі“)

Перетрясти українофільство и одібрати у нім гуманистичну и народно-демократичну струю від традиціональної старовір-ської. —

(Переч. „Гадати ? “)

Тенденция у „Поганці“ „Верхратського.

(Далі на другій картці того самого $\frac{1}{2}$ аркуша:)

Наївна тактика: клин клином вибивати.

Реалізм чи позитивізм той, що усею лиху причину у (переч. „собі“) власній вині бачить, бувби добрай, колись (переч. „другі не мали“) нікого більш не було на світі, колись другі не мали спосо-бности ділання.

Способность же ділання іде так далеко, поки не (переч. „зачеї“) шкодить другому, не, поки не стрітается о абсолютну неможливість. Першого впливом єсть моральність, другого, (переч. „затрата и“) шкода власна.

(Переч. „Доктрина такого реалізму“) Таким реалізмом неда-леко заїде, (переч. „так же, як без ? порука на собствениість

часує до непохибного скону, усе без позитивних вістей¹⁾. И приходиться изповісти враз з Вами, що без чуда немає животности

пусто люди борзо²⁾ додумавшись сього голова булаб зівсім лишня, бо думати значить добро дбати, будучність забезпечити, свою и дітий, рішилаби хвиля, и кіхті.

Тим и зівсім діло (переч. ?) наївне „клин клин вибивати“ ставити³⁾ на вижину тактики, чим воно єсть враз з иншими приповідками, — бо люди, которі цікавіші, на перший миг додумуються, що консеквентно вийшлоб нам (перч. „таку“) дібравшись абсолютної сили, так само (перек. „без“) нівечити других, alias, брати, що лежить плохо, як вони в своє время, (переч. „титулом случаю, хвилі“ одповіді до викорененя, коли таке ? ? “) Взявши, миб пропали по приміру противників, невзявши, найшлись би треті, що взялиби и тамто, и наше, вилічивши нам теж в безспаня. (Переч. „Додумались би, що се безвихідна доктрина“) Чи саяк чи так відки⁴⁾ и відкинулиб безвихідну доктрину чистого реалізму. (Переч. ? ? ? ?)

Реалізмом не побива(в)ся ідеалізм ані песимизмом оптимізм (переч. „и один и другий, а ? ? ?) Батерві зробилиб своє діло з блискавкою и громом, а останеся дим по одній, и другій стороні, (переч. „уенералізовані у програми поему поєми се“) два паристі (переч. „се поєми“) поєми уенералізовані, (переч. „для вигоди“), которі з противних боків біжать паралельно $\longleftrightarrow$ минаючись, кожді в свою країну утопій. Нащо їх роджено й хрещено, не знаю, але пораб ім антикватись. Одно и добре, не спішится з уенералізованем, а поодні обяви зводити до границь приналежних, прямим розсудом, не дальнострільными рикшетами, (переч. „бо рикшети“)

Аналогічно підходить сюди *destruere* и *конструере*, в політичнім змислі христовім, — сюди и не уація, о собі ідеал безплідности, (item самобичоване,) вигідности⁵⁾ бо дуже нерозумно вижидати в посліднім случаю, щоб (переч. „час зробив“) хронос зробив всю роботу відродження; (переч. „лишнє булоб ? ? “) він руйнує, голова буде и родить все и єго, и знання, що переходом, а не скоком (переч. ?) иде розвій всякій розвоєм давного, *wächst die alte Welt in die Junge* (переч. ?) *wächst die Jung in die alte hinein*“.

(Далі на другій стороні, через увесь $\frac{1}{2}$ аркуш, олівцем:) ісповідник євдаїмонізму, находити, що лучше кинутись у всю повню западного творчества не спішавшись з вибором, віж перей-

¹⁾ Слова „усе без позитивних вістей“ і дальші „протів“ до „критиці“ підчеркнені й зачеркнені Др—вим.

²⁾ Зразу було написано: „клин клином вибиваючи, ставити“.

³⁾ Слово „вигідности“ підписано під „item самобичоване“, а над „нерозумно“; в остатнім разі можна читати „вигідно пти“ і брати зам. „нерозумно вижидати“.

діло, которе не годно видержати дискуссию, — протів Вас же мушу замітити, що не бачу спасення в негаци і критиці на

мати вибір з него у (переч. „трет“) фільтрації, (переч. „давню відстоя“) вибір готовий, (переч. „зроблений нескислий —

У нас порядочно ферментують уми,

Нам обрядом тон сам, що чуєся з російських полемик и повістей, гумор видаєся хоробливим, мизантропичним, старечим, ? и тым же мертвецьким, що видніє з безустих збудів (зубів?) скелета. Яко мислячі люди робимо сілу психологичну аналізу, (переч. „небачивши що потрібно яко люди“) и находимо самобичоване таким же (переч. „несмачним“) нездоровим як бичоване других. —

Як (переч. „вірю“) знаю, що всі ми Адама не однакові діти, так и вірю, що у кожній вірі можна спасенним бути, тільки не в католицизмі чи реалістичнім, чи і идеалістичнім, а найменш методом антидотів, — борючы видумані екстремі одного самосвідомим екстремом другого систему, о собі, фантому.)

(Переч. „щоб не ?) де здорово ферментують уми, щоб не нівечились люди пустими зривами, щоби не (переч. „впадали в порох перед висотою звання ? ? ? недостижимостею необятим мавстатом видуманым“) закладали рук, ждучи пори своєї, щоб не гордували роботою мирною та хосенніщою від сподіваної, ? — Оже (переч. ? ?) просимо Вас отверто и прямо, нам про Відень визначити осиктивно (?)ереклад хотьби з Illustrierte Katechismen, бо Богом а правдою, самі не виберемо нічого, яко Wüstleser, читаючи маси без розбору.

(Переч. „Листи Ваші ? “

„Може бути, що“) після бурі бував затишє, (переч. „се“) правда, але (переч. „тільки в природі, в чоловіка не так та неправда?“) не так для чоловіка, которого чім більш доживаю, тым більш находжу, починаючи від себе, мізерною креатурою, котора не то що, а з самим собою ради дати (переч. „рівно“) собі не може. Отож чи с почутя нездалости власної, чи з многих позорів, хоть ще без позитивних вістей, я (переч. „година правди дні „Правда“) долічуюсь чим раз певніше, що „Правда“ коли ще не впала, то все ж часує до неминучого скону. Щоби вона яким чудом прийшла до рівноваги я враз Вами не вірю у (переч. стійність“) животність діла, которе дискусії видержати не годно, — та протів Вас не вірю в спасенність неуації в Гал. и критики (переч. „там“) на велику скалку имено там, де нема буйної вежатації літературної, прим. в нас, де Ви ненайшлиб супротивника в тійже манері, так що публіка приплеснулаб тому, которий бавивби її дотепними ? ефектами, кидаяючись на боки, минаючись яко мога с тезами; (переч. „так, як в ? “) з перспективи ні безж процес так, що ніколи нескерпленє арсенал софизмів там, де не рішають в послідній інстанції або цифри, або далеко засягнуті дедукції. — Але колиб (переч. „и яким чудом“) и дотривала ще до якої пори „Правда“, — не зараз вайшлиб люди конечність, звалити на форму, мимо що

велику скалю там, де не було коли розвинути буйній вегетациі літературній, — не було її в нас, де пр: Ви не найшлиб су-

(переч. „ім“) обридлом „кінська мова“ (як дуже [переч. „нечемно“] нечемно виразивсь Рудченко“), а уже (переч. „мабуть“) ніколи не розсмакують (переч. „в предмовах як до Тургенєва“) в реклямах що й предмовами звуться, як до Тургенєва (переч. „маючи в тім предметі, єсть Луччеб намість ?ваної рецензії лишити“) нам помову, а в предмову поставити дати біо і бібліографічні“) а ще дочитавшись ? як Тургенєв“) що він прикладає до рідного біту (о собі нам незвісного) життєній ідеї, (переч. ?) у запада зачерті: яко ісповідники євдаїмонизму, (переч. „не може“) ненайти не можемо, що розкішніше (кину)тись у всю повню западного (переч. „поступу“) творчества, ніж переймати вивар**) з него ?стій фільтрації (переч. „у виборі ? ?“) а в будуче, стати ? ? ? (лєк?)турі и давній запада, ніж нервний ? ? ? (переч. „московській“) восточній (До російської літератури и языка відєт ? ? ? (дивит?)ись на ню яко добрий „Schlagpring zum Schlagen) яко „Schlagpring zum Schlagen“ (переч. „дивимосє“) вважаємо роси(й)ську літературу, а до виправи відставимо (переч. „людий поодних, та“) охотників поодних, — (переч. „бо“) публіка наша не зживєся ніколи з самим тоном словєсности росє. (переч. „так“), що самий (переч. „гумористичний“) гумор її показуєся нам тямже, которий видніє з безустих зубів скелєта(; з самим духом хотьби преказано і тут примірно в ? ? ? , поминувши аналізу, в результатах (переч. „прямо розхо“) противляєся взаїмні наші уже не терміни, а погляди, и (переч. „як“) програм негативний, омїнаючий, ні до чого не довівби, то и (переч. „виходить конєчність“) можнаб(,) тільки не в журнало спільнім, а в особистій переписі и в попередних (переч. „студиях“) приготєвля(ю)чих студиях ступати до сєго, щоб „Правда“ будуча стала „дзеркалом (переч. „взаїмних обєта“) біту по сім и тім боці кордону“, (переч. „а сєго до сєго далеко“ тим часом (переч. „добре буде, як коли“) (зало?)жити у Львові склад на материяли и гроші, щоб готовились до пори лучшої, — самих же людей розпустимо з завязку громадського, нехай розпадаються знов на атоми, хай ферментують уми и коли ? у собі (переч. „мають“) винєсуть теорєтичну основу, хай набираються з літами самого першого досвїду життєи, а збирають гроші, обєє не у наклад один, у фонд такий же, якого вимагає орган готовий, людей готових, (переч. „не ферми хай ферментують уми у що будь“) аж у ротації атоми знов стрічуться и (переч. ? ? ?) злучаєся в нові оруанізми. (Переч. „До толї“) Тим часом результатів треба, (переч. „и ми“) а починаючи від себе, (переч. „ми у Відні як“) а усе ще ми в Wustleser (переч. „без розбору, прямо Вас просимо“) з всім товариством, (переч. ? ?) Вас прямо прошу, визначити

*) В опрі. лишити“!

**) В опрі. „вивир“!

противника¹⁾ в тій же манері, и публіка тому приплеснулаб, которий бавивби її дотепними софізмами, кидаючись на як най-

контретну (переч. „тезу“) тему, найлучше популярну, або и (переч. „вказати фактично на“) вибрати прямо що з Німецької або Французької популярної словесности, для перекладу и дивитися, чи на час не буде він готовий, бо єсть руки й гроші, (та переч. „неужиті ? неужиті“) сила*) змарнується пусто. Тепер або ніколи пора (переч. „вижидати покинути думати“) не дожидуючи від доброго хроноса пори своєї, бо и прибуло сього року свіжих членів надзвичайно**) (всіх до 45) між ними Терлецький зі Львова и Гарасимович с Станіслава, Скобельський и Медведський з давніших (переч. ?) аспі а именно (переч. „взоровий робітник“) Пулюй, дуже акуратний робітник, котрого сього року й головою вибрано. За сим и замирив я з ним (переч. „твердо ?) протів вражди давної, — (переч. „auf dem Boden ?“) тимчасово, щоби нам (переч. „зарівно приклад причинитись увести“) с повищими 1) увести момент літератури у вещи 2) злучитись у клуб (переч. „крити“) продуктивний, не фантастичний (переч. „для“) щоби була с товариства хоть що рік малою книжкою признака. Сего ради для себе прошу о (переч. „тезу“) повищу тезу. —

Адрес до товариства, Autriche, Vienne. Universiteté, Locieté „Sič“. Найблищий збір на свят. вечер, на которий о листок просимо.

Іонин

Желехівський, „Страхопуд“

Бібліографія

„Наука“

Федькович

„Основа“.

На два листи не дав мині Огоновський одвіту, (переч. „за теж писати“) тож не пишу до него в справі предмови, котрий противлюсь, за теж до Навроцького в справі Вашого рецензента, — (що замотаностю уже самою годен людем омерзити всяку критику) щоби хоть в дальшому помістив именем редакції фактичні спростованя и пропущеня. — Не вирозумів я добре Ваших слів, щоби я вібрав справки, коли буде напечатана (переч. „Ва „Літерату и“) Ваша статя про літературу и просвіту на Вкр. (переч. „мабуть“) значитя мабуть: щоби я рецензував її, (переч. „але як: чи про друк, чи про лист, —“) коли так Ви розуміли, я (переч. „годжуюся“) підоймаюся все рівно, чи для друку чи листу. —

Дожидаю пильно одтисків від Стасюлевича, та щоби просив, коли у Вас задержались N-о ? мині хоть на коротко вислати, бо мої Подолінський як дав з рук так и стратив. III ? (переч. „напевно так може й прийшли на університет (переч. „сюди, бо портир мене знає“) бо часто показуєся, що під той час по смерті портира було замішане з листами. — Аж соромно, клопотати Вас о дуплікат

¹⁾ Слова „де не було“ зачеркнені Др—вим.

*) В оріг. „сила сила“.

**) Поверх слів від „бо“ написано „и від ? ились старі попередники ? пощ до од“

дальш тезам з дороги. Люди неготові не зараз теж найшлиб ко-
нечним, зважати на форму, бо до артизму треба рівноваги на

Справдою ми вже й додумались, (переч. ?) хоть не (переч. „маю позитивних вістей“) ще не голосится *saute* ? , а (переч. „лічу“) її години и минути лічу, аж стане вона (переч. „прина-
лежністю“) здобичею історії і взором, як не належить редакцію
вести и журнал ставляти, бо впаде вона не виною редакції, а усіх
нас Галичан. Нехайже знов розпадаєся завязок громадський на
атоми, нехай розсіплються люди збираючи сам звичайний досвід
тут з літами, а що найважливіше, хай дбають гроші, — доки атоми
у ротации изнов в що будь злучатся й оподаткуються, (переч. „ба-
чивши зганувши“) спізнавши, що до діловодства треба (переч.
„укладу“) не тільки охоти и накладу, але й досвіду й фонду. Луч-
шеб було, щоб „Правда“ (переч. „достояла“) перестояла яким чу-
дом до толі, та не вірю я враз з Вами в животність діла, которое
не годно видержати дискуссию, не вірю против Вас в спасенність
неуації и критики на високу скалю там, де не ма буйної верета-
ції літературної, именно в нас, де пр. Ви не найшлаб супротив-
ника в тій же манері, и (переч. „перепалка ?“) публіка ишлаб,
як и в більших оруанізмах бував, пішлаб за тим соперником, що
бавив би її дотепними Kunst ефектами, кидаючись на всі боки, яко
мога минаючись з тезами. (Переч.: „До сього прийшов би згляд на
обставини всякі т. є. на других, без которых що ми так як не
єсьмо самі на світі, а за сям ? всілякі взаємини, претенсії и обо-
вязаности до других“) або що певніше, и зівсім не читалаби, так
як єсть ? ? звичайною участю кружка узкого, а ще частіше
кружка ще узшого, (переч. „зложеного“) з самих же непосредно
интересованих. Много можнаб написати про впливи, фазу, в якій
загально Галичина, а именно її интелиуенция сегодня находится, та
се (переч. „булоб“) значилоб винувати других, а не себе, (переч.
„а не те, а до сього ми не маємо“) а се одно практично. А по сій
дорозі находимо, що як ми не готові дірвались до діла*) так таким
же воно й вийшло, таким и щезне. Тимчасом доглядати будемо
в товариствах як в „Січі“, що и старих членів (попів) викинула,
и в число до 50 вже зросла, як би паралельно з взаєминими
устними що будь користного, (відкладаючи ? до щастя) вийшло, —
признаючись Богом и правдою, що молодіж віденьська все ще стоїть
? Massenleser-ів Wustleser-ів, метаючись на усі боки без розбору,
Вас прямо й прошу, дайте нам тему, а лучше, визначить ? ктично
що будь с французького або з Illustr. ? Katechismen, а ми на
час перекладемо и видамо, бо и руки єсть, и гроші (переч. „в ча-
сти“) або готові, (переч. „в части дозбиралибся“) легко на готове
дозбираються.

(Оливцем на другій сторині ост. картки:)

P. S. Кінчу сей лист, писаний трома опадами, без рівноваги.

*) Зразу було „діловодства“.

дуже твердих основах, — а та у нас даже ще пергорескуєся¹⁾ фразою: „покуривая сигар“ придумувати арабески — окрасу.

У Відні остануть ще яких 6 неділь, т. є. до Феврала, и дуже дуже радби тут бачитися з Вами. (Переч. „хотів я Я собі уже уложив, що си моглоб статися“) З Рудченком я вважаю, що коли в Італії лікарі недали, то чи не дучшеб було до разу з Вашими Вам приїхати сюди на пораду, коли наш факультет медичний рівного собі не має. Всі корифеї медичні ординують у Ёдера „Heilanstalt“ первій у Відні, де платит (переч. „ся за ціле проц“) від пропшитаня особи на день 7 гульд., від двох 10 гульденів, головна ж річ, що домашнім лікарем у Ёдера наш щирий громадянин Підлуський. —

(Оливцем по однім боці великого $\frac{1}{2}$ арк.):

До Драгомана, XII, 1872 дальше:

Il movimento rutheno сподіваюсь с словарцем и сам читати, (переч. „а вже по англійськи“). Не ручивши ні за себе ні кого боюсь тільки, що (переч. „Галичани тільки“) Львовяне и там (? переч. „стануть марнуватись изелідувати на(?) Вас то нигілізм то панславизм, а у себе“) изелідувавши то панславизм, (ненавикші ні до строгої критики ні до тактики рикшетами) не (переч. „оправдають“) відвдячать труду, не оправдають сподіваного movimento дальшого. Приміром в виступах Ковальського и Качали в соймі всі ми бачимо случай дорогой, до(?) cause célèbre, (переч. „та простого способу и не бачили прямого способу до кореспонденції у Пет. Вѣдом., — и тому, що pointe йшла протів німців-централів“) та знали ми (переч. „? сльсь Вас у перед“) ? питаю, чи можно писати по німецький або по нашуму до редакції, а ще у стат(i) виміреній протів [переч. (австр.) німців“] не тільки австрійських централів-німців. Здаєся, можнаб по німецьки, та (переч. „чиж богато“) таких у нас, що тягом слідать и основно знають (переч. „діло“) справи денні, (переч. „або“) мало, а (переч. „тіп“) тим опадають, бачивши, (переч. „неміч свою“) свою неміч свідомити й своїх краянів“) впливати на круг свій найблищий, не то ширший, посередний. (Переч. кілька слів нечитких) Про текучі діла писати и заслати нема зівсім людей виправних (переч. „нема“) готових (переч. кілька слів нечитких) и не зараз їх наберєся. — Ми дуже добре знаємо (переч. „склад європейського хору и всю“) всю техніку ефектів і слів в європейськїм хорі, (та переч. „голосу“) тільки голосу не маємо. Так сталося, що „Основа“, не (переч. „підховавши“) виховавши публіцистів, прожи-вотіла ледви (переч. слово нечитке) до кінця соймової каденції: номер (переч. „ii“), що у Вас в руках, ii послідний. — (Переч. два слова нечиткі): Sie ist im Sande verlaufen, (переч. „душа мертва зразу й до кінця без“) без знамена. Програм загоди с партвею польською в границях толеранції для нас (переч. „не найшов між-нашими з нас“) нашим показавсь негідним, ляхови

¹⁾ Слово „пергорескуєся“ підчеркнено Др—вим.

Не додумались ще до конечности, що помисл в гармонії стояти мусить з виразом, стоїмо ще на мавретанським степені в иде-

розкрив нашу неміч (переч. „розлакомив“) знадав партію збанкотовану (переч. „котора своєю неміч покражею спирає“....) розлакомив, брати те, що само немочию звеся, правом кражі, конечної у тих, которі вже до заборів ити не годні (переч. „оперуючи“). Цифрами викажеся(?)*) свого часу вчинки намісників, виділу краєвого, сервітутової комісії, рад повітових, руїну фондів шкільних, шпитальних и вдовичих (переч. „руїну податкову, продукція лісів, землі, кражу, перепродаж сіл коронних, а та кража и перепродаж сіл и земель и заводів коронних, що зівсім не тайно збувалось зо послідним на що з домками и викупном пропінації збувався тепер, все дискутовано и верификовано в соймі, з банком и пропінацією, що ще не заклика уже вродить всі ті справи дискутовано и верификовано за послідних 16 літ в львівським соймі, де сиділи наші депутати як міхи завязані, без диху, ? перед польською більшостою, банк, пропінація, все рішалось и верификовалось перед нашими мовчазними депутатами, польскою більшостою. Більшість же та (переч. „терризовалась в имя“) дисциплінована у солідарність сліпу“) перепродаж земель и заводів коронних, сприяє банків (банкам?) и пропінації, ще не заладжена, — усе дискутовалось тою більшостою, що сама свої несправності и немочі безпечна ишла сліпо (в) терроризмі, комендерована тими корифеями, що господарство між себе розпаявали для обогачення. Правовитість сего заступництва признав Лавровський (переч. „ділом , ?) актуально другими нашими у сойм вступивши, признав правовитість польського сойму в (переч. „розеуді нашим“) розриві нашим с поляками, (переч. „хоть немо iudex in causa sua“) протів аксіому: немо iudex in causa sua.

(Переч. „Незаберем“) к(е)рунок Лавровського не міг за сойм. більшости, (переч. „за те ухопило“) тим часом „Слово“ кваси в миску стримать (переч. „социальну“) станову попівську, гаррантуючи (тих, що ім в семінарі 4 літ клепчесь, що вони природні и єдині (переч. „заступники“) пастирі народу, т. є. i(m)becill'is (переч. „чорні, тьмив“) стада (переч. „заступники“) на шляхту, їх антагонистів в експлоатації того ж; зачіпаючи за (переч. „житє сімейне и щоденне“) струни сімейні, як на них відбиваються (переч. „струї політ.“) бурі політичні,) усе у негацию (переч. „страстей, та безплодну“) и нигілізм, як всюди мертвецький и безплодний*). Се описувати було б интересно, колиб ми самі в Галичині не були інтересовані, и може колись подам Вам илюстрації aus dem Alltagsleben, не далеко сягаючи (переч. „коли найдете“ докладами до (переч. „сего“) сухого уенералізованя. — Зівсім природно, що „Основу“ (зразу було „Основа“) имено в молодших ненайшла при-

*) Остатні 3 букви нечиткі; зразу було „викажу“.

**) Властиво слова від „усе“ до „безплодний“ стоять перед „зачіпаючи“ до „політичної“, але є відповідний переставний знак.

алах будови, хотьби язика літературного, а серед гону дня на-
сущного, в конкретних будовах пишемо сумішкою асси́ро-вави-

віту, мимо що ? именно молодші опустили“) опустили в першій
л. молодші, в першій лінії покликані, (переч. „дальш усім певно
стало, що ніхто ніже Качала ? як же кинуту квестію“) неза-
баром показалося, що ні (переч. „одного“) Кач. вона за собою не
має, тепер її опустив и Лавровський. (Переч. „Послідніми часами
часувала вона під політична часопись під час моглаб виходити

„Політична часопись“)

Пюрко пише міні сёгодня розовий лист ві Львова (переч. „ви-
читую, що там ніхто й не ду пише міні“) споминає ? що
„Правда“ стоїть добре*) а даже думає перекинутись в тижневник,
(переч. „щоб метаморфозам кінця не було“) як рукавичка або поліп
морський. Мотором сёго єсть наш надворний естетик, историк, но-
веліст и вояжер, Ильницький, для мене enfant terrible вже з имени,
та протів него відбиваєся дотеперішня редакція, а ми зда(е)ся ви-
пишемось урандпозно з від(?) а в тім же зміслі, зваживши, що при
новадці мусілаб у ? часть політична, під час, після „Основи“ ко-
нечна. (Переч. „Зваживши, що під нас одного тільки ? вправле-
ного“) Зажадаємо по 2-ге щоб технічний (переч. „провід“) уряд
при редакції (переч. „поручити“) поручили Климовичу, (переч.
„доб еданому чоловікови, котрий тут способний до точности“) Він
один вправлений, и „Основу“ він видавав точнісінько (переч.
„мемо“)

Wanderer N-o 329 Polenth in Preuss

(Переч. „За памятник Богдана ми ? ? ? ? ?)

Дождавсь Богдан памятника, дісталося и Тарасови. (переч. ?
? ?) недарували Гуцулі в наш Мерунь (quand même) ми ж
знову раз не знаємо, (переч. „що таке“) чи в термінах тільки чи
в засадах роси(й)ська культура несходна з западною, як аж так
засада жизнена в купі стрва(?), по части в аурії, по части мертвою,
що служити ? (переч. „бытирскому“ герою, ? яка державна
идея и гражданська идея в особі жида- ляха, (переч. „соотечества“),
обивателя нинішної імперії. Для єдности стилю недостає, на жаль,
?леорів з ? шибеницями троїстими, лях(,) жид, собака, віра
однака, и антик уарнітури в чашки людські до кола, щоб він злу-
чилося не в ? , а в нему каннібальську цілість, в доказ, що нема
лучше та нема краще як на Україн, — з другого боку, як именно
веде ? Богданові радючи (переч. „нову роботу“) освобождєня
и ? єму оставить“ (переч. „Россия“) одна и нероздільна (ap-
te dictum) Россия. — (Переч. „Яка єненеза сімнатий ? Зложіть Поїду
до Кзіва и вкраду“) Колиб вкрасти з напису з „1873“ першу цифру
(переч. „най німці рецензєнти“) можнаб німецьким бодай часописям
навязати будь якого Аскольда або „Редєду перед полками касож-

*) Зверху кілька нечитких слів перечеркнено.

лонською, мовою, теж людською, (та не „кінською“, як не-смачно виразивсь Рудченко¹⁾). — По односторонности в своїх

сими. Хте се Микиття, а ? вигрів сю думку ? тай чи справді думають (переч. „нею Київ прикрасити?“)

Heute erst in der Lage, von dem mir Ihrds werthen Schreiben gewährten Erlaubniss Gebrauch ? zu können, sende ich Ihnen per Post unter Beilage des Verzeichnisses in Comission Bücher im Werthe v/ 40 fl, mit der Bitte, mir den Erhalt und die Perzentziffer brieflich nach Stanislaw (Galizien) anzeigen zu wollen.

Hochachtungsvoll

Wien

Die Geehrten Fürstl. Serbischen Central Buchhandlung

J. D. Lazarević

erhält hiemit in Comission von Meliton Buczyński, Jurist in Stanislaw (Galizien) nachstehende Bücher:

1. Exempl: Лисенко, Українські пісні I. Band à 4,50, zusammen ohne Rabatt — 4,50.

(Після великого відступу:)

Білгород

Ex.	Titel	Band	Preis l. Exempl.	Zusammen
1	Лисенко: Пісні укр.	I	4,50	4,50
5	„ „ „ „	II	3,75	18,75
5	Лисенко: Кобзар	I	1,50	7,50
3	Г. Артимовськ. „Пісні“	I	—75	2,25
2	Рудченко: Сказки	I	1,50	3
3	„ „ „ „	II	1,50	4,50
4.	Глібов.: Байки	II	—60	2,40
				40,90

Прага

1	Лисенко. Укр. народні пісні .	I	4,50	4,50
15	„ „ „ „ „ „ .	II	3,75	56,25
15.	Лисенко. Музика до „Кобзара“ .	1.	1,50	22,50
5.	Артемівський. Нар. пісні . .	1.	à 75	3,75
5.	Рудченко. Южнор. Сказки . .	1.	à 1,50	7,50
8	„ „ „ „ „ „ . .	II	1,50	12
15	Глібов. Байки		— 60	9
				115,50

¹⁾ Сі слова зачеркнені Др—вим.

поглядах, другій, наші галичани з гори уже пергорескують¹⁾ предмови, на рівні їх ставлячи з реклями, як „про Тургенева“, саміж совіснїчі між ними прочитають її без ефекту, дочитавшись, що він „прикладає до рідного биту (ним незвісного)²⁾ ідеї, у запада зачерті“. Исповідники евдаїмонизму, не найти не можемо, що розкішніще нам кинутись у всю повню западного творчества³⁾, ніж переймати вивар⁴⁾ з него у третій фільтрації. — Яко „Schlagring zum Schlag'n“ вважаєсь нині у нас, теж односторонно, язик російський, між его творами найменш тії, що зачерли з малоруського биту, нашії публіці сподобаються, — бо ніякий переклад не здоїме з них чужої лівреї. Тут не пересада(,) хоть може обман очей, може з мові, може з Вашої сторони, я копію річи, як їх бачу. А коли оттак, поминувши аналізу, в результатах противні наші погляди, то не у журналі, а тільки перепискою особистою и довгими, приготавлиючими студиями можнаб єдино ступати до сєго, щоб „Правда“ будуча стала „дзеркалом биту по сім и по тім боці кордону.

Тим часом шкодуючи молоду силу, щоб не нівечилась пустими зривами⁵⁾ при редакциях, будемо спішитись, заложити у Львові склад на матеріали и гроші, — самих же людей розпустимо з завязку громадського. Нехай розпадаються знов на атоми, хай уми ферментують на власну руку, и набираюєся з літами самого первого досвіду житні, и збирають гроші, обов не у наклад один, а у фонд такий же, якого вимагає орган готовий, людей готових, — доки у ротації атоми знов стрінуться, и злучається⁶⁾. Маючи певність у самих себе поставимо орган, и оподаткуємо себе правильно, але до сєго треба результатів, а сєго ради починаючи від себе и віденського товариства Wustleser-ів, прямо Вас прошу, визначити конкретну тему, найлучше популярну, або й вибрати що з німецької чи французької⁷⁾, чи

1) Слова „з гори уже пергорескують“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова „ним незвісного“ підчеркнені Др—вим і коло сєго реченя дописано, з боку: „Примір“.

3) Слова „у всю повню западного творчества“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „кидайтесь“.

4) Слово „вивар“ підчеркнено Др—вим і додано з боку „?“.

5) Слова „пустими зривами“ і дальші „знов на атоми“ підчеркнені Др—вим.

6) Слова від „доки“ підчеркнені Др—вим.

7) Слова від „популярну“ підчеркнені Др—вим.

російської популярної словесности для перекладу, и дивитися, чи на час не буде він готовий; бо єсть руки и гроші, та сира сила дурно змахуєся. — Тепер або ніколи „Січі пора, не дожидати довш від доброго хроноса „пори своєї, — бо й виключились від неї старі поперечники, именно попі, — и нових членів прибуло до волі (17, усіх зверх 40)¹⁾ між ними спосібніші: Терлецький, Гарасимович, Горбачевський, — Бабій, Скобелський, Медвецький, и Пулюй дуже акуратний робітник, которого сього року головою обрано. (За сим и замирив я з ним мимо вражди давної, щоб докищо зарівно 1) увести момент літературний на вечерниціях, 2) злучитись у літературний клуб продуктивний²⁾, не фантастичний, щоб признака була с товариства хоть одною книжечкою до року. Сего ради для себе о повищу тезу прошу; — адрес до товариства *Vienne, société „Sic“ Université*³⁾. Найблищі сходи на Свят Вечір; фотографії и листка дожидаємо. —

На два листи не дав міні Огоновський одвіту, тож пишу Навроцькому⁴⁾ в справі Вашого рецензента (що замотанностею уже годен читателів від критики всякої відвернути:) — нехай в дальшому помістить именем редакції фактичні спростованя и пропущеня. — Не вирозумів я добре слів Ваших: щоб зібрати справки, коли буде напечатано „про літ. и просвіту на Україні⁵⁾; значить, щоб я рецензував її? Коли так и Ви розуміли, я готов піднятися, все рівно, чи для друку, чи листу. —

О Стронина дуже прошу; після листу Рудченка у мене ласощі, студіювати *la nature chez elle*⁶⁾; одтисків від Стасюлевича дожидаю пильно, та щоб просив, коли у Вас задержались N-о I и II, міні їх хоч на коротко вислати, бо мої, Подлинський як дав з рук, так и стратив. III и IV таки може и прийшли сюди на университет, бо зачинає показуватись, що під той час при смерті портира було замішане з листами. — Аж сором, клопотати Вас о дуплікати! — „Il movimento rutheno“ буду по волі и сам читати, — боюсь тільки, що гали-

1) Усе, що в скобках, підчеркнено Др-вим.

2) Слова від „увести“ підчеркнені Др-вим.

3) Адрес „Січ“ підчеркнений Др-вим.

4) Слово „Навроцькому“ підчеркнено Др-вим.

5) Слова від „коли“ підчеркнені Др-вим, а понизче з боку, покладено „?“.

6) Франц. слова підчеркнені Др-вим.

чани неоправдають сподіваного, *movimento* дальшого. На пр: В виступах Качали и Ковалського всі ми бачили случай до *cause célèbre*, та не знаємо й досі, чи можна писати по німецьки до П. В'їд., а ще статтю вимірену протів Німців-централів, нетільки австрійських? —¹⁾

Здається, можнаб по німецьки, та мало у нас таких, що тягом слідять и основно знають справи денні, — а и тим опадають руки, бачивши, що нема їм поля впливати на круг свій природний, не то, заграничний. Тягбм же писати про пекучі діло нема людей изівсім, вправних²⁾, и не зараз їх прибуде: знаємо ми на палцях всю техніку ефектів і ехів в європейському хорі, — та тільки голосу не маємо. Так сталося, що „Основа“, не виховавши навіть поодних публіцистів, проживотіла ледви до кінця соймової каденції: номер ii, що у руках Ваших, ii послідний. „Основу“ *liess man im Sande verlaufen*“, орган без знамени. Програм „загоди с партією польською в границях толеранції для нас“, нашим показався нікчемним, ляхів же, партію збанкрутовану, розлакомив, узяти те, що само себе немочою величає, правом кражі³⁾ конечної для того, хто силою брати не годен, а брати мусить, бо *consuetudo altera natura*. Цифрами викажуться свого часу вчинки намісників, виділу красового, сервітутутової комісії, рад повітових, руїна фондів шкільних, шпитальних, вдовичих, перепродаж земель коронних, и теперішні справки пропінаційні, банків і т. д., — усе дискутовалось в білий день перед нашими, що сиділи як міхи завязані⁴⁾, у соймі, и рішалось тою більшістю польською, що свідома своєї неправовитости и немочі сама тягла сліпо в терроризмі; — спілка немногих держала команду, и в конкордії товсла краєвим доробком, и товснути буде, покіль оклик:

Іе ме мајка родила јунака?!

да опрости две хрешћанске душе —

Правовитість сего заступництва признав Лавровський и всі, засідаючи в соймі, ступив ще далій, и признав єго трибуналом в розправі з нами, протів аксиоми: *Nemo iudex in causa sua*.

1) Слова від „писати“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова від „пекучі“ підчеркнені Др—вим.

3) Слова „правом кражі“ аж до „дискутовалось“ зачеркнені Др—вим, а слова „Цифрами“ і „свого часу вчинки намісників“ підчеркнені.

4) Слова від „сиділи“ підчеркнені Др—вим.

Кружок сго малів поступенно, и глух, — рвало тимчасом „Слово“ живу струну, станово-попівську¹⁾, (тих, що ім 4 літ в семинарі клепчесь, що вони природні пастирі народу, стада imbecill-ів) гарантуючи на шляхту, їх антагоністів у експлоатації того ж народу, зачіпаючи за струни (сімейні) фамілійні, на котрих гуло ехо бурей політичних²⁾, до негациі и нігілізму, як всюди, безплідного³⁾. Зівсім природно, що „Основу“ опустили в першій лінії молодші, в першій лінії покликані, — далше старші, далше й сам Лавровський. —

18/12 872.

Сьогодні прийшла „Правда“, неначеб и нічо не зайшло, а разом з нею розовий та брилянтний лист від Пюрка (теперішного спіл-редактора, у которім вичитую, що „Правда“ стоїть добре, а даже думає перекинутись у тижневник⁴⁾ як рукавичка, або поліп морський! Мотором сього єсть наше enfant terrible на полі новеллі, естетики, исторії и подорожей, словом, Ильницький, та протів сеї новації відбиваєся вся редакція, и ми звідсіля їй в поміч урандиозно випишемось, зваживши, що при новації мусілаб у воду впасти часть⁵⁾ політична, під час, після „Основи“, необходима; зажадаємо враз, щоб технічну часть редакції поручено Климовичеві, єдиному у нас, що вправу и акуратність має. Сподіваються театру до Львова під дир. „Пані Бачинської“; тимчасом мають юрці⁶⁾ вольний вступ до саді нар. дому, в которій німці дають офенбахияди и канкана. Федькович бурмосить біг знає на кого и защо. Страхонуд у 1. ч. розписує⁷⁾ конкурс на загадку: яка мова у напсеі: як пурявих уговкують“ etc.

1) Від „Слово“ підчеркнено Др—вим.

2) Описувати, як відбувалася політична заверюха в зеркалі домашної жизни булоб интересно, колиб ми самі надто не були интересовані. Може колись, не далеко сягаючи, подам Вам образки aus dem Alltags-leben, яко ілюстрації до сухого уенералізованя. (М. Б.) Понизче сего дописав Др—ів: „чому“?

3) Слова від „до негациі“ підчеркнені Др—вим.

4) Слово „тижневник“ підчеркнено Др—вим.

5) Поверх сих слів, з боку, Др—ів заважав: „навыворотъ Хроника, а не елокубрації“.

6) Слова „юрці.... дають офенбахияди и канкана“ підчеркнені Др—вим.

7) Так!

Желехівський найшов собі помисл бурси в Станіславі, тай возитися з нею и ради питає¹⁾. Рада готова: треба ренти від 50,000, а без неї хитрость не поможе. Ні, мусить и тут бути традиція!

Дождавсь Богдан пам'ятника, дісталось и Тарасови старому, недарували и гуцулі наші — *suspiciuos, grand merci!* Миж изнов раз не знаємо, чи в термінах тільки, чи в засадах російська культура²⁾ з западною не спадає. Хто ж таки й догляне життєву мисль у купі трупів під кінським копитом, — мусьє гражданську в особах ляха и жида, живих обивателів нинішньої імперії; — ми ще й ненаходимо єдності стилю в недостачі там антик. чашок людських в уирляндах, недостає релефу и написі „— — то віра однака“, щоб дійсно „не було краще, як в нас на Україні“, де уряд веде далій роботу освободження, и пам'ятник ставить Богданови — „одна и нероздільна (*aparte dictum!*) Россия! Колиб іздцєви урвати голову а з датум 1873 перву цифру, можнаб німецьких археологів наддурити яким небудь викопаним Аскольдом або Рєдедею передь полками касожськими“. Хто такий Микитин³⁾, чи сам він родивсь богатирською головою? Чи не кращеб доразу відлїти обох їх и обом

гремѣли бы славу вѣчную:

Ужъ вы гой вси, добры молодцы,
добры молодцы, ненаглядные! —

Залучаю лист Рудченка. Богом а правдою признаюсь, справив він міні купіль прикрісеньку, але якось поволі приходжу до себе и находжу, що уся правда прописана о галичанах, *quoniam pars sum*. Розумієся, що до разу далеко веселіше читався осуд Біленького и др., як власний.

Від Іонина получив лист! Пише з Юля (лист укинтий у австрійський ящик в Тернополі) з Харкова, як єму показуєся він після досвідів на западі, невесело; гадає просидіти, „зарившись в солому“ до якої пори. Листи приймає на адрес: „Хлоповъ въ Харьковѣ, въ собственномъ домѣ“, але якийсь час ще треба їх передавати з відси через людей, щоб або доручували, або вкидали в ящик на російськїм боці⁴⁾. Дуже Вас

¹⁾ Коло сего речєня, з боку, Др—ів питає: „де він?“

²⁾ Слова „російська культура“ і далші „єдності стилю“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слово „Микитин“ підчеркнено Др—вим; м. б. Микѣшин.

⁴⁾ Коло сих слів, з боку, Др—ів дописав: „Чого ховаються“.

прошу, при случаю нараїти міні такого чоловіка, або и виславби я готовий уже одвіт¹⁾ вперш у Ваші руки; у Вас ма-
буть случай швидче буде, як у мене, — а то прийшлосьби
друге чотири місяців з ним ждати. — Для „Правди“ прислав
три поезийки, одну Вам прописую, здаєсь его пера; лучше вона
ориґіналу:

Enfant perdu (з Гайного).

На війні всесвітній, як виріс, вартую!
не відають люди страшну варту тую!
Без надії щастя, посеред Содому,
одно знаю добре(;) не вернусь до дому,
не вернусь до дому, бо не животіти!
А на вкруги наче тіі малі діти
всюди хрпуть люди, що колись стояли —
як и я на варті, темних доглядали.
Тепер всі поснули, Ніч и храм усюди!
сам хилюсь до долу, але храм той буде:
Недає стулити утомлені очі
недає спочити навіть о півночі!
Нудьга тебе даве, часом сумно дуже.
в ночі тільки дурням та малим байдуже!
Я голосним свистом себе розважаю,
на сторожі ухо, у руках рушниця! —
Деб тільки не зглядів я лиху личину, —
не втече ніколи, наздожену в спину!
А лучалась часом и така прилука,
потаїк підлізе погана тварюка
й добре тебе влуче. На старі надав ще
— и новіі рани
бо на усю погань одного не стане!
Але не вважаю я на сю дурницю,
знову жену кулю у свою рушницю,
знову доглядаю кого частувати,
яку злу личину перше укладати?
Визнаюся щиро: вже я скрізь побитий!
У крові я власній мов дощем залитий!
А все озираюсь: чи нема підмоги²⁾,
а все сподіваюсь спочити хоч трохи!
Де ж підмога, братя? Вже снаги не має,
тільки зла личина як звір завиває.
Хто ж на моє місто? Не чути нікого
хотьмо ж знов на працю, моя ти небого!

¹⁾ Далі переч. „ему“.

²⁾ проти сего й дальших рядків, з боку, Др-ів дописав:
„Алегорія — хрпъ и выстрѣлы, Тай та не пригода, — бо самъ
авторъ у соломі“. — Слова „моя ти небого!“ підчеркнені.

И знову працює страшна оружина —
не жде більш нікого пропаша дитина!
Тільки все раз по раз за груди береся
с побитого серця кров остання лєся. —

Р. С. Кінчу сей лист з анахронизмами, як списавсь трома обпадами. У Відні останусь ще яких 6 неділь, значить: до Феврала, ще не кидаючи надії, бачитись тут з Вами. З Рудченком и я вважаю, що коли в Італії лікарі не здалі, то чи не луччеб Вам приїхати сюди с панею на пораду, так як наш факультет медичний нині може всій Європі рівного собі не має? Всі корифеї факультета ординують у Едера „Heil-Anstalt“, первій у Відні, (де платиться за усе пропитанє від одного 7, від 2-х 10 гульденів за добу). Там же, що головна річ, домашнім лікарем Підлуський, щирій наш громадянин. — Время, мимо Грудня, у нас тепле, — снігу ще й сліду не було.

По часови найшов я в рахунку редактора Білоуса, що він самовільно записав всю предплату на „Раду“ и „Читальню“, а $\frac{1}{2}$ річну на „науку“. Зараз я єму вислав суму $2\frac{1}{2}$ гулд. на другий піврік, разом 9 гульд., а ще 3 рублів на Ваші видатки держу. Чи не вислати Вам яку книжку з слідуєчих: „Записки Піотровскаго, Россія и Сибирь 1843—1846. Берлин (Бокк) 1872. „Письма А. И. Тургенева къ Н. И. Тур. Липскъ (Brockhaus) 1872. „Русскія завѣтныя сказки. Год мракобѣсія etc. Дітєські: Красная шапочка“ „1001 ночь“, „Котъ въ сапогахъ“ усі пестро илюстровані. — Буду з свіжих книжок, що їх бачити му у ? u/ Frick (Graben) долучати до листів вісти бібліографічні.

Вашого листу и фотографії жду пильно.

Ваш

Бучинський.

Відень 18. Декабря 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(Між 12 і 18.XII. 1872¹⁾)

Після листу Рудченка неможу довше не зробити тєс, що винен був давно²⁾, а тільки всякими софізмами зацитькував,

¹⁾ Дату вставляю на підставі звістки в повищім листі Бучинського, що посилав Др—ву лист Ів. Рудченка.

²⁾ Далі переч.: „а що все більше и більш, mit zwingender Nothwendigkeit підступами“

именно перервати мериторичну, розсуджуючу переписку, ограничити її, за Вашим дозволом на взаємну обміну вістями і фактами, позаяк давно бачу, що в пустім зриваню зриваю свою недоварену силу, собі з утомою, для Вас без забави, обом без користі¹⁾. Студіум людей, с которими ніколи жити не будемо, жити не зможемо²⁾, єсть наукою для науки, то єсть, мрією³⁾, про свято⁴⁾ необхідне тільки змагане умне и вихованне взаімне між ровесниками и соотечественниками, міні з галичанами, с которими міні суджено жити и вмирати. Оце ж я надумавшись добре, пишу и переписую, що слідє, без искри пересердия найменш проті Вас, мого найсердечнішого друга, которому и завдячую⁵⁾ наведене до самоперевору и самовіжного діланя, и всі успіхи на сім полі всігди завдячувати буду, — Буде час, подужаю и красще, и з хісном знов почну переписку, не сёгодні, без науки и тої рівноваги ума, що без загону иде міряним шагом до правди, до світлої ради усій громаді, не сёгодня, коли собі ради дати не можу

Доказом сёго уписую нище менче більше все⁶⁾, в справі галицькій, доразу, намість розкладати єго на серию листів, та й докладом до листів попередних. Дещо я злагодив собі був на тези до праць самодільних, будущих, — свого часу и сподіюсь їх переказати в формі коректній⁷⁾, на тепер спроможусь на одні афоризми.

Може оттак висвітиться галицька справа лучше⁸⁾, незваним и совісним розказом, ніж способом индауаційним.

Може й Ви прямо станете розказувати людем в редакції прямі замисли, без диплёматичного апарату и боевих спорадин⁹⁾, на которих наші галичани з давна¹⁰⁾ як оце сталось с предмовою до Тургенева, котора не озлить галичан¹¹⁾; а тільки роз-

1) Далі переч. „Наука, спізнаванє“

2) Далі переч. 2 слова, яких годї відчитати.

3) Далі переч.: „лучше вчитися одна видима кор“

4) Далі переч.: „про будень така“

5) Далі переч.: „всігди ті надіяні роскоші, які вийти мусять с“

6) Далі переч. „яко від разу, по“

7) Далі переч. „доки“

8) Далі переч. „ніж“

9) Далі переч. „(Предмова до Тургенева, которих (переч.?)“

10) Далі переч.: „добре знаються написана в именло якімсь дусі, бо наші галичани з давна“)

11) Далі переч.: „бо по перше, а тільки знеохотить — коли побачать богато міркуючи, що скусно до разу бачивши, бо знаються и вони и вони Адама діти безпечно, а тільки перший погляд““

криє сама всю дипломатию перед ними зрештою, добре намірену, бо вже паролія сама о собі не годна втаїтись, тим менше, коли контрадикція вийти з Тургеневої хвали и его для нас важности так, що¹⁾ і нам єдино розумно булоби, брати з жерела, а то Галичина воліє взяти з жерела, ніж з каналу. Коли не ? з жерела зачерти именно Галичині зручніше зачерти жизнені ідеї западні жизнені ідеї у жерела, ніж у Тургенева, непотреба читати западні жизн ідеї Галичина, коли схоче то й зачере жизн ідеї западні з жерела самого, которе що Галичині зівсім

(Довший відступ, на другій стороні:)

Амадисів и Мелюзин²⁾, Вони его обернули на³⁾ блаженку розривку пережитої публіки, доки⁴⁾ тимже писателям без звання конець зробив Дон Кишот, которого знов тупослава маса взяла за сатиру на само рицарство. Не буду розводитись над доказами, чому маю козацке лицарство поруч с сербами, яко ? славянина(?⁵⁾ конечним и додатним и сего дня у світі, — бо се друга лінія, в першій ставлю и сподіюсь впливу неминучого его и гарного у формациі не у фабрикації народній, котора мусить своїм власним возрастом, с⁶⁾ почви и корня свого⁷⁾ хіснующись⁸⁾ піснею, памятку, корективною досвідом віковим и дослідом голов що ясніших

(Малий відступ)

Мусить⁹⁾ за тим піти спорядковане пословиць и казок, яко досвіди¹⁰⁾ ума нарідного и пісень ліричних, яко досвід серця, в тотальности вся література жива яко культура сама собою додатна¹¹⁾, и всесторонна, для формованя ума и чувства зачираючи з жерела чистого и примитивного людського, яко вихід для розвою дальшого, грамотного и самовіжного, исно національного, и исно всесвітнього, бо під¹²⁾ світлом науки, и титулом позитивних, додатних результатів. Пластично и конкретно¹³⁾ витягом одну віть, пр. національн економії.

1) Далі переч. „его жизнені ідеї взяті з запада“ 2) Далі переч.: „виображуючи, що его обернули на“ 3) Далі переч. „догоджене втішку“ 4) Далі переч. „ім в сатиру безодну“ 5) Слова від „поруч“ написані поверх чотирох дальших слів, і непевно, чи тут належать. 6) Далі переч. „корня“ 7) Далі переч. „?“ 8) Далі переч. „при не дурним“ 9) Перед сим, а сар. переч. „Досвід“ 10) Далі переч. „додатної“ 11) Далі переч. „для“ 12) Далі переч. „ре-флексом“ 13) Далі переч. „національ“

До ниви домашної, степу, чи луку чи полонин, левади, винниці¹⁾, котрих управа вже дана, виглядаєся аналогію за границею, де управа раціональна. Досвідами науки доконалися досвіди традиційні, виростає господарство раціональне а по²⁾ самородних даних національне, — худоба и машина свободить чоловіка від чорної роботи, продукція иде від сирого до най-докональшого, умного, все під знаменем національним, бо без знамени як без имени не булоб заслуги ні поруки.

(Відступ)

Наші галицькі громадяни поперли в университет, в двох третих, самі поповичі, при талантах середною мірою безмірно нищих як³⁾ інші студенти, хиба винявши

Становище їх трудне, бо родичі ані будь хто з родини не дали їм ради ? ? вживати свободи академічної, молодости, столиці, бо самі вони сей світ з запертого семинаря бачили та до Brodstudium сього не треба більшости, и вона поступає в уряди. Менчість о більшій фантазії вже в уімназиях гуляла, и тамже яко Wüstleser проковтнула тьму Романів à la Dumas и Sue и фелетонових до обриду, одним махом с класиками, в правилі, и не поглянувши на автора, попри се споживши пустословицю гісторієзофію и⁴⁾ філософів, давних и новііших, без⁵⁾ часу и розваги. С цим впадають як вовки голодні в университетську бібліотеку, и пожирають в сумішці медицину з⁶⁾ Русбем, исторію з філологією, доки⁷⁾ не стане своєю роль грати політика. Тоді опорожняєся бібліотека, а наповняються кавярні и клуби.

(Відступ)

Всі вони виховані у прямій вірі, вона придала фанатизм до національних виображень, нарід⁸⁾ сам фаталістичний ? момент до сього придав. Без найменчої пересправи уступилась віра рівно прямому упору в засади гуманні, задержавши для них фанатизм з фаталізмом.

1) Далі переч. „прикладе“. 2) Далі переч. „оригінальності свійськості“. 3) Далі переч. „ляхи, таки як всі“. 4) Далі переч. „екзегетних“. 5) Далі переч. „розбору“. 6) Далі переч. „?“. 7) Далі переч. „тут дня ділячи(?)“. 8) Далі переч. „прикинув фанатизм“.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 31. Грудня 1872“).

Флоренція, 25 Декабря 1872.

Lung' Arno Acciojoli, 12, 2P.

Дуже мені досадно, шановний Мелитонъ Осиповичу, що пошта пізно доставила Ваше пісьмо, так що одвіт мій не міг би усе одно поспіти на свят-вечір, — а то я приложив би до Вас мою подяку и привіт до „Січі“. Тепер прошу опрощенія: сберусь скор(о) підти до фотографа, то zarazом з патретоm пришлю и подячний лист до Січі. — Тепер же пишу на скоро до Вас, щоб привітати Вас і де що найголовніше висказати. —

Я получив позаучора од Вас Reform¹⁾, а учора „Wandergers, перед тим²⁾ кілька днів „Основу“ и Правду, а учора зъ Станиславова Правду и каліндарь Наумовича. За усе спасибі. Не раз зривався я уже писати у СПВ. про Качалу и Ковальського, — та усе становився, що не маю річі Ковальського и не відаю нічого про це діло, окрім того, що у N. Fr. Presse було. Коли можно, видеріть швидче „Слово“, де навірно була напечатана річ Ковальського, — або хоть напишіть подрібне резюме цієї річі³⁾. Та треба швидче, а то стратимо часъ для газетної статті. А у В. Евр. теж не можна буде добавки зробити, бо вже, мабуть, уся стаття набрана, як писав Ст—ч після 10 Дек., та я й так вже аж три добавки послав. Суть діла в усякому разі сказано и у тому, що я послав у В. Евр. після N. Fr. Pг., — однако, коли б поспішили Ви досилкою річі Ков., то усе таки було б далеко лучше. А ще лучше caeterum senseo було б досилати своєчасні свіжі новинки до СПВ.. Не вже ніхто з Вас не міг би як небудь писати по великоруському? Я бачив, як чехи пишуть з Праги: дуже не гладко, а у „Голосі“ вже виглажують. Те б і з Вашими пісьмами було. Про те, чи можна писати у СПВ. проти німців, я як прочитав, то аж засміявся: о австрійці! Так і видно, що основа Вашихъ поглядів на Россію заложе(н)а австрійськими газетами. А ті, або лають нас на чім світ стоїть⁴⁾, за „німцєїдство“, або хотять з нас орудіє зробити на поміч своїй зажерливости і для

¹⁾ Зразу було „Правду“. ²⁾ Зразу було „учора ж“. ³⁾ Далі переч.: „Вінъ про він казав“. ⁴⁾ Далі переч. „або“.

того усякого, хто у нас не роспинається з за націоналізму і братів слав'янських, хто на цих дивитця критично(,) зараз своїм виставляють: примір — я(к?) резюмувала N. Fr. Presse статті СПВ. про Палацкого і полемику з Покроком. — Трудніш одвітить мині на вопрось чи можна писати у СПВ. по німецькому? Попробуйте! Кінчаю сей розговор повтореннем тезу, котрий мені здається аксіомою: коли хочите давати знати про себе і вплити на публіку южноруську широко, то пишіть до СПет. газет і журналів¹⁾ До цього прибавлю, що таке кунктаторство, яке видно в усіх ділах наших і ваших українофілів є самоубійство. Добре іще справди на „божій постелі“ спати, — а то, як каже Іонин, у „соломі“.

Я цього сну нічим, як лінню об'яснити не можу. И найбіль(ш) мені досадно, як це „кабанування“ драпирується у мантію „мученичества“, або „конспірації“. — „Не ма, кажуть, волі!“ Письма на пошті читають!“ и т. д. Правда. Але кабанувати усе таки нічого. Замітте, що з усіх ліберальничавших у Росії кружків і напрямків ніхто менш не був „мучим“, як українофили і ніхто так ловко не поміщався на доходні міста, як вони (ми маючи велике число мілочі, що помістилась по чорниговским акцизним управам, по житомирским контролям(,) по усяким мировим, — і з котрих я копійки не бачив(,) як збирав касу етнографичну, — доволі показати В. М. Білозерського, що сидить на генеральському місті і на 6000 р. жалування у Варшаві, генерала жандармського Стороженка, та й са-

¹⁾ От Вам виписка з статистики*) підписчиків В. Евр., которую подала редакція у послідньому N. Усіого видано: 8003**) екз., із них: у Петербург 1831, у Москву 518, — за тим перші губернії: Херс. — 317, Харьк. — 256, Київська — 247, Екатериносл. — 214, Полт. — 200, Таврич. — 157, (Тамбовська-великоруська — 142), Черніговська — 141. Значить, після столиць, найбільш потрібляє В. Е.—пи наш край. Коли прибавить 97 екз., що получа Подоль(сь)ка губ., 64 — Вол., 54 Земля Чорном. козаків, та коло 60, що ідуть у малор. повіті Воронежскої и Курської губернії, — то вийде усього 1797 екз. — Так як Пет. Вѣд. виходять трохи не 11—12 тисяч. екз. и, як з прежніх статистик видно, що їх пропорція по губер(н)іям та ж сама, що і В. Евр., — то треба їх положити на малор. губер(н)іи не менш 3½ тисяч екземп. Тепер подумайте, чи мудро, чи ні не користуватись таким орудієм.

*) Далі переч. „своіх“.

**) В ориг. „80003“!

мого почитенного чоловіка Симонова - Номиса, що був председателем контролю у Житомері на 4000 р. а тепер, окрім пенсії, сидить директором гимназії у Лубнях, — ні один з них з 1864 р. пальцем не кивнув для української справи). З „мужичих“ тепер українофілів я нікого не знаю, окрім Ефименка, що сидить у ссилці у Холмогорах Арх. губ., але був він вислан за участіє у революціонному кружку харківців більш герценовському, ніж українофильському, і сидить довго у Холмогор(а)х за узятий ім псевдоним: Царедавенко. Чого Іонину, або і усякому другому українофілу боятись? Хай вони, по совісті і по розуму скажуть: яке діло вони задумують? Політичне? — так яке? Справди хіба гетьманщину? — А коли вони признають, що тепер не може бути другої розумної роботи українофілу, — як, — окрім часті у общій у Росії роботі хазайській, земській і т. д., — література, наука і просвіта, — то чогож тут боятись і у солому ховатись¹⁾. Ця робота не виходить і з грониць закону і російського, який він не тісний. А що який дурень почт-майстер пісьмо прочита, а який губернатор і таку роботу счита „сепаратизмом“, — так що ж до того: прочита, подума, — та й годі. Нагадую, що тепер у Росії і жандарми не можуть обиску робити у частного чоловіка без прокурора од суда і що український кружок у Москві, которий був притянутий до діла Нечаєва, був признан судом невинним. Моїх писем половину читають на почті, Русова і Рудченка, що до мене йдуть(,) теж, — а я усе пишу, що треба, і не мовчу, про що треба — і нічого не боюсь, — бо прямо противузаконного нічого не напишу, та й нічого писати, бо я знаю, що поперед Іюля мусить бути Март, — значить і працювати треба і говорити про те, щоб Март наступив, — а потім і про Іюль поговоримо. Того ради, хто нічого не робить з за того, що буцім то простору нема, (того) почитаю лінтяем і фразером, а того, хто б справди почав забувши постепенность усякого ембріоничного процессу(,) робити діло з верху, — ворогом народніого діла. Не смію прикидати²⁾ цих терминів до Іонина, — а скажу тільки, що не розумію, чого він у „солому зариваетця“, чого переписуватися боїтьця з Вами. А такого чоловіка, що б на його имя слати пісьма Ваші — їй Богу не знаю. Шліть прямо по почті, — пишіть про усяке сурьозне діло, —

¹⁾ Далі переч. „Що і на цю роб“ ²⁾ Так виразно; але мабуть мало бути написано „прикладата“.

і нічого не буде Іонину. А злякаєтця він, — та перестане одвічати: махніть на його рукою і запишіть у число „гробів повалених“. — І хто може йому помішати робити своє діло? Хоче він писати вірші — дорога легка! Він хотів свою фотографію на службу етнографії и пропаганді українській посвятити: — те ж ніхто йому помішати не може. Познімає типи народні, костюми, хати, види міст історичних и т. д. — от пряме діло Іонина, котре він обіщав робити. Тепер через залізницю усякий чорт завів їздить на Юг, — і ні у Києві, ні у Харькові нема навіть ні однісінького путнього альбомчика, которий можна купити в усякому німецькому городку за 10 грошів. Ні у Харькові, ні у Києві, ні у Одесі в университетах не ма ні моделей, ні картинок етнографичних. Ніхто не подума зробити короткий гід для Дніпра, по которому тисячі людей їздить парохомом, — а тут можна було б нагадати і про старий Київ, Переяслав, Канів, Черкаси, Січ, — т. е. окрім старих князів, міщан, — про Трясила, Хмільницького, Шаха, Шевченка (могила) і т. д. — Мабуть ждемо, поки німець напише. Славні руїни розвалю(ю)тця, ікони з XVII в. з костюмами тоговішніми, з зародишами своєї школи малювання, старі церкви з зародишами своєї архітектури перероблюютьця невіженими попами, — а ми у солому! Сид і горе!

Простіть за цю ієреміаду. Не можна було стерпіти. Щоб кінчить про Іонина, скажу і про віршу: аллегорія — значить не поезія. Одному храп спать не дає, — а других і стрільба не розбудить! А як подумаєшь, що перекладач сам у „соломі“, — то і зовсім смішно стане! —

Не витанцювуютця щось нашим віршування! От і у послідньому N, „Правди“ проза зовсім почти гарна, — а вірші ще, мабуть, хуже ніж ті, що були по переду. И на що папер псують? —

А проза справді у послідньому N нічого. Лишаючи даже річ Качали, — і хроника повненька і беллетристика нічого собі. Хто такий автор? Як молодий, — то може на¹⁾ його і надію можна покладати. Правда, — можна б і покороче розказати цю „Alte Geschichte“ і більш розвинути тільки трошки намічені індивідуальні штрихи Варки, — а то вона усе²⁾ дуже по византійському намалювана³⁾, требаб і хазяйку⁴⁾ подрібніше

1) Далі переч. „нього“. 2) Може мало бутя „уса“ 3) Далі переч.: „а особливо не треба б було смішати“. 4) Далі переч. „лучше“.

змалювати, а особливо не треба було смішити публіку у самих трагічних містах, заставляючи серце „гавкати“ (починаючи од половини 371 стр. повість зовсім становить сміхотворню). — Скажу¹⁾ до слова, що як би не гордували такими реалістами і у місті артистами, як Тургенев, тоб і не смішили так народу, як тепер Варкою. Та Вас, мабуть, треба покинути увіряти, що „туранська Москва що небудь може появи́ти достойного не (тільки на?) те, щоб поучитись, а даже, щоб подивитись зо вніманієм. Одначе для очистки своєї совісті одкажу Вам ще раз про Тургенева. Отривочна фраза Рудченка, що „Т. приложив западні ідеї до рідного біту“ дуже кстаті припала до Вашої москвофобії. Але і фраза Р—кова не зовсім вірна, — а Ваш вивод, що, значить, Вам Т—ва і²⁾ читати нічого, ще не вір(н)іший. Слово „западні“ ідеї пора уже покинути зовсім, а замінити словом „чоловічні“. Ці ідеї усім цивілізованим кругам серед усіх народів общі³⁾, значить і росіянам і москалям. А так як Росія⁴⁾ уже давно увійшла у круг життя общечоловічого, то и⁵⁾ Росія може мати свої варьяції на общечоловічі ідеї. Треба доложити, що Росія з славян одна, котра не мусить боротись о народність, — значить прямо може тратити силу і гроші прямо на культуру, — од чого і виходить, що російська література найбільш чоловіча, найменш патріотична з усіх славянських, — найбільш вона і критична і аналітична. Як до цього додати, що малоросси і великоруси таки і по природі до аналізу мають спосібність, то й вийде, що реалізм Гоголя и Тургенева не позичений з якого небудь міста⁶⁾ на Западі, — а у добрій долі свій. А хронологія показує, що і зичити його нігде було, окрім англичан, — бо не тільки Шпильг. и даже Аuerбах, а і сама Ж. Занд появились після Гоголя. Ще на цих днях Ж. Занд публично поклонилась „Зап. Охотника“ Тургенева. Прибавте ще одну особінність Росії: вона мужицька земля по преимуществу, — значить вона мусила звернути найбіль(ш)у увагу і найраньше на мужика. Прибавте ще одно: у Росії уже у 30—40 годи були люде, що мали голови зовсім європейські, а землю свою бачили у рабстві азіатскім, народ — у крѣпачстві, Inde⁷⁾ — усиленіє аналізу — „нігілізм + хлопоманія“, которі

¹⁾ Далі переч. „къ“. ²⁾ Далі переч. „зна(ти)?“. ³⁾ Далі переч. „А“. ⁴⁾ Далі переч.: „яко государство(,) силу і гроші на школи, літературу, університети мающе“. ⁵⁾ Зразу було „та ще“, при чім „та“ й не поправлено на „то“! ⁶⁾ Далі переч. „у“. ⁷⁾ Далі переч. „нігілізм“.

не помішають ніколи і ніякому государству, бо вони значать тільки: „свободн(и)й розум і демократія“. Був час, коли малоруси були мабуть чі не передовими у¹⁾ Росії по одному і по другому, як те свідчить Квітка і Шевченко²⁾, і Гоголь, якого я усе таки не покину москалям і не проміню на усю плеяду Кулішівську, а особливо³⁾ на „Бідецьких“. Тепер ми пристали, — а кацапи, у нас вивчившись — пішли далше. По моему(,) це случилось окрім вплиня культурної централизації, що пішла за державною слідом, — ще од того, що малоруси утяглись у⁴⁾ процес усіх славянських народів: боротьба за народність (правда, — у нас і не боротьба а „сумуванье у соломі“), — тоді як великоруси, подобно другим дужим народам у Европі, —⁵⁾ працюють просто (надь культурним⁶⁾ прогрессом: у політиці, соціальн(ім), научнім житті; національних же идей одних на довге⁷⁾ пишу народів не хвата. Примір — чехи, которі з націоналізму видавили найбільш, що можна було, але дожились до того, що передові люде їх досі у союзі з попами і феодалами і що у беллетристиці у них тільки і у руки можна⁸⁾ узяти, що Немцову, а у науці, як умре Палацкий, то нічого і не зостанетця, що напр. ні Бокля, ні Дарвина и т. и. у переводі на чешскому не ма⁹⁾, що серед чешскої інтеллигенції не знайдеш чоловіка, — окрім хіба несчастного Сабини, з котрим би можно було $\frac{1}{2}$ часа говорити про общечоловічі питання, політичні, або научні. Народню просвіту у Росії гріх і рівняти з чешскою, добробит теж, міщанства і купечества культурного у Росії почти не ма, — але інтеллигенцію класів просвіщенних у Росії не можна рівняти з чехами з другого боку, літературу теж. Прибавте, що організація і гроші дають можливість якому небудь В. Евр. купувати у рукописях романи Ауерб. і Шпільгагена, а переводчикам видавати 2 перевода Бокля, 2 Дарвина, переводить послідня(го?) з корректури (NB Логика Милля вийшла по російському раніш, ніж по німецькому). — Од чого, бачте, що виходить: що література російська, як би вона даже була для нас, українців, і справди, як здаетця Вам, московською тільки, то усе таки вона для нас найблизча європейська, — бо на беллетристиці росій-

¹⁾ Далі переч. „одно(му)“. ²⁾ Далі переч. „Але“. ³⁾ В ориг. „особливу“! ⁴⁾ Далі переч. „ро(боту?)“. ⁵⁾ Далі переч. „роблять про(сто)“. ⁶⁾ Зразу було „культурними“. ⁷⁾ „на довго на пишу“? ⁸⁾ Далі переч. „було“. ⁹⁾ Далі переч. „Массу народа“.

ській наш молодяк¹⁾ побачить проведенними усі літературні і соціальні вопросы, що зачіпали Європу (Англію, Францію, Германію, Росію) у XIX століттю, а окрім того багатство перекладної літератури у останні часи²⁾ і видавання у Петербурзі 4 і у Москві 2, товстих місячних обзирів, — дає можливість і не знающому ні одного іноземного язика жити³⁾ общею життю з усім цивілізованим світом. — Так тепер і судить, чи вірний то буде Ваш приговор після фрази Р—ка, що нічого Вам братись за „виварки“ з западних ідей“, — та ще й у третій фільтрації?

Кажучи це, я овсі⁵⁾ не думаю в усім рівняти російську літературу з літературами старших народів, — і перечити Вам⁶⁾ „окунатись“ у цих послідніх⁷⁾. Ради господа, — купайтесь в усьому доброму, та виварюйте і переварюйте його для себе! Тільки, — скажіть по совісті: те віршування, те „уговкування“ галицьке і українське⁸⁾, що бачимо у Правді, — чи свідчить воно о такому „купанні“ і о такому вивару? Не можу теж спокійно вислухати і Вашої фрази „що житте, малюєме Т—вим, для Вас чуже“. — Так тим то і знати його треба, що воно Вам не знаєме. Чому ж то увесь світ чита Т—ва, а Вам так і не треба! І чим же справді і виробляється літературна мова і багатшає мова і ідеї, як не перекладами з чужого? Замічу ще насчет Т—ва, що він і по місту своєї родини і по духу найблизчий з усіх великоруських беллетристів до України, найблизчий ученик Гоголя: не даром Тур—нев, стоячи у zenіті своєї слави, узявся за переклад М. Вовчка, котрий був уже перед тим переведен у журналі Каткова. — Скажу упряте: такі переклади, як з Т—ва не тільки польза для літератури нашої, але одно з орудій одержати верх над святоюрцями: бо та струна, на котрій вони грають — братання Галиччини з Росією є струна фатальна, є потріба неізбїжна исторична, — тільки вони чорт зна як грають на ній, чорт-зна з чим братаються у Росії. Перехопіть Ви у них цю струну, покажіть у себе Росію свіжу і нову, а не стару і смердючу, — покажіть Гоголя, Тургенева, Островского, Добролюбова, Герцена, а не Державина, Хомякова, Каткова, — або ще хуже Біржев.

¹⁾ Далі переч. „получи(ть)“. ²⁾ Далі переч.: „дає можливість і не знаю“. ³⁾ Далі переч. „душею“. ⁴⁾ Далі переч. „чуж(их)“. ⁵⁾ В ориг. „осві!“ ⁶⁾ Зразу було „Вашій фразі“. ⁷⁾ Далі переч. „Я“. ⁸⁾ В ориг. „українське“.

Від. і Голоса, — і Ви перетягнете до себе усе свіже, що ради тяги історичної може іти за „Словом“. А не хочите зовсім знати туранської Москви, боїтесь Данаів *et dona ferentes*, — так учітця у кого хочите, тільки малюйте свій і чужий побит тим реальним способом¹⁾, як малюють його согласно з лучшими беллетристами Тургенєви, тільки критикуйте літературу і життя так аналітично і безстрашно, як критикували його Бѣлінський, Добролюбов, Герцен, як критикує наприклад і тепер Пипин, — і не²⁾ тратьте наперу на такі вирші, які читаємо у Правді, ні на такий стид, як „уговкування“ Ф—ча.

Так як після Листопадного N Правди і листа Пюрка Ви не так сумно поглянули на будучність Правди, — то я можу³⁾ не критикувати Вашого буддистичного атомизму, що виложили Ви у началі листа. Стара це дуже правда, що союзом, хоть маленьким, а не розбитієм на атоми прогрес іде, щоб я її на ново став доказувати. Для того і перехожу до доброго Вашого наміру дати активність Січі. Але попередю кончу усе про „Правду“.

Я не розумію, чого Ви жахаєтесь заміра Пюрка перевернути Правду у тижневник; —⁴⁾ кінець Основи, котрий Ви наводите на піддерж мі(ся)чної появи Правди, — мені здаєтця піддержує ідею о тім, щоб частіше її видавати. Бо політика іменно требує частіших статей, ніж місячні. Само собою, що треба побільшати і число листів „Правди“, — а не розбивати теперішні тоненьки книжки на 4 часті. По усіюму бачу, що літературного матеріалу у Правді стане і при побільшанню печатання, —⁵⁾ і що редакції хіба коректури прибавитця (та таки треба коректуру держати луччу) та над частію політично-соціальною більш попрацювати. Я думаю, що одних політичних маніфестів мало, — а треба подріб(н)ої хроніки. Треба, щоб Правда давала політико-статистичний образ життя хоть у Галичині, коли і не у Україні (NB. мало що не що тижня у російських газетах бачу преінтересні цифри про школи, налоги, попів і таке инше по южним губерніям⁶⁾ Росії, — і ніхто і не подума перепечатати їх у Правду) за місяць, чи за тиждень. Побіль зши⁷⁾ число листів і виходючи з таким

¹⁾ Зразу було „манер(ом)“. ²⁾ Далі переч. „печатайте“. ³⁾ Зразу було „мушу“. ⁴⁾ Далі переч.: „особливо тепер ви кажете“. ⁵⁾ Далі переч. „а політи“. ⁶⁾ Далі переч. „Укр“. ⁷⁾ Далі переч. „об(ем)“.

характером що неділі, Правда могла б замінити до часу брак газети нашого табору, як „Слово“.

Тепер переходжу до „Січі“. Совітувати легше, ніж працювати, — од того я смілюсь пускатись у совіти тільки через те, що Ви мене викликали. — Общество, яке єсть Січ, т. є з молодіжі учащоїся і з різних спеціальностей саме способне до такого діла, як переклади і переробка книг для народу. Ви питаєте, щоб таке з російської, фр., або німецької літератури треба було перекласти, або переробити. Мені здається, що для першого почину найспосібніше було б перекласти, —¹⁾ викинувши де-які розглагольства, Бака — Тіло чоловіче (по німецькому я не бачив, а знаю з російського перекладу, — і думаю, що²⁾ воно мусить зватись *Das MenschenLeib und seine Pflegen* або так якось). А то можна б було з цієї книжки і з Reclam — *Hygiene* скомпіювати книжечку, пригладивши її до нашого люду. — За тим у великій ціні я б поставив популярну переробку Haesckel'я —³⁾ *Natürliche Schöpfungsgeschichte*⁴⁾ з курсиком біології по його ж *Gene-rele Morphologie*. Тільки це треба добре зробити, щоб позитивизм зберегти і у схоластику не упасти. — На біду я сам не бачив⁵⁾, але замітив з каталогів, що єсть цілий ряд популярних виданій книгаря Weber'а у Лейпцигу *Illustrierte Katechismen*. Передив(и)тись, — чи не можна б там знайти що не будь підходяще. — У книжці „Де що про світ божий“ маєте скомпоновану географію фізичну, — (не знаю тільки, чи киевські видавці у другому виданню добавили ті примічання, що зроблені були при великоруському перекладі. Запросить, — а ще краще зведуть киянам вислати цей переклад). До неї треба додати географію політичну і етнографію. Дуже хвалять французьку (книжку) J. Duval — *Notre planète*. (Paris, Hachette, 3 1/2 fr.), а недавно N. Fr. Pr. розхвалила D. Grün — *Länder und Völkerkunde* (Wien, Fr. Beck). Можна перекласти ко-тору небудь, або скомпіювати. — Окрім цього я жду з нетерпінням виходу об'явленого у англійських газетах ряду *A new series of science primers for elementary schoole*, — при чому Huxley напише увод (Introductory), Roscoe — Хімію, Stewart — Фізичку и т. д. Буде стоїть книжка по 1 шиллінгу.

¹⁾ Далі перек. „де“. ²⁾ Зразу зам. сих 3 слів було „у котому“. ³⁾ Зразу було „Gene-rele Morpho(logie)“ ⁴⁾ В опіт. „Schöpfungsgeschichte“. ⁵⁾ Зразу було „не знаю“.

Поки печатається також подрібніші учебнички, з которых вийшла Freeman — General sketch of European history. 3½ s. З російської педагогічної літератури считав би дуже потрібним переробити Родное слово вып. I—II, що булоб тим легше, бо автор Ушинський сам чорниговець(,) де які сказки і пословиці і т. д. малоруські. Маючи збірники Рудченка, Номиса, Метлинского і т. д., не трудно було б прямо по тій же системі вистачити українську Рідну мову, которая справди була б наукою для дітей, що поряття німеччиною і польщиною. — От на перший раз скоріш багато, ніж мало роботи. —

Але я на тім не кінчаю¹⁾. Вашим віденцям мало других вчити, — а треба і самим учитись, т. е. треба²⁾ пізнавати народ і учитись мові народній, особливо серед німецького городу. Нічого для цього лучшого не може бути, як редакція творів народної словесности. Я думаю, що у Вас усіх є дещо записано, — а знакома молодіж по маленьким містам у Галиччині може усякий час прислати пісень, пословиць, казок і т. д. Установить комітет, — тай хай він зводить усе до купи, а звівши, хай добере словник на німецьку мову. Слухаючи донесення цього редакційного комітету у загальних зборах, перебіраючи матерьял і повіряючи словарь, — невольню утягнетесь усі у саму гліб живої народної мови, а виданням матерьялу етнографічного будете ширити пізнання народу і у себе і по чужих людях. Як ви сами кажете, дуже це діло у Вас закинуте (що він собі дума Головацкий, що не видає окрімних оттисків свого збірника?) —

Прочитав я у „Голосі“, що на зборах „Р. Основи“ почав читати свої доклади п(р)о Буковинських русинів якийсь п. Купченко. Дуже мене це заняло, — бо навіть пісень, казок і т. д. Буковинських ми і не знаємо. Для того надумавсь обернутись до його, чи не згодиться дати нам у Киев на видання свого матерьялу, або коли хоче видавати у Відні, або де, то³⁾ ми готові стати у поміч. По переді думав через Вас одшукати п. К., а потім згадав негOLERАНТНІСТЬ галицько-руських кружків(,) побоюясь, що не схоче через Вас діло вести, — та й написав прямо од себе, адресуючи вѣ університет. Та щось ніякого одвіту не маю. Або лист не дійшов, або К—ко чув, що я з церкви антихристовій, т. е. украинофил поганий, або⁴⁾ не

¹⁾ Зразу було „не стою“. ²⁾ Зразу було „найголов“. ³⁾ Далі переч. „хай“. ⁴⁾ Далі переч. „налякав“.

може справитись з російською мовою, щоб написати одвіт, бо я йому, яко члену панруської Основи(,) писав і мовою „дипломатичною славянскою“. Чі не можете Ви чого небудь мені про Купченка написати, про його розправи, та за одно і про Основу: багато там люду і що він робить?

За одно написав я і у редакцію „Р. Ради“ запит про збірник пісень Пасічинського, на который редакція викликала охотників дати грошей. Та те ж не пишуть нічого. Чі це мода така не одвічати на пісьма, — а може ті ж причини і у пп. Білоуса і Наумовича, що я приписую п. Купченку. — Пождемо.

Окрім запросив¹⁾ п. К—ку і Р. Раді про ті матеріяли, що були згадані у газетах, я писав до обох ще свою просьбу: коли є пісні духовні і легенди прозаїчні про бога, святих і т. д., — то прислати мені. Я сам од себе думаю видати збірник такого роду і тепер прошу і Вас у сфері Ваших відносин доставити мені такий матеріял. Та ще просив би я поспитати у знайомих славян про збірники такого матеріялу у них, особливо у сербів. До ряду передам ще одну просьбу такого ж сорту: для археологічного з'їзду, що буде у Києві у 1873 р. я думав би виготовити статтю про українські вишивки на сорочках і біллі у загалі. Де що у мене набрано для порівняння у етнографічному музеї у Москві, а також з музеїв у Берліні, Зальцбурзі і тут. Виходить, що у Восточному Тіролю і южній Баварії, т. е. у землях, котрі колись були населені слав'янами сербо-словінського корню(,) іще у XVII—XVIII в. уживали²⁾ дуже подібні вишивки. Тепер вони єсть у сербів, галичан і малорусів, од котрих тягнуться узенькою половою, або островами од Курска, а з другого боку од Новгороду аж у Сібір, — т. е. по ним можна прослідити колонізацію сербо-руського славянського щепу³⁾ у чехів, Словаків, поляків і білорусів, а рівно і там у Великорусі, куду зайшла білоруська, а (не?) малоруська колонізація(,) таких вишивок не ма, окрім узеньких полос пограничних з українцями). Ви б мені велику услугу зробили як би наводили дотепних людей змалювати такі вишивки у Галиччині і у других славянських і сусідних німецьких землях, а то (для Галиччини і Сербії) зібрати б і примір-

¹⁾ Запросів. ²⁾ Зразу було „носили“. ³⁾ В ориг. „сла-щепу славянського“; „сла-“ на ст. 7 внизу, а з початку ст. 8-ої забуто дописати „вянского“, за те до „щепу“ дописано „славянського“.

ники кусочків полотна з такими вишивками. Ми б колись видали атлас з примірниками, а самі добрані Вами кусочки і рисунки оддав би я у музей університету у Києві. —

Еще одно — последнее сказанье — і літопись окончена моя“. З N. Fr. Pr. знав, що у антиквара Halm — (Burgling, Babenbergerstrasse) продається Waitz Antropologie 4 B за 19 р. за місто 30 і Lecky Gesch. d. Rationalism за 4 р. зм. 6, — а також у Klemm (Dorotheegasse N 6) Zeitschr. d. D. Morgenl. Ges. 23 т. (1846 — 1869) за 80 р. зам. 180. Коли Вам не у великий труд, — перевірте ціни і книги і купіть мені ці книги і задержіть у себе. А гроші я зараз вишлю, як напишете. У Klemm'а також об'являється, що Broghaus'a Convers. Lexicon 11 Ausg. продається за 40 р. замість 60. Та я не розберу: у одному об'явленнію од Broghaus'a, що у мене(,) ціна лексикона: geheftet стоїть 15 тал. Gebund. in Leindwand 29, Halbfranz — 30 тал., а у другому замість 15 стоїть 25, що, мабуть, і вірніше. 25 тал. вийдуть щось коло 40 flor., так що малий і виграш а за переплет прийде тця при перевозі заплатити. Того ради прошу, коли де попадете цей лексикон антикварно не дорого — купіть для мене. —

Та пора Вам вже спокій дати. Ваш щирий

М. Драгоманов

Посилаю Вам окрімні одтиски з В. Евр. моєї статті I—II, — і листочки, вирвані з книжок III—IV. Вирвалась разом з III. стаття Петербурского професора і мого гарного приятеля Веселовского про Калік перехожих і духовні стихи великоруські. Може хто прочитає і те з інтересом. Замічу, що тим і мені хотілось би побільш видати наших стихів і легенд, бо вони мають характер зовсім одмінний од великоруського, т. е. більш морально-історичний, ніж космологіческий. З другого боку, — на скільки можна судити по галицким колядкам, що напечатані Головацким¹⁾, у Галичині є не мало космологіческих, та ще й пахнувших чі старославянськими мифами, чі може катаризмом стихів. А Веселовский і великор. стихи веде од богомилів. Може його стаття наведе кого і із Ваших на ті ж ідеї, а може на противні. — NB. як вийде з печаті „Народня руська філософія“ Згарского, то вишліть мені два екземпляра для мене і Веселовского. Послідній приїхав те ж у Флоренцію:

¹⁾ Далі переч. „ваші гали“.

він великорус, але близький приятель Костомарова, чоловік дуже широкого образования і знаній, пише багато і по итальянскому; кончивши тут одну роботу прийметця за статтю у Ausland про казки Рудченка. — К статі: Ви чи хто другий казав мені про статтю у Ausland про віру у птиць у русинів. Де вона була напечатана? у якому N? —

З IV моєю статтею треба було вырвати і одну з ряда статей Пипина, першу¹⁾ статтю його про славянофільство. Думаю, що Ви прочитаєте її з інтересом. Я б совітовав де що з неї виняти для Правди, — те що пишеться про Погодина, про славянофільство (NB Пипин одлича Погодина, которого счита за представителя напрямка, що назвав він „народность офіційальная“, бо не міг прямо написати слов „православіє, самодержазіє и народность“, — од славянофільства, которе мало девізом — народность (вони думали русская, а було справди тільки московская), народне — вольне(?!) православіє і народний (земский, з земским собором і вольними крестьянами царь.) Як бачите, славянофільство²⁾ є вже один з виходів з николаєвщини, і має де що обще з тодішнім западницьким, але другим боком воно має звязок і з Погодинщиною. Треба сказати, що і державно-централистичне западничество теж зійшлося де у чому з доктриной николаєвскою³⁾ — а самий характерний западник Герцен, ради соціалізму де у чому зійшовся з славянофилами. Це⁴⁾ трохи зачеплено і у моїй статті, — а у Пипина найдете багато матерьялу для характеристики різних таких напрямків у Росії, маючих доторканіє і до українофільства. — Для „Правди“ я б совітував зробити видержки з статті Пипина (я укладаю ще кусок з В. Евр. за Августь про ораторство Погодина, писаний теж, мабуть, Пипиним — так Ви не пропустіть і його) під таким заголовком: „Вѣстник Европы про московське славянофільство і українофільство“. По передув⁵⁾ наведіть статистику підписчиків В. Евр., скажіть, що у Росії публичне мніє вірніш⁶⁾ представляється місячними журналами ніж газетами⁷⁾, нагадайте(,) що В. Евр. однієся либерально до поляків і протів усякого обрусіння административного і централізму, — (моя стаття),

¹⁾ В ориг. далі непотрібне „про“. ²⁾ Далі переч. „трох(н)“. ³⁾ А може й „ніколаєвскою“; зразу було „з доктриной николаєвщиною“. ⁴⁾ В ориг. „Ще!“ ⁵⁾ Далі переч. „зробіть(ь)“. ⁶⁾ Зразу було „біль(ш)“. ⁷⁾ Далі переч.: „уже за для одної цензури“.

що він поміща статті учені про Малороссію і її поезію (Костом., Т—ва¹) стаття 1870 р. Малороссія въ ея словесности, Рудченка Чумак (1872, Сентябрь, Октябрь), — а потім остановитця на словах редакції и Пипина про Погодина, Славяноф. (одличте одно од другого і пожалуйта одтініть подрібніше безпринципність і блаженство П—на по статейці про ораторство), западничество-централистичне (так сказати петровелико-фильство — Соловьев историк и Катков²) і українофильство. — Сам Пипин російській западник, або космополит, або як хочете, і россіянин, як і я, як багато других малорусів, великорусів і т. д. — Я думаю, що в усякім разі підтримка з його статті буде не без інтересу і у Правді, — даже з чисто сепаратистичної точки³) погляду. А з моєї тим паче. Мої бо мети на ці часи такі: дискредитувати правдивою і фактичною критикою у Вас словістів, доказавші, що вони⁴) дурюють своїх, кажучи, що вони за одно з россіянами, і підняти кредит россіян у ваших українофілів, — а паралельно⁵) дискредитувати у Россії словістов, ~~неказавши~~, що вони тільки клерикали і лакеї бюрократії⁶) і Россії нічого дати не можуть, окрім наємників-чиновників, — для которых у Россії після Щедрина виробивсь термин — ташкентці, — і возбудити⁷) у настоящих россіян, т. е. російських лібералів інтерес до народної партії у Галиччині, про котру ніхто у Россії не зна (та — мало хто і із тих, хто Голос і М. Від. чита⁸), — і дума про Галиччину: це б треба знати і Вам і Слову). Послідні мети буду дослідувати статтями у В. Евр. і СПВ., — а перші, коли у тому пользу маєте, помогайте мені дослідувати у „Правді“. — Та чи не прислати мені Вам увесь В. Евр. за 1872 р., може там що небудь ще найдете интересного: так стаття Марошкина про Унію з фактичного боку интересна, (тільки одтого і поміщена), хоть дух її смердить попівським ладаном (автор умер). — Ну, годі. Годі. —

Стронина получите скоро⁹).

¹) Зразу було „моя“. ²) Погляньте на стр. 168, 187 и слід. у Пипина і у мене на стр. 225—229. В. Евр. Май. (М. Др.) ³) Далі переч. „зрѣн(ія)“. ⁴) Далі переч. „вас“. ⁵) Зразу було „тим разо(м)“. ⁶) Зразу було „централізму“. ⁷) Зразу було „підняти“. ⁸) Далі переч. „має“. ⁹) Далі переч.: „А коли він вишле Вам екземпляр, — мій ви мені верніть“. —

Получив письмо одъ Навроцького. А Желіховський мовчить: де Він? А що — не провідали чого про Sacher-Masoch(.) Dio santo! що за имя!

Мел. Бучинський до М. Драгоманова).¹

Високоповажні Михайле Петровичу!

В попереднім²⁾ листі з 18 с. м. обов'язавсь я³⁾ як скоро освідомлюсь⁴⁾ у Львові на ново, подати Вам справоздане. Сьогодні я в тім положенню, та тільки поодні черти на разі Вам

¹⁾ В чорн. нема титулятури; за те в початку переч.: „Виславши перед тижнем“. ²⁾ В чорн. „В моім останнім“. ³⁾ В чорн. далі переч.: „здати Вам яко мога скоріш справу що до складу річей в редакції „Правди“ плохо інформований“. ⁴⁾ В чорн.: „освідомившись з Львовом на ново (бо дуже був вибився*) с справ денних) яко мога скоріш подати Вам справоздане. Сьогодні се чиню (переч. „згорі уже застерігаю собі и мої нариси тільки“) але поодними рисами тільки (переч. „як и ? іх з двох- трех листів Навроцького и Пюрка“) застерігаючи собі крайне слово до тої пори, аж освідомлюсь основніше“.

„Правда“ несподівано встала¹⁾. Іі як и склад редакції повитали ми готово и радо, и на людех не завелась²⁾. Відставлено Сущкевича³⁾ з давна єднателя громадського⁴⁾ до Адміністрації, котору виділено аж с сим рочником від властивої редакції⁵⁾

Так и почався розділ праці, которого браку давніші рочники не перетривали. (З боку: „Відставлено до урядження уміетного“) Розсуд и дос- (переч. „від редакційний заступався“) Навроцьким и гарно очитаним⁶⁾, Огоновським⁷⁾, — до політичної⁸⁾ відставлено Січинських Андрія и Николу, и Барвинського⁹⁾.

*) В орг. „вибивася“.

¹⁾ Далі переч.: „сего року, и іі генеза лучше звісна у Кліві як пр. у Відні⁴⁾“. ²⁾ Далі переч.: „Перед усім и всігди остала (з боку:) найшовши, що людей було доста для приводу и вируки“. ³⁾ Далі непотрібне „К. Сущкевич“. Далі переч. „Навроцький, Огонов.“ ⁴⁾ Зразу було „єднатель громадський“; далі переч.: „чоловік готовий и любий та обняв Адміністрацію“. ⁵⁾ Далі переч. „(— урядження уміетного), и сей поступ“ ⁶⁾ Далі переч. „хоть и не друкованим“. ⁷⁾ Опісля поправлено на „Огоновського“, до которого мабуть і йде повище речене „Відставлено до урядження уміетного“. Далі переч. „Владимір Барвинський“. ⁸⁾ Далі переч. „частини“. ⁹⁾ Далі а сар. (переч.: „Мабуть редакції здавалось на разі конечним, захохотити до читання и писання тому(?) | „Малодушної гадки“ | Виховати читателів и писателів | Вибір статей неміг“.

уділити можу, застерігаючи собі писати основніше в міру¹⁾, як розпочата переписка подавати міні буде с часом докладніші все дати. То ж и в повісний спосіб зачинаю :

О Виборі и переборі у статтях на разі не могло бути й мови¹⁾
(з боку дописано :)

для заохоти авторам тільки и щоб мова розвивалась друкувано пр. місцеві драми и поезні статечні(?) (зна?)ючи зрештою, що ті статті о собі нище дискусії, — так(ою)ж слабою осталась и часть політична, відповідно самовіжній нашій неготовості, —²⁾ що недужі ми сёгодня перевести акцію політичну на ділі³⁾ не фразою и доктриною, а з усім апаратом свідків, доказів и цифри⁴⁾. Виступом в акцію розумію розправу з давниною від 48 р. до сёгодня, щоб перевести програм новий : т. в. реформу старого : навіязуючи до доброго даного ще лучше придане нами.

(Далі знов текст :)

Осталось оже части політичній реєстроване и реасумоване справ денних, без резонування ; а и ті обзори⁵⁾ часто без провідної мисли виходили⁶⁾ монотонно або плаксиво. Мимо того виднів з них⁷⁾ ляхам⁸⁾ яковинизм и гайдамацтво, котрим сам факт був дуже негодний, що оце клюб став формуватись ничий від⁹⁾ вражди сліп(ої) и гнилої загоди „Слова“ и „Основи“¹⁰⁾ досить¹¹⁾ політичний, щоб не¹²⁾ шкодувати свої сили, щоб виявити неміч¹³⁾ перед порою, кидаючись у канкан сучасний, в агітації новою силою по старих іп судо взорах, — досить завзятий, перевести для свої засади розбрат и розклад в глибинах¹⁴⁾ (и ? и родини, так само¹⁵⁾, як отці се здоліли 48 р. заводячи опять нарідну мову, як держалась вона до двацяти літ сего століття.

Мимо оже, що „просвіту“ слабо поведено, а зівсім не рішучо програм політичний слабо - гайдамацький, Голуховський вже у Марті

¹⁾ Слова від „застерігаючи“ підчеркнені Др—вим.

¹⁾ Далі переч. : часть політична (переч. : „осталась також слабою“), як неготові ми нині и недужі, перевести програм (переч. „ретельний ? ? ?) народний (переч. ? ?) на ділі, як ёго вказує розумна теорія, то в. не фразою або доктринерством, а з всім апаратом свідків, доказів до йоти и цифри ; — я розумію, що перше : розправу з давниною, від 48 р. до нині, яко точку виходу для нового програму, т : в. реформи старого, навіязуючи до доброго даного ще лучше придане нами. — ? “) ²⁾ Далі переч. слово, якого годі відчитати. ³⁾ Далі переч. : „так як ёи вказує розумна теорія“. ⁴⁾ Далі переч. : „Виходом іи розу(мію)“. ⁵⁾ Далі переч. „без укладу“. ⁶⁾ Далі переч. „руководіллем“. ⁷⁾ Далі переч. „именно“. ⁸⁾ Далі переч. „?“. ⁹⁾ Далі переч. „Слова“. ¹⁰⁾ Далі переч. „зарід“. ¹¹⁾ Далі переч. „осторожний“. ¹²⁾ Далі переч. : „кинутись в ефемерні агітації, яко авангарда одного або другого нового кандидата“. ¹³⁾ Далі переч. „невчасно“. ¹⁴⁾ Далі переч. „дому“. ¹⁵⁾ Верх остатних трьох слів написано кілька інших, не знати де належних, яких до того годі всіх відчитати : „до ? 48 р. и ? “)

З сим рочником „Правда“ несподівано встала*), та пови-
тали ми склад редакції готово и радо, найшовши, що людей

с. р. серед приготувань до „Правди“ замірив на її¹⁾ душу Сушке-
вича, ссилаючи ёго до Кракова ? Лаврівський захопивши и мар-
шалство и уряди, недопустити²⁾ сёго, то й вийшла „Правда“ и ви-
ходить стала правильно, поки Навроцький (с Шашкевичом) не по-
чвалав таки на мазури.

В редакції настало с того часу, з Октябрю) провізором³⁾,
и триває, бо й редактор Огоновський узав катедру громадянського
права. —

В остатних недобитків рука руці заваджає в безлюдю⁴⁾ у двоє
росте робота, без⁵⁾ привіту и одвіту неохотятся дописувателі що
найпильніші.

Правдивим⁶⁾ Взором як ми собі поступаємо стаття Ваша
и наше обходж(енє) з Вами. Редакція переслав її Навроцькому,
сей⁷⁾ находить потребу заміток и уваги дописує. В Ноябрі велеть
єму статтю сей час висилати в редакцію, він вислав її думаючи,
що вона прямо у друк піде, без заміток, не переписану. У Львові
нема нікого, хто б навик до почерку закордонського, немож зеце-
рам переписати и ждуть мене з 1. Січня, щоб я переписав и таки
порубив уваги.

Оце результат розпочатої переписки зі Львовом. Та⁸⁾ рад не
промовчу причину, чому⁹⁾ редакція на уваги так напирала. Хо-
дило їй, розчитавши через Навроцького) статтю и знаючи галицьку
публіку єдино о тєє, щоб сміливу критику, незвісну у нас, та пи-
сану методом, нам чужим и недоступним, всю и цілу без застережень,
увагами-обясненнями приступною, зрозумілою зробити. Доки що,
на слово мні вірити прошу, що писав я до Львова и Вам писати
мушу зівсім в ? власне дує, спеціально в сій справі стаю сам —
автора як не статні ради¹⁰⁾.

За сим¹¹⁾ завізав я Пюрка, щоб її оборотно вислав Навроць-
кому так, щоб перша її часть з увагами станула у книжці за Сі-
чень. (Рудченка переклади вийду(ть) за сей місяць¹²⁾).

Для дальшого розділу праці и устрою редакції обернуєсь я
до Барвинського а Сушкевича упросив руководства и догляду,

*) Слова від „Правда“ підчеркнені Др—вим.

1) Далі переч. „адміністратора ? “. 2) Згазу було „недо-
пустив“. 3) Далі переч.: „и титуляр редактор Огоновский (молод-
ший)“. 4) Слово „в безлюдю“ (маб. мало бути „безладю“) написано
над „и двоє“. 5) Далі переч. „ладу“. 6) Слово „Правдивим“ допи-
сано пізніше. 7) Далі переч.: „читає“. 8) Далі переч. „не можу про-
мовчати“. 9) Далі переч.: „тільки заходу робила вся(?) редакц.“
10) Далі переч.: „Що циганом хвалю свої діти у Львові и Відни
Львівські и Віденські“. 11) Далі переч. „упросив“. 12) Далі переч.:
„Мні вірити прошу, що зробив я (переч. „так же ради ? ?) се
не тільки ради Вас, але и річи самої ради“.

було доста для проводу и виручення. Відставлено до урядження¹⁾ умістного довідьно у нас способних Навроцького и Огоновського, до політичної части Січинських Андрія и Николу и В. Барвинського, Сушкевичу поручено адміністрацію, котору виділено²⁾ аж з сим рочником від прочої редакції. Тут и по-

щоб¹⁾ виділено²⁾ як давно адміністрацію, ще и переписне бюро, бодай для самого реїстрованя и квітovanja статей, для порядку. —

Колиб³⁾ Барвинський пов(і)в як сподіюсь переписку, міг би Огоновський повести редакцію⁴⁾ зносно, виручуючись Пюрком и охотниками, Львівськими и сторонськими, — до тої пори, аж сконстатуєся⁵⁾ свіжий розвиток словесности, або аїатня.

Навроцьк(ий)⁶⁾ дуже не рад, написавши перед моім листом⁷⁾ Вам 18 с. м.⁸⁾ не зівсім коректні свої замітки на політику народовців протів москалєфілів, обсуджену Вами в „Обрусїню“⁹⁾. (Лист мій писаний 22 с. м. до него, перший ще після Августа. Їго лист мабуть пішов у Флоренцію на прежню Вашу адресу). Добре діло зробите, скоро неоставите єго, изолєваного, без одвіту¹⁰⁾. Герцена¹¹⁾ він не получил¹²⁾, коли¹³⁾ книжку Ви вислали в редакцію, вона її задержала и аж тепер єму доставить. —

(З боку:)

В справі¹⁴⁾ коректи на рецензію „Обрусїня“ нема ничої ради, як писати рецензію нову в способі: „Ще слово про статію П. Т—ва“¹⁵⁾. За справленем прямо неможемо ударитись до автора, бо він у Києві (Старицький)¹⁶⁾ слово хоч я¹⁷⁾ засівби, а хоч Навроцький, колиб¹⁸⁾ нам статію дослали¹⁹⁾. — Не знаю, чи через кордон можна писати, щоб у автора доглянув „додатку“ — до „Ще слово“.

¹⁾ Слова „до урядження“ і далі всі прізвища підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слова від „поручено“ підчеркнені Др—вим.

¹⁾ Далі переч. „заложено“. ²⁾ Далі переч. „так“. ³⁾ Далі переч. „оттак“. ⁴⁾ Далі переч. „доки що“. ⁵⁾ Зразу стояло: „констатований буде“. ⁶⁾ Далі переч. „не рад“. ⁷⁾ Слова „перед моім листом“ написані над „написавши“. Далі переч. „до Вас в листі з ?“ ⁸⁾ Далі переч. „анахронізм изолєваню своїм“. ⁹⁾ Далі переч.: „Лист мій, перший після Августа, получил він аж 20 с. м. Лист може писаний ще на прежню адресу“. ¹⁰⁾ Далі переч. „Їго адрес“. ¹¹⁾ Далі переч. „єму“. ¹²⁾ Далі переч.: „здався коли він остався в редакції, коли єго задержала, тепер аж єму вишле“. ¹³⁾ Далі переч. „посылку“. ¹⁴⁾ Перед сим, а сар., переч.: „На реклямації и поправки справити“. ¹⁵⁾ Далі переч. „Справити“. ¹⁶⁾ Далі переч. „Міг би Русов ? ? доглянути сєго ? ? „додатку“ у автора на місці ? ?“ ¹⁷⁾ Далі переч. „рад“. ¹⁸⁾ Далі переч. „єму“. ¹⁹⁾ Зразу було „дослати“.

чався поділ праці, которого недостаті давніші рочники не-перетрівали. —

О виборі и доборі¹⁾ в статях літературних на разі не було мови, для заохоти авторів и для розвитку мови друковано пр. місцеві драми и поезії, знаючи з рештою, що ті статі о собі нищі дискусії.

Рівно слабою осталась и часть політична²⁾, відповідно самовіжній нашій неготовості: що недужі ми сёгодня перевести акцію політичну на ділі, не доктриною и фразою, а з усім апаратом свідків, доказів, цифри и сили³⁾. — Виступом в акцію розумію розправу з давниною, від 48 р. до сёгодня, — щоб перести (перевести?) програм новий, т. е. реформу старого, навяжуючи до доброго даного ще лучше придане нами. —

Оттак и дісталось части політичній в уділі: рейстроване, не резонноване справ денних⁴⁾, а и ті обзори виходили монотонно без прямої и провідної мисли. Мимо того виднів и з них ляхам якобинизм⁵⁾; ім сам факт був недогідний, що в очах їх клюб став формуватись инчий, від вражди сліпої и безсильної „Слова“ або гнилої загоди „Основи“, — клюб досить політичний, щоб шкодуючи свої сили не виявити немочі перед порою, кидаючись у канкан сучасний, в агітацію новою силою по старих in crudo взорах, — досить дужий, пересадити для своїх принципів розклад і розбрат в глибинах родини, до повороту в чистий програм 48 р так само як батьки се 48 р. зробили, заводячи тамже опять нарідну мову, як держались до двацяті літ сего століття.

Мимо оже, що „Просвіту“⁶⁾ слабо проведено, а вже зівсім не хитро програм слабо-гайдамацький⁷⁾, Голуховський вже

¹⁾ Слова „виборі и доборі.. не було мови“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слова від „Рівно“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Ще сві ?“

³⁾ Слова від „з усім“ підчеркнені Др—вим і зачеркнені з боку.

⁴⁾ Слова від „рейстроване“ підчеркнені Др—вим.

⁵⁾ Слова „якобинизм“ „в очах їх клюб“, „пересадити для своїх принципів розклад и розбрат в глибинах родини“ підчеркнені Др—вим а від „став“ цілий уступ зачеркнений.

⁶⁾ Слово „Просвіту“ підчеркнено Др—вим.

⁷⁾ Слова „програм слабо-гайдамацький, Голуховський“, і дальші: „Сушкевича, ссилаючи его до Кракова“, „Навроцький (с Шашкевичом) чвалати на мазури“, „Провизорюм“, „триває“, „Огоновський катедру гражданського права“ підчеркнені Др—вим.

Марта серед приготувань до „Правди“ замірив на її душу, Сушкевича, ссилаючи його до Кракова. Встиг Лаврівський, заложивши маршалство, не допустити сього, що и вийшла и виходити стала правильно „Правда“, та рівно таки мусів Навроцький (с Шашкевичом) чвалати на мазури.

Провизорюм настало с того часу, в Октябрі, в редакції, и триває, бо свіжо узяв и Огоновський катедру гражданського права. В осталих недобитків рука руці заваджає, в безладі росте у двох робота, „без привіту и одвіту“ неохотяться дописувателі що найпильніші.

Взорозвором, як ми собі поступаємо, наше обходжене з Вами и з „Літерат. нар. на Україні“. Редакція передає її Навроцькому, сей находить потребу заміток и уваги дописує. В Ноябрі ведать єму статію сей час висилати в редакцію, він се чинить думаючи, що вона прямо у друк піде, и висилає без заміток и непереписану. У Львові нема свідомого до підчерку закордонського, щоб для зецера¹⁾ переписати, и ждуть мене з кінцем сего міс., щоби переписав и таки поробив уваги.

Оце результати розпочатої переписки зі Львовом; та рад не промовчу причини, за для котрої єдино редакція на уваги так наважилась: Ходить їй, розчитавши через Навроцького статію, а знаючи свою публіку(,) єдино о тєє, щоб сміливу критику незвісну у нас, ще їй писану методом нам незвичайним и недоступним, всю и цілу без застережень²⁾, зробити приступною (mundgerecht) = зрозумілою об'ясненнями и увагами.

В парентезі Вас попрошу, на слово мині вірити, що всїгда и у Львів и Вам зівсім в своїм власнім дусі пишу, спеціально в справі статіі так само автора як и її самої ради. За сим и завїзвав я Пюрка, щоб статію оборотно вислав Навроцькому, тим, щоби перна її часть з увагами станула у книжці за Січень. (Рудченка переклади друкуються³⁾).

Для дальшого розділу праці обернувся я до Барвинського, а в Сушкевича допросив догляду и руководства, щоб відповідно адміністрації виділено окреме переписне бюро⁴⁾, бодай для самого реєстрованя и квітованя статій, для порядку в діловодстві.

¹⁾ Слово „зецера“ підчеркнув Др—ів кривулькою — може тому, що не знав, що воно значить.

²⁾ Слова від „щоб“ зачеркнені Др—вим.

³⁾ Реченє в скобках підчеркнено Др—вим.

⁴⁾ Слова „переписне бюро“ підчеркнене Др—вим.

Коли Барвинський поведе (,) як слід и як сподіваюсь(,) перепишу, змігби Огоновський зносно повести редакцію, виручучись Пюрком и охотниками львівськими и сторонськими, до тої пори, аж сконстатується свіжий розвиток словесности, або апатія. —

В справі коректи на рецензію „Обрусіня“ нема инчої ради, як сісти до рецензії нової, в способі: „Ще одно слово про статію п. Т—ва¹⁾“. За справлєнем неможемо прямо удатись до автора рецензії, бо він у Києві (Старицький) — не смію через кордон писати Русову, щоб у автора доглянув додатку. До „Ще слово...“ взявбися хоч я, хоч Навроцький, колиб нам статію доставлено.

Навроцький дуже не рад с себе, написавши перед моїм листом Вам не зівсім коректні свої замітки на політику народовців протів москвофілів, обсуджену Вами в „Обрусіню“. Лист єго пішов у Флоренцію мабуть на прежню Вашу адресу. Добреб діло Ви зробили, неоставляючи єго, изолованого²⁾, без одвіту. Герцена він не получив; коли книжку Ви вислали в редакцію, то вона мала її задержати и аж тепер єму доставить³⁾.

Ваш

Бучинський.

Відень 27. Декабря 1872.

¹⁾ Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

²⁾ Слова „изолованого“ і дальші „Герцена він не получив“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слова від „коли“ зачеркнув Др—ів з боку двічі.

Рік 1873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 1. Січня 1873.

Поспішаю, шановні Михайле Петровичу, відповісти на що найпильніше, доки до властивого одвіту засяду.

Не застав уже у „Halm-a Lecky Geschichte der Aufklärung, але впевняли мене, що книжку легко можна дістати. Waitz-a, Антропологию з 1859—70 и рочники „der morg. Ges.¹⁾ застав и переглянув, та не закупив(,) бо не маю тепер грошей. Казали міні, що на сі грубі штуки не легко щоб до тижня купець другий найшовся, тож вишліть міні на се гроші, лічивши 1 рубля = 1½ гульдена. Брокгауза, лексикон найшов оправний за 36 г., брошурованого пошукаю завтра, як всі магазини будуть отворені. „Слово“, з річею Ковалського сподіюся дістати в „Основи“. —

Купчанко, фабрикант кореспонденцій з Москви, Петербурга и Одесси до старої „Presse“, зачертих з „моск. Вѣд.“ и „Голоса“, — читає що року І. часть „буковинського весілля“ на першім зборі „Основи“. Пісень у него нарідних не много, як сам знаю, читавши їх торік у него; пісні тіж, що и Станіславські. Сам ще дуже молодий и бурш „Bukowin-и“. Що дня з ним при обіді бачуся и сей час звідаюся про Ваше діло.

Між 69 а 71 роком читав я в „Ausland“ — Der Vogelglaube in der Ukraine“, — статію дуже гарну, которую визначу Вам сими днями. В сім рочнику в чч. 47—51 найдете: „Russische Volksmärchen“ (Erschaffg²⁾ der Welt; Ursprung

¹⁾ Заголовок сей, а далі курс рубля, „Слово“ и „Основи“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Над ост. словом написано (Бучинським) „(N-o 50)“.

des Spiegels etc) — „Sprüchwörter der Türken“ (.) Ethnologie der Balkanländer“ и др.

Провідав tandem про Сахер-Масоха! Revue de deux mondes надута безприкладно, друкує per extensum „Don Juan de Коломия“ с предмовою про нового écrivain réaliste, le Petit-Russien Sach. Masoch! Don Juan собою чистий абсурд, его автор Сахер німець, котрий бавить публіку байками о далеких гурунах и астеках южної Галичини, в стилі „буковинських зви-чаїв“ Купчанка.

Правду підписав для Вас сёгодня на р. 1873 прямо у Флоренцію. Число за Грудень уже маю. Найблище, з статією Рудченка вийде 13. см. — Получив и Вашу присилку Вѣст. Евр. — Пан Весоловський най нас готовими має, доставити ему витяги и дата з тутейшої, именно университетської бібліотеки.

Щирий до Вас

Бучинський.

Получаю сей хвилі сю дату: Der Vogelglaube in der Ukraine, v Reinsberg Düringsfeld, Frh. v., Ausland 1871, N-o 9, S. 209—212.

В сёгорічнім „Ausland“ крім попередних, находяться: Die Waldlosigkeit der südrus. Steppen, ч. 2, 3.

Die Verbreitung der Trunksucht in Spanien, England, N. Amerika, Frankr. ч. 9.

Vermehrung der Juden in Romanien. 30.

Zur Geschichte der Kosaken, 37.

Zur Frage üb. den Ursprung russ. Reiches 37.

Land der Slaven — 45

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 2. Січня 1873¹⁾.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 1/13 Січня 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Всёго доброго з новим сим роком, Вам и Вашим в родині и громаді бажаю!

¹⁾ Сей лист надрукований хибно під р. 1872 (див. ст. 72—75). Не маючи вже під руками оригіналів листів М. Бучинського до

Ніколи міні, хоть и булоб с чого, робити огляд новорочний минувшого, — попристати на новим, сучасним мушу, за себе надіючись, що не пожалуєте Ви, именно послідного листу, т. є: що намість махнути зівсім рукою над моїми зівсім не гарними вимислами¹⁾, Ви ad rem Тургенева міні ще раз прописали тези, на которі в загалі раз коло разу тепер пишуся. Доступаючи по волі до свідомости, до *ratio scientiae*, я таки рішився, скоро тільки Станіслава допаду, сей час записати Пет. В'їд. и правильно писати щомісячні кореспонденції про Австрію²⁾ та вже не по німецьки, а по великоруськи³⁾, як и до сього вже прияв міри: Познакомивсь з гарним и красним петербурцем, медиком Лобовим⁴⁾, тай радби набратись в живій розмові коренних и ядрених сказань и оборотів. —

З Львова знов дожидаю довший час вісти, чи вислано⁵⁾ (Пюрко) Вам річ Ковалського, и которого до переписки відставлять. „Правда“ мав вийти сегодня⁶⁾, але ще без Вашої статі, — бо мабуть не встиг Навроцький з нею зладитись. Получив він її 1 с. м. від редакції для переписання и скоментованя, с категоричним: „друкарня жде“. Незнаю теж, як розв'язали ключку: реформа правописі, над которою раджено дуже горячо, хоч луччеб було доглянути коректи, и не пустити в число за Грудень „справоздання „Січи“ Пулюя з новим в анналах наших прошенем о заповогу, — удар⁷⁾ самобійний, по заяк наша громадка у тім стояла, що ніколи не звала чужої ласки. Але, се прошумить, та не так „обявлене“ протів підо-

Драгоманова, не можу сконтролювати, хто тут похибив: чи я, переписуючи лист, чи сам неб. Бучинський. Але тепер перековуюся, що зміст іде рішучо до початку 1873 р. Докази (м. я.): поновлена „Правда“ стала виходити аж від 27 н. ст. цв'ітня 1872 р. (див. Гал.-р. Библиографія Ів. Левицького, II, ст. 184); проф. Желехівський був у початку 1872 р. ще в Перемишлі (див. лист Бучинського до Др—ва з 22. I. 1872, ст. 80)

1) Слова від „махнути“ підчеркнені Др—вим.

2) Слова від „записати“ підчеркнені Др—вим.

3) „а по великоруськи“ Др—ів підчеркнув двічі.

4) Слово „Лобовим“ підчеркнув Др—ів.

5) Слова від „довший“ підчеркнено Др—вим і дописано з боку: „ні“.

6) Слова „мав вийти сегодня“, „1 с. м.“ і „друкарня жде“ підчеркнені Др—вим.

7) Коло сих слів, з боку, Др—ів завважав: „якъ же“.

зрілої „політики інтересів Лавровського¹⁾), — який зівсім у нас ще не кадавер, а и кадавра негодится тручити ногою. За сю сваволю вислухала редакція слово правди, та може й осердилась и на час замовкла. —

Тож, хоть не рано, а все таки почало в головах галицьких свитати²⁾), що пора крайна повернути на инчий лад просвітою. Обсяг праці в тім предметі, що ви почитом книжок зарисовали для „Січи“, надто новий и обширний. — Що найперше „Боба „*Das Buch vom gesunden u/ kranken Menschen*“³⁾ вже споро поступила в переводі, в Станіславі: Яхно с семинаристами своїми на місці добирає слів технічних серед народу; — тут же переведемо або Мосе⁴⁾): Арифметику, що вже по російськи переложена, — або, будемо далій вести „Зорі“. — Писати по Геклю, Рекламу, Ірину etc. можнаб тільки для публіки більше розбудженої, як сілська наша, и дущими фондами як наші. И загально, просвіта реальна в таких розмірах ще зовсім у нас не думана⁵⁾), и народовці наші намість попівської просвіти тільки и придумують пряму, практичну⁶⁾ в порядках господарства сільського, здорового прочитаня, ступаючи до лучших порядків в сімї и громаді. Відповідно нинішним силам поставлено на первім пляні: книжками для заохоти⁷⁾ до читаня розвивати здорові начала людсько-моральні, дані в народнім звичаю. Оттак для збірних, уривкових тільки, дрібних статей почато видавати „Зорі“, и перервано. Та поза Львовом чуєся потреба їх обновити, и тільки в прежнім обемі, бо для обширніших праць(,) для оброблення діл більших зівсім нема людий готових⁸⁾), ані й зараз надіятись, щоб пр. у Вічні одвітні кружки устроїлись. Протів сього стоїть в загалі бит матерьяльний, а тут спеціяльно, відділенє медичного факультета, который своєю жизнью на далекім кварталі⁹⁾). Через Навроцького я за Вашим листом зажадав прямо в „Просвіті“¹⁰⁾), щоб записала европей-

1) Слово „Лавровського“ підчеркнено Др-вим.

2) Слова від „почало“ підчеркнені Др-вим.

3) Проти сего заголовка Др-ів заважав: „е друга“.

4) Слово „Мосе“ підчеркнено Др-вим і вгорі дописано: „єсть Рубисова в Мороза“.

5) Слова від „реальна“ підчеркнені Др-вим.

6) Слово „практичну“ підчеркнено Др-вим аж двічі — простою і кривулькою.

7) Слова „для заохоти“ підчеркнені Др-вим.

8) Слова від „зівсім“ підчеркнені Др-вим.

9) Слова від „своєю“ підчеркнені Др-вим.

10) „Просвіті“ підч. Др-вим.

ські сучасні видання популярні, — щоб хоч Львов'янам slučaj подався, начитуватись гарного, щоб хоч не рано, а все колись видати що розумного. На сій надії, що випишутся книжки, и треба на тепер поперестати, бо проводу мисли в діло годі надіятись від недужого її виділу сѣгорічного¹⁾; — у Відні, с Скобелським и Медвецьким²⁾ треба нам доглядати, щоб, може альтернативно з Станіславом и др. далій вести „Зорі“. Потреба самообученя етнографією добре³⁾ почувається, та тільки и в розмовах особистих и случайних можна для неї ділати; — основаню кружків противляться самі записки, не багаті⁴⁾ — недобірні и всі майже на себе похожі, — а що головніше, записувателі яко селяни⁵⁾ не здолівають диятись на село об'єктивно. Так и находивши у приязнях, свояцтвах и ровесництвах slučaj до взаємин, — вони мають товариство вищою школою жиєні и мови своєї серед Відня, и свойського вихованя взаімного, — а з відси при живо спочутій лучности вганяються в екстрем: мало уділятися німцям и другим⁶⁾, — що и слабо навчаються вони живій німецькій мові. ...

Дуже мене заняло значенне, котре Ви придаєте строям нарядним, а именно обшивкам, и вже незабаром постараясь, щоб цілє пряму перед очима и речинєць маючи придбати Київському з-ізду доклад з „білохорвацької“ Галичини, кторої відзнакою именно обшивки и в нас на первий погляд в око впадають. Буковинські и коломиїські гуцули ушивають всі рукова и почасті, пазухи, та не усіваючи, як за кордоном, а „заповняючи“ тло ромбами. У підгірян по-дністрових вже нарамєнників („установ“) у мужчин не має, — дальше на восток до кордону (Броди — Гусятин, Хотин) вишивки маліють, тож и на сівєр до Перемишля межі Лємками, де и гублятьця вони на етнографічній границі с поляками⁷⁾. Опит мій дотеперішній з малюнками не вдався: кореспонденти мужєські не втяли мимо просьб нічого, — приходится тепєр до кореспондєнток апелювати⁸⁾, и не за малюнками, а прямо за вишивками. Vederemo!

1) Слова від „недужого“ підчеркнено Др—вим.

2) Оба прізвища підчеркнув Др - із кривулькою.

3) Слова „самообученя етнографією добре“ підчеркнені Др—вим.

4) Слова „записки, небагаті“ підчеркнені Др—вим.

5) Слова „яко селяни“ підчеркнені Др—вим.

6) Слова від „мало“ підчеркнені Др—вим.

7) Слова від „де“ підчеркнені Др—вим.

8) Слова „кореспондєнток апелювати“ підчеркнені Др—вим.

Від тих кореспонденток єдино можна сподіватися гарної помочі, маючи в очах звичай нарідні, обряди, а именно релігійні твори. Тих послідних в записках и мабуть в народі мало, и неможно їх відобрати від памяток поганських в колядах, гаївках и др., в метаморфозах рослин и звірей, ? , повірях¹⁾! Християнських прямих утворів чистого не має, крім малого числа казок про Бога, Петра, Івана, — так як не ма типу „Странників“²⁾ — ані сліду духовної поезії (винявши дяківські парафрази). Народні молитви, которі найтяжче записати, вже численніші, и тут Вам одну на показ переписую:

Рано в неділю сонічко сходить,
пречиста діва Ісуса Христа за ручку водит,
на усеночне. З усеночного на утрєня,
а з утрєня на службу божу.

А з служби божої на синє море³⁾,
а с синього моря на білий камінь. —

На білім камени золота цер'ков,
а у тій церкві золотий престіл.

На тім престолі Ісус Христос:
головку склонив, очі зажмурив,
ручки розп'яті⁴⁾, ніжки прибиті.

Иде святий Петро й Павло
питаються: що там робиш?

— Не пигайти моїх муки
лишень беріг хрест у руки,
вдіт по сім світі и по тамтому,
розказуйте старому и малому. —

Хто буде сю молитву казати
в п'ятницю до посту,
в суботу до сходу сонця
в неділю до служби божої(,) —
буде ему на віки вічні
рай отворений, а пекло заперте аминь. —

(В Рожні, на границі Буковини 1872)

¹⁾ Слова від „в колядах“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слова „странників“ і дальші „народні молитви“ підчеркнені Др—вим і пониже остатніх, із боку, дописано: „оці и треба“.

³⁾ Проти сего й дальших рядків Др—ів написав чорнилом:

Иг. рассказы —

Miscellan. Köhler, у Ebers. ZRZ слово 68.

„Ubbic e Cencioni“ — luscetta di curiosite letter.

⁴⁾ Певно: „розп'яті“.

У збірниках рукописних найдеся пару десятків казок и пісень християнських¹⁾, которі вишлю Вам з Станіслава. Которого місяця именно буде археологічний з-їзд у Києві?

С Купчанком²⁾ видаюся тепер частіше. Сам він завізав мене, щоб ему об'яснив лист Ваш до него, — на жаль неможу его склонити до дебати над тезами Вашого листу з Вами, так як и загально він від всякої дебати ухилився. Драму „з життя буковинського народу“³⁾ він піддав, мимо моєї ради, судови Бачинського, директорови театру, зівсім не компетентному, з запитанем: чи уйде для галицької сцени? Загально, дізнавшись, що у него 800 и більше пісень записаних, а не мігши в розмові найти темату, над котрим міг би я з ним як будь розправляти, не можу собі уформувати о ним ніякої опинії, а як годі и перечитись, то и сліду напруження ніякого між кружками бути не може. — ⁴⁾

Читаю тепер в добрій часті новим поглядом „Германизацию и обрусінне“, (в парентезі кажучи ще до Вашого листу, що хоть и розумію конечність ити нам Галичанам до взаємин, и оруанічної культурної звязі з Росією⁵⁾, то власне тому недобачаю нічого на се пошого в „Слові“, — которе чисто случайно обернуто на восток, для фабрикації чистої ташкентців, котора з вихованем самовіжних двигателів товариства у ніяку ні пряму, ні традиційну ні косвенну звязь споїтись не може). Витяг по зарисах Вашого листа з 4. с. м., прискорю, — та при сім, або намість сего гадаю, найлуччеб було, видрюковати для Галичини окремо або в „Правді“ цілковитий переклад, именно другого видання, до которого, як по дописках вважаю, Ви и готовитесь. Витяг о собі не счерпує всього, конечного матеріалу, а зівсім уже не впливає на читателів наших початкуючих, несвідомих як повертати даними для ефекту на розум, — (не на чувство одно, — як за польськими взорами у нас практикується). —

1) Слова від „найдеся“ підчеркнув Др—ів кривульквою; ціле дальше речене (арх. з'їзд у К.) звичайною лінійкою.

2) „Купчанком“ підчеркнено Др—вим.

3) проти сего поклав Др—ів павзу.

4) Остатні слова зачеркнув Др—ів з боку.

5) Слова від „конечність“ до „Росією“, „нічого на се пошого в „Слові“, „чистої ташкентців“, „з вихованем“ до „може“) підчеркнені Др—вим.

На Різдво завітати сюди Подолинський и Чернишів с Цириху. — Громадка там найшлась гарненька, мабуть прибувавши в тій мірі, в якій студентів именно южноруським університетам убувало. Сёго року и завязали читальню, у котрій зівсім рівноважатея малоруси з великорусами (по до 100 чоловік). Єсть там и Галичани Загірний¹⁾, Джулинський и др., котрих втягують в дебат. Подолинський може на рік сюди прийде на медицину; дуже чоловік охочий и симпатичний. Адреси: Zürich. Bibliothèque russe, Bremer Schlüssel“. — „Serge Podolinskij. Fluntern. Plattenstrasse, 14 —²⁾).

Вже пару неділь тому получив листи від Рудченка и Іонина. Перший, говоривши про „Правду“ и свої статії(,) випаливши належиту орацію про обертаси поштові in usum Delfini(,) звіщає, що задумав взятись до статистичної праці³⁾. Не міг я за Галичину вказати єму у Львові чоловіка, котрий міг би взятись за переписку и за стягування австрійських матеріалів в тім предметі, крім Навроцького в Решові, котрий вже працював на сім полі. Від него и може вийти до сёго иніціатива. — В Києві приготавлялись, виступати на драматичнім полі, починаючи: „чорноморським побитом“. Від Вас дождатиму дальших вістей.

Іонин, закупивши шмат землі під Харковом, вистроїв цегольню, палить цеглу та й протів виставки копійчину пряче. По Вашому совіту писав я єму через кордон прямо, на адрес: Івану Дмитрієвичу Хлопову“, на конторскої улиці, въ собєств. домѣ, въ г. Харьковъ.

Рада державна сёгодня отвираєся, — поляки явились, подорожившись трохи в журналістиці, попхані до союзу с центрами через емиграцію. Мимо того самі німці не вповають дуже в животність реформи виборів.

Я получив лист 31. Декабря, потому: „Обрусіне“ и „Странники“, —⁴⁾ далій вирівки с Петерб. Вѣд, з листком „Некро-

1) Нагірний, Вас.

2) Адреси підчеркнені Др—вим.

3) Слова „до статистичної праці“ і дальші: „крім Навроцького в Решові“, „цегольню“, „Івану Дмитрієвичу Хлопову“ підчеркнені Др—вим.

4) Заголовок „Обрусіне“ и „Странники“ підчеркнув Др—ів, межи „Правді“ й „наконець“ поклав знак X, а вкінци реченя дописав: „Пипина“.

логом“, котрий переслав я „Правді“, наконєць: „Чумака“. — До Вас писав коротко 1-го и 3. с. м., а вислав по числу ту-тешних часописей. —

Мій побит у Відні продовжу до половини Феврала. Лобова перекочував я з Josephstadt-у на Landstrasse, у близьке сусідство. Ходимо до одної кавярні, та говоримо несказаним язиком про обобічні порядки.

Revue des deux mondes хоробро друкує далій Сахера: „Marecka“, и абсолютно нема кому забрати голос в сій справі.

Дуже ласий на: „Movimento rutheno“ и Südruussische Volkssagen(), луччеб сказати: Kleinrussische, а ще лучше: Ukrainische V., — в Ausland-i.

Ваш

МО. Бучинський

(На берегах листа:)

Хто автором: „Лихого“ у „Правді“, — годі дізнатись, — дехто догадуєся Нечуя, та у Нечуя багато більше рівности. Він їздить „по Підлясю“ incognito, сподіюсь на втіху Житецькому и Пюркови, — котрим дай Боже дратися на таких підставах на здоровя, краще як на palaeoslovenica.

Навроцький готов переводити статті Герцена, — та не-найшовсь Ваш екземпляр досі в редакції. Як він собі пригадує, мали Ви Герцена переслати не прямо, а зареклямувавши Ваш екземпляр, мабуть, с Праги. Чи висланож то ёго? —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського³⁾.

(Зверху, рукою Бучинського: „Одержав 23. Січня 1873“).

Флоренція, 18 Янв. 1873 г.

Lung' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Високоповажний Мелитонъ Осипович!

Кілька часу принесли мені Ваш лист од 13—15 с. м., перед тим показували мені на почті газету і просили за неї 3 франка, бо Ви недоплатили 2 крейц. за франкатуру. Я подививсь, що листочка у газет не ма и, поговоривши з почтовим

¹⁾ Далі (а сар.) переч. „Навроцький“. ²⁾ Оригінал у дра Ів. Франка. Бучинським отсей лист зазначений „N-о 525,b“.

чиновником, порядочним юмористом, рішив не брать N, а подарувати його К. К. пошги за дурні порядки (бо тут недоплат газетної франкатури стоїть¹⁾ 2—4 чент. а не франків). Коли що було цікавого у тім N, — дошліть, будьте ласкаві другий. — Замічу, що вкладав я манускріпт у посилку книг, бо тут беруть і манускріпти під паском. У перед не буду робити цього. —

Я Вам довгенько не писав, бо треба було з письмом посилати гроші на книги, а мені ж посилати реккомендоване, а ще хуже асигуроване письмо, — то возні не мало. Тепер, для того, щоб скоріш дійшло письмо, пошлю це простим, а завтра пошлю друге асигурованне, бо все одно приходитця вести процесъ з поштою зза двох реккомендованих писем у Петербург, що не дійшли, — а були то статті, т. е. и праця і гроші —

Обернемось до діла, у тому порядку, як його трактує Ваш лист: Ви, мов вьон, вивернулись з питання про книжки переводні и етнографичні роботи Січі. Перше діло зводите на продовження²⁾ Зорь. Мені здаєтця, що пора вже кинути, або по меншій мірі не ограничуватись одними безсвязними збірничками, як Зорі, і шукати більш міцного діла, ніж заохочуванне до чтенія. Хотя селянин де у чому и дитина³⁾, усе таки він чоловік зрослий, а од того пора вже перестати заохочувати його до діла, а прямо научати його ділові, — то він і заохотитця лучше читати книжки. Для цього треба перейти до систематичного викладу наук од одривків і Зорь. Практичні настави, про которі Ви пишеге, діло гарне, — але і їх треба викладати систематично, а значить треба і⁴⁾ їх увести у⁵⁾ наукову (теоретичну) систему. Значить треба написати физико-механику, физико-географію, біологію-хазяйство, географію по исторично культурній системі з наставленнями политико-економичними и т. д. Ви мене не зрозуміли, — бо може я погано висказав, говорючи про книги Любена, Реклама и т. д. Не о цілому переводі я казав, не об тому об'ємі, у якому наука викладаєтця вь тихь книгах, — бо дуже знаю, що про це нашому селянину нічого і думати, — але о їх системі і методі, по которій треба написати книги для народа. Приноровити⁶⁾ до місцевої потреби — треба, — і тут

¹⁾ Далі переч. „кілько“. ²⁾ Далі переч. „діла“. ³⁾ Далі переч. „но“. ⁴⁾ Далі переч. „них“. ⁵⁾ „у“ двічі. ⁶⁾ Зразу було: „А припоровити“.

то викажетця і талант того, хто буде це робити; але я стою за те, що треба виложити науку, щоб вона і давала факти і ширила розум, т. е. науку чисту, позитивну без „страха іудейска“ і без¹⁾ неспілого утілітаризму. Для того уп'ять звертаю увагу Вашу на помянуті книги, добавляючи ще до них *Elisé Reclus La Terre и L'Océan* і цілу серію під назвою²⁾ *Bibliothèque du Magazin d'éducation et de récreation*. Hetzel. Добудьте каталог і виберіть, що Вам подобається для себе, або Львова. Да, їй богу, найлучше було б, як би не одкладаючи засіли хто небудь переводить, або перероблювати хоть одну книжку. Світ не стоїть! То що люде не готові, що розбиті, що медики живуть далеко, — це усе не резон: почнете роботу, то і приготівлять, і сберуть. Уп'ять скажу, що найлегше було б³⁾ тепер за Бока узятись, — тільки не за *Buch v. d. gesunden etc.*, — це окрімне діло, — а за другу⁴⁾ книгу, що зветця по російському „Человѣческое тѣло, его жизнь и холя“. Про арихметику скажу, що достаньте Рубисова українську, або друге видання нове, великоруське. Добавлю, що дуже гарні задачі Евтушевского (полтавець). Те і друге скоро достанете з Києва. —

Не дуже то утішне і те, що Ви пишете про неможність засісти за етнографічну роботу. Я Вам скажу, що як задумали казки ми видавати, то було у хаті 20 вар'янтів і 4 чоловіка(,) що дали по 5 р., — і того 20 рубл. А як почали⁵⁾ працювати, — то скоївся томик з 80⁶⁾ вар'янтів, вибраних з 100, і знайшлося 320 р., щоб заплатити тіпографії. Вийшов перший томик, — взнали люде, стали і матерьяли і гроші слати і тепер можна і про ширші діла думати. Те і у Вас буде. Моя рада така: зараз же посортіровати той матерьял, що є під руками, — і написати, кому слідує, щоб слали, хто, що має. Потім витребувати через Київ оттиски збірника Головацького (от дурень! чому не пуска у продажу?) і, почати свої вар'янти звіряти з його, — та й давати у „Правду“. Послідня мусить безпримінно одкрити відділ постоя(н)ний: „з народніх уст“ і листи так печатати, щоб можна було зложити у особий том. А коли ці львовські кунктаторы, — котерим бог судив потерпіти Заму, а не стати Фабіями, — не сберуть, то й самим видати томик

1) Далі переч. „робкого“. 2) Далі переч. „Magasin“. 3) Зразу було „було б“. 4) Далі переч. „про друге“. 5) Далі переч. „робот(у)“. 6) Далі переч. „100 вар'янти(в)“.

хоть листків у 5—7 у год, але гарненького етнографічного матерьялу. Не ладно, що так це діло у Вас занехаяно і не час його одкладати: світ не стоїть, а народ забуває старе. —

Поки прошу щиро дослати мені матерьяли для характеристики релі(гі)озних поглядів народу, чі поганських¹⁾, чі християнських. За молитву спасибі. Дуже цікава і з одного боку походить на итальянську, а з другого на великоруську, що є у збірнику Варенцова (Духовныя стіхи) і у Безсонова (Калѣки перехожіє). Казок и инчого такого жиу, — а також і звісток про збірник Скоморовського. А як у жінок і дівчат добудете вишивок, то дякуватиму, як батькові. На торг з козами ще поспіємо, так як зізд буде на той годъ. Але я загоді і почав діло. Звісно, які ми швидкі. От „Правда“ не сберетця печатать тих казок, що я послав: коли б ще не пропали. Желіхівський не пише нічого, Навроцький теж, — а що редакція, то нехай її бог простить!

Про Герцена не знаю, що й думати. Я просив Шорова у Празі (Конст. Кирилович — на усякий час рекомендую; він пише коресп. до С. Пет. Від., живе у гостинниці *Erzherzog Stephan*) щоб вислав на имя Пулюя, або Подолинского, щоб передали Косачу, а цей мусив одвезти у Правду. Тепер і шукай! Одно вірно, що Шоров писав мені, що книгу вислав, — а од Косача я не добьюсь²⁾ отвіту, чі він узяв і отдав книгу, чі ні. А я, полагаючись на те, що книга отдана у Львові(,) другий екземпляр дав сестрі. Чі не можна достати у Цюриху на подерж, — бо книга дуже важна.

Боюсь, чі не розсердив я, а може злякав Купчанка, що мовчить. А я нарочне красок не пожалів, — так що перед Вами мушу просити прощення, бо, звісно, педагогічно було, маючи тріснути святоюрців, — дати шлепанця і своїм. Та боюсь, чі не пересолив я вже, а може дуже явно показав все таки українофільські когті. Ну, та нічого. Коли первої дози російського нігілізму не видержав Купчанко, значить ні об чому нам булоб і трактувати дальше. Хай іде своєю дорогою, а ми підем своєю. —

А ми вже далеко зайшли з Вами за останній рік, Мел. Ос.! Ви у останньому листі чуть вже не таким катковцем стали, як і я. Йй богу, буду прохати у Киевського генерал-губенатора ферми за „обрусеніє“ такого Січовика, як М. О. Б.—ий.

¹⁾ Зразу було „язичесь(ках)“. ²⁾ Зразу було „доберусь“.

Боюсь тільки, щоб Лобов не перебив, бо щось після його Ви і на Тур—ева більш здались. Щоб підбавить у Вас російського патріотизму, я добавлю замітку, що Тургенев вийшов з того роду, як і його дядьки¹⁾ Александер і Николай, а послідній з Штейном пруським працював, і між лучшими людьми у Лондоні і Парижі був рівний. Добавте до Т—ва Герцена, — і получите, що у Росії були і європейці чистійшої води. Пора б уже признатись, що і українофільство (Шевч., М. В., Костомаров) є стільки ж чадо України, як і усієї Росії, — (це я трохи зачепив у статтях про Галиччину, що І уже напечатана у В. Евр. за Январь: сьогодні прийшов, — а Ст—ць²⁾ писав мені, що 50 отгисків готовить; — а Руд—ко³⁾ хоче розвинути у предісловії до переклада „Грози“ Островського мисль, що українська література у лучшому, що вона зробила, була російська література на Югу і по южному) От де спайка наша з Росією, — та й Ваша, по скільки Ви українці. А на такій спайці не пропадемо, — т. е. індивідуальности не страtimo, а ще сили прибавимо собі. Я аж зрадів, як прочитав, що Ви кажете, —⁴⁾ що у „Слові“ не бачите і сліду тій Росії, про звязку з которою я так побиваюсь. Мені останетця тільки проспівати „нині одпущаєши“! — як це стане ясно усім у Галиччині, — і як паралельно стане ясно у Росії, що і „Слово“ не показує живої Галиччини. Тоді хай мертві погребать мертвих, — а жива праця піде спільно, або хоть паралельно. Мені, мабуть, нічого і говорити, що я стою за Росією не за всім пакостним, що у ній є, а за Росією її літератури, т. е. думающе Росією, котора усе бере по трохи верх.

Коли мені радостно було читати, що Ви находите потрібним цілкову передачу моїх статей у „Правді“, — то задля того, що Ви тут говорите про могутій бути од них вплив на людей „несвідомих, як повертати даними для ефекту на розум, а не на чувство одно, як за польськими взорами у нас практикуєся“. Це, значитця, Ви бачите добро у методі позитівному, котрий справді у Росії пустив глибокі корні: не даром же там так по смаку прийшлись именно англійські мислителі Милль, Дарвин, Боккль (у послідньому N „Знанія“ є стаття Дарвина про одержу нарочито писана для російського журналу), — а моя персона тут ні при чому. Через те і я скажу, — що так як друге

¹⁾ Зразу було „брат(и?)“. ²⁾ Стасюлевич. ³⁾ Рудченко. ⁴⁾ Далі переч. „Слово“.

видання моїх статей буде не скоро, поки я не вернусь у Росію, — то, коли будете робити Ваш витяг, упомяніть о тому, як найшли Ви метод і зробіть витяги для його показу. А коли хочите мати найлучший образок російсько-європейського позитивізму у прикладі до політики, — не¹⁾ лишаючого самої гарячої любови до народу, — то возьміть Герцена „Былое и Думы“ и особливо „Посмертныя сочиненія“. На перед скажу: зачитаетесь.

Прочитавши же Герценови мемуари, поймете, чому мене не дуже то порадувала звістка про Впередъ и Лаврова. З еміграції і її плодів ніколи багато проку не було. Виключаю Герцена, бо на те він був талант незвичайний, да й той мав успіх тільки 3—4 года, поки був його час: поки не привикли, за його почином, у Росії думати про царя, як про чоловіка смертного, і про діло державне, як діло наше. Навчив Герцен нас цим *l'osa torisa*, — і нічого йому було більш робити, бо детальна робота над розвитком народу і громади возможна тільки на місці, дома. І еміграції „горні вершини“, як зве Герцен, (т. е. такі люде, як Ледрю Роллен, самі Кошут і Мацціні) зараз становлять ся „стовпниками“, — а „низи“ часто падають до крадіжу і шпionства²⁾, коли не ожесточенного самодурства, як Нечаев і К-о і варварства + узколюбіе, которе також противно чоловікові свободному у парижській коммуні, як і у кацапських „бігунах“ і скопцях. Лавров — не Нечаев і не Эльпидин. — Л. чоловік чесний, знаючий, позитивіст, — але він мало заважив політического і публіцистического таланту. Та і час не той, щоб еміграційна література могла щось зробити у Росії. Росія тепер у такому стані: до 1863—64 рр., треба правду сказати, що уряд і даже лично царь ішов у переді громади, т. е. не те, щоб він видумав таке, щоб у головах людей не було, але людей думающих було мало, і царь тим³⁾ стояв високо, що він хоть $\frac{1}{4}$ долю идей думающей меншесті у голові своїй носив, тоді як більшість і придворна аристократія носила у голові чорт зна що. Тепер люду думающегоросло більш, реформи крестьян, земска, судова виробили кадри, у которі єсть помістятця новим ідеям, але усе таки люду думающего ще мало, щоб посунути уряд дальше, ніж він сам хоче. И уряд плететця дуже по малу, тягнутий тільки насущними неоткладними нуж-

¹⁾ Далі переч. „мішаю(щого)“. ²⁾ Далі переч. „Лавров“. ³⁾ Далі переч. „був“.

дами, як у військовій і податній реформі, — а у другому (печать, земство) посувається і назад, боячись дуже попірающоїся громади. Помогти тут може, окрім бистрої зміни урядових лиць, — котора може наступити при зміні царя, але зміні не такій як Караковська, бо вона тільки розтворює реакцію, — більш усього наука і детальна критика діл краєвих. Кажучи по совісті, печать у Росії, особливо журнали, як В. Евр. и Бесѣда та переводчики книг заграничної літератури роблять можливе діло, — хай тільки публіка переварить у животі те, що їй дають. Одна тільки часть науки стиснена дуже у Росії, це та часть культури, що дотикається релігії (зри обрізки духовної цензури у Лекції „Історія раціоналізму“, і т. д.) та ще помітний намір урізувати соціалістичну літературу. Перше — діло дуже погане, але більш з нашої спеціальної точки погляду, культурних істориків, котрим не можна робитись російськими Штраусами, Ренанами і т. д. Що ж до філософських висновків з робіт Штраусів і К-о, — до loca torisa цих речей, — то особливо плакатись нічого, бо у Росії не тільки православ'є, але і християнство не дожива даліше 4 класу гімназії. Бог його зна, як воно і робиться, — але це правда. До того ж доставать книжки німецькі і французькі зовсім так не трудно у Росії, як здається з боку. Цензурні заборони — платонічна канцелярська фантазія уже і потому, що усі професори університетів, духовних академій і генерали мають право получати по запискам у магазини забороненні для публіки книги, — од чого усякий студент(,) усяка бариння може добути забороненну книжку(,) коли хоче. А я не думаю, щоб „Вперед“ сказав що небудь нове од Штрауса, Лекції і т. д. Книжки ж естество-научні, як Дарвін і т. д., як би не шли у розрив з біблією, — ідуть без перепони у перекладі. Самого Маркса Das Kapital перекладено, — хочь цензура і воює з соціалізмом у журналах. У загалі не тільки цензура, але і самі наші соціалісти не знають, як їм бути з соціалізмом у нас, бо у Росії, як у землі більш сільській ніж городській, соціалізм реальний мусить бути не подібний на¹⁾ паризький. З приміру книги Флєровського, статей Воропонова і т. д., — можете побачити, що суть діла можна говорити і у Росії.

Обернемось до „народностей“. Тут, правда, ведеця²⁾ катковщина, але тепер як мокре горить, так що вона скоріш не може

¹⁾ Далі перек. „фр“(анцузький). ²⁾ Зразу було „политика“.

повному і кінчену фіаско централізму, ніж пошкодить во-просу¹⁾ народностей і децентралізації у Росії. Не гляючи на катковщину, — не ма місяця, щоб не прибавлялось лишніого журналу польского, латишского, грузинского, армянского, а тепер з'явився у самому Петербургу і татарський журналъ. І ці усі краєві журнали допоможуть більш ділу народностей, ніж усякій Цюрих, бо перше діло усяким народностям пізнати самим себе і свої сили і стати на свої ноги. А цюр(их)ський программ коли б не пошкодив, а вже, звісно, не допоможе „самопізнанню“. Далеко дуже!

Так бачите по усім питанням російським потрібна тепер наука і детальна критика дома, а не загальні фрази з Цюриха. А особливо це потрібно нам Україні. Що нам скажуть у Цюриху. Великоруси тамешні не знають зовсім, що ми таке, — та й своїх я знаю добре. Превозгласять нам права на самостайність. На яку самостайність? Звісно, яку! Зараз цюрихці начнуть шукати приміру коло себе і укажуть на Венгрію, Чехію и т. д.²⁾, а цюри(х)ські українці нагадують про переяславській трактатъ, которого вони также мало читали, як поляки знамениту конституцію 3 Маю. Але, будьте ласкаві, приберіть мені „историчні права“ для усієї землі нашого народу од Дону, Кубані, Харьковщини, — що завше були у Московщині, до Чорниг. і Полтавщини, т. е. Гетманщини, — до Києво-Волині і Подолії, присоединені од Польщі у 1793, до Холмщини і Подлясії і доси части Царства Польского і підведіть усі ліберальні ідеї наших українофілів під переяславській трактат з козаками (а не с посполествомъ) і під конституцію Січі Запорожскої! Ясно, ще тут треба пошукати якоїсь другої мірки, а тільки не Rechtskontinuetät і не корони Св. Стефана, Св. Вацлава і т. д. казенних аршинів. Скоріш усіого тут би підійшла мірка Швейцарска, а ще скоріш американська. Та „царство небесне нудиться“, — а не печетця зразу заграничними прокламаціями. Швидче воно спечетця для нас у земських зібраніях у Росії, ніж у типографіях у Цюриху. Добавлю, що основне діло наше, соціальне, т. е. мужицьке зроблено вже у 1861—64 рр. так, як тепер вже не переміниш. А у Западній Україні сам уряд мусить на цьому полю бути українофільським. Наше діло — вести начате урядом далше банками, асоціаціями і т. д., а не журналами у Цюриху. Діло політичне —

1) Зразу було „запросу“. 2) Далі переч. „Але, будьте“.

наше¹⁾ рішиття колись у земских соборах усїєї Россїи. А головне наше діло — культурне і літературне. Так про це я скажу, що у Цюриху нам не напишуть ні другого Кобзаря, ні другого Костомарова, ні даже Робінзона Крузе не переведуть на нашу мову, — та й лексикона и граматики не напишуть. А я так думаю, що поки ми не виробимо собі лексикона і граматики, не видамо пам'ятників нашої мови з ХІ віку до пісень, не напишемо історії свого народу, і бібліотеки народніх наук, — доти мусимо сидіти посипавши попелом голову, у політику не лізти і прокламацій не писати. Для того моя рада, — бути на сторожі з Цюрихом. Люди вони гарні, — та й той ведмідь, що голову розбив пустин(н)икові, думаючи муху зогнати, був чоловік добрий. — А на остатку, — жду подрібніших звісток од Вас і од Подолинського, або Лаврова.

Обернемось до своїх, хазайських справ. Про свою статтю у „Правді“ нічого не буду і говорити. Боюсь показатись Вам *irritabilis poeta*, — але, клянусь господом богом, ні з одним автором у світі не поступають так, як зо мною Правда. 8 місяців мучать. У Петербурзі, да тоже часом у газетах, особливо у моїх любих П. Вѣд. порядки не дуже блистательні, хоть через 3 місяця палють ненапечатанні статті. Усе таки легче хоть смерть прийняти, ніж „томленіє кромѣшное“ терпіти вічно. Скажу Вам, що мені Правда підстригла крила, т. е. моїй охоті до української публицистики. — Та вже нічого. Я б тепер попрохав вислати мені корректуру²⁾, бо я б хотів де які імена замінити просто буквами: дуже вони мілкі, що б стоїло їх віковічити. Та боюсь вже і затикати³⁾ просьбами. —

З Ваших слов не зміг пізнати, що будуть печатати Рудченкове. Ви кажете „статтю“. А Р—ко писав мені, що послав перевод Тургенева з предисловієм, і окрім того передав через Ганкевича начало перегляду торічних появ у літературі українській. Каже, що як напечатають, то буде продовжати дальш. Окрім того Р—ко переводить Грозу, драму Островськ. (ми з ним дивуємось сами, як у одно попадаємо: я йому про Т—ва⁴⁾ і Грозу, — а у його і готове) те ж з предисловієм. Пора вже стати нашій драмі на ту дорогу, що великоруська, бо на гер-

¹⁾ Перед „наше“ переч. „ще“. ²⁾ Далі переч.: „або хоть не печатати імен“. ³⁾ Силяба між „за“ і „ка“ написана нечитко, то можливо, що вгадана хибно. ⁴⁾ Тургенева.

мафродитах з XVIII в., як Наталка,) їй богу пора перестати¹⁾ іздить, — а на псевдошекспіріях²⁾ далеко не заїдеш! — Матерьял статистичний Р-ові, яко мога, посилайте. Не він, то Зібер, або Чубінський обробить. Ви, чого доброго, маєте вже Чубинського „Каліндарь Югозападного Краю“. Я сам не получив, але по пісьмам з Києва жду, а по доволі толковій рецензії у Голосі бачу, що діло для статистики нашої дуже цінне. За-требуйте непременно. —

Автор „Лихого“, як узнав я з пісьма Ів. Рудч., єсть брать його Аеанасій Яковлевич у Полтаві, — которого я було прочитавши у Правді віршу про вічну „ниву“ записав було у мертвяки (я ще з роду нігде такого тупоумія не бачив, як у наших віршемазів: як таки 40 чоловік слово у слово 30 год одно і тоже пишуть, та ще кожний разів по 5, що було вже раз на свій час не погано сказано Шевченком! Чи вони сонні вір-шують, чи п'яні?) Аж ні, — возстав з мертвих, та ще й до-
бре. Знаєте, я Вам скажу, що хотя „рівноваги“ ще мало у Ае. Р-ка, але я надіюсь з його більш, ніж з Нечуя, бо не бачу ніякого узколюбія тенденціозности, яка бьє³⁾ очі у Нечуя у При-чепі (у Горіславській Ночі, которая пахне Тургеневим, і у Двох Московках меньше і рівноваги). / Чи то може на час Кудіш так заклепав йому голову, — та тільки поет, що сходить з объек-тивизму і міша ідею з тенденціозністю, стоїть на краю мо-гили, у котору попадали і не такі сили, як Нечуй, а і такі, як Гоголь, як попавсь у бондарню славянофілів. Да хранить бог наших беллетристів і од бондарні українофілів, — бо все, що зроблено було доси живого у нашій беллетристиці і поезії, було зроблено людьми, которі були влекомі або поетичною⁴⁾ интуїцією, або обще-чоловічим соціальним, або гуманним иде-алом, — Квітка, Шевченко у лучшому і М. Вовчок у 1 части оповіданій, — де вони стояли за народ, а не за народність традиційну. Треба признатись, що той, имже превознесохомся, був батьком и нашої мертвячини, хомяковщини українскої, — т. е. Шевченко. Але він не винуват, що його переходяще і не головне, а то і слабе — другі прийняли за суть і за-тягли безконечне хникане і фразеологію.. б....⁵⁾, которая довела і беллетристів молодих до чистого богомазія, а не живописанія.

1) Далі переч. „іхать“. 2) Др—в мав тут на гадці певно Федьковичеви драми. 3) Далі переч. „у“. 4) В ориг. „поетичної“. 5) Та“ в ориг. Яке слово мав на гадці Др—в, годї догадатися.

Р—ко junior порадував мене, що я у його побачив охоту і талант живописанія, — а, коли у його є голова на плечіх, то він буде вибирати теми, у к(ото)рых у самій¹⁾ речі сидить ідея, а не буде набивать її як обруч, а ще хуже поперед у поставити ідейку, а потім начне натикать фактів. Дуже мене порадувала звістка од Ів. Як. Р—ка, що братъ прислав йому на перегляд повість листів у 30 (писаних), Чіпка, історія одного розбойника з середини полтавщини. Ів. Я. Р. пише, що манера А. Р. більш усіого намина Решетникова. А Решетников у своїх повістях малював побит робочого і сільского люду краю приуральского, як сказав про його Тургенев „з тверезою правдою“. Правда(,) запасу у Р—ва²⁾ стало тільки на 2 повісті, — а то став повторятись, а далі пропав стільки од необразованія, скільки і од горілки. Та коли Ае. Р—ко, справди, тою ж манерою і з тим багатством деталей намалював Полтавщину, як Р—въ Перещину, то од його ожидаю самого лучшего, тим паче, що чоловік він толковий, російську літературу знаючий добре і читаючий книги і журнали і, — ще у параллель Р—ву, дуже замученому колишню біднотою, не пьющий. — Жду дальших звісток од Ів. Як. Р.³⁾ А од Вас, галичан, жду, що признаєте і по Р—ку, що школа гоголева, т. е. російської літератури, сотвореної українцем, не последнее діло⁴⁾. Будь у такій школі Федькович, не пропав би він так постидно, як це з ним случилось, думаю, що безвозвратно. Боюсь, що й Нечуй не встоїть, і боюсь, чи то не Кулішева вина. Багато послужив Куліш Україні, але багато він і завредив своїм характером і доктриніством, якимсь більш польским, ніж руским, бо не в рускому воно характеру, не в рускому х(аракте)ру і фразеологія. — Скажіть напр., на що треба при Полісся той епіграф, котрий мені своєю умістністю нагадав Пушкиново описаніє „альбома уѣздной баринші“. Уся реальна суть цього Noticez, те що у Підляссі кажуть іє зам. Ї, — що видно і із казок Р—ка, та два три штриха про шляхту і монаха, не дуже нових. А ростянуто, та одно і тоже по 2 рази кажетця. —

Хотів би я кінчити запитанням про вирізки з СПВ. і про хроніку у „Правді“, — та боюсь зачинать, бо прийдецца гово-

1) Далі переч. „общій“. 2) Решетникова, і далі переч. „хват(вло)“. 3) Далі переч. „по? уже сказано“.

4) Сам Шевченко багато носить сліду школи Жуковского и Пушкина, а М. Вовчокъ Гоголя и особенно Тургенева. — (М. Др.)

рити про діло, стояще у руках¹⁾, Фабіев і Сібілл, їх же листи Еол розмітує. Та узався за гуж, — вези. Треба говорити. Правда мусить вести правильну хроніку Галиччини (і не таку питическу, як описаніє сбору Матици, з которого я нічого не понняв, як колись не поняв про Народний дом) і України. Окрім того вона мусить давати хоть оглави всіх журналів руських у Австрії, а важнішого передавати коротко содержание хоть об'єктивно, — бо вона мусить бути зеркалом Галиччини, як вона єсть. А якій кому прок, коли вона скаже, що 2 N Страхопуда лучший первого, коли ніхто з нас не бачив ні одного. Те ж вона мусить давати бібліографію і польську і російську того, що або має більший інтерес, або прямо тичетця нашого народу і краю. А то страм, що я²⁾ з польского Крају, що тепер появился і з Флоренції взнав, що у Відні є дві руські газети, що у Kłosy є стаття про Гуцулів (про Ausland я взнаю з L. Centralblatt, а не з рідного органу) що Дзєдушний ставить у Львові драму Хмельниць(к)ий і т. д. Стражота и поношеніє! — И так Правда мусила би у кождому N давати що з народніх уст (замість нікчемного віршування) і хроніки, як я назвав. Тоді вона моглаб з більшим інтересом читатись у Росії і не малоруссами. —

Кончу де якими запитаннями: 1) Из статті Згарского про „сліди поганської просвіти на Руси“ довідуючись, що були у ніого Лучаковскаго сборник повірок і другий — Фрашки, і Сборник Вігвицького. Де вони і чи не можна з них зробити видання. — 2) Чи не може хто у Львові зобрати справки, що таке було написано злонаміренного³⁾ про Росію і Україну у календарі, виданному у Львові Невієвским у 1738 р. на 1739 р. бо з приводу ціого календарь був знайден мовковс(ки)мъ урядомъ у одного пана українского і арестован.

На ціому бувайте здорові.

Ваш щирый

М. Драгожанов

Movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia уже почав печататись. Перша половина (storia ed etnografia), листа 1^{1/2} печ. набрана и прокоректована; вийде 1 Февр., друга (bibliografia) піде 1 Марця. Жду скандалу, бо дуже мене роз-

¹⁾ Далі переч. „пункт“ — мабуть помилка зам. „кункт(аторів)“. ²⁾ Далі переч. „тепер“. ³⁾ Далі переч. „у календарі“.

сердили поема і *Historia Rusi* у *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll* на stoletnią rocz(n)icę 1772 R., — де чиста Духинщина і де про козаків ні слова. От я і підбавив більш фактів проти теорії, що Русь — Польша. Де - Губернатис і радий, що зачеплен вопрос цікавий, — бо він силитця зробити свою *Rivista Europea* міжнародною, і боїтця поляків і французів. Однак тільки у одному¹⁾ місці до Laveley (що писав у *R. des deux Mondes* годів 4—5 назад про Галицію, а у остатньому року про Росію зовсім по Духинському) *egregio*, а до *Polonia — infelice*, та я обіщав йому у кінці додати кілька любезностей полякам, але за те я вже додавав де що з Герберштайна, Стрийковского и Боплана, которе не по смаку прийдецца полякам, та й любезности додавлю на тему, що як будуть справдиві ліберали, та признають право русинів у Галичині, то поправлять свою долю і у Росії. Страха де Губернатиса викликати на свою *rivista internazionale italiana* а интернаціональну злобу, тільки помогла мені, бо я через те постарався о більший скріпленній статті фактами, а він у перед зробив їй рекламу, бо предупредив тут живущого кисло-солодкого пііту Ленартовича, — і цей розказав йому історію *Rusi*, як каже Де Губ—сь так, як і я розказую (а тим часом його пріятель Волинський, которий зо мною даже по руски начав говорити, у тій же самій *Rivista* похвалив Альбом Ратперсвильский, — а другий поміщик Ленартовича по скульптурі, — бо Л. прикидаецця, буцім то він скульптор, — діпнть для виставки у Відень якусь групу, представляющу Польщу, Литву і Русь у братстві. — Цей скульпторчик теж птичка свого роду: каже мені, що українець і по тому не розуміє по московському, — а як я став йому доказувати, що московський язик близший до польского, ніж український(,) у мене це кілька таких штук для потіхи з поляками, которі, як звісно, круглі неучі у філології і історії, хоть на них і здаютьця) і що поляки лучше говорять по московски, ніж по українському, то він і не пустився зо мною говорити по українському. А коли б Ви знали, що, просто говоря, за мошенники ця уся братія і²⁾ як вони тут облуплюють дурновату баринню з Кієвщини, ко(то)ра офіціально

¹⁾ Тут кінчиться аркуш паперу і з боку дописаний був зразу такий кінець листа: „місти прибавив до Laveley — *egregio*, а до *Polonia infelice*“. Але потім додано ще 1/2 аркуша. ²⁾ Можливо, що се не „і“ а „а“.

руська православна¹⁾, — бо батько був православний, — а серцем полька і заказала їм пам'ятник по батькові, бо настрахали, щоб не сміла італ'янцю заказувать. А колиб Ви послухали, які вони либерали зо мною і з Заб'їлю, — і що вони говорять без нас, а потім третє італ'янцям (Ленартович говорит напр. про Заб'їлу: ви знаєте, — він у бога не вірує, — і папіст преотмінний, а італ'янці хвалять його, як співця рвущоїся на волю Польщі. — Комізм завершають тим, що Історія Русі у Альбомі кінчаєтця словами: брехнею світ пройдеши, а назад не вернешься!) — Написав де Губ—с і до Laveley, щоб не сердився, за статтю. Таким поводом зроблена наперед реклама у Польщі і у Франції, — а я, добувши окрімних оттисків, постараюсь пустити їх у ход од Іспанії (де Кастеляр дуже порядочну статтю писав про Герцена і лібералізм у Росії у серії статей своїх про республіканське движеніє у Європі, що була напечатана разом у *Forthnightly Review* і *American Montly*) Прованс (де у мене є знакові, котрим було дуже цікаво слухати про нас як я розказував літом), Франції, Англії (де є теж у мене люде з к(ото)рими я у переписці). А тут іще Краї недавно похвалив, що Італія, (особенно *Rivista Europea*) тепер те для Польщі, що була колись Франція, — котора стала вже розкусувать брехню польську. Одним словом жду скандалу міжнародного. — Постараюсь, як я писав, зробити, щоб хоть бібліографічне резюме було зроблено у лондонському *Athenaeum*, і надіюсь з будущего року завести там годові обзори галицько-укр. літератури, булоб тільки про що говорити. Цей рік (т. є. у N от 28 Декабря прошлого року) були обзори і Венгрії і Сербії, — а русинів не було, — не було, правда, і поляків. Про Росію було багато писанно, якимсь англичанином Шелеєм. Помянуто²⁾ Костомарова про Пісні, Рудченка Tshumak и weel writing and interesting series of articles of M. T—of „The Oriental Policy of German and Russification. Так як В. Евр. получаетця у *British Muzeum* і так як у Англії интересуютця русскою народною словесностью і етнографією, — то і нас прочитають по російському, поки ми не станем сами писати по англійському, або німецькому. Сіє да послужить Вам ще раз підкріпленієм Вашого наміру обернутись до писання корр. у Петербург: Росія і рос-

¹⁾ „Руська“ написано над „православна“. ²⁾ В ориг. „Помянуті“.

сійська література дуже велике орудіє, щоб розумно було їм не польовуватись, а наше не пропаде, коли будемо розумно працювати, і де вода була, там і буде.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського¹⁾.

(Рукою Бучинського: „Одержав 12. Лютого 1873“).

Флор. 5. Февр. 1873.

Кілька днів, як подучив Ваше письмо од 27 Янв., шановний Мелитон Осиповичу! Довгенько воно йшло через те, що послали Ви книжку посилкою, а не під паскомъ. — От Ви пишете, що ще тамтої неділі получили календарь Суворина, а я свій подучив тільки за день до Вашого письма, — тоді як газета йде з Пбга²⁾ 4 дні. Чи Ви один екземпляр Суворина маєте, чи 2, як прохав я вислати редакцію СПВ., щобъ одинъ служив для Вас і для Відня, другий для Львова? Заставте тепер якого путящаго хлопця повибирати з Суворина по усім главам факти до южноруських губерній, то вийде повненька статистика для Правди. Та ще Ви пишете, що хроніка не піде зразу, як треба, — але чи піде? Правду кажучи, не розумію я Вашого жалю, що рук нема. Скільки считаєте студентів у Відні і у Львові, — а не можуть такого мікроскопічного органу, як Правда злагодити? Ні таки, хронічна несамодіяльність та ще якась гидливість од позитивної роботи — от де причина, чому діло не йде до ладу. Як не мало місця у Правді, а усе таки и те тратитця на воду. От хоть у Январському N: ціла остатня стряниця пропала на кулошівку на Угорщині, та на емігрантів. Про перву статейку скажу, — що замість фраз лучше було б розказати толком, що таке есть у газеті для учителів, а що у Новому світі. (Я писав Навр—му, що Правда мусить давати короткий перегляд усіого, що печатаецця по руски у Австрії и що на других мовах про Галиччину й Україну пишеться) А про еміграцію — просто безтактність, та ще й брехня: де ж таки можна, що б у газетах у Росії про индивидуальних лиць так хто б сказав „галицька сволоч“; одно діло лист частний (Житецкого³⁾), а друге газети російські. —

¹⁾ Віл означений Бучинським „N 533“. Орігінал у дра Ів. Франка. ²⁾ Петербурга. ³⁾ Прізви. підч. звич. ол.

9 Феврала.

Бачите, зробивсь антракт у моєму писанію. Пішов цей антракт на конечну виправку до печаті другої половини статті: „Movimento letterario ruteno“ (1 вже напечатана, — та я не шлю, бо ще оттисків не маю. Я звелів печатати 200 отт., ма-буть дуже. Отдам Вам 100, — що хочите, те й робіть, — а потім на писаніє першої статті у Правду „Література російська, великоруська, українська і галицька“. Перва стаття, що вже одправив Навроцькому (бо других з калейдоскопічної редакції Правди не знаю), — трактус о причинах непорозуміння у Галиччині з за Російської літератури і про те, що дві головніші причини: страх панславізма і страх гибелі автономії літер. Галиччини безосновні; на примірі посланного Вами Страхопуда показується, що галичане, хоть би й хотіли, не можуть злить своєї літератури з російською. На усі мислі приведені факти. — Друга буде говорити про літературу російсько-європейську і її вагу для України, і у по часті про великоруську; третя про паралельный ходъ розвитку літер. української і російської великоруської і про причини з чого поперед укр—ска була у переду, а тепер стала по заду; зкінчиться Гоголем і Шевченком і показом малості одних істориконаціональних ідей для літературного прогресу. Послідня буде про ролю, яку може мати рос. літер. у Галиччині, — скінчиться Шевченковим: чужому научайтесь, свого не цурайтесь. Памятаючи Ваші докори у нігілізмі і Ваше „horror vacui“, — написав я епіграф: *destruam, — et aedificabitis*. Не знаю, чи годиться. — А більш усіого не знаю, чи буде „Правда“ печатати. Про стару злополучну статтю щось зовсім не чують. И що Ви мені не кажіть про різні окказії, — а я усе таки думаю, що шкодить моїй статті її неортодоксальний дух. Ну, — та хай роблять, як знають, а я перед богом і людьми чистий: моїх вже тепер три статті у Правду одіслано.

Мене таки Галиччина у послідні часи трохи на той світ не загнала. Тут серед великої роботи про азіатські культы у Римській імперії настала потріба зробити меньшу про раскопки на Палатині, — я і сів за неї. А тут принесли корректуру італьянської статті: глянув, — і бачу, що скрізь дірки і давай перероблять і дороблювать. А тут прийшов В. Евр. і вп'ять нагадав Галичъ, там Ваш лист і Правда! У голові почало три

сюжета битись і три мови. Стратив я сон і почав як дурний ходити і трохи не сам з собою говорити¹⁾. А тут ще Ваше письмо з вітками, що людей не ма, міста для живої літератури не ма, — та Страхопуд, у котрому правда перемішана²⁾ з чорт знаєть чим, — дорізали. Бачу, що якийсь хаос перед очима, — з которого дверей не видно. Днів три зовсім був придурковатий, поки хоть де що у голові не зложилось так, що хоть теоретичний виход з хаосу виявився (правда і не трудно було його найти, бо він усім один і є: наука). Щоб трохи свою голову поратувати, — рішив один сюжет з неї викинути зовсім, Галиччину, т. е. одписати про неї, щоб хоть місяців на 2—3 бути спокійним. Написав саму трудну часть статті, що одіслав до Навроцького: дальше вже нічого буде видумувати, бо почти все я вже писав то Вам, то другим, то є у мене у бумагах по російському. Як би мені був тут чоловік, щоб поміг переписати статтю листів на 4 — про нові літературні появи українські і галицькі (тут розібрані повісті, що були у Вечерницях і Правді з Нечуєм, Глібов, Павлусь etc), — то б я її послав у Огеч. Записки, — і був би чист перед родиною, як сніг до нового году, — і міг би улізти зовсім у свої римські древности. Та горе мое і у цім, що жінка не дужа, — а сам я во всім не справлюсь. А писаря тут російського, звісно, не найдешь. —

Ну, та про це, годі. Я і то написав це усе, щоб оправдатись трохи перед Вами и Навроцьким, що каже мені, буцім то хотів би у мене більш віри у нашу будучність. Вѣрю, Господи, — помози моему невѣрію! Мабуть вірую, т. е. хочу вѣрити, — коли стільки паперу трачу, — але підчас справди здається, що наше діло треба кинуть, бо іде воно, як мокре горить. —

От сіюгодня получив письмо од Морфілля з Оксфорду, котрому я недавно добув збірник Метлинского. Каже, дуже занятний збірник, і рад він стати „усердним адептом малорусского языка“, — але не можу усіого розуміти і не маю словаря, а граматику достав, каже, тільки Червоноруську Левицкого! Пита мене, — чи не ма. А що я йому скажу? Пише він, що дійшла його німецька звістка про Шевченка, — це, мабуть, або Обриста, або мабуть коротка споминка після Обриста у курсі

¹⁾ Далі переч. „Бачу, що пропаду, коли зовсім одного сюжету“. ²⁾ Далі переч. „сѣ“.

Шерра, — де про руську літературу написана¹⁾ дурниця зовсім постидна, після того, що писано Віардо, Боденстедтомъ, Ю. Шмидтом і Ральстоном. Надумавсь я про те, щоб написати лист до Партицького, попрохавши його послати свою брошюрку про Ш. і самі твори Ш. до Морфілля, — а Ви вишлете гроші, — та й звести їх у переписку. М. по німецькому розуміть мусять добре. —

Чі маєте каліндарь Чуб—ского? Есть у іому дуже добрі речі, — хоть і Ташкенту припустили більш, ніж я ждав. Між инчими добрими штуками подобалась мені особливо хронологія Южної Русі з Галиччиною. Знаєте, я думаю, що доповнивши її трохи, стоїло б напечатати у Вас по малоруському.

Запитаю Вас ще, — чи не стратилось у Вас моє левіафанське письмо з Гейдельбергу про еманципацію крестьян у Россіі, і чи Ви вважаєте його пригодним до печаті, — чи ні?

А тепер повернусь до того, що говорите Ви у посліднім письмі. — Я не зрозумів, говорите Ви про букварь *in spe*, чи *in re*?

Про потребу організації етнографичних робіт — усе таки стою на своєму. Що ж тепер робить Січ і який її *raison d'être*?

Про Вперед скажу, тепер: побачимо, як там буде! а я з еміграційного журналу мало жду проку, хоть, звісно, коли Лавров підбере розумних людей, то кілька статей буде розумних, значить, книжки можуть бути нічого, — а журналу усе таки не буде. — Но коли на прокламації піде, — то Ви одсуньтесь: бо нічого з того не буде!

Про прилученіє Галиччини Рудченко написав ерунду (так як Ви тепер водитесь з Лобовим, то мусите це слово вже вивчити, бо це одно з первих петербургских слів, та й справди гарне), — я Вам її не оговорював, — бо, думав, що і так видно, що ерунда. А що він пише про мій общеруссизм і потребу общеруссизму, то так як ми його розуміємо, ми нічого не стратимо, як українці, — Вам же, звісно, нічого бути общеруссами (россиянами), бо Ви не у Россіі. Боюсь, що це словце і навело на Вас страх васуі. Я думаю, що коли Р—ко напише свою статтю, то не обидить автономного принципу ні нашого, ні вашого і вийде те ж, що і Ви хочите, т. е.

¹⁾ А може „пописана“.

показаніє єдності тріох літератур у Росію що до ідей руководних, а не тожество. — Ви маєте право бути нераді, як би Вам хто сказав, що мусите не мати свого Островского і довольнятись московскимъ, — але як хто докаже, що той же процес соціально-культурний, що родив Островского, родив і М. Вовчка, — тут нічому ні радуватись, ні нерадуватись, бо це історія. А як у нас після показанія, чому нема своїх Островских, появиться хоть подобиє його, — то, звісно, будемо радіти.

Купчанку одписав на цих днях. Мабуть, буде не доволен. Я йому між инчими дав лекцію російського язика: так як він пише, не можна печатати у Росії. А по своєму він писав у (Буков. Зорі) гарненько. Не вже їх і Раевский не виучить по великор.?¹⁾ Боян не далеко зайде, як так буде писатись. Одначе, лучше б, коли б виходить почав, — Правду, може б, підогнав. — При случаї спитаю, — скільки мусить стоїть видаванне таких 4 книг у місяць, як „Правда“ на год 500—1000 примірн. У мене инколи крутиться ідея завести у Відні журнал „Січ“, щоб погубити „Правду“. Без шутки, — одпишіть мені на це питання. —

Я Вам дав тільки мороку з книгами. Бачте, Konvers. Lexicon можна і завше буде найти, — d. Z. d. D. M. G. я думав купити для университета, — та празники задержали діла там, — так що я доси не получив грошей на книги. Де що ж мені треба було, — достану у Мюнхені од Зибера, бо то виданя Мюнхенскі. Тепер посилаю тільки 10 рубл. на усякий случай. На перший раз купіть мені ті Львовскі книжки для Морфіля та Антропологію, як не куплена, та ще Richter Unterricht in der Muttersprache und seine nationale Bedeutung. Leipz. 1872. (була рецензія у N. Fr. Pr. 8. Jan. 1873). Та, мабуть, я вже й буду Вам щось винен. — Антропологію удержіть у себе, — а Richter'а під паском, а не посилкою пришліть: як велика, — перервіть, але не думаю, щоб дуже велика. — Та напишіть мені, чи можна на Ваше имя послати з Венеції кілька книг куплених мною (сбірники ит. нар. поезій), щоб були у Відні, або у Львові, поки я буду їхати у Росію.

Про сібрники легенд і т. д. не забувайте. —

¹⁾ Далі переч. „Одна у їхніому“.

Що таке сталось з Желіховским (де він і чого мовчить?) — чи не до його односиться телеграма у N. Fr. Pr. 30 Jan., що Станиславовські гімназисти одрікаються од козацької читанки і требують рутенської? Що цей сон означає? А також¹⁾ і другий: що обидві русинські партії надумались стать федералістами, як полякам уступки зроблені будуть? —

Тепер вже їм зроблені уступки? —

Чи висилати мені дальш вирізки з СПВ., чи ні?

Ваш щирый

М. Драгоманов

Коли будете скоро писати хроніку українську для Правди, — то прибавте ці факти:

1) 9 Янв. Н. И. Костомаров читав у етногр. віділі геогр. общ. у Петерб., статтю про укр. думи про чорноморські походи; він мав окрім печатних варьянтів, ще писані, і між ними збірник дум писаний вѣ XVIII в., у котрому окрім важних варьянтів, є одна дума зовсім невідома; збірник цей тепер є власність проф. дерпт. ун(іверсите)та Котляревского.

2) 17 Янв. у годовому зборі Имп. Р. Геогр. Общ. були виложені між инчими новонапечатаними виданнями товариства: з трудів етнограф. - стат. експед. П. П. Чубинского у „Югозападний край“ (правобережну Україну) 1 й вип. 1-го тому — повір'я Малоросіян, VI-й том — волостні суди, 1-й вип. VII тому (—) розсліди про євреїв і поляків правобережної України, — напечатані під надзором п. Гильтебранта. —

3) у 1 N В. напечатані Костомарова: Преданія первоначальной Русской лѣтописі, — де ці преданія урівнюються з народними українськими, і Русскіє вѣ Галиціи. Литературныя и политическія замѣтки. М. Т—ва.

4) до 1 N Архитектурнаго Альбома у Петерб. приложенна картинка академика М. О. Микѣшина — Малоросіянка. (NB. за що у Вас пишуть, Микитин? Ви колись питали відкі(л)я він? — Білорус)

5) У Варшаві вийшла книга проф. Колосова: очерки исторіи звуков и формъ русскаго языка съ XI по XVI столѣтіе. Ц. 1 р. 50 коп.

Коли будете писати Подолінескому, то попросіть його розстаратись як небудь улізти у бібліотеку музея польского в Рап-

¹⁾ В опіт. „какож“.

перевілі і подивитись у письмах¹⁾ N 23 Trois lettres de M. Orlik²⁾; N 43. lettres de Lelevel à Duchinski. 52 lettre de I. St. Mill., — а особливо у манускриптах: N 11 petit recueil de chants ruthènes populaires. Послідні попрошу переписати. Каталог Музею є печатний — 1872.

Я подививсь ще раз на календарь Чуб—ского і згадав, що я не отвічав Вам нічого на запрос про памятник Хм. — При календарі Чуб. приложен рисунок ціого памятника, к(отр)ий мені дуже не подобавсь у цілому, — хоть етнографичні фігури мусять бути нічого собі та і фігура Хм. плоха. На Ваши³⁾ слова тепер скажу, що інтеллигенція російська — тут ні при чому. Памятник неожиданно скомпоновали Микішин, вертаючись з Сербії і Юзефович під наїтієм тома актів про Палія у 1868 р. Як стала звісна ідея памятника, я її вилаяв СПВідом(ост)ях. У Петерб. Мик. показав модель царю. Цей сказав, що посовітуєсь з знаючими русскую історію. М. між інчими покликав Костомарова. К. сказав теж, що трупи і побиті люде не годяться. Царь знову подивився і посовітував труп закрити чим не будь. Микішин згодивсь. У тишині йшло діло, — а потім М. представ перед комитет, коєго головою був Юзефович. Час переменявсь, — і гайдамацький замисель М—на уже самому Юзефовичу показавсь неладним, — але поспорили, та й рішили зоставити по старому. Я не знаю, чому ніхто ново не підніма речі(,) щоб надпись перемінити на: „вибью із неволі увесь руский народ“. Колись я про це писав, та тепер обридло. Добре в усякому разі⁴⁾ і те, до гетьмана і кобзаря посадять, — а остатне можна буде переробити колись. Ідея ж більш українофільська і гайдамацька, ніж російська.

Забув я подякувати Вас і за Reform. Я усе не можу увійти в смак ташкентско-хивінського питання, усе думаю: хай іому чорт, — але чого доброго, N. Fr. Presse зробить з мене ташкентского патріота, так їй хочеться(,) щоб Англія і Росія ухопились за чуба за ташкентців. Я часто г(л)ядючи на заходню пресу (думав?): невже не можна при конституційному життю і при поділі на партії честь і розум зберегти, — а не бути парціальною перекупкою, як усяки Press'я.

Що сей новий сон означа: у N. Fr. Pr. читаю, що митрополитска консисторія не велить попам Слово виписувати? —

¹⁾ Зразу було „манускриптах“. ²⁾ Далі переч. „а особливо“.

³⁾ Можливо, що тут якесь инше слово; написано властиво „Васьми“.

⁴⁾ В ориг. хибно „речі“.

По усеіму видно, що у Галиччині настають переломи по усім бокам життя, — і тим гірче мені, що не ма органа ні у Вас, ні у нас, щоб опанував позицію і зібрав нове вино у міхи нові. Щоб показати, як у нас стоїть діло, наведу Вам кілька слов з письма Стасюлевича, що получив сіюдня: „Ваші Русскіє въ Галиціи“ не хотять кончиться и въ Февралѣ, — а на бѣду Ви сами справедливо замѣтили, хто у насъ о братахъ славянахъ общество думаетъ не болѣе, какъ и о прошлогодномъ снѣгѣ. Вотъ почему большая статья о Галиціи(и), даже если бы она была написана и Вашимъ перомъ, нашему обществу покажется сильнымъ пріемомъ. Я даже думаю, съ Вашего позволенія конецъ отдѣлить въ отдѣльную статью съ новымъ¹⁾ заглавіемъ и пустить ее хоть черезъ мѣсяць“. — От бачите, як обрид у Россіи слав. комитет і як через централизм одних, другі упадають у російський або великоруский сепаратизм! А меж тим именно російські либерали, коли б узялись по своєму за слав. питання, могли б мати вплив і у себе на поляків, та через них і на Австрію, не допускаючи поляків до того, що вони тепер роблять. Та в усякому разі цей петербургський сепаратизм має свою вигоду, бо показує, що до панславизма далеко і що кожний з противупанславистних елементів може собі працювати безпечно. Тільки уп'ять горе: і поляки і русини роблять чорт зна що, — або нічого не роблять. Ій богу, як подивишся на славяншину, то згадуєш слова Гоголевого городничого: „нічого не вижу, вижу какіе то свинные рыла вмѣсто лицъ“! И довго воно так буде? — Мудрий Эдиш разрѣши!

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень дня 1/13 Лютого 1873.

Високоповажані Михайле Пегровичу!

Дуже дивуюсь, а лучше, безпокоюся, не одержавши від Вас и досі одвіту на лист мій з 27. м. м., — від ще 18 Января письма від Вас не мав! Може бути, постигла Ваш одвіт не звичайна судьба почтова, — та знаючи що Терлецький теж немає від Вас листу, починаю боятись, чи хорони Боже не занедужали Ви або хто з Ваших серед сего ніякого воздуха, що

¹⁾ В ориг. „новымъ“!

тут у Відні дійсно уже став бути ідовитим: за себе самого налічив я сими тижнями 11 днів що острійшої болізни, хотай тільки катаральної, — одно з другим, приходить ся ще пару неділь а може й місяць оставатись у Відні. —

„Записки охотника“, не знаю як кому з наших, але мині так показались, що зівсім не могу собі уформувати суду. Коли се етнографія¹⁾, так чомуж не записана дословно, — щоб могли ми зложити виразно типи мужиків великоруських, не похожих на свойські наші типи нарідні? Колиж сі чужі типи правдиво-рисовав Тургенів з висказанням наміром, що се типи его свойські, то и читає їх и тільки Великорус властивим оком и поглядом, — виходить, — Т—ів по національній приналежности писатель тільки й великоруський²⁾, которого ориґінальні и мисли и хатні описи великоруські спонукали чужоземців до перекладу. Так чужоземці ласі знати саму основу Росії, віддаючи їй ба-ласт романів з поверховної, їхної жизни, которий ледви в про-порції стоїть с тим числом переведеного научного, що вхід має в Росію: для науки треба атмосфери, треба простору, — и, ad rem Лобова, скажу, — що не розумію, чого правитель-ство хотьби паспортами дає так закидати и негарно буяти, умам, як се дієся з алхімістами, сілськими панками, що культивують хемию etc, — и з городськими соціялістами³⁾. Іменно сі по-слідні мині ненавистні, по нашому, нигілісти з одним знаменем: кріпкого страху перед всемогучим правительством, которі и тільки дожидають месси з заграниці, де робітники вже забираются до господарства. На тім кінчилаб ся и борба з пекельною буржва-зією, про котору уформовали собі зівсім фантастичний образ, та лиху не кінчится, — бо „завязавши університетські читалні за чергою книжок „свободних“, и молодечі газетки, відривають молодіж від самосознання у себе, від плодового підготовлення граждан будучих, до щирого, але пустого карколомства на слу-чай, а до ліні богатирської тим часом. И горе мині, Мих. Петр! мало не посватавшись с коммунуою⁴⁾ я тепер дізнаюся, що „як у мене пару десятин землі, тогда я — буржва, и со

¹⁾ Коло сего і дальшого, з боку, Др—ів завважав: „индивид. побачте більш подр. двор.“

²⁾ Слова „писатель тільки й великоруський“ Др—ів підчер-кнув і завважав з боку: „и великор. и росс. (роман)“.

³⁾ Слова „з городськими соціялістами“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Слова „мало не посватавшись с коммунуою“ Др—ів підчер-кнув і, з боку, зачеркнув усі дальші слова, до кінця сего реченя.

мною надо баротса"! Ще не вимовнійша пронія судьби друга заставляє мене даже, o tempora, o mores! боронити Росію даже конкретну протів її синів пітомих, закохуючись все більше и більше в Пйпині и статтях п. Толмачева¹⁾. —

Та ніколи міні широко думами літати, ато й коротко пишу, що статтю „Русскіе в Галиціи“ в Январській книжці я ще Января роздобув и прочитав, тільки дуже живо, так що тепер одно тільки замічу: коли ще пора, добреб додати, що галицькі верховодці и депутати були травестією людей чисто-польських, з консеквенціями²⁾. Сю сторону неперемінно розсвітимо с часом, з безпосередного погляду, и самі, на тепер и до тепер не ма в Галичині такого, щоб так чесав наших святоюрців, як Михайло Петрович, щоби здоров був!

На щасте, „згода між русинами а рускими“ відбувається тільки в Галичині. Перший debut нового редактора Романчука и вийшов лучшим по тенденції як по методі, — некролог при недостаточній хроніці як раз добре нагодився. Пюрко, доведений туй туй до переписки з Вами, покинув Львів, и не зараз найду другого там знакового. Навроцький³⁾, не знаючи, де я обертаюся, не пише нічого. Желехівський, одітхнувши трохи після гармідера Станіславського, звіщав мене минувшого тижня, що обновить переписку з Вами.

Намісництво Голуховського не дозволило збирати складки для робітничого „Побратима“, Сушкевич рекурсує. И 1867. найшло воно ціль „Просвіти“: елементарну науку“ революційною (staatsgefährlich), — тепер же народовці задумали, визволити молодіж ремісничу с під виховання польського: умисленною темнотою и фанатизмом держати в городах люд уличний, комендований до терроризованя сходин, або на Kanonnenfutter. —

Централістична реформа виборів (Directe Wahlen) приходить завтра на стіл, з неділі буде дебата. Поляки кокетують, міністера поступає ім на случай їх помочі міністра, Зиблікевича, — перевертня нашого по 1848 р. Так стали би поляки у zenіту свого верховодства, и добре б було, скоро би держачи нас, побачили с часом, що держать соціялістів, яко дарунок Байста⁴⁾! З другої сторони интересно слідити, що наші молодші

¹⁾ Толмачев (Т—ов) — псевдонім Др—ва (драгоман = товмач).

²⁾ Коло сего, з боку, Др—ів завважав: „додано“.

³⁾ Слово „Навроцький“ підчеркнено Др—вим.

⁴⁾ Слова „с часом, що держать соціялістів, яко дарунок Байста“ і дальші „которої обект: Росія“ підчеркнені Др—вим, але ничим — зеленим — оливцем.

кацапи по повітах и даже в „Основі“, а що дивніше, в Холмі кристалізуються в Бакунінову дружину, котрої обект: Росія, — а так и миссия „Слова“, а именно Раєвського у Відні в нову, несподівану фазу вступає. Про п. Раєвського и ёго подвигах в славянстві віденським требаб ширше писати, на тепер доста замітити, що я via Флоренція познакомившись с Купчанком, довів до сёго, що він розкошує над казками Рудченка и др, и лагодиться серъозно и умістно вести далі свої записки гуцульські, — Ви ёго листами не покидайте. — Одушевлений він „Русскими въ Галиціи“¹⁾. —

„Слово“ підняло заверюху протів Св. Юра за послання Малиновського, которий в уряду попам заказує, держати и читати „Слово“: думается в Св. Юрі о оруанізації полігично-клерикальної партії в Галичині (Тироль), з власним монітером (може „Сіоном“). —

Справа з вишивками завершаєся фактом, що и Волохи кріпко вишивають, становлячи одностайний перехід италян и сербів, (с хорватами) до українців. Минувшого року бачив я тут на виставці „Kunst-Industrie“ убори словенські, а між ними сорочку, скрізь біло гафто(вану?) в арабески, з червоними мережками на рукавах и рубцях. Та, именно до Волохів, не легко зайти, — хоть де чого надіюся від Др. Михалаяка с Черновець и старого Установича и ёго дівчат в Сочаві. Мій товариш Ганінчак з ними знакомий. — Головна але найтяща річ, дістати строї централні, з Букарешта, Галача и Берлада, — але и се не по за границями можливости. Поступати приходится прямо, не сподіючись ніякої підмоги на дане в волоській, літературі убогій. —

Для цікавости подаю Вам дві записці моїх кореспонденток таки з Январа 1873 р, — перша про настанє світа, (вона з другими прийде Вам до збірника), друга: як виображає нарід сам свій бит власний; за обективний момент стає погляд на давнину, — котора, звісно, не минула, тільки розвилась(,) нинішнім битом ставши.

Збірник Скоморовеско(го) Осипа получил (більший збірник Ивана тепер в руках Олекс. Барвинського, — затребую). Збірник сей небогатий, та интересний як илюстрация часів до 1837 р, и тому ёго на оказ Вам пересилаю.

¹⁾ Слова „Русскими въ Галиціи“ и дальші „заверюху протів Св. Юра“ підчеркнув Др—ів звичайним олівцем.

У Відні познакомивсь я, але досі мало, з Манделштамом с Київа, Вашим знакомим.

П. Косач звідувавсь оногді про спис жерел в справі крестянській в Галичині. Не зараз зможу одвіт подати, — та за разом и научну переписку з Вашою сестрою.

Сеї хвилі получив пиcьмо Ваше з грошима від 5 и 9. с. м., книги незабаром вишлю, и спишусь с Партицьким про Морфиля, ktorому все таки здалась би граматика Осадца. Календаря Суворина у мене 1. екз., та передам ёго Терлецькому, который укладає хроніку по Вашому показу. До неї и дальших вирізків дожидаю; календаря Чубинського не потребував ще, бо не було коли. Лист Ваш з Гайдельберга прикладаю, наколи у Вас час, приготувити з него статтю до „Правди“: вона дуже потрібна, и, колиб час у мене найшовся борше, як у Вас, — радби по листу її вилагодити. Генеза еміграційної „сволочи“ (у Янв. „Правді) міні, чисто, незвісна. Ви помиляєтесь, може думаючи, що її жерелом лист Житецького (до мене). —

Вашій Пані низенько клонюсь

Ваш

Бучинський.

14/2 873.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 20. Лютого 1873“).

Флоренція 1873, 17¹) Феврала.

L' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Сіогодня вранці получив Ваше пісьмо, високоповажний и любий приятелю Мелитон Осипович! Одвічаю зараз, хоть голова болить несказанно, — значить, як що не до ладу скажу, то не осудить. Справди скрізь якесь паскудне повітря. Тут де які з форестьерів, руських і німців так то поболіли якось чудно головами та нервами, що попропадали од апоплексії. Перве знаю од²) дочки давнього хазяїна, а друге од великого філософа Франческо, прислужника нашого отельця, — который, т. є. Франческо, а не отель, на запитання: од чого? — каже,

¹) Зразу було „16“. ²) Далі переч. „стар“.

з чисто флорентінским¹⁾ глибокомислієм: Ne! la staggione! — Одначе, обернімось до діла!

Про Тургенева ще годі судити конечно, бо „Хорь и Калинычъ“ далеко не з лучших діл у „Записках Охотника“. Рудченко вибрав це для того, щоб вказати на індивідуалізацію характерів селянських у Т—ва, і щоб²⁾ оцінити цей бік Хоря и К. я Вас тільки попрошу зрівняти з „Халерою“ Шашкевича, у котрій якось по суздальському богомазю намаліована „кака“ і „цяця“ і овсі не вияснені з чого „кака“ такою стала і з чого вона капості робить. „Х. и К.“ це не повість, а характеристика, — як колись казали у російській літературі, „фізіологическій очеркъ“, — і, думаю, як така вона має свою ціну і доси (а у 1847³⁾ р. і подавно! Більш мусите бути задоволені „Бѣжинымъ Лугомъ“, котрий давно вже перевів Р. і послав у „Правду“. Там мало того, що п'ять-шість діток мужицьких змаліовані так індивідуально⁴⁾, і так живо, що бачиш їх і бачиш, що буде з них, як виростуть, але окрім того чотирі-п'ять ландшафтів також індивідуалізовані і живо намальовані, що мов справди живеш! Та це й мова — музика! Усе як обточено, — і у артистичному погляді не ма у Тр—гва лучшого і доси. Я ще совітував Р—ку перевести „Бурмистра“, де окрім типу мужицького міроїда ще пан преставлений з французькими манерами⁵⁾ тії постаті, ще тепер би le parti d'ordre назв'ять треба. Для приміру драматичности з народніх⁶⁾ повістей Тргва найлуччі Муму, а особливо „Постоялый Дворъ“, з котрих послідне я совітував Р—кові, або його братові перевести. Це булаб послідньому⁷⁾ добра школа, бо молодим беллетристам і великорусским бракус уміня композиції і зведення до купи реального матер'ялу, — а українским навіть і самого розуму реального. Про індивідуалізацію вже і казати нічого. — От той то талант композиції і те багатство індивідуумів і дало Т—ву славу у Европі, — що Жорж Занд не давно, зовсім не як комплимент, посилаючи Тргву свої остатні повісті сказала голосно, що не може похвалитись тим, щоб так вводили у життє, як Т—в. Ви вгадали одну причину слави Тргва у Европі, —

¹⁾ Зразу було „филосо(фським)“. ²⁾ Далі переч. „зрі“. ³⁾ Зразу, вкінці була цифра „8“, але потім вона поправлена на 7 і то ишим, червонявим атраментом, себ то при перечитуваню листа. ⁴⁾ Далі переч. „що“. ⁵⁾ Далі переч. „з того ордену, що“. ⁶⁾ Слово „народніх“ додано червонявим атраментом. ⁷⁾ Слово „послідньому“ написано червоняво; зразу стояло: „іюму“.

що показує невідомих людей (а на те наука і искусство, щоб нам життя показувати), — але як би не було у його артизму і талану композиції європейського(,) то не піднялись би його оповідання вище яких небудь анекдотів про жителів Борнео і т. д. З Трговим вийшла ще така чудасія, що годів 3—4 у Європі його вище ставили, ніж у Росії, де молода публіка була розсержена „Отцами і Дітьми“ і де піднявшася зразу хвиля хоть і здорової, але невмищої бурси з Низовья Волги і Сибірі, опанувала було літературу і поставила абстракт(н)е переложеніє соціальних доктрин у повісти (на образ *tolle me, tu mi, mis, si declinare domus vis*), або накиданне фактів *in crudo* вище усього у искусстві. Але це пройшло, — хоть і Тв проходить і його робота мусить вже стати въ кивоті історії та для студії новим майстрам(,) звісно не обізьянскої. Нашим молодим майстрам особливо така студія потрібна. — Що до руськості і великоруськості Тргова, то скажу, що він і всеросійський (россійський) і великорусський писатель. Всеросійський він у романах, де малює типи освіченої громади (Рудин, Дворянское Гніздо, Наканунѣ, Отцы и Дѣти і т. д.), — великоруський, там де великоруське простонародде¹⁾ малює. Одначе, чи од того, що він вміє чоловіка знайти скрізь, чи од того, що його типи узяті з великоруської України (Курска, Орл., Кал. губ.), — тільки його мужики не б'ють нас, українців, одрубним великоруським духом, як у Писемского (Лѣшій, Плотничья Артель), або у Островского. Одначе у Постоялому Дворі у Тгва чисто і різко намалювані великоруські типи, — і коли Ви тепер особливо учитесь²⁾ по великоруському, то яб совітував Вам дуже достати П. Дв. і прочитати. Не вже у Відні не має Т—ва?

Що до Лобова і коммуні, — то, не маючи од Вас деталів, можу сидити про Ваші³⁾ спори и „горя“ тільки виображаючи собі їх з обцих, типичних фактів, які сам знаю. У Вашому гніву на соціалізм трохи бачу, простіть, „одеталость“ австрійця. У Вас усе зведене на борбу країв та народностей за автономію, — і це Ваше важне діло, — але⁴⁾ за те другі питання, соціальні і самі культурні, у Вас через те так далеко заховані до часу, у порівнанню з другими громадами, которі чи так, чи сяк, але вже кінчили будовню своєї хати (як франзузи, англи-

¹⁾ Простонароддє. ²⁾ В ориг. „учитись“. ³⁾ Далі переч. „дебати“. ⁴⁾ Далі переч. „як“.

чане, сами німці, — і простіть продерзновеніє, — росіяне, особливо великоруси), — що Ви аж сердитесь як Вам нагадують про них і боїтесь¹⁾, щоб, як виперти ще нові питання, то так поділитесь на кадри, що вже зовсім нічого не можна буде розібрати. Думаю, що Ви трохи праві, особливо галичане, бо Вас не багато, та й ті поділені. Але думаю, що усе таки питання соціально-культурні головніші для чоловіка, — і усі другі, політичні, національні і т. д. тільки тоді і ціну мають, коли ведуть до будування кращої основи чи домовини для соціально-культурного життя животом і головою. Думаю, що можна б починати більш енергично пускати ці нові питання у Вашу політично-національну боротьбу, ніж це робиться у Австрії. Так, чі сяк, а славяне — мужики, пролетаріат, — так їм де що з соціалізму згодилось би. Мені якось чудно, що з поведи реформи²⁾ виборів не тільки Ваші і поляки, але і чехи усіх святих Вацлавів і т. д. перебрали, — а того ніхто й не згадав, що як не верти, а австрійська виборча система ніякого³⁾ народу не виводить ні в рехсрат, ні в сейми, — і що як би справди реформу виборчу зробить ліберальну, то чі не підняли б тоді крик німці ще дужче чехів. — Але коли у Вас я бачу австрійську одсталість, то у наших соціалістів на парижський манер бачу теж одсталість свого роду, бо соціалізм 30—40-х років побив ще Прудон. Окрім того я вже писав Вам, що французський соціалізм городський не зовсім годиться для сільської землі, як Росія, — бо вже і у самій Франції піднімається шар сільсько-демократичний, котрий якось по своєму переставить усе питання демократичне. А до того ростуща соціальна наука і розум самих городских класів наказує на другі способи розв'язання соціального питання, ніж парижська коммуна. Та й коммуна ця була на $\frac{1}{3}$ од малости кислороду⁴⁾ при Напол., а на $\frac{1}{3}$ од Трошю і К-о. І наші російські⁵⁾ демократи роблять соціалістами, а з соціалістів комуністами, а то і нечаєвцями тож од малости кислороду при III отдѣл., — та ще од однієї курьозної причини. Попівсько-панська реакція послідніх часів з своїм классицизмом одігнали молодіж од філологічних факультетів (та ще брак честних і талантливих професорів на цих

¹⁾ Далі переч. „думую що і“. ²⁾ В ориг. „реформи“. ³⁾ Слова „ніякого“ і „не (піднялиб)“ додано червоною атраментом. ⁴⁾ Зразу було „зливаний(?) наводі“. ⁵⁾ Зразу було „Біда наших російських соціалістів“.

факультетах¹⁾, — бо що живіше, зразу кидається у літературу і боїться митарств магістерства і докторства) — од того виключивши юристів, про которых ще Бекон Веруламский сказав, що вони quasi in vinculis sermocinantur, живі сили з молодіжі ідуть найбільш у природно-научний факультет, та у медици. Там хоть не забивають голов, хоть и не дуже розвивають. І от молоді химики, медики і т. д. починають трактувати соціальний вопрос, — або ще й технологи, агрономи і т. д., которі вже і своїх діл не²⁾ звикли досліджувати науковим методом, бо їхні науки не чисті, а прикладні. Ну, і звісно: „біда коль сапоги начнег тачать пирожник“³⁾, як каже Крилов. Скорость руського ума і административні листи(н)кги великорусів⁴⁾ (як у комічному розказі Горбунова про⁵⁾ „уми́йшого чоловіка и шельму великую Наполеондера, що зразу „всімь французамъ: ты, говоритъ, поди сюда, — а ты, говоритъ, поди туда! кінчають біду. А до того додам, що й справді, як знаєть з його⁶⁾ гейдельбергского посланія, у Вел. Русі еманципація крестьян не блистательно пішла, та ще і⁷⁾ фабричний пролетаріят таки єсть⁸⁾, — от і думають про комуну⁹⁾, — коли у краю, де ще й доси $\frac{1}{3}$ часть землі у одній Евр. Росії не поділена, т. е. і доси власність держави, можна б видумати свої власні варьяції соціалізму, — (правда¹⁰⁾ можна і проспати цю можливість, хоть і трудно, щоб у часи, коли все таки є наука і печать, зовсім проспати 100.000.000 землі!) Багато ще єсть у нашому комунілізмі студентского, т. е. скоропреходячого. Але те все нічого! Як хто задержить у себе „священн(ы)й пылъ юности“, та не попаде ні до Нечаева, ні до Шувалова, а то і друге усе таки рідкість, — то той соціалізм усе таки своє добро зробить і робить, — бо на практиці він кінчається демократичною роботою у школі, у земстві і т. д.¹¹⁾.

Це ж скажу я і на Вашу звістку про те, що з Плянщини та виходить Бакунинщина. Я ждав того, — але не так скоро. Багато курьозу побачимо, значить, але впять то ні-

¹⁾ Слова „на цих факультетах“ додано червонявим атраментом.

²⁾ Далі переч. „можу(ть)“. ³⁾ Зразу було „сапожник“. ⁴⁾ Далі переч. „кінчають(ь)“. ⁵⁾ Далі переч. „Наполеондера“. ⁶⁾ Далі переч. „колишн(ього)“. ⁷⁾ Далі переч. „робочий“. ⁸⁾ Далі переч. „Але“. ⁹⁾ Далі переч. „Але це“. ¹⁰⁾ Зразу було „хоть“. ¹¹⁾ Від „бо“ дописано пізніше, червонявим атраментом.

чого; — висівки одпадуть, буде борошно. Я ще думаю, що як Площанський перейде через Бакунина, то зробить народовцем, — бо у Росії нігілізм, славянофільство і українофільство то, як каже граф Тарновський (про нього низче) про Pologne, Lithuanie et Ruthénie, три квітки, зрісших на одному дереві, — мужицеству: усі бо ми *chłopy jesteśmy!* А курьози будуть!.. ~~Пожалуста деталів побільш дайте~~, — бо я даже о. Раєвського вважаю за мого, до того мало я ознайомлений з Віднем. А поки скажу, к приміру Купчанки, що як будете себе держати вміючи, то на науку та на хлопство, хоть и + Росія можете усіх чесних людей з Основи переловити, — і буде то нова прорія судьби, як Ви кажете, котору я Вам предрикав іще на пустирі коло *Votiv Kirche*, коли пам'ятаєте. — Так пожалуста деталів мені побільш про це усе. Та й про Станиславські і Львовські скандали я, окрім телеграмм у *N. Fr. Presse* нічого не знаю. А насчет Бакунина(и) і соціалізму я скажу Вам, що достаньте Ви де небудь Посмертнія сочиненія Герцена. Яка мені досада, що мій екземпляр, назначавшийся для Львова десь задів, а тим часом отдав сестрі другий. А тут не достанеш. Я вже писав Подолинському¹⁾ у Цюрих, щоб Вам послав. Там Ви знайдете окрім²⁾ переважного про поляків, ще про Бакунина, нігілістів и *profession* соціаліста-позитивіста у письмахъ въ другу, т. е. к тому(же) Бак—ну. А „Былое і Думи“, т. е. мемуари Герцена, то я б прохав Вас купити для мене і держати поки у бібліотеці Січі — хай читаються³⁾. —

Душевно радію, що „Русскіе въ Галиціи“ не тільки Вам, але і Купчанку прийшлись по серцю (про посліднього я б просив Вас більш написати). Мені Стасюлевич писав, що одтиски будуть (я прохав 50). Завтра жду феєральську частъ. Те, що Ви хочете, щоб я додав про полячество святоюрців, — мені здається, я дуже ясно написав у Январській часті, хоть і невеликим числом фактів. Не оставляйте мене звістками про ефект. — Та відкіля Ви видираєте В. Європи?) А я Купч.⁴⁾ листами не zostавляю; учора послав, і як нарешт, посовітував йому прочитати Рудченка за рекомендацією Буслаєва.

Гейдельбергське письмо верну Вам скоро, — нічого не добавивши: бачу, що исторична часть написана так, що не бу-

¹⁾ Сергієва? ²⁾ Далі переч. „любопытного“. ³⁾ Від „А Былое“ дописано пізніше, червоным атраментом. ⁴⁾ Купчанка.

дучи у Росії нічого не можу додати, та й ні для чого, — бо суть уся сказана. Статистичні цифри про викуп земель по губерніям, знайдете у Суворина (стр. 346. 347), — я б совітував для порівняння, окрім губерній малоросійських і новоросійських, ще і кілька великоросійських¹⁾ привести з minimum і maximum. А скільки саме ляхи було вкрали землі проти инвентарів у правобічній Україні і скільки наши Гракхи югозападного края, як колись казала покойна Вѣсть, одібрали(,) того ніяк не допрошусь од одного з Граків, т. є. Косача, — але не менш $1\frac{1}{2}$ —2 мільйонів десятин. Коли считаєте статтю цю потрібною, то, зробіть будьте ласкаві, переробку її для „Правди“ самі, — бо я скоро здурію од роботи.

Слава богу, хоть италянску завтра сбуду остатню коректуру. Перва половина, що напечатана, вже зробила скандалу, та, думаю, і пользу деяку. Зветься вона *Etnografia e Storia*, — і одвічаючи на питання: що таке рутены? ріша його проти Духинського і його французских учеників. Я вже Вам казав, що до одного з них Laveley, Де Губернатис писав, що мовляв, таке й таке буде, так не сердься. Тепер Лавеле пише, що буцим то він ніколи не казав, що *les Ruthènes sont le polonais*, а тільки, що вони *les veritables russus*. Прости його боже! аби уперед не брехав. Покажіть, каже Вашему *Ukraino* мою статтю въ *Forthnightly Review*, то він побачить, що я не ворог русским. Бачив, — хвалить доброту руських, а особливо Александра Николаевича і жде, що Пруссія Польщу возобновить, щоб між Росією і Европою барьер оборони постановити. *Gut Morgen, Herr Fischer!* або сь чѣмъ тебя и поздравляю! Однакж думаю, що у французській публиці тепер стаття буде²⁾ принята добре. — Більш потіхи, ніж Лавеле, зробив мені гр. Тарновскій. Приїхав цей граф, *polonais-ruthène* у Флор. і концерт дав *gratis*, оперу пише *Rienzi*, і драму — теж (найшов Америку знову; ах! к слову: ну, не дурень Дзідудушицькій з своїми *Powiesci z Wschodu a Zachodu* у *Kraj!* Од третичного чоловіка почав і доси тільки до Семирамиди дійшов, а вже в середині українців у Єгипет водив!) З де Губ.³⁾ увійшов у дружбу зашкурню і мраморний медальон велів з його робити (треба сказати, що

¹⁾ Зразу було „білоруських“. ²⁾ В ориг. „будете“. ³⁾ З Де Губернатисом.

де Губ. гарний чоловік, але пресуетний, та до медальона зовсім не годиться(,) бо дуже некрасивий), — і поїхав у Рим. Коли це моя стаття. Він пиcьмо: Ви, каже, помогли кинуть камінь на мою отчизну; Польша, Литва и Русь — — — Ruthénie все получила отъ Польші: мову, культуру и христіанство. (Я свиснув трохи а де Губ. сам побачив, що бог зна куди пан граф забравсь), особенну Рутенію видумав Стадіон, а Россія підхопила, так що сама Австрія тепер кається и т. д. Де Губ. мабуть, згоряча трохи таки піддався аргументам графським, чі медальона втратити боявсь, — тільки написав, на 2-ій половині моєї статті (Letteratura) два примічання, не дуже то приличних¹⁾ италіянському демократові: 1) коло того місця, де я кажу як обертається школьна Рада у Галиччині, — він прибавив, що це, може, репресалія за Россію у Польші, — тільки він не совітує полякам так робити, а дучше показати *pobile suor*, которе вони так часто показували. 2) коло того місця де я резюмую²⁾ промову Качали, — прибавив, що він благороднішої ідеї, — але не дума, щоб з *notevolissimo scritto di Ukraino* вийшло³⁾ замирення між поляками и народом руським, (мов би послідний буде читати нашу *Rivista*), бо автор дуже прихильний до народу, але повен злоби до *nobiltà polacca*, — а ця *nobiltà* зробила усю *gloriosa storia polacca* і тепер держить у собі *sacro fuoco* і т. д. А я, не тільки що і у первій і у другій половині статті наказав про те, що ляхи право мають на свою землю і автономію, — але і почти нічого од себе проти панів не казав, а тільки резюмував дещо з Шевченка, та розказав про Граматку Куліша, та про могилу Ш. та привів цитату полицейску з книги Вл. Мицкевича! Поговорили ми, прочитав мені де Губ. листи Лавеле і Тарновского (послідній усе казав *entre nous*) — і, сд(а)ється охладився. В усякому разі, каже, що за факти, за біографію Шевченка и Федьковича спасибі велике і т. д. А нам, звісно, самим факти довести до світу європейского найголовніше, — а сентименти розводять, нехай пани розводять, коли брехать не позволять, як колись брехали.

Я доси ще не писав Партицкому, — бо не знаю, як писати і куди. Пожалуйста Ви напишіть йому про Морфилля, — кото(ро)ому прямо можно⁴⁾ у Оксфорд, 4 Clarendon Vil-

¹⁾ Зразу було „рекком“. ²⁾ Зразу було „резюмуючи“. ³⁾ В ориг. „вийшла“. ⁴⁾ Далі переч. „писати“.

lias, а то і University. Треба спішити, поки горяче. От яке не хитре дільце Obrist'a про Шевченка, а усе таки Морфилль з ніого пізнав про нашого Тараса. Не памятаю, чи я виписав¹⁾, що М. каже мені про це. „Я, каже, недавно прочитав німецьку звістку про Ш., которий, здається, зовсім оживив южноруські думи. Він має безспорно великий талант лиричної поезії і нагадує англійському читателю²⁾ Бёрнса“. А коли Морфилль у своєму систематичному ділі нас у порядоч(н)ий чин возведе, — то у других ще більш підібье цікавість.

18. Февр. — Получив 2-й N. „Вѣст. Евр.“, — а в ніому 2 статтю Р. въ Гал. Боюсь, що Вам подобається менш, ніж перва, бо тут трохи зачеплені і народовці і може по Вашому дуже проведена потреба сепаратизма Гал. даже од Малороссіи, а за те³⁾ Малороссіи дуже уніонистична мірка проведена. Але⁴⁾ святоюрцям більш досталось, — та і у основу усього положена: становитись на свої ноги і на свій народ. — У тому ж N, як достанете, то прочитайте корреспонденцію з Варшави про польску журналистику. Побачите, що вже там „нігілізм“ завівсь, і вже там на ніого плачутся старі. Буде те і у Вас. Цікаво не те, що нігілізм завівсь, — бо він річ общеевропейська, але цікаво, що цей термин російської реакції ухопила польска, як ухопить і Ваша⁵⁾, — і через те єдна усю прогрессивну партію у Россіи і у Польщі і у Вас. Так ось де виходить звязка коли не усього славянства, то хоть закарпатського, сарматско-скиєского! Не православіє і не славянофільство, — а западничество і нігілізм, як це я розказував у Празі, при чому чехи дивились⁶⁾ як на божевільного. — Посилаю сіюгодня і остатню статтю Пипина і вирізки. Поклоніться од мене щиро Терлецькому. Тепер не пишу йому, бо усе потрібне написав Вам, — а води проливати не хочеться. Як Ви виїдете з Відня і як побачу хроніку в Правді, то напишу, що путніще Терлецьк. З книг Антропології не посилайте; удержіть у себе. А тільки Unterricht in Mutterspr.

Ваш

М. Драгоманов

¹⁾ В ориг. „виписув“! Далі ще „я“. ²⁾ Далі переч. „про“. ³⁾ А може й „до“, або „по“. ⁴⁾ Далі переч. „принц“. ⁵⁾ Далі переч. „Це ще“. ⁶⁾ Роз. на Др—ва.

Од Желіх. маю письмо. Од Навроцького щось довго не ма. — Писав я 2 рази.

(З боку червоним атраментом дописано:)

Цікаво ще у В. Евр. Алексій Слободинъ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(1.ІІІ. 1873¹)

Копія ІІІ 873

М. М. Драгом.

Тепер получив Ваше письмо з 16—18 Февраля и зараз за відпись беруся, зівсім не знаючи коли скінчити и від чого зачати, — таке коли не багатство, то різноманітність матеріала. А почну „Русскими в Галиції“ с книжки за феврал, которую я добув, ранче Вас, — таки в самій „Основі(!) Редакция посилає ім прямо, бо дотепер все закладав Равський — имя, як вся програма, — с которой мизерією радби через Вас круг ширший познакомити; ниже про него). — Поки за других, за себе скажу, що як²) у ній наших звиваєте, щоб за себе у себе дбали, не компромітуючи ділом конституцію, то я рад³) її с сею мислею ширити в крузі як найширшим, лагодячись, від себе и з власного погляду нашого наводити и⁴) факти (спізнену полескість) не в оправданя явленій с публічної жизни, а для того, щоб данного не скок, а перехід зробився до его розвитку. Жите само за приглядом показуєся и в нас так богатим, що не тільки з народом, але з его „a(b)gewirtschaftete Intelligenz“ „можно ділать чудеса“. —

Спеціально не можу промовчати, що⁵) сухі матеріи, як політика(?) австрійська протів українофілів (ще в „Обрусію“), а⁶) тут „Основане театра Галицького“ Вами о „стілько драматизовані, о скілько висушена річ Качали“. В „політиці“ неізнані міні дати зглядом симпатіи австр. ряду до „сепара-

¹) Дату даю на підставі нотатки в реєстрі про посилку Др—ву листа 1.ІІІ. 1873, якого в оригіналі нема. Чорнова писана зразу чорнилом, потім олівцем. ²) Далі переч. „ціль статні“. ³) Далі переч. „би“. ⁴) Далі переч. „обясняти“. ⁵) Далі переч. „раз“. ⁶) Далі переч. „история“.

тистів від Москви“, а в „основаню театру“ поміч польска, з ще неизвісненою думкою „відірвати наших від Москви“, — про бесіду ж Качали замітити мушу, що державно-правне, австр.-федеративне її направлення було и коректне, и конечно, по контексту обрадованої тогди¹⁾ матері, а так и винно бути вважаним частею нашого програму, по стороні державній. — От Ваша нагорода за замітки²⁾ *pro domo sua* Стасюлевича, — замітки, котрих я вже при читаню январської книжки сподівався! — Колиб борше одтиски. —

Про Купчанка давно бувби писав ширше, колиб міг був відділити его від справи з „Основою“ etc; тепер задумавши, писати Вам об сім ділі начну від него як представителя молодшої верстви сего товариства. До тепер він чистий продукт и матерьял сирий, менче других розвитий. Думав мало, а що гірше, може и втрає еластичність, свіжість духа, коли и далій сильну свою підприємчивість стане обертати по давньому: на вислуговане в самих мизерних журналах, хотай великих, и спосібних платити кореспонденції, бездушні, квантитативні, добре; добре по неопитности незрілого чоловіка сілського, котрий не знає ціни часови, и не бачить, як рваний денним політикерством категорії послідної, и счерпуючись невчасною продукцією и не дбає и трає можливість дбання найперших фондів освіти для себе, — не знає ціни своєї. Одно гарно, що він ще молодий и дуже, и повен дійсної первісної сили, а за сим не здивує Вас, коли Вам скажу, що він як з одної сторони безпечний, що він „експлуатує“ німецьких редакторів „Presse“³⁾, яко тайний секретар користуєся Расвським, и терроризує его и „Основу“, — так своєю дорогою розкошує в „Казках Народних Рудченка“, и в слід за сим фотографіями и рисунками строїв гуцульських, котрі оборотною поштою заслав вчєра, з описом Буковини в „Leipziger Illustrierte Ztg“, а котрим не надіється друку а тим менче „гонорованя“, бо опис зроблений⁴⁾ та слабо⁵⁾. На правдивий жаль находимо, що К—о тип, котрий молодіжи сильно заступлений, тип хлоповичів, що з душі народом помітають: на хлопство їх навертати не можна. Лише тільки купувати его и його пісні, котрі, прекрасні, я пере-

¹⁾ Далі переч. „цент“. ²⁾ Далі переч. „ad hoc“ ³⁾ Далі переч. „так з другої сторони“. ⁴⁾ Далі переч. „хоть коротко“. ⁵⁾ Далі переч.: „Взагалі, много спільного має К—о с Федьковичом, оба с посеред народа“.

глядав вчора, а найшов гарними яко доклад до збірника ? (ліричні поезиі нар.) ніяк на окремий збірник. Записки релігійозні з - абрама(?) я¹⁾ Вас про(шу?) ? Замічаю, що листи Ваші до него читаються або тільки коментую(тьс)я Раєвським, и Вам совітую писати осторожно(; для илюстрації Раєвськ(ого) секретаря прописую анекдоту, которого від К—а самого знаю: Онгоді (між?) ? всякими письмами о „стипендія“ получив Р—й лист від старенького попа (гали)цького с прозвбою: яко впливова особа, правди ради²⁾ виявити міністерії(!) нашої³⁾, що Росія не визиває и не удобряє покликів „Слова“ о поміч російську, покликуючись будьто на⁴⁾ надії попів и народу гал. на Росію, надії, о которых Богом и правдою не снилось ні попам ні народу, а хіба „Слову“ одному. Ошалів чоловік, „міні“ таке писати и до ? Рай—ий я секретар чисто пересвідчений, що автор листу, не наївний, а з'умасшедший.

(Далі на окремій картці:)

Копія III. 873 Драгом.

Доктрина о троїчній руській літературі (переч. „есть гарне и поет“⁵⁾)

(„Діланє ума вселюдського“)

(„Ми знає“)мо літературу общелюдську

Культура як літер. естє одна, общелюдська (переч. „національні культури літератури признаются тільки релятивно окремими для того“), зложена з словесностей національних, т: є: индивидуальностями колективними надбаних, (переч. „іх тр“) яко результат іх труда, присвячений ім же правом собственности (одного з аґентів (переч. „посту“) к усовершеню) визначний знаком природним, мовою, (переч. „способом манифестації умів“) самим виразом ума живого

(Переч. „В правилі“) Кругом, чисто національної літератури зівсім не можна собі виобразити, (переч. „бо индивидуальности нема без общества“), бо нема ні индивідуа ні собственности без (переч. „товариства“) громади и її (переч. „спільности“) поруки. — (переч. „и як в свободн. соревнюваню“) всемірний поступ

Булаб се вульгарна, т. є. загальна дефиниція. —

¹⁾ Далі переч. „всвїз“. ²⁾ Далі переч. „віднестиє до“. ³⁾ Далі переч. „з впевненєм“. ⁴⁾ Далі переч. „симпатії“. ⁵⁾ Відси перечеркнення зазначаю в тексті, бо писанє й так доривочне. Се очевидячки чорнова до дальшого листа Б—ого.

По вітвям людського знання, мов по віт(в)ям продукції економия

Для спеціаліста єсть без огляду на собствєнність націо-нальн. особні літератури по дисциплінам, осібні даже серед національної по (переч. „вопросам“) хронолоґич. ступням и вопросам, свойським и денним, єсть даже переходні обяви (переч. „з значенєм“) пазильоґичні, для хвилевої потреби (дипломатії фр ? побереже — ? централізації, адміністр. общє-руська, всі є признакою Verquickung, не Wechselwirk(un)g.

(Переч. „Говорячи про літературу, можна робити licentiam poetisam вообщє“) без индивидуалізації літератури говориться оже о всеобщ. її Erfolge по предметах, вітах ? ? (переч. „спеціально“) Де мова о народі, там без индивидуалізованя літ. обійтись не можна, бо він сам її субектом, виголосивши її своїм тямленєм и (переч. „вважанєм жизни“) и домислом, и за взаєминами с сусідством и світом, (переч. „по своєму“) своєю метою и мовою.

Характеристична своєобразність, єдино додатна остаєся при докладнім слідженю времени и містности інтеуральною, квантитативно и ? тільки виступ. впливи прожитого з ? и братами и недругами

Таким способом на дереві великоруської літератури (переч. „виросла вітка“) отрицательної, виросла, (переч. „вітка украї дичка“) вітка описувательних писателів з малоруського побиту, (переч. „ожививших її“) прикрасивших її чужим пірем, школа Гоголева, которого и мині жаль, але не так великий, щоб оку-пити ёго коммунізмом культурним (переч. „ще пожертвувавши индивидуальну собою“) щоби таки рівно (переч. „лишитись на“) его не дістати.

Аналоґично, за ? ? політичним ? ? ? українська романтична, и мині було жаль молодечих снів над коз ? За-леського и его самого, та пореболілось.

На кєнець виросла и дичка на ? руськ. літерату. госуд., література адміністр. зводів, регулямінів и офиц. журн., єдина общєруська література, (переч. „спільна“) дуже интересна але незавидна.

Малоруська словєсність устна, неспросавши время, уста-лити у себе (переч. „засади“) цілий розвій засад общєлюд-ських, рівночасно з Європою (устні памятники) (переч. „мо-глаб“) піде своєю дорогою, вилинувши на сусідні, и від них

впливи прийавши, дарма що (всього 100 літ 709—800) при-
замовкло письменство, и до нині (переч. „товариств“) мова по-
над сімю сільську общину не допущена. Самовіжні літературні
сили (переч. „хай с такто“) которі тепер. (переч. „ще“) вже
не зівсім исключно відробили панщину словесну (переч. „на
поли“) москалеви, добре зроблять, скоро и далій віть за вітею
стануть вилучати своє для себе, не пускаючись в високу полі-
тику: (переч. „леуалізоване“) санкціоноване давних трактатів
и політика правитися (переч. „виразним“) абдикацією, збогача-
ючи світ одною доумою більше: нарідним супружеством.

Нееспособні такого самоодреченя ми в Галичині, хоч би
прийшлося починати на здогони від диялеків и місцевих еконо-
мий, щєб посилкуватися над обновленем ? кости, а даже як
вна у нас (переч. „булаби“) єсть вигідно, але не конечна, мо-
глиб зробити своє товариське діло, всякий в своїм окрузі
своє(ю) головою и грудю

Початок.

И усердия на культурн. сепарат. національ. (которий ні-
ким не заступаєсь серйю, міні ясно хоть не притакуючи за-
мислюєсь Ваша тактика, клин клином вибивати ein Übriges zu
thun, щоб скріпити (переч. „центра?) полет до суспільности.
Spuck

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 17. Марта 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Довго вагався, поки рішився зробити павзу в переписці на
пару місяців, найшовши, що в одно время можу віддаватись тільки
одному; тепер думаю віддатись своїй науці. Нині хочу одним
махом відповісти на вопросы листів Ваших послідних, и буду
писати по замітках рваних, которі не маю коли и як споряд-
кувати, обертаючись мислею в кругах зівсім других. —

З жалєм я побачив, що теория общеруськости після, думав-
я, торічних похоронів воскресла, и лагодиться з Вами и Руд-
ченком виплисти на поверх дискусії, у галичан, которі з неї
то зроблять, що зробили з другими: почнуть сварку об тім,
чи брутальні міри Петра и Катерини¹⁾ для обєдиненія дер-

¹⁾ Слова „брутальні міри Петра и Катерини“ і дальші:
„теория“, „нині антиквована в Росні“, „до китайських идеалів“,

жавного, читай: експлуатації, могли родити здорове зерно: общеруську культуру? И справді теорія о літературі общеруській(.) малоруській і великоруській видалась міні наче заблуканим гомоном може с часів борби великорусів о свою нарідність, може протів сліпого наслідовництва німців і ф(р)анцузів, однорідна с теоріями о новій, своїй культурі, о своїм и тільки світі, теорія нині антиквована в Росії, и не доведена консеквентно до китайських идеалів. Основали Ви її на єдності идеалів, та идеали ті Пипин назвав и запечатав не общеруськими, а общелюдськими, и коли одні и тіже напрямки обявила література мало и великоруська, то родились вони вселюдськостею, — єдність чисто державна придала їм чисту тільки рівночасність. Не стану губитися в домислах, на яких данних Ви собі утворили між инчими и виображене о сепаратистах культурних, протів котрих, здаєся, и воювати має яко антидотум, комунізм літературний по урупках споможений фактами, котрі о стілько тратять на силі, о скільки допускають бути браними за изнятия, при малій свідомості життя російського, (того „horror vacui“) з нашої сторони, — я таких сепаратистів не стрічав, значить, тенденція, коли була, піде на вітер, — и на розбуджене пустої критикастерії у „Правді“. — Колиж маємо недопускати тенденцій, то ь докажіть¹⁾ нам неконсеквенцію в поглядах на культуру галицьких, котрі так стоять:

Культура, котрої виразом літературна жизнь, єсть одна, один продукт, котрого факторами словесности національні, надбані народами т: є: и(н)дивідуами колективними. — Всяка с словесностей яко результат труда народу, присвячена єму правом собственности, (которе поки що остане ся одним з моторів прямих к усовершеню), — визначна яко така признакою природною и конечною, мовою: самим очевидним виразом творячого ума людського. —

Кругом національна література так же не мислима, як нема ні индивідуальности ні собственности без громади и її поруки. —

Се булаби стара и вулгарна, та все добра *gaute de mieux* дедукція о національних літературах, о котрих лиш и єдино можна думати, допускаючи слова о тій або другій французко-

„не общеруськими, а общелюдськими“, „рівночасність“ — підчеркнені Др—вам (оливцем червоним, як і все дальше в цілім листі).

¹⁾ Далі переч. „міні“.

німец-ру-сти. Зівсім друга річ для научних спеціалістів, для котрих слідячи за поодними віттами діяльності людської єсть літератур стілько, стілько вітей и предметів, єсть для кожного вопроса интернациональна література. Так етнография пр. може в дослід брати¹⁾ нарід яко обект, зачираючи з всіх жерел округи него, — та допустивши индивидуальности культурні пряме значенє нарідної літератури лежить у тому, що нарід виступає її субектом. —

Школа Гоголева в наших очах се вітка вирієша на дереві привилейованої мови великоруської²⁾, серя писателів, описуючих побит малоруський, провінціяльний, а не мігши Тацита зробити літератом німецьким(;) я не стану реклямувати Гоголя для нашої словесности, ніже за ціну літературного комунізму, після которого Гоголь все таки рівно для нас пропавби, — блище, за аналогичним строєм експлуатаційним вирєсла у поляків школа українська, романтична, и ніхто її полякам не боронить. — Вирєсла наконєць, ще одна вітка, яко пiate колєсо в возі поступу, — на тійже пануючій росс. мові: література законів, регуляминів и офіціальних журналів, єдина общєрусська література.

Малоруські gente літерати, остаючись поки на словесній панщині, добре зроблять, скоро и далій будуть віть за вітею відлучати людські сторони від росс. словесности³⁾ обертати все більшу часть своєї діяльности на будову власної культури, т: є: докладу до всєсвітної. — Та дорога сюди неведе рекремінаціями на кривди московські и плачом на долю так само, як неведе туди поетична віра в всякі дво-тро-чотири-єдиньства и ріжновиди одного и того ж. —

Сюди долучу и замітки на статію Вашу (перєслану Навроцькому) з девізою: *Destruam et aedificabitur*(,) значить мабуть: я буду пороти, а ви шити. Що Навроцький розумів написавши мині лєконічно, що се девіза просто протів мене, ніяк не розберу, та тільки признаюсь: боюсь (*Nur Narren fürchten Nichts*) що коли ся девіза означає нигілізм, т: є: не аналізу давного, а вражду до всего, що традиційне, — то не буде з неї на умі ефекту для того, що у нас традиційних

¹⁾ Далі переч. „прати“. ²⁾ Слова „Гоголева в наших очах се вітка вирієша на дереві привилейованої мови великоруської“ і дальші „для нас“ підчеркнені Др—вим.

³⁾ Слова від „будуть“ підчеркнені Др—вим.

поглядів на літературу і політику майже не має, так, як книжки що головніці Квітки, М. Вовчка, Куліша тільки й по імені знаються¹⁾, и Галичині в першій лінії бібліотеки нарідних писателів, книжок треба. — Побоявшись так замічу, що Ви помилились, бачучи (апатні) страх у Галичан перед літературою російською(;) причиною подвійний страх 1) панславизма (він федеральний у молодших, бакунинський у старших) и 2) гибелі автономічного розвою малор. словесности. — Знаючи, що таке література, ми не опасалисьби для неї гибелі з боку, від других, — не знаючи, не знали б ми її ціни, и рівно небоялисьби втрати. — Росс. література у нас просто не міститься. Рівно безосновний догад про ортодоксальний дух „Правди“ робить „брак місця“ на критичні статті, — а ближче лежить прийняти, що редакция по зовсім людській слабості силкуєся, бодай квантитативно, галицькими статтями з інтересом краєвим удержати рівновагу статям закордонським, щоб не стати оруаном quasi-еміураційним²⁾. Далше, уже про „Січ“ и потреби позитивної праці, и її скажу, що условия тутешні сему чисто противні, доки университет и приватні лекції абсорбують всю діяльність, доки намість переходних сядуть у Відні бодай два наші люде постійно. До толі останеся *raison d'être* „Січі“ самим близьким и першим, т: є: потребою національної и товариської жизни, котора не дозріла до сього, визначатись життем літературним. — В основу товариства ляг досвід, що наші засоби домашні, по вихованю, не здались в столиці так, що ізольовані на атоми мусимо через половину згубитись на всякій експлуатації, скоро не злучимося по живім почутю нарідним громадським, и національним серед чужини у товариство для взаїмного вихованя. — Виразом ёго єсть сходини для дискусії умної по науках книжних, и приязні поученя в премудрости щоденної жизни, як їх приносить хвиля. — Усе, щоби приготувати народови коли вже не голосних літератів, то хоть ремісників, которі приміром, до початків асоціяції, як їх має всяка домашна сільська громада, придати винні письменну евіденцію, вернути народови ціну чорної роботи(,) за котору стоять виховавчі державні установи, облегченем и вирукою, — самі, як він, *glebae adscripti*. —

¹⁾ Слова від „Квітки“ підчеркнені й зачеркнені Др—вам, а далші: „він федеральний у молодших, бакунинський у старших“, підчеркнені і з боку додано знак „?“. —

²⁾ Слова від „квантитативно“ підчеркнені Др—вам.

Свіжо голова („Січи“) хотів скидатись за те, що товариство не хотіло перезватися літератським, не маючи літературних сил. Не взяв тому и участі в обході роковин Шевченка, котрі відбулись без него з 4. бесідами: Шевченко яко гумани(ст?) (Скобелський) про, и Ш о“ яко національний поет (Бабія)(,) „Галичани на полі політики“ (Терлецький, впевняючи, що поперед не читав „Русскихъ в Галиції“, хоть точка за точкою сходився з Вами (справді, Вашу статтю прочитав він пізніше, та метода критична зробила се диво), — на кінець відчитав голова Пулюй свою дійсно пильно оброблену статтю „о индукції в науці“. — Відчитано и адрес цюрихських студентів до „Січи“ з 84 підписами, — и в 40 чоловіка¹⁾ гуторено та співано, хором и за чергою, котора найшла и Вашого знакового Манделштама с Кніва, и він мабуть Дорошенка грімко завів! —

„Рускіе въ Галиції“ получаю від Купчанка з „Основи“, и радби, щоби ширилися у нас в крузі як найширшім, на тогді буду Вам подавати замічання наші. Нині, після прочитання пролетом, (завважаю), що показались міні сухі матерії, як політика австрійська протів українофілів (в „Обрусінню“), и „основане театру руського (в Русскихъ, І ч.) о стільки драматизованими, о скілько висушеною річ Качали. В „політиці правит. австр., незвісні нам дати про симпатії австр. до „сепаратистів від Москви“, а в „основаню театру поміч полеська, з рівно незвісною думкою, „одірвати наших від Москви“; про бесіді ж Качали завважати мушу, що державноправне и австр-федеральне її направлене²⁾ було и коректне и по контексту обраної матерії, конечно, а так и може бути частею нашої програми, частею державною. Дожидаю одтисків; замітки Стасюлевича я предвидів. —

Моя звістка о бакунинщині наших емігрантів за скоро вийшла, щоб зробити оружжє: о настрою умів³⁾ говорив я, не о устрою декструктивних елементів, — не о організації. Чисту бакунинщину завважав я пр. у світських „москалів“ кравчих, як головного агітатора „Слова“ в повіті товмацькім, не менче и в одного семинариста холмського, котрий розказував міні

¹⁾ Слова „з 84 підписами, и в 40 чоловіка“ підчеркнені
Др—вим.

²⁾ Коло сих слів завважав Др—ів: „бере уділь?“

³⁾ „о настрою умів“ підчеркнено Др—вим.

про сліпоту рос: правительства: визвавши через „Слово“ до 2,500(?) письменного люду галицького, правительство зробило їх становище незносим, изолюючи кожного серед товариства вражого, та ще й силоміць виставляючи його доносчиком. Оже як в ресорті „Слова“ стоїть продукція експлуататорів духовних, Раєвський держить „Основу“, фабрику орудий світських, и що рік з неї и славян висилає по як можно дешевих цінах десятків добрих и готових ташкентців Толстому и др. — Аппарат його гидкий та бридкий, назовімо його мужеська проституція¹⁾. —

Купчанко один с представителів молодшої верстви в „Основі“, — о собі матерьял сирий, повний лихорадочної підприємливості, котора заставляє его бути робітником послідної категорії в Presse, тративши на студиях „Моск. Вѣд.“ для витягів протів Росії не тільки час²⁾, а и свіжість ума, можливість, що коли будь стане читати и думати для себе. Вас після сего не здивує, скоро він голосно хвалиться, як то він експлуатує грошовитих редакторів німців, терроризує яко тайний секретар Раєвського його и „Основу“, и самохіть придає собі манери наївного мошенника, в душі добрий и легко доступний, та ніколи в имя хлопства, як Ви совітуєте, бо сам він о стілько признаєся до свого роду, о скільки його „світло серед темноти світить“. Ще яко иллюстрацію до заходів Раєвського и його секретаря³⁾ наведу анекдоту, котору розказував міні вчора К—о: Недавно получив Раєвський між просьбами о стипендія письмо старенького попа галицького, с прозьбою, хай яко впливовий чоловік правди ради впевнигь „міністерю“ австр-у, — що Росня мовчачи не притакує и не визиває покликів „Слова“ о її поміч. Слово покликаєся на надії попів и народу на Росию, надії, о которих галичанам и не сниться, богом и правдою“. — И до нині ренетує Ра—й: „ошалів чоловік, м и н і таке писати“! міркуючи, що наївний наш піп не наївний, а божевільний. — Записки К—а я переглянув вчора, и найшов много гарних и давних (ліричних) зівсім доси незвістних; в загалі, не годяться вони на збірник окремих, а так як другі рукописані на доклад до збірника громадського. Посовітував К—ови, спорядкувати тексти порівнюючи з Жеуотою,

¹⁾ Після сего реченя Др—ів поклав знак „—“.

²⁾ Слово від „Моск. Вѣд.“ підчеркнені Др—вим; окрім того зачеркнено з боку все аж до „ніколи в имя хлопства, як Ви „совітуєте“ (і наведені слова підчеркнені). ³⁾ В ориг. „секретаря“!

Залеським и Головацьким, — а коли не буде сього, то переписати in cudo, та вірно. —

Не великого надіятись від Przeglądu Tygodni-ового в Варшаві, з его російським нигілізмом, похваленим рецензентом Вѣст. Евр. Неприймеся се зерно у поляків, которі яко народ дотепний¹⁾ знають добре сліпоту реґресивну и прогрессивну, ту именно, що якоюсь враждою воює²⁾ протів традицій: памяти нарідної, и рада, що пр. послідне слово сказала на Тадбуша. „апотеозу шляхетства“³⁾. В галицьких часописах жалуються Варшавяни, що тричи тільки появляеся хвилевих рецензій, як нових хвилевих видань, при недостатчі поважної критики соціальної, историчної и исторично-літературної, словом на моду, котора сим разом прийшла с Петербурга. Рівночасно в школах держитеся язик російський с клясицизмом, и привилеями наділяеся елемент російський по словам самих же росиян, нежизненный⁴⁾, — оже правительство безсильне правити: удержувати своїх від експлуатації, край від руїни. В виду сеї слабости Росії поляки недбають об органічній праці в Галичині, з зивають емиграцію до купи на команди уличного мобба, купують всякі Presse для каламученя спокою и мирять с прусаками, держатся централістів віденських, щоб сісти в делєуації — (спільній) и втувати як досі що найвищий бюджет военний, зброїти Австрію. Дожидають и помагають до війни з Росією⁵⁾, або до внутренних у неї замішань, щоб виступити дільно; на який кінець? Вони не знають, але жаждуть розрушення держави, котора серед миру веде протів них борбу екстерминаційну.

Кошт „Правди“ у Відні виносить 5,000 в рік (12 листів в місяць по 30 гулд, и 680 г. на канцелярію. — Колиб на предплатну ціну 12 гулд. найшлося у Галичині 100, на Україні и за границею 200, прийшлоб 3,600 гулд, т: є: 1,400 не-

¹⁾ Слово „дотепний“ підкреснув Др—ів двічі.

²⁾ В ориг.: „що з якимсь смішавим (потім поправлено на „смішною“ і перечеркнено далі („якимсь“) якоюсь враждою воює!“

³⁾ Слова „апотеозу шляхетства“, і дальші „тричи тільки появляеся хвилевих рецензій“, „сим разом прийшла с Петербурга“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Слова „самих росиян, нежизненный“ підчеркнені Др—вим і зачеркнені, з боку, до кінця речення.

⁵⁾ Слова „до війни з Росією“ і дальші від „жаждуть“ до кінця речення підчеркнені Др—вим.

добору. Недобір сей мусівби ще зрости для того, що постійних помічників майже за жадні гроші не найде у Відні, бо ще ні один з наших не сів тут дефинитивно. „Правда“ возликувала б и радо віддала би своє ім'я новому журналу, и люде, которі не по дільности и званню, а охотниками без добору нині абсорбуються „Правдою“, віддались би хосенніше „Прогресу“.

В самій річї до Желехівського відносились телеграми, подані помічником „Слова“, Вінцковским; „Слово“ в нову еру и вступило, воюючи исключно особистим скандалом, як се випробував Желехівський, и певно по прислів'ю „*kratze sich, wenn es juckt*“ Вам уже прописав.

Партицькому післяв я запрошене, листуватись з Морфіллем, и гроші на закупно и пересилку ему книжок. Чи має Морфілль Рудченка? —

За шрифтами для типографії цюрихської писав в Білгород и Коломию. Вас надіються в Цюриху.

Про Лобова и Чудновського з Одеси я не давав суда, а замічання (соціялісти) З ними я заприятелював, тож с Скибинським з Чернигова, и Манделштамом с Київа, усе люде хороші, ясна права сторона медалю. Щоб знав и відворітню, надався міні и Рогович з моск. университета, колись українофіль, нині ентузіаст Катківщини и великоруськості до містицизму. На сім не кінець! Рівночасно прийшли ще 3. студентки, самі малоросіянки з Цюриха: Львова, Горячківська, Рашевська під мое покровительство, для мене птаство невидане досі, але и доразу з виображенем добрим: зівсім серйозно вони думають, читають и вчаться.

Сими днями вийде в книгарні унів. Beck-а, книжка, синуалізована в Ausland з 10. с. м. „Allgem. Ethnographie v Prof. Friedrich Müller¹⁾“. Зараз Вам її вишлю, тож и в общество етногр. в Київ, (о которім знаю з листу Вашого до Купчанка). Коли книжка справді гарна, добреб було видати її переводом у Київі ранче Остербурна.

Ви міні подавайте адрес и загально буду готов давати одвіти, доки що чисто ділові, примушений, *ut supra*, місяць або два стати in Reih' u/ Glied.

Вашій Пані клонюся низенько

Ваш

Бучинський.

¹⁾ Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

(На полях листа, на першій стороні:)

Я получив с Петерб. характеристики Пипина¹⁾, одтиски у 2. примірниках. Один післав Навроцькому, другий передав Терлецькому, враз з вирізками, котрі прийшли з Reform-ою. Колиб получить одтиски „Русск. въ Галиціи“ — розіславби їх Качалі и др. — У нас дуже б здалося, скликатись на з'їзд до Львова, бо люде єсть и визначаються та розсипані. От сего місяця виточено слідство А. Гладилевичу, помічнику-судді Снятинському, за „бунговане хлопів“. — Гладилевич був що дільніший при „Правді“ 1867 и завязаню „Просвіти“ 1869.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 27 Марта 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Суплементом до мого листу з 17 с. м. мушу з денної исторії нині²⁾ дещо додати³⁾. А попередю про Купчанка, доброго молодця, — не так в его справі, як ради молодого етногр. товариства київського.

Листом, которий залучаю, получив я від него⁴⁾ „zur weiteren Amtshandlg. einen feinen Wink (mit dem Zaunpfahle) Вам и в Київ дати знати, що на его розправу и записки побиваються другі. В розмові того ж дня розказав він міні, що Раєвський, коли моск. славянофіли будуть баритися, — на власну руку⁵⁾ Ко—ви підбільшить „стипендію“, скоро той, не всту-

¹⁾ Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

²⁾ В чорн. чи копії нема „нині“. ³⁾ В чорн. далі так: „Попередю про доброго молодця Купчанка, — не так (переч. „ради“) в его справі, як ради молодого товариства Київського“. ⁴⁾ В чорн. далі так: „einen Wink mit dem Zaunpfahl“ Вам і т. д. ⁵⁾ В чорн. далі так: „підвищить Ко—ви „стипендію“, скоро він рішиться, до розправи и порядкованя пісень засісти, не вступаючи з Київськ. товариством в договори. (Порядковати пісні, значить „переробити на язвк общеруський“, виразно). — Відповів я Купчанкови, що не було би розумно, зривати до разу з одним або другим (переч. „контрагентом“) оферентом, зівсім нерозумно зривати с Каянами, „що (може не знаючи, чи я ще у Відні сиджу) — не встигли досі переслати до него 40 рбл., с товариством, на которого чолі стоїть, уживши argumentum ad hominem, Галаган, магнат полтавський“. — Коли се не помагало, предложив я ему щоб и зовк був сит и вівца ціла 1) спродати (переч. „Раєвському“) етногр. товариству свої

паючи с Київськ. товариством в договори, для него стане лагодити розправу и переробляти пісні („стративші даже признаку славянства, — на язык великоруський(!) Бачивши, що Р—ий, чисто, недозволяє, став я Купчанкови держати орацію, арументуючи *ad hominem* від сього, що „не розумно булоб для него, віддаватись Р—ому на ласку и не-ласку, знаючи,) що добрий батюшка мошенник ноторичний, а разом зривати в Київлянами, що може тільки з незнаю, чи я ще у Відні сиджу, не встигли досі вислати ему 40 рбл., зривати с товариством,

записки, спорядковані або тільки переписані *in crudo* за 40 рбл., которі товариство ему заплатилоби з гори, бо се матерьял, который має ціну абсолютну, — 2) спродати за других 40 рбл. Раєвському свою розправу, працю, котора по звичаю всегосвітнім, платится совістними накладцями, (а комітет общества одвічальний — совістним бути мусять), не з гори, а з долу, готовим грошем за готову и здалу працю. В усім, не будучи мандатором „етногр. общества“ (переч. „говорив“) виразно держав я з ним розмову а не договір и сподіюсь, що коли б Купчанко мене послухав и з N-о 2, „обществу етногр“ не булоби кривди, (переч. „яко“) сподіюсь на основі тій, що К—о, після (переч. „того, що“) статті „про Буковину“ (переч. „писав“) котору вислав в Январі в „Leipz. Illustr. Ztg.“ нічого по людськи написати не годен, бодай, тими часами. — Маючи причину думати, що К—о, а може и другі ему подібні тут не то в чім а прямо в тім мене підозрівають, що через мене не дійшли ёго гроші с Києва, Вас прошу ему виразно написати, що я ані празен ані довжен, бути мандатором або посередником „етногр. товариства“, — з ним в пересправі. — Каюся як пес

Купчанко, думаю, мимо категоричного закау Р—ого, тільки дорожится, — та в кінці останеся по стороні Київських, — знаючи добре Р—ого яко „мошенника“. Тимчасом добреб було товариству*), зайти в договори з Федьковичом, через доброго ёго приятеля Терлецького. У Федьковича збірник богатий и текстом и нотами, и (переч. „хоть не“) талант, живо малювати звичаї гуцулів; на критичне виображенє народу, нині нема в Галичині чоловіка.

Одтиски получив, и сам и з другими прочитав духом. Слово в слово розумів, первий раз читаючи италянщину, а що (переч. „дивніще“) радніще признати мушу, що зівсім у нас або про нас до сеі не було статті, щоб так автентично европейський *succus et sanguis* з нашої справи витисла! — Та „сепаратизм“ з неї, для всіх, що ёго найти мусять, мимо маски „общеруськости“ (*lingua letteraria generale*, Sevcenko, poeta russo populari) здорово в очи ріже. — Звісно, не політичний и не культурний, а „провинциональний“ т: в один и другий.

*) В ориг. „товаюиству“

на которого чолі стоїть магнат полтавський! Далій в доказ моєї безсторонности и рівно вірної приязни порадив я єму, задоволити обох оферентів и вяти подвійну плату, а то: 1) за 40 рбл. спродати етногр. товариству свої записки, котрі як материял цінний абсолютно можуть бути з гори заплачені, 2) спродати за других 40. рбл. єго преосвященству свою розправу, працю, котра по торговім звичаю всегосвітнім платиться готово за готово всіми реальними накладцями, оже и виділом всякого общества, котрий, яко одвічальний, реальним бути мусить“. Після сеї смачної розмови я дуже цікавлюся на дальші подвиги К—а, з рештою безпечний, що він не стане увлекатись платоничною субординацією Р—ого, а тільки подорожитись хоче. На случай колиб К—о мене послухав и Р—ому продав статію свою „про Буковину“, не булоби етногр. тов—у кривди; основою сего погляду мого єсть статія К—а, которую він вислав ще Января мимо моєї ради, у „Leipz. Illustr“, а котра міні доказом, що він бодай тими часами, нічого людяного написати не годен. —

В загалі, до научного и об'єктивного виображення краю и народу, підчас, в Галичині нема чоловіка. Сама перша стадія праці етнографічної, як дескрипція звичаїв, о собі ледви починає, ступати від „осміяня дивис“ до фантастичного поетизованя їх, не по правді: а „по замешленію бояню“, усе для малого засоба записок, розсіяних, и науки доброї. За сим міг би хіба один Федькович рисувати, поки, *in crudo*, бит буковинський, — готові у него тільки, як и в Кущанка, записки з уст народа. Добре булоби, скорійш для Києва приобрісти збірник пісень Федьковича, багатий добірними текстами и нотами, а се могли б Ви почати через Терлецького, доброго в него приятеля. —

Одтиски статіи п. *Ukraino* получив и сам и з другими перечитав духом. Розумів слово в слово, первий раз читаючи италіанцину, — а що радніще, найшов и не сам один, що не було зівсім у нас и про нас статіи до сеї щоб так автентично європейський *succus et sanguis* з нашої справи витисла! „Надо те се не нашло јунака“! Признати також треба, що з неї сепаратизм здорово бе в очи, слабо прикритий „общеруською“ *lingua letteraria generale*, Шевченко *poeta russo popularis*. Тут Вас прошу, вичеркнути з мого листу положенє, которе міні вирвалось нерозважно; нині кажу(;) Привилейована література на великоруськім язичі єсть все письменством,

оже до загального розвою хоть „Umweg“, та все таки дорога, которою, як сам признаю далше, и далше треба ступати літератам, поки не видопчуть прямої: письменство національне. —

Дуже добре було би, виставити одтиски у тутешних книгарнях, а перед всім, вислати Партицькому, Качалі, Федоровичу и многим. Радо я би сим занявся, колиб Ви переслали міні відповідне число примірників у Відень.

Я получив програму концерту Лисенка у Києві, 17. с. м. Акцент на народних піснях, наших 5, московських 4, славянських 3, — европ. 5.

У мене ще від Ноября Ваш „Bedecker für Österr, Süd u/ West- Deutschland“. Куди затребуєте, вишлю. Остаюся чепез Априль у Відні.

Allgemeine Ethnographie, Fr. Müllera'a вийде 10. Априля, — чи ще застане Вас у Флоренції? Чи не будете сими часами в Монáхії? В такім случаї міні не трудно булоби туди до Вас на часок причвалати. — Подолинського адрес в Цириху: Fluntern, Plattenstrasse, 14. Валериян Смирнов: Fluntern. Frauenfeld. Що до типографії, то шрифти лучше купувати в Липську як в Белграді; незнаю, що відпише Білоус коломийський.

Щирий до Вас

Бучинський

Мел. Бучинський до П. Скобельського.

(Чорнова)

Любий Друже!

Чи можнаби спедиторови, Вашому знакомому, посилати на склад ящики з книжками и річами, которі ожидалиби властителя пару місяців? Драгоман се радби з Флоренції, Парижа etc. свої багажі у Відні слати якому безпечному спедитору, — щоби около Юлія піднести їх и потащити с собою у Росию. Коли ж Ваш знакомий такими орудками займєся, так подайте міні як найскорше ёго докладну адресу.

Вечерниці в Неділю о 7. вечером в VIII Buchfeldgasse N-о 5. Менчі сходини пропонуємо на Четвер по завтра там же. Сёгодня в Café Deucoilien по 7. вечером будемо я, Терл, Кистяк и сподіюсь Ви.

Здорові були

Бучинський

(На обороті адреси, чорнялом:)

Herrn P. Skobelski. Окрім того, оливцем, бачу, рукою М. Драгоманова: Wien. Seilerstätte Joseph Reglers Nachfolger Spediteur. — і ще чиеюсь рукою, оливцем: Cosa raecomandata non fu quae (чи cuae) bukna(?)

9/4 873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Добродію!

Щоби ще напевно застати Вас моїм листом у Флоренції, поспішаю сёгодня с короткими що важніщими вістями; ширший листок найдалш до Неділі вишлю.

Як уже мабуть знаєте, Доброд. Кистяковські довший час остаються для дітей у Відні, так що мабуть аж у Неділю або Понеділок вирушать на Львів до дому. У Львові звідаються в *poste restante* за, може, листами. Кистяковський наче той лев між нами похочає та розсужає, — именно з Медвецьким (назначеним на проф. техн. акад. у Львові), котрий хоче разом з другими Львовянами заключати университетські взаємини с Києвом. Другі и молодші радіб хіба перманентно держати в клібі з ним розмову, словом, Ви справедливо сподівались для К—ого в нас ентузіязму. Але й без нас не скучалиб тут Кистяковські, бо через виставку и друге такого тут москви наїхало, що можнаб як каже пані К—а, греблі гатити. Між другим спізнав я у К—х студентів: Протопопова з Києва и Болдакова Ин. (кривого) з Одеси. Б—овъ рекомендований до мене. — На первій зустрічі с К—им знакомий вже Вам Рогович дуже дивувався, для чого К—ий не познакоMITся з Раєвським „центромъ“ тутешної руської життя; знаомство з ним булоб „полезно“. —

Купчанко сердиться, що Leipz. Ill. Ztg. не висилає ему 15 гулд., хоть хоче(?)¹⁾ друкувати его статью и фотографії. Впевняв мене, що ст(а)тії ніякої не віддасть Р—ому, — а готовиться, скоро одну часть своїх трудів готово вислати на руки Ваші. Записки думає продовжати дома, куди виїхав вчера; крім того хоче скликати мітинґ про 15 мая, на похвалу міністерства за виборне право... Крім того будуть ухвали проти теперішних краєвих порядків, яко гола фраза, без ніякої екекутиви, —

¹⁾ Знач запитання — Бучинського.

словом, гарну думку и товариську и соціальну „Слово“ веде ad absurdum. Тимчасом схаменулися Чехи, вибрати у парламент и поспробуватись з Німцями. Певно, що стануть вони піддержкою всіх¹⁾ децентралістичних фракцій. —

Миллера Фр. Етнографія уже вийшла, та держить її ще Кист. у себе. В неділю Вам її вишлю. Про другі не забуду.

Кінчаю адресами: Недавно прибїг сюди лист від Подолинського, з Неаполя, де зимував (через дорогу с К—им). — Пише, що незабаром виїде у Відень. Подав я ему Вашу адресу — Він живе:

M. Podolinskij, Napoli. Albergo d' Italia. Piazza del Municipio.

V. Smirnoff. Zürich. Fluntern. Forshaus.

Тут дізнаюся, що в Цюриху дуже різко задрались над бібліотекою. В найближчій листі Вам напишу, скоро дізнаюся від одної панночки, котора привезла мині з відти листи.

Скобельський рекомендує Вам спедитера, свого свояка

Wien, Stadt. Seilerstätte Joseph Regler's Nachfolger. Spediteur

Відно 17/4 873.

Ваш Бучинський

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 14. Мая 1873“).

Флоренція 1873, 7 Мая.

Мабуть Ви вже мене дуже лаєте, Високоповажний Мелитоне Осиповичу, що я давно не писав Вам. Так багато зібралось роботи, — а у добавок земляки почали їздити сюди и туди через Флоренцію, так, що те, що оставалось од бібліотеки, т. е. вечора, забіралось земляками. На кореспонденцію zostавалось мало часу²⁾, так що я близьких людей зовсім занехавъ, стараючись³⁾ попередити „убілитись“ перед дальшими. Виключте тільки кіян, — Русова, Антоновича, Вовкова, Рубинштейна, котрі усі лають мене за статті у В. Європи, а особливо за скептицизм до теперішнього театральнo-музикального настрою нашої киевської громадки. Лаються так кріпко, — що мовчати не можна, — лаюсь и я, а вони ще більш зляться. Та нічого лайкою не

¹⁾ Далі переч.: „крім Юрско-чиновничої, национ. —“ ²⁾ Зразу було „времени“. ³⁾ Зразу було „откинувши(?)“.

вдієш, — хай перебісатся. У остатку усе таки вийдуть дві оперетки Лисенка — (хоть и не та опера Маруся Богуславка, котрої программ ще торік я написав и которій Старицький¹⁾ обіщав писати лібретто). Коли наші неспособні працювати по власній и(н)иціативі, то хай працюють хоть к случаю. А усе таки жаль, що тратять сили на мале и що занехали пісні и словарь до їх. Я думаю, що тут найбільш жінки шкодять, та невгомне дворянство Старицького.

До Вас через те довго и не писав, що нам, як бачу(,) споритись и лаятись ні за віщо (а що моя натура більш до того, щоб лаятись, прихильна(,) бачу хоть з того, що якось мені дивно було писати панегирик Шевченку по заказу Серг. Подолинського, — усе, чуюсь, мов не у свої сани сів). Дійшли ми, як бачу, до постидного одномислія. Так що нам зосталося тільки хіба у двох напасти на тих, хто сміє думати не по нашому. Я б напавсь на редакцію „Правди“ (котра, треба сказати, видимо упорядочнилась и у коректурі²⁾ и у хрониках), та й на Нечуя. А напав би я за те, що усе таки логіки у них я не бачу. Стаття редакційна про Земляковського написана живо и с толком, — а усе таки первородний гріх галицький од 1848 р. виден на ній. Сдається, ясно, що ніодна з тих партій, які мають силу, або можуть узяти³⁾ її у Австрії у близкі часи(,) не може стати у пригоді галицькому народові, а значиться и народовцям, коли вони справді хотять бути такими, — бо не склалось ще нігде, ні у центристів, ні у державно-правної партії хлоского напрямку — а⁴⁾ русини — хлопи. Вивод з цього ясний: „не надійтеся ні на князі, ні на сини челоуїческія“ и дивітсь на усяку сучасну форму тільки яко на обставину для власної роботи до власної⁵⁾ цілі. А „Правда“ усе⁶⁾ плачеться, що через „руських“ висші сфери не хотять хоронити русинів од поляків. Хіба справди „висші сфери“ вольні у тому, що роблять, — а не слухають соціального закона, которий пха їх до жидівско-німецької буржуазії, а далі до жидівско-шляхетскої? А далі хіба одвіча достоїнству партії вказувати висшим сферам на другу, що мов вона сепаратистична⁷⁾? Хіба це не той же святоюрський захід? Та ще питаю: а, як би и справди галичане були великоруси, — так ім треба через те й пропадати

1) Далі переч. „му(сів)“. 2) Далі непотрібно „и турі“ 3) Далі переч. „або“. 4) Далі переч. „а народ у Г(аличину)“. 5) Далі переч. „мети“. 6) Далі переч. „скаж“. 7) Зразу було: „не хоче держави а(встрійської?)“

у Австрії? — Не бачу я у цій фразі „Правди“ ясного почуття, що пора вже становитись на свої ноги. И не станемо ми на них, поки не підведемо наших національних тенденцій під широкій космополітичний принцип. Уже по тому, що ми — хлопи, нам один тільки такий принцип и подоба: соціальна демократія.

Там — и наш націоналізм, там¹⁾ розплутання всіх трудних наших питань и відносин и до сусідів и до держав. Але як заціпля очі довге топтання на однім місті у кругу націоналізму, — бачу з повісті Нечуя (що до артистичности²⁾ т. є. до живописі у деталях, — то доволі смішний), — особливо де він каже, — що з Радюка „спав космолітизм, та великорущина, котрою наділя укр. молодіж великоруська гімназія, — и що європейська наука відкрила йому очі“. Що ж таке космополітизм, — як не євр. наука? А відкіля він узяв її, — як не з великор. гімназії и університета? Відкіля набрав Радюк литотр. Бюхнера и т. д., — як не³⁾ по часті з Москви, — з города на ріцці Москва? Хто був Герцен? и т. д. Чогож тут плутать и других морочити, ставлючи якось у роздвій космополітизм и укр. народовство, великорущину (я не кажу про державний бік цього діла, — бо як би була своя держава українська, нам усе таки прийшлося би бути на лівім боці, бо держава ця усе таки була б така, як и усі, т. є. панська, жидівська⁴⁾ и попівська), т. є. тенденції молодіжі и літератури великор. з нашими? Таким плутанням ми поперед усього добуваємо тільки того, що реалістична доля нашої молодіжі (бо усі не можуть же за словарями, піснями, и арх(е)ологією сидіти) од українізму одбігатиме и перебігатиме не тільки до російщини, — (ми й сами усе таки росіяне), але й до великорущини и почасти, — бо великоруська по часті молодіж справди одрізняється своїм логичним космополітизмом и соціальною демократією. Я уже минаю те, що ніякий чоловік не може бути⁵⁾ прихильний, коли йому дзюбають голову й очі, — що мовляв ти сякий такий москаль, шельма и т. д., — и що не може бути розумною политикою поперед усього полаятись з напрямком хоть и⁶⁾ дужчим тебе, (тільки через те, що він ширший), але усе таки паралельним, — и що розумніше вести свій на-

¹⁾ Далі переч. „виход“. ²⁾ Далі переч. „и до“. ³⁾ Далі „у“ — бачиться, непотрібне. ⁴⁾ Зрау зам. 2 ост. слів було „противу хлопска“. ⁵⁾ Далі переч. „ради(й)“. ⁶⁾ Далі переч. „ширш(им)“.

прямок у мирі з ним и розширяти його паралельно, — поки само собою ясно буде¹⁾, — чи їм зрівнятись, чи обом за чим небудь одним ще дужчим пітти и т. д.

З Вашого посліднього листа бачу я, що Ви признаєте паралельность напрямків галицького народнього, українського и великоруского радикального, — т. е. усіх соціально-демократичних напрямків, у краю, — як кажуть святоюрці(,) од Карпат до Амура, (а ще лучше од Атлант. океана до Атлант. океана). Це²⁾ й єсть главне діло, — а які державні форми з цього вийдуть, яка літературна мова на який десяток літ возьме перевіс, — це діло друге. Аби ми не вступили ні однії вольної идеи, аби розумно вели свою пропаганду тою мовою, яка найлучша для нашої публики. А як наша головніща публика усе таки буде — хлопцї, то будучність власної літератури забезпечена, — коли ми, засидівшись на плачах та на віршах(,) недопустимо вирвати у нас симпатії народу, которі завжди будуть реальні. —

Мені скучно це писати, бо я бачу, що спору між нами нема. Я тільки це усе написав, щоб нагадати Вам ще раз цю тему. А Ви, сами її розвивши, — цими вакаціями, як будете у стосунках з людьми у Львові, Станіславові и т. д., — поставляйте її частіше перед ними, а особливо перед молодіжжю. А то, мені здається, що чи не з провінціалізму життя у Галичині, — якось не видно по чисто львовескім писанням, щоб там до послідніх границь народовеских идей доходили, — а усе якось більш на поверхну, т. е. чисто національну дорогу звертають (особенно у таких статтях, як Огоновського).

А³⁾ дійти до кінців треба не тільки од того⁴⁾, щоб національні путаниці росплутати, не тільки щоб часом не задратись з тими, з ким можна було побрататись (як Огоновський задрась з „нигилизмом“ з поводу Шевченка), але й для того, щоб живіше и народніше пішла робота и щоб знати, куди йдемо?

Зверніть лиш Ви увагу вакаціями на те, як справді стоїть економічний стан народу Вашого и що⁵⁾ може тепер робити серед нього народня партія. Мені здається, що тепер святоюрці більш корінь пустили у народ, ніж наші, — и що це має причину и у тому, що наші ще не підійшли до народу, як

1) Далі переч. „де“. 2) В ориг. „Ще“. 3) В ориг. „Я“! 4) Далі переч. „що“. 5) Зразу було „які“.

треба. Як подумаю я, що на народ цей насили польські пани, (середь котрих якось не видно и подобія поміркованої партії, яка усе таки є меж русскими попами¹⁾, жиди, — що самі святоюрці наровлять теж у банкири попасти, — то здається мені, що бідний народ Ваш²⁾ вибється на волю, або через революцію, або через рефлекс з Россії, як там удасться завести мужицький парламент (а у нас, як поспробують парламентаризм, — то або покинуть його зараз, або він зробиться мужицьким, як поробились було де-де земства). Однак це усе фразеологія, — бо треба поперед узнати стан народу, — и подивитись, що можна и треба робити у сучасних реальних обставинах. Перше діло виходить и тут — статистика.

Навроцькому я писав, як Ви казали, — и програму Вашу переписав, додавши де що од себе. Не знаю, що з цього буде. Як Ви казали, я „акцентував“ на цьому ділі, — але тих енергичних слів, які Ви пишете, „щоб уже раз почалась у Галичині розумна робота“, — я побоявся написати. И так я дуже вже навязуюсь з своїми „роспеканнями“ львов'янам, — которі мені не одвічають на листи, — та усе таки я ім чужий чоловік, котрого вони у очі не бачили. Ще скажуть: відкіля це узялось таке, що лізе, та й лізе у очі? Ви друге діло: — лізьте и коліться, лайтеся, — тільки будіть и організуйте. У цьому поставте свою місію на кілька часу.

З Києва прийшло зараз письмо од Руссова. Пише багато лиричної чепухи, — але кінча звісткою, що хоть пісні и лексикон через „солошество“ и театроманію приснули, — але деякого дрібязку на цей рік набралось до печаті: „Географія Мороза (дуже прегарна, — каже Р.) Історія Українська Ковалевського, Різдвяна Ніч Старицького з музикою Лисенка, Брема „Звірі“ до коней (мабуть, по Брему). Рудченка — Чумацькі пісні з малюнками такими, як у переводі Андерсена Стар. що недавно вийшов (видання продано усе Андріяшеву, господарю Южнорусского магазину), — а може, каже Русов, ще й лучшими. Окрім того Заб'їлі заказано бюст ІІІ—ка. По нашому безділлю спасибіг и за те. А усе таки поки пісні историчні и словарь до них (окрім того великий словарь робиться) не будуть готові, — треба з посипаною головою жити. —

Не знаю, чи в Відні ще Ви, чи ні, — и через те боюся питати де про що. Спитаю тільки про де які найближші справи.

¹⁾ Може й „панами“. ²⁾ Далі мереч. „здохне хіба тоді“.

1) Так як я у Цюрих іду через 5 день, то одпишіть мені чи сюди, чи у Цюрих(,) до кого там з Русинів обернутись з знакомством. Там мусить бути кілька. Тільки боюсь попасти не у свої сани, бо читав недавно у газеті *Przyszłość* „слово Русина“^(?) дуже у Духинсковському роді. 2) Що Ви зробили з тими 50 екз. *Movimento*, що передав я через Кистяковского; чи отдали кому з славян? чи не було де чого писано (*У Rêp. Française* було зроблено резюме, — як догадуюсь(,) *Leger'om*. Окрім того мені писав *Gaidoz*, що робить резюме у книгу свою про Німців и Россію. У *Atheneum* лондонському була обявка и, може буде, резюме). 3) Чи достали Ви *Waitz Anthropologie*, чи ні, — (*Allg. Ethnographie* я получил), — 4) Чи одіслав Пар—ий книжки Морфиллю (більше місяця, як писав мені М., — що ще не має книг; к случаю замічу, що М. буде читати літом у Оксфорді курс публичний про славян. — 5) Кому мені висилати и чи висилати вирізки з *СПВід.*? — 6) Як себе у останні часи держав Купчанко? — Міні він писав, що „Ваш до смерті“. Як Ви думаете справди, буде з цього хлопця прок, чи так на його и дивитись, як на ташкентця та й годі?

На остатку попрошу Вас не забувати мене, — та як побачите незабаром Желіхівського, то попроха(й)те, щоб простив мене, що я не пишу до його, — бо екстренного нічого не маю, а філософію свою тепер викладаю для „Правди“ у загалі, — після чого радий буду усякій полеміці отвертій и почастній, котора вкаже помилки²⁾, — хоть мені здається, що москвофіли Ваші будуть більш недовольні мною, ніж народовці, — которі хіба зостануться недовольні дуже вже оптимистичним для мене тоном прибавки од редакції, зробленої, мабуть, Навроцьким. — Жалко Лавровського. Чи не могли б Ви скоро написати його некролог, — я б переписав у *СПВід.*

Жінка кланяється Вам.

Ваш

М. Драгоманов

Кланяється Вам Зібер; він тепер тут. У місті їдемо до Цюриха и Парижа.

8 Мая. — Сіюгдня урожай на листи: у ранці прибули од Рудченка и Навроцького, о півдня від Вас. (з крестянского

¹⁾ Знак запятая — Драгоманова. ²⁾ Далі переч.: „Чому Ви нічого не пишете про мої елукубрації у „Правді“.

реф.) Жалко Лавровского. Мабуд(ь) и вицемаршалом зроблять
ляха, — и через те русинів випхнуть з виділу краєвого. Та
що робить! Усе, — и самі страти¹⁾, и дурость и ташкентство²⁾
Яновского и К-о ведуть до одного: треба нам узяти девизом
Горчаковске: „La Russie se recueille“. Ціль наша ясна, —
треба набратись науки, як³⁾ йти до неї, порозумітись між со-
бою, роздивитись добре між сусідами, пізнати власний народ, —
а поки хай дуріють дурні, хай крадуть злодії, — гірше не
буде, як тепер! А як ми свою громадку з чесних и освічених
людей підберемо, та літературну роботу на діло реальне на-
правимо, — то час, коли виступимо на політичне поле, од нас
не втече и виступимо ми не з таким легким грузом, як те-
перя. — Тепер ще більш, ніж коли потрібно налягти на ту
діагностику, що Ви трібували, щоб я написав Навроцкому, —
и зробить пропаганду ідей про неї одним з первих Ваших діл
вакаціями. Колиб тільки львовяне піддержали! Та ще скажу:
колиб львовяне по старій привичці до політичного викрутасни-
чества не зробили чого безтактного. — Довідаюсь напр., що буцім
то статтю у Allg. Zeitung, що Австрія мусить піддержати ру-
синів, щоб нажити поміч 15 мільонів малорусів проти Росії
у восточному вопросі, — писав Шашкевич. Не вже цьому правда?
Так ми —⁴⁾, од страху Земляковского — Турцію будем під-
держувати? Далі Dziennik Polski пише, що проти „москаля Су-
лими, — котрий мусить бути автором Movimento, — пише
Дух. одвіт за поміччю русинів, котрі допомагають йому витягати
з Основи львівської“. Звісно(,) ці русини⁵⁾ можуть бути такі,
як і сам Дух—ий, — одначе неможного не ма, що и русин
справді який найдеться, котрий, як кажуть, попаде пальцем
у небо! — Щоб таких штучок не було, — одно треба: не
гляючи ні на що побічне, поставити программ на європейській
освіті, на славянско-народньому напрямку, — и⁶⁾ на мораль-
ній чесности. Не то — наплодимо, або насбіраємо и ми своїх
Купчанок.

Злить мене цей хлопець. Не те, щоб я боявсь од його
якої шкоди для себе и для самого діла: хай іде у Київ, хай
роспитує. Мало він побачить там навіть и з юридичного боку
нелояльного. Справди усе діло наше тепер, як початкове,

¹⁾ Далі переч. „ведуть до одного“. ²⁾ Далі переч. „свят(о)юр-
ців“. ³⁾ Далі переч. „служит(и)“. ⁴⁾ Далі переч. „через“. ⁵⁾ Далі
переч. „мусять“. ⁶⁾ Далі переч. „занятись“.

звелось на наукову и літературну працю, котра може¹⁾ здаватися революційною хіба для дьячківського ока Купчанка, але гідке бачити ту моральну пустоту, ту кошечну ціну душі, яку видно у К—ка, и досадно, що зразу не дав я йому по морді, — досадно, що сам він не розуміє, що коли я, або хто другий з Киян не дав йому у пику, то з делікатности перед „образом божім“, або з презиріння до його моральної мализни, — а він може, дума, — що справди прехитрий и страшний, або интересний. Треба у Київ написати, щоб справили йому зустрічу по заслугам. Та що таке, справди, Раевский? Мені здається, що він на $\frac{1}{2}$ мільйон, — тим більш, що я чув, буцім то сам Новиков хотів його вигнати з Відня²⁾, як чоловіка, який без толку тільки баламутить славян. У добавок сам Раевский жалуется на славян, що лізуть до його за грішми и видумують, буцім то він бере собі и т. д. — Та ну їх к нечистому! У загалі всі ці Купчанки, Слова, Раевські тільки тим держутся, що сами ми — плохі, а як возьмемось за працю толком, — то яко исчезает дим, исчезнуть.

И з листа Рудченка бачу³⁾, що усе таки у Києві сяк так праця посувається. Сам Р—ко обіщає посилати у „Правду“ перегляд літературний дальше и розбором усякої чепухи (я й не знав, скільки то її вилізло на світ тепер⁴⁾) систематично заціпити усі болячки и „худосочіє“ нашої літератури послідніх часів. Перевод „Грози“ драми Островского він почти кончив, — а брат його кончив перевод „Доходного міста“ кумедії Островского, — и обчища свій роман „Розбишака“. Дух у Киян піднявся так, що мене лають за центростремительность, не хотючи пізнати, що її не стільки у Росії, скільки у Європі по російському, — не стільки у Петербурзі навіть, скільки у Цюриху бачу. Та окрім горячності Старицкого, який без науки, без знання самої мови народної и⁵⁾ з добрим запасом панства причепивсь до українського писання (я не можу, не злившись, читати, його переклади сербських дум, — до которых я сам його навів од перекладу Фета и т. п., — бо так вони не оброблені, такі в них чудні акценти на словах!), — сам я вин(н)ий, бо не усе Киянам звісно⁷⁾, и ясно, що ясно тут нам, — не про все можна вольно написати и в листах. Вті-

¹⁾ Далі переч. „каза(тися)“. ²⁾ Далі переч. „У добавок“. ³⁾ Далі переч. „усе таки“. ⁴⁾ Далі, за скобкою, переч. „показати“. ⁵⁾ Далі переч. „без“. ⁶⁾ Далі переч. „що“.

шаю себе тим, що як не лаються, — а усе таки у кінці відомось, — та може, хоть и пересолю я у централізмі своєму, — та постійне нагаданне про європеїзм, яко основу для націоналізму, — не пошкодить, — а лайка усе таки визиває реакцію, т. є. працю. — Та усе таки не кидаю надії, що такий централізм, який я борю, на сей час є вірною констатировкою факту, — и добрий фундамент — для само-сбирання: la Russie se recueille, — справди, другого програму теперя для нашого напрямку я не бачу. —

Посилаю мою фотографію и жінчину. Коли у Вас є теперішня Ваша, — пришліть.

Коли до Вашого виїзду з Відня не попадеться Herzog'a Encyclop., — то й не купуйте, — а гроші пришліть мені у Цюрих. Лучше накуплю фр. книг, — а на німців підйдуть другі, — поки повернуть¹⁾ у Германію. —

Що таке Ступницкій?

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Напис на фотографії М. Драгоманова:)

„Любому другові Мелитону Осиповичу Бучинському. Флор. 1873, Маю 11.

М. Драгоманов²⁾.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова).

14.V. 1873³⁾.

Драгоману⁴⁾

Живо мене ударила⁵⁾ у Вашім листі мысль, є провінціоналізму⁶⁾ почати розвій галицької жизни“: се мій плян найтайнійший⁷⁾, и наймиліший⁸⁾, та не сёгодня, а з дому уже толково

¹⁾ Слово може й зле відчитано, бо дуже невизначно написано.

²⁾ Фотографувався Др-ів у Флоренції, Chemboche, photographie de S. M. le Roi d' Italie (Turin, Florence). ³⁾ Даю сю дату на підставі місця в реєстрі листів післаних, де зазначено, що лист до Др-ва післаний 14.V. 1873, — і певне того самого дня й писаний, се б то зараз після одержання листу Др-ва з 7. и 8.VI 1873 р.

⁴⁾ С: прізвище написано голубим олівцем, дальше чорнилом.

⁵⁾ Далі переч. „замічанє Ваше“. ⁶⁾ Далі переч. „датами основу“.

⁷⁾ Далі переч.: „та ще далеко не готовий до стилізації, — замисел видвинути племенну (переч. „гірську“) підгірську индивидуальність з усім її первісним еластицизмом і свіжим“. ⁸⁾ Далі переч. „мож“.

Вам писатиму, як показуєся міні устрій такого діланя у мене на Підгір'ю. У столиці сам себе не зважаю, поки не заслужився доброю якою літературною трудом¹⁾, дома серед своїх людей, чи нотую, чи говорю, ніщо не пропаде, и дужаю²⁾ свої землі доступивши, як³⁾ которийсь⁴⁾ митологичний борець⁵⁾.

Галицький нарід сілський недожидаючи грамотних нас⁶⁾ ні помочі уряду, підняв сам економічний процес з землевладінням, наша участь до сього ужити сучасних средств комунікації и асоціації, публіцистикою⁷⁾, кредитом, фондами, щоб універсально а не лєкально збувалось те, що локально давно уже пішло в рух, та не знаєся, хіба поодними: пр. у Слобідці и коло Неполоковець купила громада⁸⁾ панську всю землю, около Станіслава десятки громад поодним арендаторам по 100 до 300 гулд. в рік оплати за монополі в Микуличині гущи висадили чужих промисловців та самі прострілюють та мурують шлях карпатський в Угорщину. „Користи вони не заповідуть, та спробують и почують силу“, додають наші охотники Микуличинські Гарасимовичі, — то наша дорога як поемат! Посилаю Вам фотографію молодшого, будучого інжинера) може спотребитись коли.

Три⁹⁾ згодом збираюсь Вам висипати добрий оберемок увесь, що з давна призбирались¹⁰⁾. Ще й на два недавні листи не одписав я не одно важне, та тут Терлецький листів не оддає, тут другий „Правду“¹¹⁾ задержав, тут земляки, а тут на диво, за порученням моїх петербургських приятелів позавчера(?) перший поляк-емігрант прислав до мене¹²⁾.

За¹³⁾ фотографію и пам'ять Вашій пані ручки цілую(,) Вас¹⁴⁾ сердечно дякую¹⁵⁾. Непремінно, колиб я був добре спра-

1) Мало буги написано: „працею“. 2) Далі переч.: „яко якийсь мито на землі своїй, якъ“. 3) Далі переч.: „имярекъ“. 4) Далі переч.: „з митологичн“. 5) Далі переч.: „На народ в Галичині погляд мій такий: крупне землевладіння не має змислу без панщини. *Animus possidendi* Нині вона, громадська земля, наша, сцентралізована чужа, Галичина мусить узяти ініціативу“. 6) Далі переч.: „підняв уже сам“. 7) Далі переч.: „складами“. 8) Зразу було „викупля“; далі переч.: „двірський“. 9) Мабуť має бути: „Сим“. 10) Далі переч.: „Тим часом“. 11) Далі переч.: „держить“. 12) Се все написано на одній стороні одної картки аркуша; далі писано на другій картці, также на одній стороні. Порожні сторони аркуша загнені до себе, одна на одну. 13) Перед сим, а сар., переч.: „Щиро сердечно спасибі за фот“. 14) Далі переч.: „щиро“. 15) Далі переч.: „Але за одним заходом ось о що Вас прошу: зав.“

увався, сталаби у моїм альбомі крім Ваших¹⁾ ще фотографія Вашої сестри и її мужа, та дивійтеся на скетицизм безприкладний²⁾: Январа ще³⁾ прислав мині п. Косач Вашу фотографію з зазивом до переписки, звідуючись за людьми и жерелами до крест. реформи в Галичині. Прегарний я собі уложив плян переписки, и — не відповів досі. Нині уже запізно⁴⁾, тож Вас прошу, при случаю⁵⁾ до п. Косача переказати, що⁶⁾ матеріали тепер починають збиратись⁷⁾. Перші точні⁸⁾ ему дошло. —

В Цирих сегодня пишу, Подолинському (Fluntern. Oberhof) и Лобову. Тих двох Вам рекомендую. Лобов именно чоловік самосвідомий⁹⁾ чоловік сміливий, але¹⁰⁾ не економічний¹¹⁾ На людей дивиться, яко¹²⁾ на начине ідеї, безцінне, не яко модификаторів и усовершенствів її, — словом, москаль але такий, с котрим треба брататись. З Галичан там Джулинський и Нагорний. Сего знаю тільки з листу до нашого кружка: Взивав до переписки с Цирихськими в справах малоруських національних (На лист ще не одписано). —

За гарні новини с Київа тут Вам одна з Відня(:) Ост. Терлецький, вирізки

Кобзаря(?) купи(ли?) та ще так, що Halm у накладців вистарав(?) екземпляр новісенський. Тепер, так як ті книги я у него був оставив, дав я ему волю, спробувати, чи не найде купця другого. В такім случаю гроші відберу и Вам вишлю, в другім треба буде задержати книги.

Waitz'a я не(?) переставши(?) заказав, але¹³⁾ Klein не получив досі¹⁴⁾. Може де в другого куплю. За Парти(ц)ького нічого не знаю. Звідаюсь. Movimento я посилав Галичанам ? ? ? . Тепер висилаючи хочу ? ? ? ? ? Огон. Чи добре буде

(З боку:)

післати і сю в Білград Куїунджичу и¹⁵⁾ Новаковичу Ступницький, канд. віцемаршала¹⁶⁾, чоловік з тактом. Ненависний

¹⁾ Далі переч. „фот“. ²⁾ Далі переч.: „Январа писав мині, присилаючи Вашу фотографію п. Косач“. ³⁾ Далі переч. „писав“. ⁴⁾ Далі переч. „ ? ? через Вас мушу под“. ⁵⁾ Далі переч. „як не будь мене оправдати“. ⁶⁾ Далі переч. „акти и“. ⁷⁾ Далі переч. „и кодифкуватись и зводити ся“. ⁸⁾ Далі переч. „лати“. ⁹⁾ Далі переч. „с котрим“. ¹⁰⁾ Далі переч. „и москаль“. ¹¹⁾ Далі переч. „не знав“. ¹²⁾ Далі переч. „на матеріал“. ¹³⁾ Далі переч. „антики“. ¹⁴⁾ Далі переч. „Тепер“. ¹⁵⁾ Далі переч. „Стоїановичу“. ¹⁶⁾ Далі переч. „був“.

у Юра за сецесию с під бюрократичної команди 1849 р. До некролога Лавровського дат не маю. За Шашкевичом пишеть(?) Навроцьк(ому?) они оба в¹⁾ Решові.

Куп

Мел. Бучинський до М. Драгоманова²⁾.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Поспішаю з одвітом, щоб застав Вас він ще перед виїздом у Відень. У Відні застанете певно О. Терлецького, котрий, (як чую — та одвіту від него не маю) не виїхав 15 с. м, оже здався и не виїде сего літа. Найдете его в Університетській бібліотеці, Univ. Bibliothek, Stadt, Postgasse, в канцелярії, що дня о 8—1 годині. Медвецький³⁾ рівно має бути у Відні, — на певно буде там Никола Подлуский (Assistent in Dr. Eder's Privatheilanstalt, Josephstadt, Langesasse) и „Hilar Harasymowicz, Freiwilliger im Regimente Salvator in Wien, Alserstrasse u/ Kaserne. Желіховський⁴⁾ вже повернув; — крім сих найдете Ви (через Терлецького) віроятно ще не одного з Галичини, именно с професорів, котрим с причини холери прибуло 2 неділь, до 15 Сентября, ферій. У Терлецького (або у спедитера) найдете и свої книги. Виїжджаючи до Львова дайте міні звістку, то буду глядіти, як би и міні туди відбічи.

У Львові, боюся, я що тепер застанете так малу дружину, що укріпитеся в наміреню, „заховати, як пишете, київські сили для праць приготовательних“. По моїй мисли як каже Навроцький, „субективній“, боюся, що, прикладаючи тут фразу Лисенка, и „с цього нічого не буде“, бо питанє ще не рішене, чи можна культуру на куски порізати як поліпа, и кожній дабі дати жизнь индивидуальну. Практичніше далеко або почати на всіх пунктах працю и на всіх устоятись або пропасти. Коли за се київська неомильність⁵⁾ назвала львівську неомильність

¹⁾ Далі переч. „Тарнові“.

²⁾ В початку сего листа Драгоманів записав собі олівцем, ось такий адрес: „Terlecki — Gärtnerg | N 19, 2 Stiege, 3 St. Th. N 28“.

³⁾ Прізвища „Медвецький“ і „Никола Подлуский“ підчеркнені Др—вим.

⁴⁾ Далі переч.: „(може також до толі ще (у Терлецького) побуде).“

⁵⁾ Слова від „коли“ підчеркнені Др—вим і покладено з боку знак „?“.

дурною, а Львовян дурнями, то сему ніхто дивуватись не стане, а найменче ми, що хоть мало начитались критик и полемік російських, так бо тую *pointe* именно понаходили там оклепану до переситу. Рівно невирозуміли Ви Навроцького, который після сего що недавно ще я з ним переговорював, не міг нічого писати протів Гутенберга, ні протів просвіщаня апаратом сего времени, а пишучи про образ галицької жизни (не в тім діло чи лучший чи гірший, а в тім що) инчий від російського, міг найти: що в разі фияско з найбільш необходимою публіцистикою, перепискою etc. ми зарано мусимо так и порядкуватись, щоб и без друкарського чорнида могли ми між своїм народом бути ему в пожиток, просто устами, заходом и доглядом грамотним. Доконаленє недостатків такої організації розумієса само собою, и всюди и у всякого, окрім у рецензента, который каррикурує форму сказаня и сторону річи на забаву або переполох людей, которі тільки и форму и сторону одну усього поняти годні. Сим, видима річ, я ще не неуюю рецензії, ані не пишу се на адрес Ваш, бо нарешті того листу Навроцького не маю и не знаю, чи не збожеволів він дійсно. Так як и сам читаючи „Правду“ нераз питаю, чи пiana вона, чи божевільна?¹⁾ — По дорозі до Львова незанежайте поступити у Решові до Навроцького. — найлучше оубо, коли би він з Вами приїхав до Львова. —

Сумно то дуже, що при редакції не найшлося чоловіка, доста читаного у рос. публіцистиці, щоб здолів мати суд над статтями з російської жизни: розізнавати фразу повторену від вислідів самодільних. В тій неопитности причина, що в редакції повідкладано Ваші статії, по субективнім розуміню Романчука або кого — невирозумілі для галицької публіки, яко вирвана с середини часть дебаты не у нас початої и досі не у нас веденої²⁾, котору поділити а що найменче знати нам, знаємо добре, необходимо. Фатальні условия знов недозволили досі, щоб хто з наших рівночасно переказав публіці її манерою и середною просвітою жизнені мисли, не дуже розбиваючись з „европейською“ наукою, „Духинщиною и другими теоретипами, о которих всякий розуміє, — що ему вгодно; именно Духинщина, сей Ариман, думаю, яко Knalleffect, надто вже з-ужитий. — Що до Росії, то не знаю чому гніватись на австрійські часо-

¹⁾ Слова „чи пiana вона чи божевільна“ підчеркнені Др—вим.

²⁾ Слова від „яко“ підчеркнені Др—вим.

писі, именно перфідну *Freie Presse* (впрочім вона власне друкувала на весні коректні фелетони з петерб. життя, о Блудових, Шувалових etc) що враждують и дурниці пишуть о Росії, коли також самі дурні и перфідні журнали єсть у Росії, єсть „патриотичні“ товариства як благотворит. комітет etc, окрім розумієся хороших журналів и товариств(,) котрим ніхто з наших не відмовить всього признання, але й не віддасть сліпого поклону. А прогос клевет „Правди“ наводжу, що не могла вона здержатись від того, щоб показати¹⁾ огиду тих, котрі денунцію(ю)ть нас перед нашими ж родами польноманами, видаючись у „Слові“ писанім кирилицею марирами за общеруську и славянську справу, в очі (Мардарович у Станіславі друком) ляхам лижуться, а у Відні з централами та жидівськими банкирами накладають. Не диво, що у „Правді“ иногді нестас статку, бачивши, на примір:

Ви звідуетесь про Купчанка²⁾. Здався був він вже за кордоном, и сего літа, так як торік с паспортом Развського, в шапочці урядовій російській с кокардою, перейшов коло Серету границю, та и волочився довший час по пограниччю. Именно пильно перевірів казарми в Каменці и Хотимі, и справді (сам мині се розказував) ретельно и пильно студіював в розмовах положенє російських салдатів, — як го знаю, а знаю его добре, зівсім не в етнографічній цілі, а віддаючи рієкне за *padobne* рос. правительству, которого шпїєна торік під Перемишлем спіймали и судили наші. О. Развський тому дає паспорти и кокарди, щоб подібна судьба К—а в Росії не спіткала. — Може бути, що надто драматизую, а що гірше, роблюся може „доносчиком“ в очах Ваших, опираючи на домислах обвинєня може невинного чоловіка, — написалося. — Задекретуйте: „От Галичани, — Австрийці, *Völkerkehricht!*“ Але так самісенько арументує Духинський и *freie Presse*. —

Відси о межу, у Товмачи тепер компроміс що до виборів с Поляками, у Станіславі договори на тепер розбились: ляхи підсунули фалзифікат, додатком до програму, в которім розказуєся много забавних річей про „унію Любельську(!) Коли оттак гуляє шовинізм непоправний, жида пускають все більш и більш на продаж шляхетської землі, а оногді у мого нотара сам я був

¹⁾ Відси до кінця реченя Др—ів зачеркнув.

²⁾ Слово „Купчанка“ підчеркнено Др—вим.

свідком¹⁾, як жид арендатор жадав, щоб контракт ему виложено по руськи, бо польського (курального) стилю не розуміє. В раді городській у нас тепер вибори, жида беруть верх и добре²⁾, бо виходить на верх їх організація, и її блуди, не менче и змисл практичний у заряді фінансовім, который страшно надірвався за послідні роки, під проводом звісного шовіністи и фразера Камінського, на чолі інвалідів: маємо досі круглий мільон довгу.

Пора закінчити сей лист, писаний уривками вже від пару день; надіюсь, захопить він Вас ще у Швайцарії. „Правду“ для Вас я застановив у Львові, тому висилаю мій екземпляр. Поклони мої засилаю до Вашої пані. Gruss u/ Handchlag до Лобова и Подолинського у Цириху. Вас стискаю від серця

М. О. Бучинський

Станіслав 25. Август 873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(24.XII. 1873³⁾)

Копія XII 873

Високоповажані Михайле Петровичу!

Пару день тому назад писав я Вам пару слів, подаючи одвіт як голос на два Ваші листи. На другий день прийшли рублі подорожні, котрих я не мінявши⁴⁾ незабаром в Росію поверну. Сідаючи до порядочного листу, почну з особистої хроніки: 22 сентябра розпрощавшись з Вами почвалав я ночно у Станіслав, так ради канцелярії як и маминих имянин; — тогож дня наздогнав мій лист Іоніна ще у Львові, дальші у Відні⁵⁾, гостив 2 октябрия Федьковича у себе, а 6-го и Іоніна, который несподівано, вертаючи з виставки, подався до Станіслава. Три дни після сього здогонив я его ще у Львові,

¹⁾ Відси до кінця реченя Др—ів підчеркнув.

²⁾ Слова від початку сего реченя і дальші від „шовіністи“ до кінця реченя підчеркнені Др—вим.

³⁾ Дату даю на підставі звістки в реєстрі, що того дня післано лист; попередний післано 18.XII. 1873. ⁴⁾ Далі переч. слово якесь. ⁵⁾ Далі переч. З слові, яких годі відчитати.

виправив его на схід сонця, а сам на захід потяг у Відень. Через місяць побиту у Відні познакомивсь я з Григіром Гуревичом, студ. медицини, с Київа, а перед самим виїздом бачився с Сергієм Подолинським, котрий привіз міні одтиски з Вїстника. (прошу міні на коротко вирвати І ч. „Литер. в Галичині) фамозний Фелетон СПВ. в коверті, намість сподіваного листу, и фотографію юбілята. — Тут же яко місцевий скорриууу фейлетониста, добре з рештою освідмленого, в тім, що фразер Каминський не на повіт, а на місто займив позичку 1. мил., тож, що уступ о унії любелській в Станіславській згоді, сфабриковано після сходи, оже оклик такий лиш и могли підписати Мардеровичі et compl., против протесту Струтинського и Т(овариш)ів. Алярм відбився на виборах, и Харкевич, котрий дре своїх парафіян, беся и правуєся, пропав протів Заклинського, котрий с своїми все таки більше беся и правуєся, як здирає. Оба они мої свояки далекі, та сусіди близькі, але вертаючи до річи, — тільки з газет дізнавався я у Відні о виборах, та й налюбовавшись у парляменті видом наших праведників, почув аж дома, як интересно було приглядатись виборам на місці. В Станіславі рішила поблизька Тисьмяниця, котору для коренного нашого міщанства реформа прилучила до Станіслава. Кандидат Шомер (Сторож) Йзраєля и консисторіи адв. Готліб виступив виключно и одкрито (з) конфесійним програмом у Станіславі и Тисьмяниці, тут особисто и з аплявзом, та через свого агента, урядника рустикального ІІ-го банку, звісного лірико-сатирика В. Стебельского, которого міщани тяжко побили під трибуною, и на доказ задержали и показують ёго шапку цікавим. Тим часом другий Готліб (Ка?)-минський, в имя Христа день на день держав мітингики в день виборів ид вечеру, при илюмінації, стрільбах? ¹⁾ віхало верхом возами и пішо зверх 500? ?

(Далі на окремім аркуші; при чому початку ніяк не можна відчитати: ²⁾)

нуля в парляменті ? ? ? вибрані вони за жидівською помочию оже винні далій попіра́ти спільні інтереси

(Переч. „Але давно вже перед тим привітом“)

Відносини именно треба було при „ ? debate“, — та навчені конфіскатою лишаємо поки сю матерію, констатуючи, що

¹⁾ Далі переч. „явилося“. ²⁾ З огляду на доривочність дальшого писаня, зазначаю далі перечеркнення — в текстї.

(З боку:)

добре правительство ще тоді (переч. ?) коли п. Яновський розшибався по адресам громад о реформу, (переч. „пересправляло“) печатало свої розправи (переч. ?) с поляками, гарантуючи у реформі польському елементу безглядну перевагу. И додержало слова, бо у парламенті сіло у трое більше поляків, (переч. „так що знов правительству не о руси

(Далі знов текст:)

(Переч. „Без дебати признати згодитись треба, що для министерства За сим стали шанси консисторської делеуації так, що “)

Польська сильна числом делеуация побачилася паном ситуації, подачна німцям зробила вона консисторську купку зівсім безпотнобною (переч. „німцям“) и колиб ще більш набрала мамелюків, то (переч. „легко можуть“) то як ? моглиб консисторці надивитися, як у тім же парламенті ухвалится не як досі провізорична, а законом державним польська гегемонія, не автономія, з міністром и намісником (переч. „поляком“) хоть (переч. „добре“) назначеним з поміж генералів, але поляком, которий командує старостам о историчних именах, а ті поміщики с патент(ами?) оруднують справами повітовими, ведуть листи кваліфікаційні и завідують поліцією, зложеною з жандармерії, вїтїв и (переч. „ ? самих“) священників, розумієся, на своїм, польонім. язичі. — Сею дорогою в гору иде и презента на парафії, — от та єдина програма вивезена с соборчиків, от и знесене патроната! Спитайте консисторського депутата, чому патронат громадам не віддати? а даже чому вибралиб Ви патронат польський ради громадського? а почувте: „какой ? ? та ? а спізнаєте ? ?

(На другій стороні звич. оливцем:)

? ? ?

якого, бо єрархична партія нед(оп)устила до вибору молодших и ще здібніших членів даже „Ради(?) Русскої а провела свої креатури солідарні при маніпуляції с фондами и банками и тих, протів которих слідства ведуться у св. Юра. Солідарність оже стипулєвана и ганьбою запечатана, та раді ми скорій діла(?) ході, бо тим видніща у столиці стати мусить ціла (переч. ?) мизерія сих „високонравствених“ (переч. „праведників“) клики. — Про

(Далі годі відчитати кілька рядків — може й не належних до листа, вкупі з дальшим, аж після дати народин Бучинського)

(чорнилом:)

служби, котрої первий витяг несподівано затратився, начатись не може ? перед кільканадцятью літами, несподівано тепер затрати

в Кривім

Родивсь я 24 Лютого 1847 р. з родичей Іосифа и Минодари з Бородайкевичів Бучинських

(Далі знов чорнилом:)

(Переч. „Так“) Других результатів, (переч. „окрім хіба єрархії того, що ? делегация наближить продажу земель церковних, від неї не ждати. Як сказано, явилась вона без програми и можности ганьби ? имени руському, не ? годі и ждати від ? делегации консисторської“) окрім ганьби перед славянством, наближення продажі земель церковних, и нищета*) початків самопомочі, як вони являються в слабих ще радах повітових, земствах. Тут (переч. „вони“) консист. одностайні з мамелюками поль(сь)кого сойму, тут и з новим роком стають до агитації в народі, щоб захопити більшість в радах повітових и відтак в одній за другою декретувати самобійство земств ь покірну прозьбу о опіку староств (полських). (Переч. „Многі з наших партизанів получили подібні безстыдні завізвання, и дали їм відповідну відправу“) Многі з наших народовців получили безстыдні завізвання, дати на сю ціль кандидатів в ради (переч. „обсадити уряди“)(:) розумієся, дали (переч. „належиту відправу“) сватам належиту відправу: (Переч. „Додаємо, що раді ми с скорої ходи діл політичних; доказ мусить бути даний, не осудою, а ділами ж власними консисторської кліки, видний у Відні, перед лицем світа, ніж до тепер у Львові, що вона сама себе робить як скоро сама вона Нехай мерці мерців своїх хоронять**)

(Далі чорнилом на другій, звязаній з попер., картці; $\frac{1}{3}$ верхньої частини картки віддерта, на решті виписані особисті рахунки Буч—ого — довги єму і єго; на $\frac{2}{3}$ другої сторони:)

*) Мабуть: нищення.

**) Слова від „розумієся“ написані олівцем, так як і попередні „з наших народовців“, „дати на сю ціль кандидатів в ради, обсадити уряди“.

вза(?)галі не треба ні цифри ні евіденції ? ? ? (кон)систерській и мамелюкам Земяльк. и Голуховського)

Загірн. називає свою парт. консерват. за ? ? привилеї („Правда“ написала в одній певній цілі) Чи чи пуста иронія (на ст. 19:) Видимо, „вірноконституційний“ лібералізм то безбожність, то атеїзм.., справді гадаю, щоби „рада Руска“ з єрархисю на чолі, служила такому лібералізму!.

(Переч. „Правду сказати“) Годитись на програм народ. партії, не значить єго адоптувати у себе

Взагалі ? таким не ? Слово, ? ?

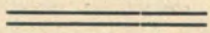
Станіслав

Відгріваю*) историю виборів.

(Після кількох рядків із якогось польського контракту:)

Чому такі случаи, як „Вересай в геогр. ? , Проба опери Лисенка , розпись Київа оруанізав

| не досила-
ються „Правді“, — пришліть хоч (переч. „той випуск ? “)
витяг з (переч. „Лонд.“) Athenaeum, хоч не по дорозі, а ко-
нечний.

*) Відгріваю !

Рік 1874.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 1 Серпня 1874“).

Новоградволинск, 1874, Іюля 29.

Не можу взяти в толк, шановний Мелитоне Осиповичу, що з Вами сталось. Нема, та й нема од Вас ані словечка. Пославши Вам лист ще в Декабрі, ждав, ждав я одвіту, потім сердився, дивувався, сів було писати до Вас, та перебили, а далі я було, як дівчата, що гадають¹⁾ випитати хто кого більш любить, и промовчав ще. Та Вас не перемовчеш! Пишу тепер, щоб вирвати з Вас, хоть словечко.

А замовчали Ви дуже не до часу. Тут саме пійшли такі відносини між нами та львовянами, як зза Одкритого Листу, зза товариства Ш—ка и т. п. Та й за працю у „Правді“²⁾ наші думали було узятись енергичнійше. — А у Львові усе одна политика: затягувать діло, та ні словечка не одписувати на³⁾ листи. Один був чоловік, що було через його хоть via Vienna, або via Stanislawow пізнаєш, що треба, — та й той замовк.

По всіюму ціюму у наших з львовянами стосунки йдуть, як мокре горить і холодність усе росте. Ось хотьби таке діло, — судить: бувши у Києві П. А. К(улїш), — дав мені записку на 500 екз. евангелій. Я переслав її Пулюєві через Тер—цкого⁴⁾, написавши, по якому адресу слати. П—й пе-

¹⁾ Замість двох остатніх слів було зразу „думають“. ²⁾ Далі переч. „товариші наші“. ³⁾ Далі переч. „пись(ма)“. ⁴⁾ Терлецького Остапа.

редає¹⁾, що поручив Барвінському вислати²⁾; ждемо: не ма. Приїздить Д—ть³⁾ и каже, що еванг. у нього, та тільки усіх 500 не ма, — а є кілька Матвія и т. д. Через кілька часу пише знов П—й, що у Б—аго не ма, а він наказав Д—ові 200, поки здобудуться другі. Тепер вже знов пройшло більш місяця, — а не ма ніякої звістки. З цього бачу я, що у Галиччині шуткують навіть з такими важними виданнями, що її розпродаж упорядкований як⁴⁾ небудь, а ширенне видань, котрі так потрібні для підняття духу народности, — нікому не лежить на серці сурьозно. К—ш дуже високо ставить П—я, — але цей не у Львові, а другі, значить, не дивляться на такі діла сурьозно. Повчившись з цього и инчих діл, К—ш задумав зконцентрувати розпорядок його книгами у одних руках и передав це мені. Я готовий, — але треба, щоб П—й по евангеліям, а Барв—ий по псалтирю дали мені порядочні звістки и вказали акуратного чоловіка, або магазин у Львові, щоб з ним прямо мати діло. Мабуть прийдеться поробити нові видання, — а хто робитиме⁵⁾ коректуру, хто возьметься за це діло у загалі. —

Я пригадую, скільки пролежали у т(ип)ографії повісти Нечуя, и скільки вони йому обійшлись? — 500 рублів — 500 примірників, тоді як у Петербурзі намъ дали щот з типогр. Стасюлевеча на як таке⁶⁾ видання Чорних Хмар (по взгляду 1 тома Повістей) 523 р. за 1000 екз. Глядючи на такі діла, приходиш до мислі, що рано, дуже рано надіятись, щоб Галиччина так послужила нам, як того надіялись Полтавці. Кажу, надіялись, — бо я оце був у Полтаві и бачив, що як тамошні ознайомились дійсно з львовянами, то трохи спала з них ідеалізація. Тепер вони послали свої desideria у Львов. Буде з ними те ж, що й з нашими, — бо й desideria однакові, а львовяне занадто бурсаки и лежебоки, щоб сурьозно и по європейському узятись за народню справу. От товар. Ш—ка повернулись на саму типографію. Литературну працю одсунули ad calendas graecas, — а, кажуть, так треба упорядити типографію, щоб усякий заказ могла сповнити, особливо банкірські и инакші бланки. Окрили б вже кафе-шантан імені Шевченка, — щоб „зиску більш було на народне діло“!

¹⁾ Зразу було „пвише“. ²⁾ Далі переч. „потім, що Дим(ет)“. ³⁾ Димет. ⁴⁾ Далі переч. „попало“. ⁵⁾ В ориг. „робитиме“. ⁶⁾ Так виразно; мало бути може: „на такеж“.

Мало¹⁾ радісного бачиш и дома. Тепер, правда, вже не те, що було 5—6 років назад. Вже не 10—15 чоловік про наші діла говорять, — а лічить сотнями. А робітників усе такі 5—10 та й годі! Цей рік видано 2 етнограф. видання (Чум. п'єсни Ив. Рудченка и 1 том Истор. Пісень, під ред. Ант. и Драг.) не вважаючи 1 т. Запис. Геогр. Общ., — та 5—6 популярних брошюр (з которых тільки 3 путних, у тім числі одна — перевод). Але хіба тільки можна було зробити, — та ще загляньте, які плями у роботі, як йшли такі діла, як кор-ректура, добуття бумагі и т. п. Діло систематичного видання популярних книжок досі не поладилось. Усе через те, що ніхто у нашому ділі не бачить головного діла життя, усі одго-ворюються то сим, то тим, та одкладають. Нехай підіжде!

Та що більш казати на таку тему!

На другу, правда, звернути трудно. Хіба Ви напишете скоро и чого одраднішого. Та не вже Ви не приїдете у Києв на з'їзд археологічний: Приїдьте лиш у Августі. —

Що сталося з Федьковичем? Те ж з Декабря — ні слова. Жінка и сестра з зятем Вам кланяються.

Ваш

М. Драгоманов.

Мел. Бучинський до Арк. Іонина.

(Кінець 1874)

Копія. I 1874.

Іонину

Еслибы я не зналъ, что по почтамъ *habent sua fata li-belli*, мнѣ было бы непонятно, зачѣмъ отъ четыре недѣль не получаю отъ Васъ отвѣта. Уже 11-го ноября выслалъ я Вамъ, только что возвратившись съ Вѣны, довольно обстоятельное пи-сьмо, въ которомъ мѣжду прочимъ подавалъ я Вамъ вѣнскіе цѣны снарядій фабричныхъ, спрашивалъ, какіе въ Харьковѣ цѣны на шопы, пижмаки и лисы, звѣщалъ о собственныхъ дѣ-лахъ кстати постройки будынка моего, далѣе писалъ объ обще-ствѣ литературномъ „Галичъ“ перезваннымъ „общество имени Шевченка“ и др. Перед 10 дней былъ я опять въ Львовѣ, какъ разъ въ ету минуту, кагда комитетъ „Бесѣды“ низло-

¹⁾ Далі перереч. „дуже“.

жилъ съ директорства театра Г-на Моленцкаго, а произвелъ съ директриссы Г. Г. Романовичъ, сестры. Одновременно прокуратора заарестовала N-р 20 „Правды“ по поводу артикула „Schwindeldebate“, который тѣмъ не менѣе навѣрно вырываетъ цѣлый въ артикулѣ „новорожное обозрѣніе“, — одновременно, когда въ львовскомъ сеймѣ уконституовался самый новый и большій клубъ хлѣпскій русько-подскій, съ собственной очень здоровой программой: начинается совершатся давно необходимый процессъ въ нашемъ обществѣ, здоровый организмъ выдѣляетъ неврозою мертвые нарости: поповщину, командировану ерархіей.

Когда бы посредствомъ новой типографіи, которую упомянутое молодое общество открываетъ съ новымъ годомъ, подскочилъ новый и смѣлый журналъ какъ органъ въ пособіе етому клубу депутатовъ, публичная жизнь здѣлалась бы живымъ живою и интересною. Между тѣмъ по литературной и эстетической части пока, не изобилуетъ „Правда“, что хуже своимъ схоластицизмомъ пугаетъ дилетантовъ на полѣ поезіи и поэтистей, прибѣгаючи къ переводамъ невдачнымъ. Вдругъ и бросаются дилетанты на soi-disant реальное поле, и доводятъ реализмъ къ патологии и рабской копіи жизни. Когда бы ето движеніе отдѣливъ*) отъ „Правды“ внести въ „Просвіту“, — полза вышлабы несомнительна: лучший дилетантизмъ реальный въ популярныхъ наукахъ совершеннѣйшаго поповскаго нравовченія. Vederemo! но надо сознаться, что лучшія извѣстія получаютъ нами въ Росіи, об закупкѣ права издавать Шевченка Рубинштайномъ et Comp. за цѣну 2000 на 12 лѣтъ, объ новомъ романѣ Нечуя, печатаемымъ въ Петерб. („безъ цензуры“, какъ пишутъ, что ето такое?) об репетиціяхъ Лисенковой оперы „Різдвяна Ніч“, которую ставятъ въ Январѣ на сцену въ Кіевѣ. ? же и точнѣйшихъ вѣдѣній зъ Росіи ожидаю съ приездомъ проф. Ковалевскаго съ Кіева который (переч. „пріидеть“) ? ? ? ? Мих. Петров.

*) Зразу було „отдѣлить“.

Рік 1875.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

Київ. 25. Сент. 1875.

Шановний Мелитон Осипович,

Посилаю Вам при сіюму рециписс на гроші Навроцького. Будьте ласкові, виправте їх, — бо на що їм пропадати.

Ну, подорожже мое скінчилось. Були великі пригоди и злигодні злі години, особливо, як я у дощ через Чорногору у Угорщину з Жабього їхав та трохи не пропав, — але виратувавсь і тепер з приязню і те згадую. Дорога у Буковині до Федьковича и по Угорщині була дуже интересна. Народ добрий, на своє житте дивиться критичніше, ніж дума інтелігенція його і ніж сама інтеллігенція. Тільки жде він помочі від московського царя, бо в його, кажуть, не ма жидам такої волі! Але інтеллігенція скрізь сонна. Однакож між молодшими із „старої партії“ єсть люде, которі не довольні рутинною и лакейством своїх проводирів, — і як би справді з „народної“ партії вийшли народні діячи, а не чиновники теж, — то можна б було зложити свіжу партійку, котора пійшла б далі.

Та у Львові ціого не розуміють. Те, що ми Вам розказували, ще більше підтвердилось, як я був у Львові, коли Коссак доказував, що усе народовство у Росії — поляками заведено, а Ильницький поражав мій „нигилизм“ аргументами: „Der Mensch, panie dobrodzieju, ist kein Hund“ и т. д. Результат — повна розлука з львовянами.

Приїхавши у Киев, застав я слух, що вже получена з Петербурга бумага, щоб мене з університета вигнати, а що мені це об'являть, як царь проїде. На загальному приїмі начальства царь сказав кураторові: у¹⁾ тебе безпорядки в університеті. — Какіе же безпорядки, В. И. В? — А Драгомановъ. — Это отдѣльное и исключительное явленіе, В. И. В. — І справді, як царь поїхав, мене покликав куратор і сказав, щоб я подав в отставку, що мені тогді кар'єра не закрита — (царь велів мене тільки в 3 южні університети не пускати), — а як мене уволять по 3-му пункту, то я не могу вже поступити на службу. Я вибрав посліднє — і всі мої 12 год служби пішли в трубу! Мотив, конечно, укр(аїно)ф(іль)ство, — але діло у тому, що я министра и товарища його не погладив по головиці, а вилаяв. Головні діячі доносів на мене були — бувший помічник куратора, колись приятель, потім доносчик Костомарова, Юзефович²⁾, и проф. Гогоцький. Тепер назначена комісія у Петербурзі із шефа жандармів, мин. внутр. д., мин. нар. просв. и Юзефовича, щоб розсудили, що таке укрфство³⁾ і що проти його робити. Думаю, що комісія зробить fiasco.

Отличився і брат-галичанин. Лопатинскій привіз брехню, буцім то я говорив у Галичу (де він би то був) промову против Росії. Брехня пішла в ходу і тепер служить примазкою того, що мені зроблено.

Я пэки в Києві і думаю бути по меншій мірі до весни, — а тоді поїду за ґраницю кінчать учено-літературні праці, бо могу жити тільки літературою.

Дуже добре б було, як би приїхали у Октобрі сюди — прямо на мою квартиру. Не забудьте: з бангофу по Жилинскій ул., на Кузнечную, другий дом од угла, з права, Консенсіушовой, у дворі

Ваш

М. Драгоманов.

¹⁾ В ориг. „а“.

²⁾ я його разів 6 вилаяв печатно. (М. Др.)

³⁾ укр(аїно)ф(іль)ство.

Рік 1876.

М. Бучинський до Ольги Косач.
(Виписка)

(Літом, 1876)

Зъ братом давно уже не переписуюся, ще відколи він з заграниці вернув у Росію, а я у Станіслав, бо зараз міні ясно стало, що не интересна ему булаби переписка с партикуляристом. Богдай не за рано счерпав сили в важкім змаганю. Вістей з Відня не має ніхто в Галичині

Рік 1877.

Мелітон Бучинський до М. Драгоманова.

(Телеґрамма)

Eaux Vives de Lemberg le 11/6 1877
à 8 h 30 min. du L/

Johann Poklada¹⁾

Genf rue Mont Choisy 1-eme Eaux Vives 26

M. P.²⁾ Shreibe nicht nach Lemberg(,) schlecht(.)

Meliton Krasnostawsky³⁾

Reçu Genève le 12 à 7 h,
20 min. du M

¹⁾ В телеґр. хибно „Paklada“. ²⁾ Михайло Петрович (Драгоманів); у телеґрамі хибно „М. Т.“ ³⁾ Себ то: Станіславський (на здогад).

Додатки до р. 1872.

I.

(До стор. 108 і 109).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.
(Чорнова, вривок)

(Мабуць 13.ІІІ. 1872¹).

Коп. IV. 1872 Драгом.

3. місяці у Галичину²) набувся доволі з нашими, взяв участь в „Просвіті“ и видав ІІІ. вип. Верхратського, одушевив до ентузіазму собою холодного Лавровського, тай, зібравши зверх 400 книг про Галичину, відїїхав на весну и літо. в Одесу, щоб до оброблення всього матерялу с приятелями сісти. Сам чоловік хороший, образований³) не дармо перейїхав землі, с сходу до заходу. До Милорадовички (з Одесси, що зиму тут проживає, виправив оногді Лавровського з рекомендаційним листом; неможу ще знати, чи познакомивсь він з нею⁴).

Роковини Тарасові сього року у Львові разом справляють „Просвіта“, „Акад. Лихвар“ и „Бесіда“⁵) при роковинах закладини товариства народної музики „Торбана“. Пята громада Перемиська Бесіда, а шеста „Січ“ тутешна⁶). По ничих городах самі дбають школярі - сіроми.

„Зоря“ Кийів. Молитовник. Послание. Подушка. Воробкевич?

Верхратський < > Празник у Загвізді 15. Лютого. Галичина⁷).

¹) Се очевидно варіант до відповідних місць у листі з 1(13).ІІІ. 1872. ²) Говориться про Гладкого. ³) Далї переч. „и бувалий на“. ⁴) Далї, а сар.. переч.: „Рівночасно з обходом роковин“. ⁵) Далї переч. „закладаючи“. ⁶) Далї переч.: „В Станиславові, Тернополі, Бережанах“. ⁷) Далї переч. „Іонин“.

II.

Мел. Бучинський до Олександра Лобова.

(Чорнова)

(Початок(?) XII. 1872)

Чтоже: познаете ли письмо? (Переч. „Чи“) позабыли ли его вмѣстѣ съ ненадежнымъ (другомъ) пріятелемъ, махнувъ можетъ быть, давно уже рукой на бывшее?! Нигдѣ правду дѣвать: виновать я, слишкомъ, совершенно виновать, не имѣя (переч. „даже“) в оправданіе даже Станислава смирнаго, (переч. „бо отъ больше вотъ и опять¹⁾ и столица окружаетъ мене, опять и переписка живая и опять среди ? шуму дня, какъ человекъ, се е: креатура какъ сынъ Адама²⁾ рвется за осязательнымъ и ближайшим, что когда бы не совѣсть, не втомленіе, ? “) бо вотъ опять (переч. „столица окружаетъ меня по давному“) у Вѣнѣ я, гдѣ не все по давному. Съ давнѣйшихъ друзей скитаются еще здѣсь Ориштейнъ и Медвецькій, Подолинскій по Африкѣ бродяжить“)

По давному, благодаря теплотѣ, — у насъ зимы еще й не бывало, — цвѣтеть могилка Вашей молодой пріятельки, и здѣсь пересылаетъ вона до всѣхъ Васѣ цвѣтку. (Переч. „Я не виновать“)

Краткую и узловатую лѣтопись задумавъ Вамъ подать, я почну одъ людей (переч. „и ихъ измѣнчивой судьбы“) Наш даровитый и многонадежный другъ (переч. „усѣ“) всегда на давному мѣстѣ, всѣгда неутомимъ, — (переч. „онъ мой Herr u/ Meister bruder“) ступаетъ къ истинной истинѣ. мнѣ очень бо-лестно, что извѣстное письмо з Мая п. г. оставило Васѣ за мовчаніемъ моимъ въ кривомъ о нимъ убѣжденіи, в особенности касательно славянскаго вопроса и мѣстнаго патріотизма (з боку:) В книгѣ за мартъ найдете в компіляціи моей: (переч. „ ? и) „славянофильство“ доказъ, что (далі знов текст:) Дѣло (переч. „уже ? “) давно кончено совершенной (переч. „уступкой и міромъ“) міромъ и такимъ образомъ не затрудняетъ болѣе хода дискуссіи о самихъ ближе насъ обходящихъ вопросахъ. (Переч. „Въ крат На дняхъ надіюсь читать“) Современно занимается онъ (переч. ? ?) составленіемъ въ особую брошюру „писемъ „украинофилѣвъ кіевского къ галиційскому“,

¹⁾ Зразу було „упьять“. ²⁾ Зразу було „Адамов“.

„отношеніемъ украинофильства къ либеральной партіи въ Россіи“, обработкой: религіозныхъ сказаній южнорусскихъ, и статіею *Il movimento letterario rutheno in Russia e Galizia*, въ *Rivista Europea*“ (переч. „которой послѣдней ?“) — Послѣдней уже (переч. „частью ?“) печатается. — (Переч. „Въ волю“) По его руководству переводится для „правды“ въ волинск. губ. Тургенева „Тхоръ и Калиновичъ“ и Записки охотника (Переч. „До переводу „Роб перероб“) За переробку „Робинсона“ узялась его сестра превосходно владающая нашимъ языкомъ, превосходная (переч. „женщина“), идеальная женщина, с которою я имѣлъ щасте здѣсь (переч. „по“) знакомится, (переч. „въ Ноябрь“), знакомилъ ее съ нашей столицей. Въ Львовѣ напечаталъ Партицкій „Критическій (но очень мало самостоятельного) поглядъ на поезіи Т. Шевченка“ (,) печатается тамже „Коляды“ Федьковича, который (переч. „полу“) пребываетъ тамже (переч. „на“) для собственнаго образованія, въ качествѣ редактора популярныхъ изданій „просвѣты“, получивъ отъ ней жалованіе. Переводить онъ Шекспира. Въ Коломыи печатаетъ проф. Згарскій народную философію, по пословицамъ. Надѣются, что „Просвѣта“ записавъ всѣ лучшіе (переч. „современные“) новые публикаціи попул. (переч. ?), западныя и восточныя, устроить хорошее дѣловодство и поидетъ реалистичнымъ ходомъ современнымъ (Переч. „Въ прочемъ Общества прочіи“) Розвой иныхъ обществъ вѣдь Вы знаете съ „Правды“, — здѣшному придавъ новый голова Пулюй некоректное направленіе, (переч. „одводя его“) увлекая его до надежды на добродѣтелей и меценатовъ (переч. ? ? ?) земляковъ, на мѣсто упованія въ самихъ себя (Отчетъ за 1872 г. въ ч за Декабр) Но (переч. „ето пройдетъ, — ? прежня равновѣсь самая съ себя прійдетъ“) дѣло поидетъ давнымъ ходомъ, и общество, какъ и другіи, набравъ въ сей годъ (переч. ?) довольно число членовъ и хорошихъ, а выбросивъ старыхъ (поповъ и чиновниковъ) все таки (переч. ?) зазначится бодай одной полезной книжкой популярной¹⁾ для народа. Во обще свѣтскіе званія по всемъ различіи сильно обсилаются нашими: (переч. „казачки прутся безъ ваги“) Способствуетъ здѣсь однорочная²⁾ служба военная, подающая возможность, на казенномъ удержаніи идти въ столицу на университетъ, технику, торговельные (переч.

¹⁾ Слово „популярной“ написано надъ „книжкой“.

²⁾ В ориг. „индорочная“.

„заводи“) учрежденія. Въ этой мѣрѣ пустѣетъ семинаря многолюдная и медогубная, галицкая Русь мѣняетъ свои акціи. — (Переч. „ ? Нашому брату Навроцькому“) Навроцькій здержалъ испытъ и получилъ хорошее жалованье, в мѣстѣ з Шашкевичемъ и др. в Решовѣ на мазурахъ, — пусть вѣдаютъ все, что (переч. „ляхи гал“) поляки галицкіе, народъ не тупоглавый, а способный (переч. „ривализовать“) соревновать съ кимъ бы то не было у самому найкращому, хоть би (переч. „пришлося дѣлать“) въ самихъ жалкихъ размѣрахъ. Но гороздо давнѣйшъ изобрѣтено (переч. „жел“) рельсы и почты, и получилъ Богдана Пюрка съ Вѣны недобитки редакціонныя выдержали провизорюмъ и поновили устройство працѣ. Убѣдившись, что добре зроблено давнѣйшъ, видѣлив администрацію, они выдѣляютъ с хаоса редакціонного сегодня (переч. „кореспонденцію“) переписку, чтобъ упростить дѣловодство, (переч. „и дастъ Богъ“) Сею недостаткою рутины объясняется печальное явленіе, что литературная наша часопись неможетъ (швидко) пойти такою розгульною ходою, якої одъ молодой словесности надѣяться нужно и можна, судя по мнѣ самому извѣстныхъ хочбы студентскихъ поезійхъ, свѣжихъ и поровныхъ, хочъ въ больше(мъ) чи(слѣ) любовныхъ, но далеко не гезекилевихъ охань (переч. „патриотичныхъ“) Устияновича. — (Переч. „Всего болѣе необходимо ?“) Начиная одъ меня, необходимо будетъ здѣлать „Правду“ еженедѣльнымъ органомъ, и статіи до ней (переч. „приготовлять“) слать и приготовлять в большіе города, пр, у Станиславовѣ, Коломыю, (переч. ?) центры, чтобъ снадбыв выготовкой передавать прямо въ редакцію.

(Переч. „Денги“) Благодарю за помощь, которую я получилъ точно, и поспѣшу вернуть, якъ скоро упорядкуюся. (Переч. „Письмо с сентября“) Письмо съ докладамы, первое, получилъ вмѣстѣ з другимъ здѣсь, гдѣ и нашелъ опять всѣхъ и Орнштейна, который непремѣнно посѣтитъ выставку. (Переч. „Кромѣ него“) В ? стрѣтилъ я здѣсь всѣхъ пріятелей, съ изнятіемъ Подолинського, который безъ (переч. „слиху“) вѣсти загубился въ пескахъ (переч. „Сагары“) Африки (переч. „уѣхавъ туда съ Крижановскимъ съ Кіева суп“) сопровождая туда Крижановскаго с Кіева.

Показчик.

(Порядок латинської азбуки).

- Абсолютизм ліберальний 174.
Аграрна реформа в Галичині 145.
Аграрні процеси 34.
„Академічний Кружок“ 52.
„Академічне літературне товариство“ 129.
Аксаков 96.
Александр Миколаєвич 289, 329.
Американська мірка 26.
Андерсен 11, 109, 161, 172, 173, 309.
Андраші 51.
Андрей Первозваний 70.
Андріяшев, книгар 309.
Анненков, ген.-губ. 25, 26.
Анненков, ботанік 109.
Антонович, Володимир 3, 4, 8, 9, 25, 31, 32, 37, 38, 43, 49, 52, 53, 61, 62, 69, 71, 81, 84, 85, 90, 91, 110, 130, 152, 157, 158, 305.
Антонович В. і М. Драгоманів 326.
Антихристова церква 234.
Анти-ляцькі піснї 4.
Археологічний конгрес у Києві 326.
Архивері російські 136.
Аріман 317; Аріман - Росія 123, 140, 141.
Арістотель 12.
- Ars poetica parvorussica 136.
Аргіль влр. 281.
Аскольд 213, 219.
Асоціація 121.
Атеїзм 323.
Атомізм буддистичний, галицький 208, 210, 215, 232.
Ауербах 11, 229.
Автономія 117; національна 281 і д.
Австрія 122, 123, 140, 141; з 1866 р. 123; й Росія 279; на Росію 120; й Українці 311; й українофіли 288, 296.
Австрійський патріотизм 139.
Австрійсько - кромеризька традиція 162.
Австрофілство 140, 141.
- Бабій 216, 296.
Бачинська, директорка театру 218.
Бачинський, Омелян 52, 82, 252.
Бачинський, о. віцедиректор 86.
Бакунін, М. 284.
Бакунінська дружина 278.
Бакунінський панславизм 295.
Бакунінщина 296.
Бакунінщина й Площанщина 283, 284.

- Балкан 142; Балканці 73, 74.
 Бальзак 183.
 Баревич, о. 111.
 Барвінський (котрий?) 88.
 Барвінський Олександр 35, 106, 107, 129, 178, 185, 278.
 Барвінський Володимир 59, 239, 241, 242, 244, 245, 325.
 Баторій Ст. 36.
 Бейст 50, 277.
 Бекон Верулямський 283.
 Бельєтристи: великоруські 280; українські 280, 281.
 Беранже 12, 101.
 Беренштам, Вільгельм Людвигович 2, 9, 48, 54.
 „Бесіда“, товариства: льв. 52, 81, 84, 109, 326, 331; перемиська 80, 331; журнал 53, 71, 138.
 Безак 26, 28.
 Безсонов 25.
 „Безумія“ західні 15.
 Белінський, Віс. 68, 232.
 Берне 287.
 Бібіков, ген.-губ. 25.
 „Бігуни“ 259.
 Білецький-Носенко 81, 83; Білецькі 230.
 Біленький 219.
 Білоус, Михайло 197, 221, 235, 303.
 Білозерський, Іван Ів. 159, 186.
 Білозерський В. 226.
 „Биржевыя Вѣдомости“ 75, 231, 232.
 Бісмарк 184; галицький (= Наумович, Ів.) 195.
 Бюхнер, Л. 307.
 Блудови 318.
 Боденштедт 271.
 Богоміли 236.
 Бок 233, 249, 256.
 Бокль 230, 258.
 Болдаков, Ів. 304.
 Бошняк 226.
 Борнео, жильці 284.
 Боровський 81, 84, 88.
 „Божя постеля“ 198—200, 226.
 Браніцький 81.
 Брем 309.
 Брокгаус 236, 246.
 Бучинський, Мел. 72, 170, 257, 303; літературні ідеї 120—132; метрика 322.
 Буддистичний атомізм 323.
 Будучність України, віра Др—ва в... 270.
 Буковина 88, 234, 301, 302, 328.
 Бульвер 199.
 Буржуазія, жидівсько-німецька 306.
 Буслав 284.
 Цалковський, посол 36.
 Царь, етнограф гал. 52.
 Царь московський 328; російський 60, 150, 259, 329.
 Царат 122.
 Царедавенко = Ефименко 227.
 Царьгород 73.
 Целевич, др. Юліян 81, 84, 85, 91, 111, 140, 165, 178.
 Централізм 96, 123, 140; російський 124.
 Церковні землі 322.
 Цензура церковна в Росії 54, 62, 260.
 Цензура кружкова 174.
 Ціль Українців 311.
 Цісер, проф. 111.
 Цісар австр. 34, 150.
 Цюрих 261, 262; студенти 296.
 Чайковський, польський письменник 119, 126.
 Чалий Сава 164, 173.
 Чехи 49, 50, 51, 74, 122, 124, 145, 225; їх націоналізм 230.
 Черкаси 228.
 Чернігівський Статист. Комітет 66.
 Чернишов (Іван?) 253.
 Чорнолізці, громада 34.
 Чорне море 9, 73; походи 273.
 „Чтенія въ Моск. Общ.“ 48, 52, 91.
 Чубинський, Павло 11, 61, 66, 102, 129, 263, 271, 273, 274, 279.
 Чудновський, Одесець 299.

- Чумаки, чумацтво 73, 238, 254, 267, 309.
 Чужовиноване 210.
- Хабя, підгірські парії 167, 168.
 Хахли 13, 137.
 Харкевич, о. 320.
 Харьківянка 150.
 Харьківська коммуна 138.
 Хлопомани, хлопоманія 25, 229; італіянські 67.
 Хлопи 306; галицькі 195—198; українські 308.
 Хлоповичі, карєровичі 289.
 Хлопська народність 11.
 Хлопський єлюб, русько-польський 327.
 Хлопський напрям 306.
 Хлопов, Ів. Дм. 253.
 Хмельницький, Богдан 20, 70, 90, 100, 202, 213, 228, 265; пам'ятник 62, 219, 274.
 Холмищина, холмишки 278, 296, 297.
 „Холоп“ 20.
 Хомяков 231; хомяківщина 263.
 Хорват, маршал 26.
 Хортиця, острів 70.
 Христіанство в Росії 260.
- Данилевський 73.
 Дарвін 230, 258, 260.
 Давидов 71.
 Децентралізм у політиці 14.
 Дедерчук, Петро 38.
 Де-Губернатіс, А. 172, 266, 267, 285, 286.
 Декабристи 15, 16, 60, 68, 71.
 Демків, М. посол 16, 39.
 Демократизм 154, 230; польський 127; український 127.
 Депутати, руські 30, 35, 36.
 Державін 99, 231.
 Діалекти гал.-р. 130.
 Дідницький, Богдан 10, 37, 46, 48, 95, 106, 155, 183.
 Діккенс 145, 155, 164, 168, 183.
 Дюваль, Ж. 233.
- Дніпро, лівий бік 16; по... 228; сімпатії для Австрії 120, 127.
 Добрянський, доцент 36.
 Добролюбов 231, 232.
 Добровський 48, 52.
 Дондуков, князь 28, 29.
 Дон-Жуани, гуцульські 171.
 Донкихот 185, 223.
 Дорошенко 296.
 Довг народови 8.
 Драгоманів, М. 2, 7, 31, 32, 33, 38, 44, 61, 72, 76, 77, 104, 104, 165, 242, 303, 327, 329, 330, 332, 333; ціли 238; ідеї 154—156; касієр гром. 226, 227; категорії 93; про Шевченка 306; вплив 3; і Антонович 326; Див. крім сего Т-ов, Товмачов і Ukraino.
 Драгоманівна, Ліда 36, 37, 59, 88, 90, 201.
 Драгоманівна, Оля 31, 37, 90, 100, 113.
 Драгоманова, Людмила 6, 31, 37, 59, 70, 86, 88, 90, 103, 113, 130, 135, 138, 153, 162, 174, 187, 201, 279, 299, 310, 314, 319, 326.
 „Дружний Ляхвар“ 52, 81, 82, 109, 129, 331.
 Духовні легенди 235, 236; вірші 235, 236, 257.
 Духинський 97, 266, 274, 285, 310, 311, 318; духинщина 266, 317.
 Думи гайдамацькі 164, 167; сербські 188, 312; українські 188, 287.
 Дактатура монархічна 29.
 Димет, Михайло 88, 109, 128, 151, 325.
 Дзедушицький 265, 285.
 Джулинський 315.
- Едер, др. 211, 221, 316.
 Ефименко 62, 227; див. ще „Ца-редавенко“.
 Елементарна наука — staatsge-fährlich 247.

Ельпідія 259.

Еманципація селян 271, 283; в Галичині 34.

Еміграція гал. інтелігенції в Росію 268, 279; європейська 259.

Епоси народні 11; сербський 39.

Еркман-Шартріян 12.

Етимологія 106.

Евангеліє по укр. 58, 170, 314.

Ездаймонізм, галицький 206 і д., 215.

Европа 118, 231; європеїзм 211, 313; мірка 185; наука 317.

Евтушевський 256.

Ерархічна партія 321.

Екзотизм 97; галицький 194.

Екзотизм галицький 194.

Експеримент 93.

Експеримент, дієч 7, 81, 72, 303.

Експеримент, Осип 10, 34, 35, 37,

38, 41, 45—48, 54, 81, 83, 106,

134, 147, 148, 151, 156, 157,

164, 168, 184, 189—192, 209.

218, 286, 232, 264, 301, 302,

319, 326, 329, 333; жовняр-

ство 183.

Експеримент 312.

Експеримент пошівська 185, 186.

Експеримент 178.

Експериментський 140, 260.

Експеримент 106, 108, 111, 129, 204, 205.

Експеримент, бібліографія 94; Фран-

цузька 150.

Експеримент 186, 234.

Експеримент 279, 280.

Gaidoz 310.

Експериментальний Штаб рос. 66.

Експериментальне товариство, російське 11, 38, 61, 62, 102, 109, 130;

київський відділ 300, 323, 326.

Експеримент, Г., книгар женецький 72.

Експериментальна акад. 49, 81.

Експеримент 197.

Експериментальний 197, 240, 277, 323.

Експериментальний 311.

Експериментальний, адвокат 320.

„Експериментальний“ українські 283.

Експеримент 148.

Експеримент, Д. 233, 249.

Експериментальний 50.

Експериментальний 317.

Експериментальне 240; народовецьке 243.

Експериментальні: думи 164, 167; ор-

ган 52, 60; замисл 274.

Експериментальний 26.

Експериментальний 50, 269; місто (віче) 329;

первісна назва „Товариства ім.

Шевченка“ 326.

Експериментальний 51, 55, 70, 84, 148, 223,

270, 271, 331; бібліографія 10;

історія 7, 195—198; молода,

програма 97, 99; політичне

становище 9; і Росія, братане

231, 232, 258.

Експериментальний 10, 33, 194, 195, 210,

282, 295, 308; і російські

Українці 77, 78.

Експериментальні: діалекти 54, 90, 91,

130; граматика 270; клери-

кальна партія 278; мова 98;

літературна народна 69; на-

рид 314; первородний гріх

306; революція 309; стани

(історія) 195—198, 203—205;

театер 288; верховодці 277.

„Експериментальна-русская Матиця“ 30,

36, 52, 262.

Експериментальний 278.

Експериментальний, Володимир 81, 85, 147,

147, 191, 262.

Експериментальний, Гілар 4, 5, 85, 91,

111, 162, 165, 209(?), 216 314,

316.

Експериментальний, Теофіл 4, 5, 111,

162, 165, 314.

Експериментальний, о., з Микуличина

(батько) 111.

Експериментальний, о. Семен (із Загві-

здя) 111.

Експериментальний, видавець 258.

Експериментальний 76; експериментальний 169.

Експериментальний 220, 221.

- Теккель 233, 249.
 Текслі 186, 233.
 Гербель 58.
 Герберштайн 266.
 Герцен, Алекс. 101, 227, 231, 232, 237, 245, 254, 258, 259, 267, 284, 307.
 Гермафродити національні 126.
 Гетьманець 128, 155.
 Гетьманщина 100, 227, 261.
 Тезекил укр. = Устиянович, Корняло 161.
 Гладкий, Ангін 81, 84, 87, 88, 108, 129, 148, 152, 158, 162, 331.
 Гладилевич, А. 300.
 Глібів 54, 109, 134, 137, 138, 152, 158, 270.
 Гліджук 4, 5.
 Гогенцольєрни 60.
 Гогенварт 50, 51.
 Гогоцький 329.
 Гоголь, Микола 42, 43, 49, 65, 99, 126, 128, 144, 145, 155, 169, 171, 183, 198, 229, 231, 263, 263, 269, 275, 294; Гоголі 119, 126; до Гоголя 68.
 „Голосъ“, газета 53, 74, 96, 97, 99, 125, 225, 234.
 Головацький, Яків 46, 48, 52, 54, 58, 68, 91, 96, 106, 130, 137, 201(?), 234, 236, 256, 298.
 Гомер 156.
 Гончаренко, Левко (= Свенціцький Павлін) 116, 127.
 Гончаров 42.
 Горбачевський, Іван 216.
 Горбунов 283.
 Горячовська 299.
 Гостина у бога (народне оповідане) 198—200.
 Громади: 11, 81, 108; академічна 1; центральна 51; гімназіальні 4, 5, 33, 35, 200; галицька народна 87; молода 95; народовецька 89; квівецька 76, 226, 227; львівська 3, 84; віденська 59; програма 6.
 Гуцули 35, 38, 250, 265, 314; гніздо 152; край 11; любов 5; музика 11; побратимства 5; співанки 3, 31, 40, 110; строї 84, 289; Гуцульщина 37; Гуцулія 149, 171, 177, 178, 184, 213.
 Гулак-Артемовський 52, 149, 169, 214.
 Гуманізм 93; і націоналізм 168 до 170.
 Гуревич, Григор 320.
 Гурт 52, 72.
 Гус, Ів. 169.
 Гушалевиц, Ів. 36.
 Ідеї західні, загальнолюдські 229; „виварки“ з них 231.
 Ілья Муромець 70.
 Іліяда 11, 12, 35, 172.
 Ільницький, Василь 213, 213, 238.
 Іностранцев, проф. 202.
 Інтелігенція руська в Австро-Угорщині 328.
 Інтерес науки 175.
 Інтереси людські й укр. національні 148.
 Інвентарі 15, 22.
 Іонин, Аркадій 7, 57, 75, 79, 90, 102, 110, 113—125, 133, 136, 137, 145, 148, 161, 209, 219, 226—228, 253.
 Історія, козацька 85.
 Історичні пісні українського народу 3, 4, 6, 7, 36, 41, 48, 53, 138, 157 і 158 (історія), 161, 309, 326.
 Ітадіявці 60; й Украївці 121.
 Іван Хреститель, патрон руський 5.
 Іван Скиженний (Грозний) 152.
 Іваніцький, ген. 74.
 Іванішов 52.
 Яхно, др. 81, 110, 111, 149, 249.
 Якобінізм 240; український 243.
 Яновський, Амвросій 36, 311, 321.
 Яворський 37.

Єдинство, італіянське 67.

Єгова 133.

Єрмолов 71.

Юзефович 274, 329.

Юристи 283.

Южноруська народність 17.

Кабінетні обергаси 120, 127.

Кацапи 6, 51, 129, 230; галицькі 33; кацапствующі 37.

Качала, Стефан 31, 33, 37, 51, 49, 51, 57, 61, 65, 93, 98, 211, 213, 217, 225, 228, 286, 288, 289, 296, 303.

Кальдерон 164, 168, 184.

Камінський, др. 319, 320.

Канів 57, 228.

Капушак, посол 178.

Каракозов 28, 260.

Карамзін 169, 171, 177.

Карпати 7, 123, 142, 158.

Кастеляр 267.

Катаризм 236.

Катерина II, 20, 169, 292.

Католіцизм 207.

Катков 12, 25, 27, 54, 94, 231, 238; катківці 12; катківці галицькі 85; катківство 143; катківщина 58, 261, 299.

Казимір Вел. 36.

Кляссенцизм 282.

Климкович, Ксен. 81, 96, 213, 218.

Князі, старі 228.

Книжки 9; київські 7; великоруські 10; закордонські 2.

Кохнівченко, Грицько 81, 84.

Кольцов 120, 126.

Колядки, космологічні 236.

Кодівщина 25.

Комісія, анти-українська 329.

Коммуна 276; харківська 138; паризька 259, 282; коммуналізм, студентський 283; коммунізм, літературний 293.

Компаретті, Доменіко 67, 78, 87.

Конкордат 169.

Консесторія гр. к. льв. 274.

Коновалів, Одесець 7.

Кониський, Олекс. 106, 129, 155.

Константин Миколаєвич, Вел. князь 28.

Конституція кромеризька 84.

Корф, бар. 48, 52.

Косач, Ольга 43, 50, 54, 146, 148, 158, 162, 179, 181, 187, 192, 201, 202, 257, 315, 326, 333.

Косач, Петро Ант. 43, 148, 158, 159, 187, 189, 192, 279, 285, 257, 316, 326.

Космополітизм 66; = європейська наука 307; принципи 307; і українське народовство 307.

Коссак 328.

Костецький, Платон 36.

Костомарів 13, 32, 38, 48, 52, 58, 62, 65, 70, 77, 90, 96, 138, 172, 187, 188, 237, 238, 258, 262, 267, 273, 274, 329.

Коструб, пісня про 3.

Кошут 51, 259.

Котляревський, Іван 42, 83, 84, 169, 177.

Котляревський, увів. проф. 273.

Ковальський, Василь 39, 43, 55, 192, 211, 217, 225, 236, 248.

Ковалевський, Микола 309, 327(?).

Козаки 247; українські 21, 172; козацтво 169; козацькі: аристократизм 169; читанка 273; історія 85.

Козенцов, Яків Макс. 56, 57, 90.

Кожанчиков, видавець 187.

„Краї“ газета 43, 113.

Кракусова Могила 70.

Красноставський, Мелітон = Бучинський, М. 330.

Кромеризько - австр. традиція 162.

Крушинський, директор гімн. 111.

Кружківщина 97.

Крилов 137.

Кривика 185, 207 і д., 210.

Крижановський 149, 180, 234.

Ксеркс 164.

Куїунджич 315.

Кукуріченко 83.

Куліш, Панько 13, 25, 26, 41, 42, 45, 48, 52, 55, 96, 108, 148, 151, 155, 187, 264, 286, 295, 324, 325; кулішівська плеяда 230; кулішівка на Угорщині 268.

Культура общеруська 293.

Культи азійські 269.

Кумановський, Микола 35, 40.

Купчанко, Григ. 75, 235, 235, 246, 247, 252, 257, 272, 278, 284, 289, 290, 296, 299, 301, 302, 304, 310, 312, 318; Купчанки 311, 312.

Куземський, Михайло 49.

Квітка, Гр. 33, 42, 64, 99, 169, 177, 230, 263, 295.

Київ 70, 331; старий 228.

Княне 2, 7, 44, 47, 48, 53, 54; 58, 147, 312.

Київська непомилність 316.

Київський Славянин = Драгоманів М. 103, 128.

Кирило - Мет. Братство 169.

Кистяківська 304.

Кистяківський 61, 62, 303, 305, 310.

Кистяківські 304.

Laveley 266, 267, 285, 286.

Лаврівський, Юліян 39, 49, 51, 55, 75, 81, 108, 109, 192, 212, 213, 217, 218, 241, 244, 249, 310, 311, 316.

Лавров П. 262, 271.

Лазаревський 66.

Лазаревич J. D. Сербин 86, 148, 214.

Ляхофоби 52.

Ляхи 5, 6, 15, 31, 39, 43, 51, 108; Ляшки 5; ляцька рука 3.

Лянівсь, мінеральог 111.

Ляссалізм 145.

Ледрю Роллен 259.

Легенда 272.

Лелевель 274.

Леккі 236, 246, 260.

Ленартович 266, 267.

Лежé 310.

Лемки 259.

Левицький, Ів. Ем. 248.

Левицький, Осип, граматик 270.

Лібералізм 323; партія рос. 333.

Лібрик, М. дяк 3.

Лірвака гал. 3, 4.

Літопись, жива України 7.

Льобялізм 32; державний рос. 94.

Люблинська Унія 318, 320.

Лобов, Алекс. 5, 271, 275, 248, 254, 258, 281, 299, 315, 319.

Лонай 197.

Лопатинський 69, 319.

Лозіньський, польський письм. 178.

Лучаківський 265.

Лушпинський 4, 5.

Львова 299.

Львовяне 49, 53, 83, 147, 176, 239, 244, 250, 256, 311, 325, 328.

Львівська непомилність 317.

Лисенко, Микола Вітал. 13, 52,

54, 71, 101, 109, 147, 148, 151,

156, 161, 167, 202, 214, 303,

306, 309, 316, 327.

Лисенков, книгарь 187.

Литовські пани 15.

Мацціні 259.

Мадяри 50, 122, 123.

Майн Рід 186.

Макмільлан 186.

Макрокоєм 80.

Максимович, Михайло 41, 49, 50,

52, 53, 57, 68, 69, 70.

Мальчевський А. 119, 126.

Малоросійські губернії 285.

Малоруські gente 294.

Малиновський, Михайло 129, 278.

Мандельштам 279, 296, 299.

Мардарович 318; Мардаровичі 320.

Марко Вовчок 42, 55, 131, 258,

263, 264, 272, 295.

Маркс, К. 260.

Марошкін 238.

Маруся Богуславка 306.

Мазурн 36.

Медвецький, Улян 72, 149, 162,

202, 200, 216, 250, 304, 316,

332.

- „Мета“, газета 35, 56, 62, 76, 96, 97, 116, 120, 127.
 „Метчики“ 1862—1866 pp., ст. 108.
 Метлинський, А. 41; 169, 234, 270.
 Метода: реальна 252; позитивна 258, 259.
 Міцкевич, Адам 298.
 Міцкевич, Влад. 286.
 Микфшн, М. О. 219, 273, 274.
 Микльосіч, Фр. 48, 52.
 Мікрокосм 80.
 Мілютинщина 169.
 Мільль, Дж. Стюарт 186, 230, 258, 274.
 Мільер, Фрідр. 299, 303, 305.
 Міровдъ мужицький 280.
 Млака, Данило = Воробкевич Із. 36.
 Могила Савор 70.
 Моленцький 52, 82, 327.
 Модьєр 157.
 Молодіж 82; станіславівська 111.
 Молода Галичина, програма 97, 98; молода Русь 43.
 Молодці 1848 р. 142.
 „Молитовник“ 110, 131.
 Монахи Білозерські 152.
 Монархічна диктатура 29.
 Монферота 67.
 Мономах, кн. Володимир 70, 90.
 Моральна чесність 311.
 Морфіль 41, 48, 78, 270, 271, 272, 279, 287, 299, 310.
 Мороз 300.
 Морозенко, пісня про 3.
 Москаль 307.
 Москальофобія 169, 229.
 Москва 150; космополітична, туранська 229.
 Московське царство 137.
 „Московське славянофільство“ — проспект Др—ва до статі в „Правду“ 237, 238.
 „Московскія Вѣд.“ 97, 99.
 Москвофіли 310; провінційальні 322.
 Москвофобія 94.
 Москворіцька висота 69.
 Мови: народня 14; скована 14; посередні 125; чужі 11; півча 237.
 Муравйов 25, 27.
 Музика 36.
 Мужичтво 284.
 Мужичський пролетаріят 282 і д.
 Мужикофільство 154.
 Михайлова Гора 57, 69.
 Михалек, др. 278.
 Микола І, царь 15, 69, 137; епоха 68; миколаєвщина 237.
 Макуличин 152.
 Микита, судовик 80.
 Милорадовичка 81, 109, 129, 148, 331.
 Нагірний, Василь 253, 315.
 Націоналізм 226; на європеїзмі 313; і гуманізм 162, 164, 166, 167; і соціалізм 281—284; і українофільство 189; національні: автономія 281 і д.; боротьба 62; дорога 308; гермафродити 126; партикуляризм 148.
 Наполеон Ш. 150, 282.
 Нардіні, Ф. 180.
 Нарід галицький 308; вихід 309; український в Австро-Угорщині 328.
 Народні епоси 11; мелодії 54; молитви 251; мова 234; партія 95, 308; самотит 278; словесність 46, 52; строї 250.
 Народність 154, 237; народности в Росії 260, 261.
 „Народний Дім“ 52, 265.
 Народи 142, 153, 154.
 Народоуць, гімназіст 82.
 Народоуці 51, 52, 306, 310; білі 108; червоні 89, 108; галицькі 203—205; молоді 25; молодші 213; перемиські 80, 81; провінційальні 322; утілітарні 89.
 Народоуцькі: антисоціалізм 281 і д.; ідеї 308; народня просвіта 249; програма 51; „радикалізм“ 81.
 Народоуство радикальне 55, 56; українське і космополізм 307; українське і великоруський

- радикалізм 308; в Росії 328.
- Народовство радикальне 55, 56; українське і космополітизм 307; українське і великоруський радикалізм 308; в Росії 328.
- Натуральна школа 42.
- Наука 175; 270; соціальна 282; „Наука“, газета 209.
- Наумович, Іван 171, 186, 192—195, 197, 225.
- Навроцький, Володимир 1, 3, 7, 34, 36, 37, 39, 44, 45, 49, 50, 52, 81, 128, 129, 134, 136, 137, 139, 147, 148, 149, 159, 160, 161, 164, 168, 170, 173, 184, 190, 199, 200, 209, 216, 239, 241—245, 248, 249, 254, 257, 269, 270, 277, 288, 294, 300, 209, 310, 311, 316, 328, 334.
- Негація 207 і д., 210.
- Нечаєв 227, 254, 283; Нечаївці 282.
- Нечуй, Іван 41, 42, 45, 54, 55, 81, 83, 88, 99, 106, 107, 108, 148, 187, 228(?), 229(?), 254, 263, 270, 306, 307, 325, 327.
- Некрасов 94.
- Непомудин, патрон польський 5.
- Нестор 109.
- Нетерпимість кружкова 97.
- Немцова 230.
- Невський 265.
- Ніббі, Ант. 180.
- Нігілізм 166, 169, 229, 269, 294, 308; європейський 287; польський 298; російський 257.
- „Німцєйство“ 225.
- Німці 122, 123: австрійські 166; централісти 217.
- Німеччина 61. 171.
- Номєс 6, 8, 52, 55, 227, 234.
- Носенко-Вілецький 81, 83.
- Новаківч 315.
- Новіков 312.
- Новицький, ботанік 110.
- Новицький, етногр. 61, 62.
- „Новий Завіт“ 88.
- Ничай, пісєня про... 3, 4.
- Ничай, проф. 85.
- „Нива“ газета 35.
- Обряд, руський 5.
- Обріст 270, 287.
- Общеруська культура 293.
- Общерусьїзм 271.
- Община 22.
- Одхожі промисли 17.
- Одеритий лист 324.
- Однорічєництво в Австрії 333, 334.
- Огоновський, др. Олександр 81, 82, 165, 209, 216, 239, 241—245, 308, 315(?).
- Огоновський, Омелян 308.
- Ольшанський 26.
- Орлик 274.
- Ориштейн 332, 334.
- Осадця, Михайло 279.
- „Основа“, газета 4, 10, 31, 31, 35, 37, 43, 49, 51, 56, 61, 65, 81, 82, 88, 97, 115, 120, 127, 128, 134, 209, 211, 212, 217, 218, 225, 232, 240, 243, 246.
- „Основа“, місячник 77.
- „Осьвіта і література на Україні“, статя Драгоманова 165, 173, 174, 209, 241, 244, 269.
- Остербурн 299.
- Островський 42, 64, 231, 258, 262, 272, 281, 312.
- Остзейці 15.
- „Огєчєствєнныя Записки 96.
- „Огєчєствєвѣдѣніє“ 13, 58, 120, 123, 127.
- Падлевський 34.
- Паляцький 226, 230.
- Пані з Київщини 266, 267.
- Палій 274.
- Панночка з Цюриха 305.
- Панславїзм 73, 95, 96, 167, 275; ідеї 152, 153; бакунінський 295.
- Пани 15; правобережні 16; західного краю 20; земля 314; і попи й хлопи галицькі (історія) 195—198; панщина на

- Україні 66; і воля в Галичині 203—205.
 Paoli, Betty 189.
 Парціалність 97.
 Парламент, російський — мужацький 309.
 Партійна еволюція в Галичині 328.
 Партицький, Омелян 45, 80, 81, 83, 106, 170—172, 178, 202, 270, 286, 299, 303, 310, 315, 333.
 Пасічинський, Ізидор 225.
 Патріотизм 155; австрійський 139; і гуманізм 182.
 Патронат, ляхський 4, 121, 321.
 Паулі, Жерота 48, 78, 297.
 Павлусь 129, 155.
 Переяслав 228; договір 261; повстанє 25.
 Пекло 185.
 Пелеш, др. Юліан 177.
 Пельдєгріні 67.
 Перемищі 79, 80.
 Первородний гріх галицький з 1848 р. 306.
 Песімізм 206 і д.
 Петро Великий 74, 169, 292.
 Петрушевич, Ант. 176, 177.
 Підгірє 4; індивідуальність 313, 314.
 Підлуський, др. 221, 316.
 Пій IX. 94.
 Пісемський 281.
 Пістолезі, Еразмо 180.
 Пігрє 67.
 Пияство 247.
 Піотровський 71, 221.
 Пюрко, Богдан 72, 109, 110, 181, 218, 232, 239, 241, 244, 245, 248, 254, 277, 334.
 Плятнер 180.
 Плятон 80.
 Площанський. Венедикт 284; Площанщина і Бакунінщина 283, 284.
 „Побратим“, тов. ремісн. 134, 277.
 Побратимства 5.
 Подолинський, Михайло 45, 49, 72, 126, 135, 147—149, 158, 162, 164, 165, 168, 178, 180, 199, 209, 216, 257, 273(?) 305, 332, 334.
 Подолинський, Сергій 81, 84, 253, 262, 273(?), 284, 303, 306, 315, 319, 320.
 Подушок, Іван 81, 83, 110, 331.
 Поезія 11; студентська 334.
 Погодін 68, 69, 74, 237, 238.
 Поклада, Іван 330.
 Поляки 12, 150; галицькі 334; демократи 120, 127; деморалізація 138; ентузіазм 149; фантастичність 138; господарка 149, 212, 321; і руські посели 217; магнати 149; пани 309; повстанє 24, 25, 76, 177, 178; „Staatsgefährlichkeit“ 277; з'їзд у Львові 31, 36.
 Польща 41, 286.
 Політичні викрутаси 94.
 Політика висока 60, 61, 65, 93, 120; позитивна 259.
 „Положення“ великоруське 17, 18.
 Полтавець 13; Полтавці 325.
 Пономарев, Ст. 69.
 Попка 66.
 Популярна література по Др—ву 255.
 Попи 39, 112, 333; філософія 185, 186; галицькі 178, 195—198, 212, 218; пошівни галицькі 4, 149; поповнічі галицькі 4, 224; російські 54, 58, 228.
 Пословиці нар. 333.
 Поступ 124.
 „Повстанє“ укр. 25.
 Позитивізм 115, 169, 233.
 Праця, відповідна обставинам 77.
 „Правда“, газета 7, 11, 13, 30, 41, 45, 52, 56, 62—64, 75, 80, 81, 88—91, 97, 99, 106, 111, 129, 113—136, 138, 148, 151, 156, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 170, 172, 176, 181—184, 187, 189—192, 201, 213, 215, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 241, 244, 247, 249, 253, 257, 264, 268, 269, 270, 287, 293,

- 298—300, 396, 307, 310, 312, 314, 316—319, 323, 324, 327, 331, 333, 334; програма 130 до 132; редакція з Драгомановим 262; і мана 115.
- Право прасове в Росії 2.
- Православ'є 169, 260.
- Пролетаріат фабричний 283; мужицький 282 і д.
- „Просвіта“, товариство 1—4, 9, 10, 31, 32, 34, 49, 52, 81—84, 106, 107, 109, 110, 129, 131, 133, 134, 167, 277, 299, 327; програма 89; партія 98.
- Протопопов 304.
- Прованс 267.
- Провінціалізм, галицький 308, 313, 314; у літературі 94.
- Прудон 169, 282.
- Пруси 123, 124, 140.
- „Przegląd Tygodniowy“ 298.
- Пригара, Одесець 60, 146; m—me 159.
- Прижов 64.
- Птиці, мова 237, 246, 247.
- Пулюй, Іван 72, 110, 209, 216, 248, 257, 296, 325, 333.
- Пушкин 64, 71, 120, 126, 164, 171, 177, 185, 264.
- Пилипів, М. 39.
- Пипін 48, 64, 232, 237, 238, 253, 277, 287, 293, 300.
- Питанє буквенне 15.
- Письмо сьв., укр. 71, 148.
- „Рада Народна“, перемиське товариство 80.
- Радикалізм народовський 51; український 55, 56; великоруський і українське народовство 308.
- Равський, о. 85, 86, 272, 278, 284, 288, 290, 297, 300, 301, 304, 312, 318.
- Ральстон 41, 48, 78, 271.
- Рапперсвіль 266.
- Расовий союз 124.
- Рашевська 299.
- Ратай 71, 106, 107.
- Разверстаніє 29.
- Реалістична молодіж 307.
- Реалістичний хід 333.
- Реалізм 42, 93, 137, 205 і д., 229, 327.
- Rechtskontinuität 184, 189, 261.
- Редедя 213, 219.
- Реформаторство 198.
- Реклям 233, 249, 255.
- Реклю, Елізе 256.
- Релігія в Росії 260.
- Релігійні народні твори 251.
- Ренан 260.
- Решетніков 42, 264.
- „Револуційність“ „Просвіти“ 277.
- „Rivista Europea“ 172, 266, 272, 287, 33.
- Робінзон 12, 54, 188, 189, 262, 333.
- Робітники заграничні 276.
- „Родное слово“ 234.
- Рогович 299, 304.
- Романчук, Юліян 83, 106.
- Романовичи, сестри 327.
- Роское 186, 233.
- Росія 10, 73, 96, 117, 119, 122 до 124; імперія 64; Южна 77; нова 169; й Австрія 279; й поли галицькі 290.
- Россіофатія 94, 96; польська 298; россіюфобія 95.
- Росіяне 164, 202, 203.
- Російські: архієреї 136; аристократія 259; генеральний Штаб 66; інтелігенція 153, 154; культура 219; ліберали 120; література 10, 34, 66, 208, 229; молодіж 95; мова 63—65, 85; літературна 98; печать 12; соціалісти 260, 276; „унія́тство“ 66; російщина 307.
- Ростовцев, ген. 16, 69.
- Розум, вільний 230.
- Рубець 54.
- Рубінштейн 305, 327.
- Рубісов 249, 256.
- Руданський, Степан 12, 35, 135, 147, 172.
- Рудченко, Іван 4, 6, 8, 32, 35, 37, 38, 41, 46, 48, 52, 53, 58, 66,

- 71, 81, 81, 101, 128, 129, 151, 202, 208, 211, 214, 216, 219, 221, 227, 229, 231, 237, 238, 241, 244, 253, 258, 262—264, 267, 271, 278, 280, 284, 289, 202, 209, 310, 312, 326.
- Рудченко, Панас 263, 264, 312.
- Русь 61; галицька (перелом) 334; Київська 69; Южна 271; газета 56; руські літератури (провідні ідеї) 272.
- Русів, Олександр 6, 9, 11, 41, 42, 46—48, 50, 53, 66, 72, 84, 90, 101, 109, 129, 134, 138, 157, 158, 161, 187, 201, 202, 227, 242, 245, 305, 309.
- „Рускій Сіонъ“ газ. 177.
- „Русская Основа“, тов. 52, 81, 85, 86, 234, 235, 288, 288, 289, 296, 297.
- „Русская Рада“, тов. 30, 36, 37, 80; газета 235.
- Русин, північний 101, 143.
- Русини 49; буковинські 243; цюрихські 310; Угорські 85.
- Русити 163, 164.
- Риторика 69.
- Сабіна 230.
- Сахер-Масох 144, 171, 177, 178, 247, 254.
- Сакун 164, 167, 173, 176, 183.
- Самарін 71.
- Самобит народний 278.
- Самоозначенє 121.
- Самовинованє 210.
- „Санкт-Пет. Вѣдомости“ 54, 55, 59, 62, 66, 74, 96, 97, 172, 225 (статистика пренумерантів) 238, 257, 264, 273, 274, 310.
- Сарду 174.
- Сава, ксьондз 39.
- Савор-Могила 70.
- Схолястика 233.
- Сепаратистичне становище 238.
- Сепаратизм 125, 227; культурний 293; галицький 287; італіянський 67; московський 70; петербурський 275; український 70, 77, 289, 301; від Москви 296.
- Сембратович, Осип(?) 129.
- Семенов 48, 52, 58, 77, 129.
- Семіраміда 285.
- Семінаристи, дух. льв. 83.
- Селяне 250; еманципація 6; форма в Галичині 315; просвіта 255; союзи 250; справа в Галичині 279; стрій 33.
- Серби 278; думи 312.
- Сервітути 19, 23, 34.
- Свбір, Пизи 281.
- Сіцилійська Вечірня 79.
- Сіцилійський рух 90.
- Січ запорозька 138, 144, 228, 261.
- „Січ“, товариство віденське 2, 7, 49, 52, 75, 78, 84, 86, 109, 185, 186, 216, 225, 232, 233, 284, 295, 296; Січовики 295; журнал, проєктований Драгомановим 272, 298, 299.
- Січинський 1; Андрій 239, 242; Микола 239, 242.
- Скобельський, Петро 162, 165, 216, 250, 296, 303—305.
- Скоморівський 257; Іван 72, 88, 278; Осви 278.
- Скопці 259.
- Скородняський 7.
- Скибинський, Черниговець 299.
- „Скитя“ 170.
- Славянофільська бондарня 263.
- Славянофільство 237, 332.
- Славянофіли 74, 300.
- Славяне 275, 312.
- „Славянская Заря“ 96, 97.
- Славянсько-народний нацрм 311.
- Славянській „Благотворительный Комитетъ“ 74, 85, 119, 125, 136, 275.
- Славянство 123, 322.
- Славянщина 118, 124, 143.
- Славянин, київський 103, 104, 128.
- Слюсарчук 4. 5; Антін 149; Олека 37, 88.
- Слободін, Олексій 288.
- Словар укр. 309.
- Словесність народня укр. 2.

„Слово“. газета 4, 52, 68, 69, 76, 97, 123, 136, 112, 218, 232, 233, 240, 243, 246, 252, 258, 274, 290, 297, 299, 305, 312, 318; табір 160; словістн 134, 138.

„Слово о полку Игоря“ 35, 46, 48.

Слушний час 19.

Смайльз 186.

Смірнов, В. 305.

Сморжа, пані 80.

Соціалізм 237; міський 282; російський 276; варіації, можливі в Росії 283; і націоналізм 281—284.

Соціална демократія 307.

Сойм галицький 50.

„Солома“ спанє в... 226—228, 230.

„Солошество“ 309; див. ще „Жінки“.

Соловйов 74, 238.

Соловієвка 43.

„Современник“, журн. 76.

Спадщина народу 7.

Стадіон 288.

Станіславці 2, 11, 80, 9, 112.

Старіцький, М. 242, 245, 306, 309.

Стасюлевич 137, 259, 186, 209, 216, 225, 258, 275, 284, 289, 325.

Стебельський, Володимир 320.

Степанович, студ. 3, 52, 90, 91, 110.

Stewart 233.

Стоянович, Сербин 132, 315.

„Сторожа“, первісна назва „Правда“ (з 1872 р.) 81, 82, 88.

Стороженко, Ол. 42, 226.

Страйки селянські 149, 150.

Стронин 216, 238.

Струтинський, о. 320.

Стрийковський 266.

Ступницький, Ів. 192, 313, 315.

Стиль, високий 69.

Сулима 311.

Сушкевич, Корнило 81, 82, 84, 128, 159, 239, 241, 243, 244, 277.

Суворін 268, 279, 285.

Святоюрці 10, 13, 39, 49, 51, 82, 99, 129, 318, 357, 278, 384, 305, 308, 309, 316, 321; св'ятоюрський захід 306.

Свенціцький, Павлін 116, 127.

Сьвіт, настане 278.

Syllabus 94.

Симонов 227; див. ще Номис.

Синегуб 25, 26.

Шах 228.

Шайноха, К. 91, 130.

Шартріян-Еркман 12, 183.

Шашкевич, Маркіян 10(?), 35.

Шашкевич, Володимир 81, 183, 241, 244, 280, 311, 316, 334.

Шехович, др. судовик 80, 85.

Шекспір 12, 251, 156, 157, 191, 162, 333; і український нарід 183, 184; псевдо-шекспірії 263.

Шелй 267.

Шерр 271.

Шевченко, Т. 7, 25, 31—33, 52, 54, 57, 64, 68, 69, 71, 81, 83, 88, 99, 109, 128, 129, 155, 156, 159, 168, 169, 170—172, 177, 186—188, 192, 201, 202, 213, 214, 228, 230, 258, 263, 264, 269, 270, 271, 286, 286, 301, 302, 306, 308, 309, 315, 326, 327, 331, 333.

Шішков 169.

„Шкільна Рада“, гал. 30, 286.

Шляхетська молодіж 43; земля 318.

Шлезакі 36.

Шмід, Ю. 271.

Шомер Ізраель 320.

Шоров, Конст. Кирил. 258.

Шпільгаген 145, 164, 183, 229, 230.

Штейн 258.

Штраус 260.

Шувалов 283; Шувалови 318.

Шведи 199.

Швейцарська мірка 261.

Шиньки 23.

Щасний Сал. 31.

Щедрин 64.

Тадіт 294.

Танячків, Данило 37, 81, 84.

Тарновський, Гр. 284—286.

Ташкентці, галицькі 238; славянські 297.

Театер гал.-р. 288.

Театроманія, українська 309.

Теофілакт, проф. 202.

Терлецький, Олександр 4, 5.

Терлецький, Остап 73, 209, 216, 275, 279, 287, 296, 300, 302, 314—316, 324.

Терлецький, Володимир 193.

Тернополець 106.

„Торбан“, тов. 199, 129, 331.

Торонський, Ал. 10, 35, 41, 45.

Товариство ім. Шевченка 324 до 327.

Товариство просвітне, петерб. 82.

Товмачов, Т-ов = Драгоманів, М. 4, 6, 12, 35, 102, 113, 128, 135, 166, 238, 245, 272.

Традиціональність і поступовість 192.

Трегубов 58.

Третє Отдѣлення 282.

Трясило 228.

Трошю 282.

Турґенєв, Олександр 221, 258.

Турґенєв, Іван 42, 120, 126, 183, 199, 208, 215, 222, 223, 229, 231, 232, 248, 258, 262, 264, 276, 280, 281, 333.

Турґенєв, Мик. Ів. 60, 121, 258.

Тисьмениця 320.

Угода з Поляками 211.

Угорська Русь 91; Русини 60;

Угорщина 51, 328.

Україна 42, 77, 238; лівобережна 307; нова 169; жива літопись 7.

Українці 95, 285; галицькі 197; російські 10, 119, 171, передові 230; і Галичане 77, 78; і Італійці 121.

Українофіли 25, 66, 69, 94; галицькі 96; російські 96, 226, 227, 228; й Австрія 288, 296; українофільство 138, 176; упадок 76.

Українофільство, провансальське, сіцилійське 67.

Українофільська бондарня 263; кігті 257; ортодоксія 174.

Українські: бельетристика 12, 41, 280, 281; будучність 270; ціль 311; хомяківщина 263; демократи 127; держава 101, 261, 307; думи 287; елементи язикові 98; Грахки 285; інтереси 63; історичні права 261; казки 13; козаки 21; кружок у Москві 227; лірізм 138; література 11; міщане 228; мова 6, 39, хлопецька 243, 308; музика 31, 165, 174; мужицтво 261; нарід 69; народні пісні 274, галицькі 8; народна словесність 32, 38, 67, 68, 234, 238; народність 64, сумоване за нею 230; пани 155; „повстане“ 25; програма 63—65; публіка 160, 226; питання 62; рух 12, 13; селяне 21; сепаратизм 62; словар 13, 14; театр 82, 83; віршоманія 155, 156, 228, 231, 263; вишивки 235; завдачі 62, 63.

Українство 12, 76.

Українізм 127, 307.

Україно = Драгоманів 285, 302.

Уманська різня 25.

Унія 238; уніятство 169.

„Уніонізм“, рос. 66, 77, 93, 143, 287.

Успенський, Гл. 42.

Устиянович, Корнило 109, 128, 151(?), 172, 182, 183, 185, 334.

Устиянович, Микола 81, 85, 278.

Устияновичівни 278.

Ушинський 48, 52, 234.

Вацлав з Олеська 48, 78.

Вагилевич, Іван 130.

- Вахнянин, Наталь 45.
 Вайц 236, 246, 310, 315.
 Варенцов 257.
 Варшавер, жид 36.
 Вебер 186, 233.
 „Вечірниця“, газ. 270.
 Велика Русь 42.
 Великоруські: бельєтристи 280;
 книжки 10; література 136;
 мова 14; „Положеніє“ 17; по-
 пулярні видання 31; прикмети
 283.
 Верхратський, Іван 81, 84, 108 до
 110, 205, 331.
 Вересай 323.
 Верн 186.
 Версаль 79.
 Веселенко 81, 84, 110.
 Веселовський 236, 247.
 Ветерберг 199.
 Віардо 271, 172.
 Віче селянське 304.
 Військо австрійське 134.
 Вінцовський, Дмитро 299.
 Вітвіцький, С. 265.
 „Вѣстникъ Европы“, місячник 6,
 10, 12, 31, 36, 38, 41, 43, 52,
 73, 77, 95, 113, 133, 159, 161,
 170, 172, 186, 187, 226 (ста-
 тистика пренумерантів), 230,
 236, 260, 269, 287, 288, 305.
 „Вѣсть“, часопись 28, 285.
 Водовозов 49, 52.
 „Военно-Статист. Сборникъ“ 67.
 Волга, Нижн 281.
 Воля народу 100; селян у Росії
 14—30.
 Волохи 278.
 Волошинюк, В. дяк 3, 5, 39.
 Волинський 266.
 Воробкевич, Сидір 36, 120, 331.
 Воропонов 263.
 Вовк, Хв. 305.
 „Впередъ“ 259, 260, 271.
 Вибори, галицькі 321—323; без-
 посередні до Відня 277.
 Якуп селянських ґрунтів 16,
 23, 24.
 Висока політика 60, 61, 65, 93,
 120.
 Високий замок 36.
 Византия 137.
 Вишивки 235, 250, 257, 278.
 Вищі сфери 306.
 Забела, Нармен Петр. 94, 158,
 178, 186—188, 192, 201, 267,
 309.
 „Забой“, чеське тов. 81, 86.
 Західництво 169, 237, 287; тво-
 риво 215; і Схід 167.
 Загірний 323.
 Заячківський, Титко 4, 5, 81, 111.
 Займанщина 34.
 Заклинський, Леонід 4, 5, 37.
 Заклинський, Роман 4, 5.
 Заклинський, о. 320.
 Закон про печать 31, 53.
 Закардонці 81, 144.
 Залеский, Б. 119, 126, 298.
 Залізниця 45, 79.
 Запороже 70.
 Заревич 183.
 „Заря“, сербське тов. 85.
 Земства на Україні 262.
 Зеркало, походжене 247.
 Земляковский 306, 311, 323.
 Згарський, Евг. 236, 265, 333.
 Зібер, др. Микола 81, 84, 263,
 272, 310.
 Зільяна станів 22.
 Знизу вгору 11, 61, 76, 77, 93,
 96, 98, 120, 156, 157.
 „Зоря“ буков. газета(?) 272.
 „Зорі“, читаночки „Просвіти“ 3,
 83, 110, 164, 167, 185, 249,
 255.
 Зверху вниз 151, 227.
 Зиблікевич 227.
 Жаль - бог 112.
 Жандарми рос. 138.
 Желехівський, Євген 75, 80, 149,
 162, 165, 170, 176, 178—180,
 184, 186, 190, 192, 201, 209,
 219, 239, 248, 257, 273, 277,
 288, 299, 310, 316.

Жінки 306; див. ще „Солошество“.
Жорж Занд 11, 229, 280.
Жуковский, Вас. 99, 164.
Жюль Верн 12.

Жиди 149, 318, 328.
Житецький 46, 48, 49, 53, 66, 70,
71, 109, 110, 148, 158, 200,
254, 268, 279.

Друкарські похибки.

СТОР.	РЯДОК	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
6	2 зв.	На	Та
9	11 зн.	Гейдельберга	Гейдельберга
10	16 "	з	зъ
12	1 "	бул :	було
13	17 "	з	зъ
20	11 зв.	- dossier	россiв
22	15 "	інвентарі	інвентарі
"	19 "	бул апіші	була піші
24	7 зн.	не повиновія	не повиновенія
32	7 "	„книжки“, відповідно до	книжки; відповідно до
		того;	того
34	6 "	пропаються	продаються
41	16 зв.	ним	нимъ
43	13 "	без	безъ
"	16 "	Соловiевского	Соловiевою
"	20 "	як	якъ
"	4 зн.	Frl.	Frl.
44	8 "	вона звісно	вона, звісно
49	8 "	нині	мнi
50	16 "	що,	що
52	16 "	Миклосичу	Миклосичу
58	15 зв.	довга	довго
60	8 "	Vicusseux	Vieusseux
62	9 "	принципiальної	принципiальнойі
"	20 "	- тичний	тичний
64	15 зн.	кроно	кровно
"	17 "	хоть	хоть
65	6 зв.	имени	племени
"	4 зн.	одня	одняъ
"	8 "	одкритiсть	откритiсть
67	10 зв.	Гайдельбергъ	Гейдельбергъ
"	12 зн.	характерист -	характерис -
68	5 "	старинного	старинною
74	4 "	sêmry	smëry
75	9 "	1782	1872
78	7 "	пiзнiще	пiзнiще

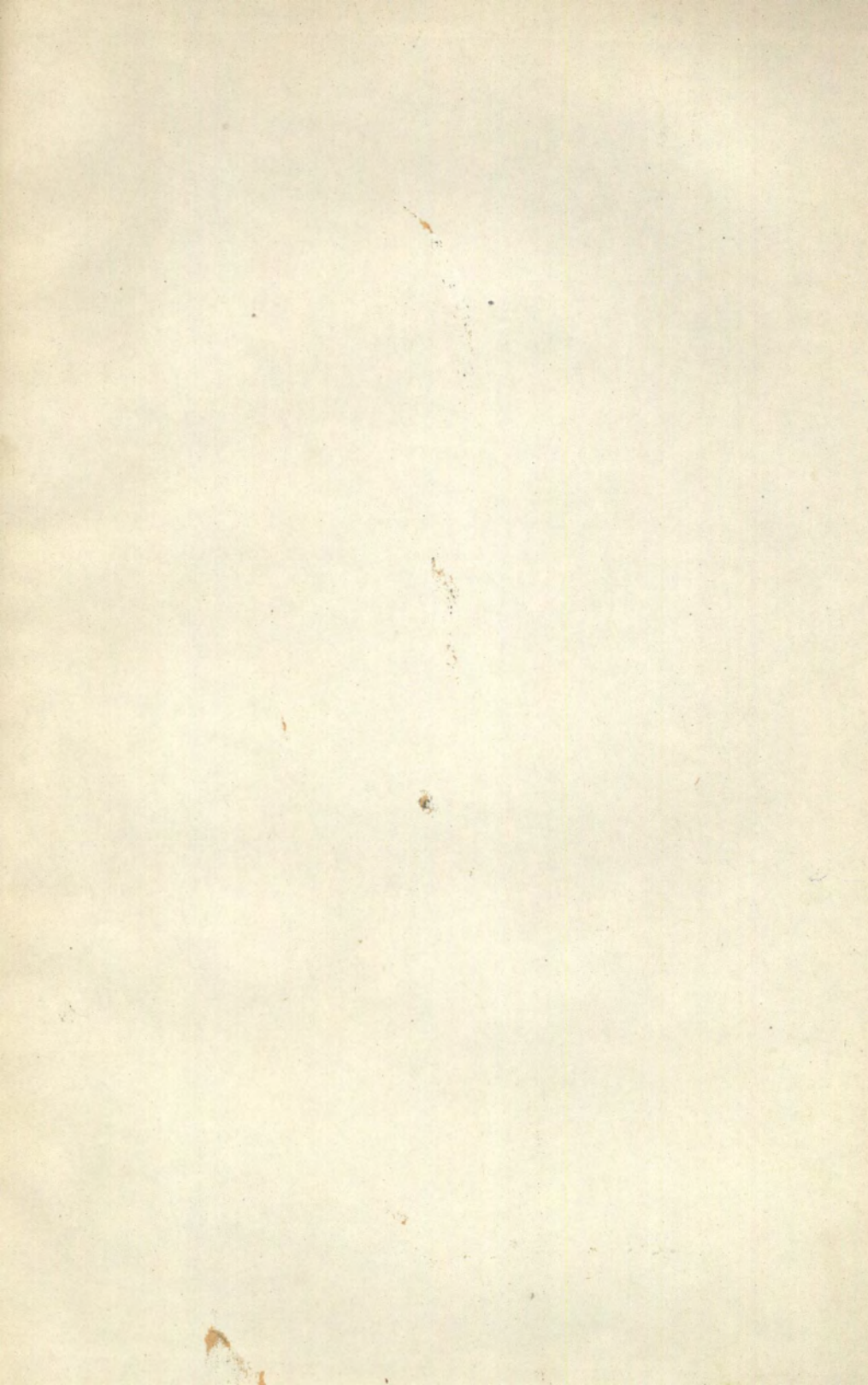
СТОР.	ГЯДОК	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
80	6 зв.	у мікроні	у мікро-, пі
83	14 "	Плінниці ⁴	Плінниці
93	19 "	Федератизму	Федералізму
95	5 зн.	тегемонію	гегемонію
120	2 "	Аркадію	Аркадію
121	3 зв.	Мабуть сюди-ж	до пізнішого
130	2 зн.	Тут бачу	Тут, бачу.
"	12 "	²⁾	³⁾
134	2 зв.	практованє	трактованє
136	17 зн.	ні	чі
140	4 "	трохи більший	тільки більше
141	12 "	" "	" "
"	12 зв.	интересам централистич- ним ²⁾	интересам ²⁾ централистич- ним
142	13 "	лібералами	лібералами
143	2 зн.	підчеркнено	перечеркнено
149	6 "	тіла	діла
150	2 "	лю-	люб-
151	10 зв.	у/ Handschalg	u/ Handschlag
159	5 зн.	одписки	одтиски
160	14 "	7/9	7/10 (мабуть!)
167	20 зв.	експлєтації	експлоатації
168	1 "	десятками	десятками
174	14 зн.	меле	мене
178	12 "	смерщитєся	мерещитєся (похибка Бу- чинського)
179	1 "	скоса. двічі	скоса, двічі
184	2 "	Rechtkontinuetät'om	Rechtskontinuetät'om
190	22 "	Reshtscontinuität	Rechtscontinuität
202	4 "	цєви	- цєва
"	5 "	Рлова	Слова
207	9 зв.	слово "сілу"	читати як "цілу"
208	17 "	Schlagpring	Schlagring
"	7 зн.	стрічутєся	стрінутєся
210	23 зв.	що	ще
212	9 зн.	*	**
217	10 зв.	діло	діла
219	10 "	мусль	мисль
225	4 "	Ассіюjолі	Ассіаjолі
226	20 "	ми маючи	минаючи
233	11 зв.	Бака	Бока
242	3 зн.	доглянути	доглянути
249	8 зв.	Боба	Бока
257	3 зн.	- губерна -	- губерна -
259	6 "	єсть поміс-	єсть (де) поміс-
265	17 "	довідуючись	довідуюсь (мабуть!)
266	9 зв.	перед єгре	здаєся, пропущено: добавив
280	19 "	це	ще

СТОР.	РЯДОК	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
280	23 зв.	ще	що
281	10 "	сидити	судити
284	22 "	profession	profession
284	23 зв.	в ть	к ть
285	10 "	миліонів	мільонів
288	4 зн.	після „нема“ пропущено: зміст повторений в л. 17.ІІІ. 1873. (ст. 296 і д.)	
290	7 зв.	Оноді	Оноді
"	4 зн.	вснів	вспів
294	3 "	великорускої	великоруської
297	1 "	„совітуєтє“	совітуєтє“
300	13 "	товариства	товариства
304	15 "	- гим	- гими
310	3 "	крестьянского	крестьянскою
311	5 "	юридичного	юридичного
"	16 "	втягати	втягами
313	6 "	VI	V
322	6 "	частини	частини
325	18 "	Стасюлевеча	Стасюлевича
327	9 "	сознається	сознається
329	7 "	Shreibe	Schreibe
334	9 "	Пеерч.	Переч.

Етнографічний Збірник, т. X і т. XVI. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упоряд. і пояснив др. Ів. Франко. Вип. I 300 К. Вип. II .	5-00 К.
Етнографічний Збірник, т. XI. Містить: Галицько-руські народні пісні з мелодіями. Зібрав др. І. Колесса	6-00 "
Етнографічний Збірник, т. XII—XIII. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні легенди, I—II, том по .	3-00 "
Етнографічний Збірник, т. XIV. Містить: Оповідання Р. Ф. Чмизала. Зібрав В. Лесевич	4-00 "
Етнографічний Збірник, т. XV. Містить: Знадоба до галицько-руської демонології, т. I. Зібрав В. Гнатюк	4-00 "
Етнографічний Збірник, XVII—XIX. Містить: Коломийки, т. I—III (т. XX друкується і буде містити IV т. Коломийок). Зібрав В. Гнатюк, том по	4-00 "
Етнографічний Збірник, т. XXI—XXII. Містить: Галицько-руські народні мелодії зібрані на фонограф Йосифом Роздольським, списав і зредагував Стан. Людкевич, том по	6-00 "
Етнографічний Збірник, т. XXIII, XXIV, XXVII і XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив др. І. Франко. Т. II, вип. I. 300 К., т. II, вип. II 4 К., т. III, вип. I 4 К., т. III, вип. II .	3 00 "
Етнографічний Збірник, т. XXV. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. IV. (Казки, Легенди, Новелі, Істор. спомини з Банату)	3 00 "
Етнографічний Збірник, т. XXVI. Містить: В. Гнатюк, Народні оповідання про опришків	4-00 "
Етнографічний Збірник, т. XXIX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. V. Казки з Бачки	4-00 "
Житє і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, томи I—IV, разом	20-00 "
Записки т. I—XCVIII — містять багату бібліографію по етнографії, огляди часописів і чимало статей і матеріалів, том по	3-00 "
Збірник фіольологічної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кождий по 3 кор., два другі кождий по	4-00 "
Збірник фіольологічної секції, т. V. Містить: І. Верхратський, про говор галицьких Лемків. Побіч граматичної розвідки про говор Лемків подані тут також тексти лемківських народніх оповідань і пісень.	6-00 "
Збірник фіольологічної секції, т. VI. Посмертні твори Митрофана Диярева з поля фольклору й мітології	4-00 "
Зубрицький М. Про рекручину	0-18 "
" " Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.	0-60 "
Клоустон, Народні казки і вигадки	1-00 "
Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень	4-00 "
Кузеля Зенон, Славянські балади на тему: хлопець перебирається в жіночу одіж	0-80 "
" " Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности	2 00 "
" " Причини до народніх вірувань з початком XIX ст.	0-30 "
" " Про студії над дітьми	0 30 "
Матеріали до укр. етнології, т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернігівщині; В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернігівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і способ її приправи; Он. Грisha, Весіля у Галицькому пов. у Подлавщині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Писанки на Галицькій Волині; Програми (нар. побутова техніка)	8-00 "
Матеріали до укр. етнології, т. II. Містить В. Шухевича; Гуцульщина; так само т. IV, V і VII; т. II. (4-00 к.); т. IV, V і VII по	6-00 "
Матеріали до укр. етнології, т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубані і виготовлювані дерева; М. Зубрицький, Народні календар (бойківський); В., Житє на віру	

у сибірських селян; П. Литвинова Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Земляниці в Чернігівщині; Програми (вуаїди, вечерниці, досвітки, складки)	4-00	K
Матеріали до укр. етнології, т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передмі- кеського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Груні у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с. Земляниці; А. Веретельний, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шинкевич, Варіб олію на Волині в Га- личині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен пов.; М. Дикарів, Народ. календар Валуйського пов.	6-00	„
Матеріали до укр. етнології, т. VIII і IX. Містять: Мр. Г. Датица в звичаях і віруваннях укр. народа, том по	3-00	„
Матеріали до укр. етнології, т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна пошта укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весілля в Мшанці; В. Гнатюк, Весілля в Кесесту- рі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весілля в Гвіздці; В. Левинський, Бойківське весілля в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бой- ківське весілля в Лавочнім	5-00	„
Матеріали до укр. етнології, т. XI. Містить: Статі М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанці і про ходяки, обув селян Старо- самб і Турч. пов. та статтю А. Онищука: Матеріали до гуцульської демонології	2-00	„
Матеріали до укр. етнології, т. XII. Містить: Гайвки. Зібрав В. Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав і зредатував Ф. Колесса	5-00	„
Матеріали до укр. етнології, т. XIII. Містить: Мелодії українських пародних дум. Серія I. Списав по фонографу і зредатував Ф. Колесса	6-00	„
Миколасевич Я. Опис Каменецького повіту	2-00	„
Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Життєпис і характе- ристики українсько-руських етнографів)	2-00	„
Олехнович В. Раси Європи і їх історичні взаємини	0-70	„
Охримович В. Останки комунізму у Бойків	0-20	„
Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків	3-60	„
Томашівський Ст. Причинки до пізнання етногр. території Угор. Руси тепер і давніше	0-20	„
„ „ Угор. Русини в світі І мадир. урядової статистики	0-90	„
Франко Ів. Жіноча неволя в народних піснях	0-70	„
„ „ Ваг-лаам і Йоасаф, старохрист. роман	1-00	„
„ „ Наші коляди	0-40	„
„ „ Лукіян Кобилиця	0-40	„
„ „ Наливайко в мідній баци. Причинки до історії легенди	0-35	„
„ „ Пісня про Правду і Неправду	1-00	„
„ „ Притча про сльози і хромця	1-00	„
„ „ Слово про збурення пекла	1-00	„
„ „ Козак Плахта	0-60	„
„ „ Слово о Лазареві воскресні	1-00	„
„ „ До історії українського вертепа XVIII в.	1-60	„
„ „ Нові матеріали до історії українського вертепа	0-50	„
„ „ Студії над народними піснями	3-50	„
Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні	0-60	„
Щербаковський Вадим. Дерев'яні церкви на Україні і їх типи	1-00	„
Щурат Василь. Увільнення злочинця дівчиною в Бродах 1727 р.	0-20	„

B-3666
1992, 1986 13

B 3.666
13

М. Павлик
Переписка
Драгоманова
з
Бучиновним